

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

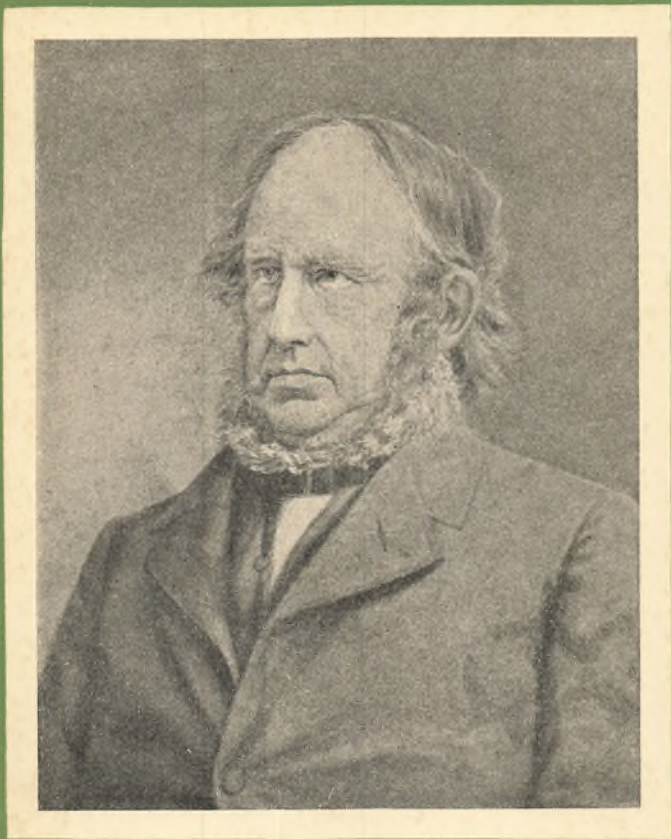
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ANDREAS FREDERIK KRIEGER

Juristen . Politikeren . Borgeren

AF

TROELS G. JØRGENSEN

ARNE FROST-HANSENS FORLAG

**ANDREAS FREDERIK
KRIEGER**

ANDREAS FREDERIK KRIEGER

Juristen - Politikeren - Borgeren

AF

TROELS G. JØRGENSEN

6 ILLUSTRATIONER

ARNE FROST-HANSENS FORLAG

KØBENHAVN MCMLVI

Til Udgivelsen
er ydet Støtte af det Finneske Legat, Carlsbergfondet og
den grevelige Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse.

I 1923 udsendte Forfatteren Bogen „A. F. Krieger som Jurist“, 109 Sider stor. Til denne Bog, hvis begrænsede Emne fremgaar af dens Titel, henvises i nærværende Fremstilling under Betegnelsen „Bogen fra 1923“.

S. L. MØLLERS BOGTRYKKERI, KØBENHAVN

INDLEDNING

Andreas Frederik Kriegers Løbebane bevægede sig gennem saa mange Livsstillinger og ufoldede sig under saa forskellige nu svundne politiske Forhold, at et Sammendrag vistnok vil føles paa-krævet af de fleste. Som en Indledning leveres derfor en Oversigt over Stoffet, ordnet efter Treklangen i Bogens Undertitel: Juristen, Politikeren, Borgeren. Til Plads for den kunde ogsaa Bogens Slutning have været valgt. Læseren kan imidlertid selv afgøre, om den skal tjene ham til foreløbig Vejledning eller til at samle Traadene i det læste — eller begge Dele.

27 Aar gammel havde han allerede bag sig hele sin skole- og universitetsmæssige Uddannelse, sine prisbelønnede akademiske Arbejder, sin Studierejse og en Kancellitjeneste, alt gennemført med Læreres og Foresattes højeste Anerkendelse. Hans Aand var blevet trænet i Fru Justitias strænge Tugt, og det havde givet ham et Overblik over og et Indblik i Samfundslivet, som kun Kendskabet til dettes historisk tilblevne Love kan give. Han havde kunnet tilegne sig dette aandelige Udbytte under gunstige borgerlige Vilkaar ved Hjælp af sin lysende Evne til Tilegnelse og Erindring, og tillige havde hans fredelige Sind og hans Officersafstamning ladet en selvudslettende Pligtfølelse være et Grundtræk i hans Karakter. Derefter gik han naturligt over i en 11-aarig Virksomhed som Universitetslærer. *Jurist* var og blev han og ogsaa juridisk Lærer, selv om Studenterne ombyttedes med Medlemmerne af de parlamentariske Forsamlinger.

Godt 4 Aar efter sad han nemlig som den, der for den grundlovgivende Rigsforsamling skulde gennemgaa og forklare Organisationen af et nyt Statsstyre i Danmark. Naar han i de foregaaende Aar havde studeret Konstitutionernes Væsen, havde han været paa Linie med en stigende europæisk Folkebevægelse, hvis Gennembrud overfor Enevælden ogsaa naaede her til Landet, hvor den skulde

finde sin Form. Her som andetsteds viste han sin overordentlige praktiske Arbejdsevne, han udviklede sig som Taler og fik sin sikre Form. Samtidig bliver han for 7 Aar københavnsk Borgerrepræsentant, og Grundlovsarbejdet følges af 3 Aar i Folketinget.

Professorgerningen afløstes i 1855 af administrativ Virksomhed som Departementschef i slesvigsk Ministerium, der efter 1³/₄ Aars Forløb gik over i Stillingen som Indenrigs- og tildels Finansminister med C. Andræ og C. Hall som Chefer. De stærke Brydninger mellem den gamle Tids Helstatsmænd med den aldrende A. S. Ørsted som Bannermærke og Nationalliberale og Bondevenner som Ejdermænd og Frihedsmænd var da forløbne, og ogsaa Fællesforfatningsloven af 2. Oktober 1855 var konstitutionelt gennemført. I dennes Rigsraad fik han Sæde 1857, og til 1890 var han i det hele Parlamentariker. Men baade Tiden og hans Personlighed gav ham som nationalliberal *Politiker* et særligt Præg, der peger tilbage til den statsretlige Jurist i ham. Han føler sig ikke som Talsmand for særlige Klasser i Befolkningen, der indenfor Forfatningen vil arbejde sig frem. Han ser Forfatningernes Helhed og de omfattende Lovgivningsemner som sit Omraade. Desuden ønsker han ikke at binde sig som Fører af noget Parti. En stærk Selvstændighedsfølelse er et Særkende for ham. Denne og Arbejdsomheden forkyndte han som sine engelskprægede Idealer. Han er vedblivende fuld af Virketrang, i sin slesvigske Administration udfra ultradanske i sin Lovgivning udfra liberale Synspunkter. Han gaar frem som paa solbeskinnede Stier.

Efter sin Afgang i 1859 som Minister var han 1860—70 Assessor i Højesteret. C. Hall var Lederen af den vanskelige Politik overfor det protesterende Holsten, der støttedes sydfra. Fællesforfatningens Omdannelse i November 1863 til at omfatte alene Danmark og Slesvig — i Strid med Aftaler truffene i 1851 for at faa Tyskerne til at forlade Holsten — gik han efter Omstændighederne med til uden at agitere derfor. I en Vaabenhvile under Krigen 1864 var han selvredie dansk Forhandler paa Konferencen i London med de allierede og neutrale Magter. Kun subsidiært foreslog de Voldgift om Deling af Slesvig indtil en Linie nord eller syd for Flensborg, og Regeringen tilbød da ogsaa kun Deling ved Slien. Personlig havde han et Haab om et taaleligt Udfald ved en Fortsættelse af Krigen. Den dybe Nedslaaethed, der faldt over ham ved Fredslutningen, vidnede om hans Hjertelag for Slesvig.

Virksomheden i Højesteret falder ind under den juridiske Side, men den var forbunden med Formandsskabet i en Række lovforberedende og stærkt beslægtede Kommissioner, alle byggende paa hans Evne til at lede og gennemføre denne Art af Samvirk-

somhed mellem sagkyndige. Fra 1863 til 1890 var han Landstingsmand. I den Sammensmeltning af Junigrundloven af 1849 (for Kongerigets særlige Anliggender) og Novembergrundloven af 1863 (for de forhen fælles Anliggender), som 1865—66 blev til den gennemsete Grundlov af 28. Juli 1866, tog han ikke stærkt Parti.

I Landstinget dominerede Godsejerne, og til dem støttede Christian IX sig, men de Nationalliberales Erfaring og Kyndighed kunde ikke undværes, og under L. Holstein-Holsteinborg dannedes et Ministerium, hvori Krieger 1870—72 var Justitsminister 1872—74 Finansminister. Under Kampen med Venstre fik Krieger, den altid belærende ikke mindst om Finanslovens Problemer, Lejlighed til paa virkningsfuld Maade at tale mod Misbrug af Folketingets formelle Kompetence. Lovgivningen var hæmmet men Krieger dog ret tilfreds med sine Resultater. I Sommeren 1870 var der hos flere Ministre ret stærk Tilbøjelighed til at stille sig paa fransk Side mod Preussen. Krieger holdt derimod igen. Som Justitsminister sluttede han sig til Politidirektørens Forslag om at anholde Internationales Ledere, da Mødeforbudets Overtrædelse blev besluttet, og viste ikke Vaklen heri. Som Finansminister solgte han Marmor kirkegrunden til C. F. Tietgen mod Forpligtelse til Kirkens Opførelse, herved løbende Risiko for Rigsretstiltale, der ogsaa kom men forgæves. Han gav Signalet til Demission, for at nye Mænd kunde prøves.

Men efter det svage C. A. Fonnesbechske Ministerium fulgte 1875 J. B. S. Estrups med nye Mænd, hvis Program var Kamp mod Venstre, og Kriegers Stilling blev nu en anden. Venstres Holdning var ham stadig konstitutionelt stærkt imod, men han vilde ikke derfor forlade Grundlovens Tanke, at Partierne maa kunne finde hinanden i Forhandling. Et Ordskifte med H. Matzen, Højres Fører i Agitationen, viste Modsætningen. Fra 1885 kom de foreløbige Finanslove med frie Bevillinger særlig til Forsvaret og de foreløbige Urolove, der holdtes i Live ved Omgaaen af Forelæggelsen. Overfor det hævdede han sin Stemme klart, roligt og myndigt, men nogen Agitation tog han ikke op. Den af ham i 1848 anlagte Linie som konstitutionel Politiker maatte løbe saaledes ud, men en tredje Side af sit Væsen — foruden denne og som Jurist men dog nøje forbunden med dem — viste han som *Borgeren*. Det var den, der havde bragt ham til at interessere sig for Marmorkirkens Genrejsning. Den havde vist sig, naar han i 1878 fik startet det A. S. Ørstedeske Hundredaarsfond, og naar han altid var paa Færde for at faa udført værdifuldt nationalt Arbejde ikke mindst paa historisk Forsknings Omraade. Den viste sig, naar han med hele sin Autoritet støttede de i 1872 begyndte nordiske Juristmøder med

det nordiske Kulturfællesskab som Formaal. Og endelig viste den sig, da han, der ogsaa i levende Live havde været noget af en i sig selv hvilende grand seigneur, efterlod sin ikke ringe Formue til det nordiske videnskabelige Legat, som han gav sin norskfødte Moders Navn: det Finneske.

Bekendtskabet til Skuespillerinden Johanne Luise Heiberg, der i 1860 blev Enke efter Digteren J. L. Heiberg, blev livsvarigt til 1890, og Venskabet bragte den ugifte Mand Erstatning for det Familieliv, han især efter sin Moders og Søsters Død fra 1863 maatte savne. Han hjalp hende mangfoldigt, de kunde dele Interesser og Livssyn, og han kunde ikke undvære hendes Selskab. Han var iøvrigt med sin store Videbegærlighed en selskabelig Natur og førte stor Brevveksling; om personlige Forhold var han tilbageholdende, og overfor fjernerestaaende kunde han med sit alvorlige Ydre og besværlige Syn forbundet med et knapt, formelt Væsen forekomme barsk og afvisende.

Det er med A. F. Krieger som med A. S. Ørsted, der ogsaa havde været juridisk »Vidunderbarn«, at man ikke mindst vurderer dem ved Betragtningen af deres Karakter. Hos dem begge kom den til Udfoldelse under et langt Livs politiske Brydninger. De blev begge prøvet paa Karakteren og bestod Prøven. Som Mellemstandpunktets og Besindighedens Talsmand var Krieger ligesom Ørsted fra begge Sider udsat for ensidig Bedømmelse. I denne Bog, som jeg med nedarvet Pietet vier hans Minde, haaber jeg paa visse Punkter at have retledet Opfattelsen.

BOGENS INDELING

Side 9—30 :

Barndoms- og Ungdomsaar. Uddannelse 1817—43

Side 31—85 :

Universitetslærer 1844—55

Side 86—115 :

Departementschef og Minister 1855—c. 1860

Side 116—187 :

Assessor i Højesteret 1860—70

Side 188—221 :

Minister 1870—74

Side 222—265 :

Landstingsmand 1874—1890

Side 266—280 :

De sidste Aar 1890—93

Indholdsfortegnelse

Navne og Emner

Den 44-aarige danske Kommandørkaptajn Johannes de Krieger, der i 1810 havde ægtet Anna Elise Finne, født 1791, var i 1817 udkommanderet paa et langvarigt Togt, medens Hustruen med den i 1811 fødte Datter Sophie Magdalene opholdt sig i Kolbjørnsvik udenfor den norske Søfartsby Arendal ved Skagerak hos sin Fader Sorenskriver Andreas Frederik Finne, der var Enkemand efter sin anden Hustru; efter den første, der døde barnløs 1785, havde Sophie Magdalenes Moder faaet sine Fornavne. Her fødte hun 4. Oktober det andet Barn, en Søn, der fik Morfaderens Navne Andreas Frederik, men Manden kom ikke tilbage. I Vestindien blev han syg og døde 1818 i Skt. Thomas, hvor han begravedes. Senere tog Fru Krieger tilbage til København. Kommandørkaptajnen (1773—1818) var Søn af den i 1797 adlede Viceadmiral Johan Cornelius Krieger (1725—97), der atter var Søn af Overlandbygmester Justitsraad Johan Cornelius Krieger (1683—1755), mulig stammende fra Holland. Oplysningerne om hans Tjenestegang er talende baade om hans sømilitære Hæder og om hans Tilknytning til Familien Finne. Som Chef for Briggen »Samsø« laa han i 1808—10 først i Storebælt siden ved Norge. 1809 blev han R. af Dbg. og samme Aar Kaptajn samt Chef for en Brigdeling paa 4 Skibe ved Norge. 12. Maj 1810 var han i Kamp med en engelsk Fregat, 19. Juli erobrede han med 5 Skibe en engelsk Konvoj paa 48 Skibe; i November giftede han sig og et Par Maaneder senere blev han Kmd. af Dbg. Som Forskud paa sine Prisepenge for den mægtige Opbringelse fik han efterhaanden udbetalt 148.000 Rdl. d. Courant. I 1811 fratraadte han efter eget Ønske og fik senere 1 Aars Permission med Rejsetilladelse for at genvinde sit Helbred. Som Kommandørkaptajn og Chef for Fregatten »Minerva« var han dernæst 1817—18 først i Middelhavet siden i Vestindien. Af 3 Brødre, der ligeledes gik til Marinen, døde den ældste Johan Cornelius,

født 1756, i København 1824 som Admiral efter hæderfuld Karriere. I over 40 Aar havde A. F. Finne (1750—1838) virket som Sørenskriver i Nedenes, da han afgik i 1824. Paa hans Gaard i Kolbjørnsvik samlede megen Slægt og Venner om den for sin Mildhed og Retsindighed afholdte Embedsmand. Som Tegn paa hans Autoritet anføres det, at han i 1790 havde været i Stand til at berolige den bekendte Christian Lofthuus, der iværksatte en heftig Agitation mod Embedsmænd og de rige, hvilket dog endte med hans Dømfældelse. Finne valgtes til Repræsentant i Rigsforsamlingen paa Ejdsvold men trak sig tilbage for Jernværksejer Jacob Aall. To af hans Paarørende var ligeledes med i Forsamlingen.

Hvornaar Moderen brød op fra Norge, vides ikke — et Sted siges det, at Sønnen kun var 1 Aar gammel. I Københavns Vejviser dukker Kommandørinde A. E. Krieger først op i 1822 og med skiftende Bopæle til 1827, da Boligen for en Aarrække blev Kronprinsessegade 401 C, Hjørnet af Dronningens Tværgade. Hjemmet blev Opholdssted ogsaa for hendes to yngre ugifte Søstre Margarethe Vilhelmine (1792—1869) og Benedicte (1800—92) sidstnævnte dog først 1863—64, efterat Kriegers Moder og den gamle Sørenskriver var død. Til dem sluttede sig Kriegers 6 Aar ældre Søster, der som han forblev ugift. At han selv senere blev Hjemmets Indehaver, forandrede ikke, at han sit Liv igennem hjemme som eneste Mandsperson var omgivet af Kvinder; Moderen døde 1863, Søsteren 1862. Et Brev fra 1847 til Vennen cand. jur. Gustav Brock, den senere Højesteretsadvokat (Danske politiske Breve ved Bagge og Engelstoft III S. 331), giver et Glimt deraf ved disse Slutningsord: »Levvel, kjære Eske! Ikke Ro eller Rist i to Timer, siden jeg begyndte disse Linier — saaledes vrøvles, løbes, ringes og skrives der i Værelserne; lev vel altsaa; Hilsen fra mine Damer«. Sømandskonen, der fra sit 27. Aar sad Enke i 45 Aar, vil have dvælet i Minderne og have fortalt om Faderen, der ikke kom til at se ham, om Farbrødrene og den norske Slægt. Mærkeligt skulde det være, om han ikke selv har aflagt Besøg paa Kolbjørnsvik. De norske Stemmer har til Stadighed lydt omkring ham og bidraget til at give ham en videre Horisont end den københavnske. Moderen, der anses for at have været velstaaende, havde opgivet den adelige Forstavelse »de«. I Kriegers Opvækst vil tre Traditioner have bundfældet sig hos ham om noget, hans egen Slægt havde været med i og givet Bidrag til: den til Forsvaret knyttede patriotiske Følelse, Mindet om den retsindige Sørenskriver, hvis Navn han bar, og om Grundlovsforsamlingen paa Ejdsvold.

Drengen var kommen tidnok til Danmark til at faa dansk Skolegang, og da han kunde afslutte den i Sommeren 1833 altsaa

endnu ikke fyldt 16 Aar med en Udmærkelse til Studentereksamen — dengang en Sjældenhed — har den vel været begyndt saa tidlig som mulig. Han kom til at gaa i den københavnske Borgerdydsskole, der havde til Huse i den Gyldendalske Gaard i Klareboerne, og som havde en Blomstringstid som den mest besøgte i Byen særlig som Latinskole; i 1832 var Elevantallet 308. Rektor var den ansete og myndige Michael Nielsen (1776—1846), der var stiv Latiner og retsindig men noget barsk, og det kan være, at Krieger har efterlignet hans pædagogiske Façon, naar han senere hen yndede at stille Spørgsmaal til sine Bekendtes Drengébørn; baade Professor Fr. Grams Søn, den senere Højesteretspræsident R. S. Gram, og maske ogsaa den norske Statsmand Emil Stangs Søn, Professor Frederik Stang, bevarede ham i den Anledning i ikke velvillig Erindring. Kriegers Studenterhold var paa hele 38, hvoraf 8 senere blev juridiske Kandidater; af disse kan nævnes den senere Assessor i Højesteret, G. Obelitz (1816—81), et Par administrative Embedsmænd og en Herredsfoged (Holger Lund: Borgerdydsskolen 1887). Som den eneste af disse opnaaede han som nævnt at blive »indkaldt« for Universitetets Rektor til offentlig Modtagelse af Ros. Ogsaa ved Konfirmationsforberedelsen var han i gode Hænder hos den fremragende og ret frisindede Holmens Provst Andreas Krog Holm (1767—1851), der 15. April 1832 konfirmerede ham.

»Tidlig bestemt til Studeringer af min Moder«, skrev Krieger 1839 i en Ansøgning til Fonden ad usus publicos. Der ligger næppe deri, at han selv havde villet den militære Vej, men vel kun saa meget, at Moderen ikke har haft et saadant Ønske, hvad baade er forstaaeligt ved det Afsavn for hende, det vilde betyde, og derved at hans Øjne, der var svage og led af en Bygningsfejl, næppe gjorde ham egnet dertil. Egnet til Studeringer var han, og for Moderens Syn kan han have staaet som fortsættende Faderens Sejlads — paa Fregatten »Minerva«. Faget blev naturligt ud fra hans Traditioner Juraen. Om Studiets Forløb kan kun anføres de nøgne Datoer, at han 2. April 1834 tog 2. Eksamens 1. Del og 24. Oktober s. A. dens 2. Del. Paa sidstnævnte Dato tog han 3 Aar efter fuldstændig juridisk Embedseksamen, hvortil han ligesom ved 2. Eksamen opnaaede Hovedkarakteren egregie (fremragende). Selv om dette ikke som af C. St. A. Bille i Biogr. Leksikon anført, var det eneste Eksempel herpaa indenfor Juristernes Kreds, delte han dog kun Resultatet med faa: A. S. Ørsted 1799, A. W. Scheel 1825, F. C. Bornemann 1833 (den teoretiske Del); ogsaa Krieger fik til den praktiske Prøve kun laud. Medens Foraarsholdet havde været paa 27, var Efteraarsholdet kun paa 15; 5 af disse fik laud, 10 haud

(henholdsvis 1. og 2. Karakter). Sammen med Krieger gik de foran nævnte G. Brock og G. Obelitz op.

Det næste Led i den kun 20-aarige Kandidats teoretiske Uddannelse var Besvarelsen af Fakultetets Prisspørgsmaal for 1839, der lød saaledes: Num ex principiis juris universalis decreta magistratus in iudicium vocare licet et quænam quum ex legibus patriæ tum ex potissimis legibus peregrinis hac de re valent regulæ? (Kan efter almindelige Retsgrundsætninger Øvrighedsbestemmelser underkastes retslig Prøvelse, og hvilke Regler gælder herom dels efter Fædrelandets dels efter de vigtigste fremmede Love?) Efter den almindelige Anskuelse var i dansk Ret Spørgsmaalet afgjort i negativ Retning ved Magistratsinstruktionen af 28. August 1795, men dette stemmede ikke med liberale Juristers Ønsker, og det er ikke umuligt, at man kunde tænke sig at prøve paa at opnaa en legislativ Ændring. Af Professorerne kunde Scheel og Larsen antages at være særlig interesserede heri, og det er vel ikke usandsynligt, at de hos Kandidat Krieger har ventet sig særlig Interesse for Emnet. En saadan havde han utvivlsomt, men efter den Beklagelse, han udtaler i sit Forord, over Manglen af fremmed Litteratur, havde han dog ikke nærmere studeret det. Det ses iøvrigt, at han fra December Termin 1838 til Juni Termin 1841 af Hurtigkarls Legat modtog i Boghjælp hvert Halvaar 29 Rdl. 75 Sk. Som karakteristisk Motto var Afhandlingen forsynet med følgende Citat af H. Stampe: »Lands Lov og Ret er Undersaatternes Yndlingsord og ansees af dem som det sikreste og visseste Gjerde om Enhvers Velfærd«. I min Bog fra 1923 anførte jeg S. 6, at Afhandlingen ikke var opbevaret; den var i sin Tid af mig modtaget fra Kriegers efterladte Bogsamling og senere afgivet til Universitetsbiblioteket, hvorfra den var bortkommet, men min Bog gav Anledning til, at Afhandlingen, der var bleven købt i Byen af nogen, atter kom tilbage. Den vil nu være at finde paa det kgl. Bibliotek; den er paa 286 Sider skrevet med Kriegers lille den Gang meget tydelige Skrift og heldigvis paa Dansk.

For at give et Indtryk af Forfatterens sikre og elegante Skrivemaade og tillige af hans metodiske Indstilling, der ogsaa er tids-historisk præget, hidsættes det første Stykke af hans indledende Bemærkning: »Det er en egen Sag, nuomstunder i en hvilken som helst Materie at stille en retsphilosophisk Undersøgelse i Spidsen, for, støttende sig til de derved vundne Resultater, at gaae over til Betragtningen af de positive Lovgivninger. For det Første ligger det i Sagens Natur, at ethvert sligt retsphilosophiskt Forsøg kun er et Brudstykke, der vanskeligt, for ikke at sige umuligt, i sin *Isolerethed* lader sig retfærdiggjøre som saadant, og dog er det

paa den anden Side ligesaa umuligt at fremstille det hele retsvidenskabelige System, i hvis Totalitet hiint Fragment hører hjemme, og ved hvis Gyldighed hiint først erholder sin tilbørlige Dokumentation. En anden Sag var det, dersom Videnskaben kunde opvise et System, hvis Gyldighed var saa almindeligt erkjendt, at man deri havde et sikkert og uomtvistet Udgangs- og Støttepunkt. Men det er kun altfor bekjendt, at Litteraturen intet saadant eier, og hvad værre er, at der synes kun at være liden Udsigt til snart at erholde det. De gamle rationalistiske Theorier synes at være saaledes rokkede i deres Grundvold ved de seneste philosophiske Bestræbelser¹⁾, at de næppe mere ville kunne træde frem, undtagen i alt Fald som Erindringer fra en forsvunden Periode, men ligesaa lidet synes det at være lykkedes nogen anden filosofisk Skole at skaffe sine Lærdomme den almindelige Indgang, som hiin engang havde, og vi ere derfor i denne Henseende, saafremt ellers i nogen, i en fuldkommen Overgangsperiode. Maa nu nærværende Forfatter for sit Vedkommende tilføie, at han end ikke har havt Leilighed til ved eget omfattende Studium at søge at trænge ind i vor Tids philosophiske Bestræbelser, er det naturligt, at han har været særdeles tilbøielig til reent at forlade den sædvanlige skolerette Form for Undersøgelser, som nærværende, og har han end ikke ganske dristet sig hertil, maa han dog fra Begyndelsen af opgive ethvert Krav paa, at efterfølgende Bemærkninger skulde indeholde rente philosophiske Undersøgelser, medens Hensigten alene var, fra et almindeligere praktiskt-videnskabeligt Standpunkt, at forsøge paa at fremstille de Grundsætninger, der synes at burde være de ledende ved den Materie, hvis Undersøgelse skal være Gjenstanden for nærværende Afhandling«.

Professorene M. H. Bornemann, Kolderup-Rosenvinge, J. E. Larsen og A. W. Scheel var enige om at belønne Besvarelsen med Medaillen. De fremhævede, at Forfatteren havde stillet Besvarelsen paa, om der var noget til Hinder for at indrømme Prøvelsesretten, men med smaa Forbehold ydede de hans videnskabelige Evner, Skarpsindighed og Belæsthed megen Anerkendelse, og en Læser, der nu 117 Aar senere gaar Afhandlingen igennem, kan underskrive dette. Den fastslaa som almindelig Retsgrundsætning, at Domstolene afgør, hvad Normerne hjemler, og at de derfor bør være kompetente baade med Hensyn til Øvrighedens Handlemaade og dens kriminelle Ansvar, hvorved han betoner den opnaaede Højde af den offentlige Retsvidenskab. Han er klar over, at Tvisten vil dreje sig om Grænsen ifølge Normerne, og at der kan være Grund

¹⁾ cfr. især Stahl Philosophie des Rechts II 1833—37, ufuldendt.

til at indrømme Øvrigheden en foreløbig Kompetence. I sit Forord erkender han, at hans Behandling af den danske Lovgivning vistnok har været for udførlig, men Stoffet og Interessen for Materien havde tildels overvældet ham. Han havde i dette sit første Arbejde vist sig som en utrættelig og alvidende Stofsamler. Stedse betoner han de Stampedes Grundsætninger om at bevare Hævdelsen af Lands Lov og Ret for Domstolene. Meget udførlig er hans Behandling af Instruksen af 1795. Først paapeges, at det er uden saglig Berettigelse, naar den betegner sig som autentisk Fortolkning af visse Bud i Lovbogen, og han gennemgaar udførligt alle de Begrænsninger i Domstolenes Udelukkelse, der ialtfald maa hævdes, og hvor der altsaa er Kompetence. Saa kommer han til det »egentlige Livsspørgsmaal«, om der er noget til Hinder for Domstolenes Prøvelsesret, naar deres Kritik kun gaar ud paa, at Øvrigheden har overskredet Competencegrænsen. Modsat Ørsted vil han besvare dette benægtende. »For at forebygge enhver Mulighed af, at vor afvigende Mening anses for en blot bizar Nyhedsløst«, vil han »foreløbigt minde om, at den samme Anskuelse alt i Aaret 1796 af Bærens i Juridisk Lommebog S. 115—126 er ret heldig begrundet, og skulde man excipere mod dette Vidnesbyrd som forældet, da vil jeg anføre, at det er mig bekjendt, at denne Mening atter for ikke længe siden under en Sags Behandling ved den kongelige Landsover- samt Hof- og Stadsret i Kbhvn. blev antaget i det Mindste af 3 (og det ikke de mindst dygtige) Assessorer (Relata refero [d. e. jeg gengiver hvad jeg har hørt])«. Til Belysning af Juristernes Anskuelser, før Instruksen formedes efter Chr. Colbjørnsens autoritært-ensidige Syn, minder jeg om det af mig tidligere oplyste om Mindretalserklæringer fra Højesterets og Hof- og Stadsrettens Assessorer (HR fra 1790 til Grundloven (1950) S. 27). Han anfører i samme Retning en stærk Udtalelse i Stampes Erklæringer II S. 649 og en Række Lovbud om den københavnske Politimesters Ansvar. Naar det med Hensyn til Instruksen Ord kan hævdes, at de meget vel kan læses som kun sigtende til den indenfor den lovlige Grænse liggende Myndighedsudøvelse — saaledes at altsaa kun denne er fri for Domstolenes Kritik — mangler der herefter Grund til at lægge mere ind i dem. Han fremhæver i stærke Ord, at Øvrigheden, hvis den har en ukontrolleret Myndighed, vil kunne undergrave og paralyserer Domstolenes Virksomhed og henter Eksempler herpaa fra Trykkefrihedsomraadet. Afleveringspligten efter Plakat 14. Maj 1814 har muliggjort Tilbageholdelse af Skrifter, uden at Sag blev anlagt mod Forfatteren, og Pl. 2. Oktober 1810, der kræver Privilegium til Blade med politisk Indhold, muliggjorde en udvidet Fortolkning af Begrebet Politik; endvidere an-

føres Udstedelse af Udpantningsdekreter udover Lovens Grænser. Resultatet finder han styrket ved Udtalelser i den senere Lovgivning om Domstolsprøvelse i særlige Tilfælde samt i de givne Regler om Told, Komsumtion og Stempler. Det kan ikke siges, tilføjer han, at Udtalelsen af en Regel med det af ham hævdede snævre Indhold af den rene valgfrie Øvrighedsvirksomhed vilde savne Interesse. Den direkte kgl. Resolution maatte naturligvis lades urørt. Et uomtvisteligt Domspræjudikat forelaa formentlig ikke. Norges Grundlov hjemler Prøvelsesretten. Alt dette kunde indeholde meget rigtigt, men hvorledes kunde Reglen om, at Kongen, naar der var klaget til ham, kunde henvise til Domstolsprøvelse, forklares anderledes end, at dette maatte sigte til og alene sigte til Grænsespørgsmaal? At Colbjørnsens Mening var at holde Domstolene borte, er der historisk ikke Tvivl om.

Dernæst leveres en Oversigt over Ordningen efter fremmed Ret, hvortil knyttes Betragtninger om særlige administrative Domstole; saadanne har ikke vundet Forfatterens Bifald. Et stort Slutningskapitel er viet Ministeransvarlighed. I Indledningen bemærker han: »Vi skulle her ikke forsøge at give en særegen Deduction af Principet for den constitutionelle Statsret eller, som nogle Forfattere finder en sær Fornøielse i at kalde den, for en Retsstat. Der kan nemlig fornuftigvis ikke være nogen Tvivl om, at det ingenlunde er noget ejendommeligt for den constitutionelle Stat, at dens Formaal er et Retsformaal: dette gjælder meget mere enhver selskabelig Forbindelse, der skal kunne kaldes Stat, og navnlig ogsaa om de absolute Monarkier og de absolute Republikker«. Med øjensynlig Interesse udvikler han Hensynene, der taler for og imod de mange forskellige Ordninger. Med Hensyn til Tanken om at lade den øverste Domstol være Bestanddel af Domsorganet, indvendes det kritisk, at der dog ikke tilstrækkeligt er sørget for en mod al Mulighed eller dog Sandsynlighed af Bestikkelse betryggende ophøjet Stilling hos Domstolen, ligesom der med denne Anvendelse er forbundet flere Misligheder, hvoriblandt at Retfærdighedens Sæde kun altfor let kan drages ind i Dagens politiske Kamp, saa at Retten taber i almen Agtelse, og at der ved Udnævnelsen af dens Medlemmer vil blive taget andre Hensyn end til Forholdet til Lov og Ret. Han foretrækker en Forening af et juridisk og et politisk Element i Sammensætningen. Afsnittet er skrevet con amore, og jeg er tilbøjelig til at tro, at Opfattelsen af et snævrere Omfang af Opgaven ikke havde mødt Protest hos Censorerne. Man afslutter Læsningen med et stærkt Indtryk af Kriegers fyrige Arbejdskraft og hans Indleven i Emnet. Ifølge Forordet havde han til selve Udarbejdelsen kun haft de sidste 3 Maaneder og endda for en ikke ringe Del i denne

Tid været optaget af Forretninger, han ikke kunde afvise. Siden 16. August 1838 var han nemlig Volontær i Danske Kancelli i 3. Departement, der sammen med 2. havde Justits- og Politivæsen m. v., og den, der har stiftet Bekendtskab med denne ærværdige administrative Kategori, ved, at »Frivilligheden« sigter til den manglende Aflønning ikke til det Arbejde, der overtages. Om han som andre f. Eks. C. Hall har søgt Erhverv ved Manuduktion, vides ikke.

Vi kan nu følge hans Vej over mod hans næste statsretlige Studiefelt nemlig Stænderinstitutionen. Det drejer sig atter om den konstitutionelle Statsrets Begrænsninger af en ensidig Magtkoncentration. Domstolenes Prøvelse og Kontrol med de af Administrationen betraadte Veje havde været det første Emne, Suverænenes Lovgivningsmyndighed bundet til Stændernes Raadgivning blev det andet. Det første havde været et gammelt Emne, der for godt en Menneskealder siden ved en positiv Lov havde faaet en Drejning, som han nu gjorde et intelligent Forsøg paa at afværge, det andet laa lovgivningsmæssigt midt i Samtiden. I 1840 anmeldte han i Tidsskr. f. Litteratur og Kritik ved F. C. Petersen et Skrift af Professor F. C. Sibbern om Stænderforsamlingernes Forening og havde deri beskæftiget sig med to enkelte juridiske Stænderproblemer, hvori han afveg fra den filosofiske Professor; efter en Vedtegning var Anmeldelsen skrevet i Begyndelsen af November 1839. Sibberns Appel om Dannelsen af en Stænderjurisprudens havde han derimod kunnet give fuld Tilslutning, og han skrev beklagende, at »vore Retskyndige endnu ikke synes at ville betræde den nye Vej, som i den offentlige Rets store Rige er blevet dem aabnet ved Provindsialstændernes Indførelse«. Medens der i Christian VIIIs første Regeringsaar ikke manglede litterære Forslag om Nydannelser — foruden Forsamlingernes Forening om Forelæggelse af toaarige Finanslove og om Skattebevillingsret — ligesom der, da den grundlæggende Anordning af 28. Maj 1831 fremkom, allerede paa Forskud havde været skrevet om Institutionen (af C. N. David og A. F. Tscherning), havde den juridiske Faglitteratur ikke taget Opgaven op, og Prof. J. E. Larsen behandlede den først i sine Statsretsforelæsninger i 1845—46. Den praktiske Maade at komme ind i Arbejdet paa, var at blive Protokolfører ved Stænderforsamlingernes Møder, og den valgte Krieger med Orlov fra Kancelliet, saa at han i 1840 kom til at gøre Tjeneste om Foraaret i Palæet i Roskilde hos Østifternes Forsamling og om Efteraaret i Stænderhuset ved Viborg Domkirke for den jydsk Forsamling. A. S. Ørsted var begge Steder kgl. Kommissarius og Professor J. F. Schouw Præsident. I et Brev af 3. Januar 1841 fra

den liberale Adjunkt A. S. Wesenberg i Viborg (Danske polit. Breve II Nr. 341) siges det, at Kandidat Krieger var meget respekteret og yndet der. Naar det tilføjes, at Overretten var interesseret i at faa ham til ekstrasurnumerær Assessor, vilde dette dog forudsætte, at han som ikke 25-aarig fik Fuldmyndighedsbevilling. Sammesteds I Nr. 336 omtaler den Deputerede P. D. Bruun et behageligt Familiebesøg af ham i Kbhvn. Dec. 1840. Af de flere Emner, Stænderlovgivningen kunde frembyde, valgte han det centrale om Omfanget af Stændernes Krav om Loves Forelæggelse, og han arbejdede hurtigt. Aaret efter forelaa hans Afhandling for den juridiske Licentiatgrad skrevet paa Latin, idet han ikke efter Resol. 15. Januar 1836 havde søgt om den Fritagelse herfra, der først ved Bkg. 19. Maj 1854 blev almindelig. Nævnte akademiske Grad var at anse som noget lavere end Doktorgraden, der forudsatte Fakultetets Opfordring til at skrive Afhandling; den gav dog jus docendi, Ret til at holde Forelæsninger, og ophævedes 1872. Titlen var *De legibus ad ordines provinciales secundum IV tum constitutionis de 28. m. Maii a. 1831 datae paragraphum referendis* (Om de Love, der efter An. 28. Maj 1831 § 4 skal forelægges Provinsialstænderne). 2. Oktober 1841 fandt den mundtlige Handling Sted (Selters Universitetsaarbog 1841 S. 146). En Note oplyser, at Krieger befandt sig paa Udenlandsrejse, men han repræsenteredes af den paa Disputatsen nævnte Ven J. E. Damkier som Respondent. Ifølge Skrivelse af 10. Sept. 1836 var en saadan Sekundant ikke længere nødvendig, men her var hans Bistand jo heldig. Damkier var 4 Aar før Krieger blevet Student fra Borgerdydsskolen; han blev Overretsprokurator med Pressesager som Speciale og senere Folketingsmand; død 1858. Paa Embedsvegne opponerede Professorerne Larsen og Bornemann (den yngre), af Tilhørerne Prof. Algreen-Ussing og Kandidaterne Birch og Boye (formentlig Kancellisekretærene L. V. Birch (1817—71) senere Guvernør og F. C. Boye, død 1842). Handlingen varede fra Kl. 10—2¹/₂. Det kan jo ikke nægtes, at den latinske Form besværliggør Tilegnelsen; i Hans Jensens Værk om de danske Stænderforsamlings Historie 1830—48 (1931—34) er der dog ikke derfor gaaet udenom Bogen.

Meget naturligt indleder han Afhandlingen med en Beklagelse af, at endnu ingen af Retsvidenskabens professionelle Dyrkere havde undersøgt disse Love, der udmærkede sig ved, at Folket selv skulde udføre dem. I Anordn. §§ 4 og 5 om Retten til at afgive Betænkninger og til at indgive Forestillinger og Forslag var nedlagt Spiren til en fremtidig Institution, og — skrev han videre — ligesom der allerede af den var fremkommet en ganske anselig Vækst (*satis magna stirps*), saaledes skulde der i Eftertiden deraf opvokse

et højt Træ. Lykkelige Krieger, der 24 Aar gammel kunde profetere om dette Frihedens og Folkestyrets Træ, hvis Pleje for ham selv skulde komme til at udgøre Livets Indhold! Han tager Afstand fra at opstille et System efter Forholdets Natur. Det vilde næppe have stor Autoritet, og et saadant System er ialtfald ikke fremkommet, hvorimod der allerede i Tiden siden de første Møder i 1835 havde dannet sig en vis Praksis ved Forhandlinger mellem Regeringen og Stænderne. Derved var paa den anden Side Tiden blevet moden til den Granskning, som Videnskaben ikke kunde give Afkald paa, og det var herved en tiltalende Side, at det ikke drejede sig om Retsforskrifter, der skulde øses af gamle Retskilder, der dels havde mistet Gyldighed, dels var vanskelig forstaaelige, men at der blev Lejlighed til at følge en Institutions sammenhængende Retsudvikling lige fra Begyndelsen; de indre Forhandlinger i Kanceliet m. v. før Anordningens Fremkomst var dog ikke kommen frem. Der er krævet Forelæggelse af Love om personlige og Ejendomsrettigheder, Skatterne og de offentlige Byrder. Som Udgangspunkt fastslaas, at dette omfatter Love uden Hensyn til deres Form, deres almindelige eller specielle Karakter, deres Haandhævelse ved Domstole eller Øvrighed eller deres middelbare eller umiddelbare Forhold til Borgernes Rettigheder. Det vil ogsaa være berettiget at raadspørge Stænderne udenfor de lovbestemte Tilfælde. Spørgsmaalet om Kompetencen kan være tvivlsomt og Genstand for Drøftelse, og Kommissarius personlige Anskuelse behøver ikke at være godkendt af Regeringen. Det understreges, at Forsigtighed maa udvises med Hensyn til at anse noget for stiltiende tilkendegivet. I denne Sammenhæng hyldes Præsidenten for hans Fasted ved Hævdelsen af Stændernes Rettigheder parret med forsigtig Hensyntagen til Regeringen ligesom Kommissarius for hans Fortjenester af Institutionens Udformning ved sine klare Udtalelser. I det anførte ligger nærmere, at Anordn. angaar de borgerlige og strafferetlige Regler saavel som de processuelle om Bevis, Anklage, Anke osv., der er nøje forbundne med de materielle Regler. Fremdeles den offentlige Rets Love saasom om Statsborgerret, Næringsret, Økonomi og Fattigpleje, om Tale- og Skrivefrihedens Ordning, om Skole- og Undervisningsvæsenet, om Retten til at indgaa Foreninger (om Politiet har Ret til at forbyde Foreninger som formentlig farlige eller skadelige, var Genstand for Meningsforskel; Studenter-samfundets Ophævelse i 1840 beroede paa Konsistoriums særlige Autoritet), om Retten til at fremføre Klagemaal og Andragender, endelig ogsaa de politiske Rettigheder i Reglerne om Stænderforsamlinger, Kommuner og borgerlige Ombud. Om »civitas (Statsborgerret)« fremhæves det, at de danske Statsborgere beskyttes af

det danske Herredømmes Myndighed, saaledes at de ikke kan udleveres til Udlandet eller fjernes fra Rigets Omraade. Den for Enevælden karakteristiske Undersaatsbetegnelse er saaledes ikke anvendt, men der sondres mellem Statsborgere og Indfødte. Til Love om Skatter og offentlige Byrder hører ogsaa Love om Skatteoppebørselen, om Gebyr og Takster og offentlige personlige Ombud. Vanskeligere bliver Spørgsmaalet, siges der, naar der gaas over til de organisatoriske Bestemmelser saasom om Øvrighedernes Distrikter og Forretninger. Hyppig vil Sammenhængen med de civile Love og Skattelovene føre til Kompetencen, f. Eks. kan næppe Amts- eller Provinsgrænser ændres eller Købstadsrettigheder gives uden om Stænderne. Om de indre kirkelige Anliggender saasom de liturgiske Regler vil han ikke udtale sig; dertil behøves dybtgaaende Undersøgelse af Forholdet mellem Stat og Kirke.

Efter denne Opregning gaas der over til forskellige væsentlige Sondringer indenfor Stoffet. I vidt Omfang forekommer det, at kun en Del af Emnet er normeret i Loven, der gaar til Stænderne, medens andet med Hjemmel i Loven skal forvaltes af Øvrigheden. Noget Princip for denne Sondring kan ikke opstilles udover det formelle, at det hører til Loven at sætte Grænsen. Dette fik f. Eks. Anvendelse paa Købstadsregulativer og Skoleplaner, og Ekspropriation kan ordnes efter samme Grundsætning. Kun selve Skattelovene skal forelægges, ikke de Bestemmelser om Afholdelse af Udgifter, der foranlediger Skatteloven. Men for at tage Standpunkt maa Stænderne have Oplysning om den Foranstaltning, der mulig er paatænkt, og saaledes kan de indirekte skønne over denne. De behøver overhovedet Oplysninger over Statens hele pekuniære Stilling. For at overvinde det mangelfulde i deres Stilling var der formuleret det Krav — fremsat i Petitioner eller endog af enkelte Taler i Møderne som gældende Ret — at alle Love, hvoraf Udgift kunde flyde eller som kunde føre til, at Indtægter kunde indskrænkes, skulde forelægges. Konsekvent, hævdedes det, maatte dette ramme Øvrighedshandlinger af lignende Betydning saasom Optagelse af Statslaan. Overensstemmende med Kommissarius tager Krieger paa dette tidlige Trin af sin Løbebane fra den gældende Rets Standpunkt Afstand fra en politisk Forvanskning af den gældende Statsret. Han gør dernæst nogle Bemærkninger om Betydningen af Formen for Lovenes Offentliggørelse. Foruden den almindelige findes den specielle Reskriptform. Resolution og Reskript er egentlig kun anvendelige ved Forskrifter til Embedsmænd, men denne Form findes ogsaa brugt ved almindelige Retsforskrifter. Kommissarius har med Rette altid holdt sig til den indre juridiske Karakter.

I Tilslutning til denne Tanke — Modsætningen mellem en Lovgiverudtalelses Form og juridiske Væsen — vender han sig udførligt til de autentiske Lovfortolkninger. Formen er her, at Indholdet af et Lovsted forklares, men Meningen er, at Forklaringen skal akcepteres ogsaa af den, der ikke er enig i Fortolkningens Rigtighed. Han fastslaar, at de autentiske Lovfortolkninger er Love, og det gælder ogsaa overfor Stænderne. For en objektiv Synsmaade er Lovgiverens Formeninger ligegyldige og kun, hvad der ligger i Ordene, har Betydning; den ældre Lov kan derfor ikke omgøres efter Lovgiverens daværende Hensigt. Brugen af autentiske Lovfortolkninger er karakteristisk for Enevælden — Lovgiveren retter og supplerer sin alt givne Lov uden at angribe dens Autoritet, og han maskerer, at der udgives en Lov med tilbagevirkende Kraft. For de konstitutionelle Forfatningers Mænd stod denne Lovgivningsmaade derfor som et af de Misbrug, der skulde afskaffes, jfr. denne Bestemmelse i det oprindelige Grundlovsudkast § 64: »Ingen Lov kan gives tilbagevirkende Kraft eller fortolkes authentiskt« (Kriegers Dagbøger I S. 103). Det kan dog ikke siges, at Krieger paa dette Sted giver Udtryk herfor. Grunden til Benyttelsen ligger i Domstolenes Uafhængighed, der betyder, at Regeringen ikke har Fortolkningen i sin Haand. Ved de Love, der betjenes af Øvrigheden, har Regeringen det derimod i sin Magt uden videre at lade Lovene praktisere paa en ny Maade. Her maa Stænderne benytte deres Petitions- og Klageret til at paavise Fejlen i Lovens Anvendelse og søge at foranledige en ny Lov, som maa forelægges dem.

I denne Forbindelse kommer Forfatteren ind paa Spørgsmaalet om Afgørelse af Stridigheder med Forvaltningen. Princippet om Domstolenes Uafhængighed har længe været anerkendt i dansk Ret, siger han, men Formerne for Afgørelse af Stridigheder mellem Øvrigheder og Borgere er næppe de bedste. Saalænge der ikke afviges fra den Ordning, at den af en Øvrighed krænkede ikke kan gaa til Domstolene for at faa Grænsespørgsmaalet afgjort, er det imidlertid af stor Betydning, at han ikke lige straks behøver at gaa til Kongen, men først kan andrage Stænderne om, at de vil petitionere for ham om Adgang til Domstolene. Krieger gentager altsaa ikke her sin Teori fra Prisopgaven om Prøvelsesretten, men synes at have frafaldet den eller erkendt en anden Holdning hos Praksis.

Der er hidtil gaaet ud fra Stændernes Kompetence med Hensyn til alle de vedkommende Lovforandringer ganske uanset deres nærmere Indhold og Betydning for Borgerne. Regeringen har dog ikke spurgt Stænderne om Love sigtende til at lette Skattebyrden, idet Anordn. § 4 er forstaaet som ikke gældende Love, hvorved Byrder og Skatter formindskes eller afskaffes, men kun dem, der

forøger ældre eksisterende eller paalægger nye. Dette gælder saaledes de periodiske Love om ikke at opkræve det fulde Landskatsbeløb efter Fdg. 15. April 1818. Denne indskrænkende Fortolkning af Ordene tager Krieger Afstand fra. Tanken i den er, at Stænderne er indstiftet som Frihedens Vogtere, og man gaar ud fra, at de derfor vil akceptere enhver Lettelse af Undersaatternes Byrder som en Udvidelse af Borgerfriheden. Dette er imidlertid et altfor ensidigt Synspunkt, der overser, at Regeringen og Stænderne har et fælles Maal, hvilket giver Stænderne Interesse i at drøfte en Lettelses Betimelighed og Vilkaar. Som vi ved Finansadministrationen saa ham tilbagevise Krav om Deltagelse i Regeringens Udøvelse, ser vi ham her modvirke en Opfattelse af Stænderne, der kun vilde gøre dem til Kontrolorgan overfor Regeringen og ikke snarere til Medarbejdere, og hans Tanke er sikkert rettet mod Fremtidens »Træ«. Den Mulighed, at der foreligger Nødvendighed af ekstraordinære Foranstaltninger, kan kræve, at Henvendelse til Stænderne forbigaas.

Dernæst undersøges, om Stænderkompetencen paavirkes af stedlige, personlige eller tidsmæssige Hensyn. Ret udførligt omhandles en Meningsforskel mellem Præsidenten for den nørrejydske Forsamling og Kommissarius angaaende Forelæggelse af Love om Foranstaltninger, der vilde medføre kommunale Udgifter, hvad Præsidenten havde udtalt sig for med Hensyn til visse af Tinglæsningsvæsenet flydende kommunale Udgifter. Det afgørende maatte ifølge Krieger være, om Udgiften nødvendig fulgte af Loven, medens han ikke med Kommissarius vilde tage Hensyn til, om den paalagte Udgift havde Lighed med ældre eller kun paalagdes en enkelt Gang. At Omraadet var kommunalt, betød intet, ligesom hvis det var indskrænket til Adelige, Militære eller Embedsmænd. De sidstnævntes Stilling kunde udenom Stænderne ændres ved Paalæg i Udnævnelsesbrevene, og om Militærstanden bemærkes det, at det ikke kan nægtes, at der for et ret stort Omraade af Disciplinen gives Afkald paa Lovordning, og at overhovedet de militære Retter ikke kan faa saa stor Fasthed som de borgerlige, hvorved maa være sigtet til Chefernes arbitrære Straffemyndighed. Ved Omtalen af de personlige Speciallove kastes et interessant Lys over Enevældens manglende Interesse for den principielle Grænsedragning mellem det legislative og det administrative. Om der gives en almindelig Regel som Pl. 2. Oktober 1810 indeholdende Forbud mod at meddele politiske Efterretninger uden Privilegium eller blot et saadant Privilegium, er uden Betydning for Bestemmelsens Lovskarakter og dermed for Stænderkompetencen. Ved at give Adressecomptoirets Efterretninger et Privilegium, jfr. Priv. 17. December 1828, var der

taget en Rettighed fra de andre københavnske Dagblade. Det samme er Tilfældet, naar en Stampemølle faar Eneret til at bruges i en vis Egn, idet Forbrugerne da bindes til at bruge denne Mølle. Idet Stænderanordningen nu krævede Medvirkning ved alt, hvad der juridisk var Love af en vis Art, viste det sig, at Overgangen til dette nye System var altfor brat til, at den med et Slag kunde praktisk gennemføres. Det var ganske det samme Problem, som under Grundlovsbehandlingen førte til Forbeholdet af Kongens Ret til at meddele saadanne Bevillinger og Undtagelser fra Lovene, som hidtil havde været i Brug. Den tilsvarende Løsning opstiller Krieger her. Hvor det drejer sig om nye Arter af Privilegier, er Stænderne kompetente, og i nye Love maa Omraadet for tilladte Undtagelser angives. Anderledes derimod, naar Talen er om Privilegier af en allerede kendt Art, f. Eks. Meddelelse af Adelskab eller Optagelse blandt Grever og Friherrer. Ligeledes maa der uden Stændermedvirken kunne gives Patenter, uagtet der ingen Patentlov findes.

Det er en Selvfølge, at Stændernes Kompetence ikke berøres af, om Loven efter Omstændighederne kun gives paa Tid eller som midlertidig. Det kan ogsaa forekomme, at Medvirken ikke straks kan faas, fordi Stænderne ikke er samlet. Er Loven særlig betydningsfuld, bør de dog indkaldes, men ellers kan Loven gives som provisorisk, saaledes at den forelægges de først sammentrædende Stænder; dette skete ogsaa i Praksis.

Efter at have anstillet nogle Betragtninger over den danske Ordning sammenlignet med tyske Stænderordninger og behandlet det Spørgsmaal, om Fremkomsten af en Anmodning om en vis Lov fritager Regeringen fra at forelægge den, gør Forfatteren endnu kun nogle faa Bemærkninger om Stillingen, naar Staten overfor en fremmed Stat har forpligtet sig til en vis Foranstaltning, hvilket ikke berører Retsstillingen, men maaske vilde man have noget svært ved at hævde sig. Afhandlingen er udførligt men nærmest refererende anmeldt i »Fædrelandet« (Redaktør Carl Ploug) 1841 Nr. 708, 716 og 1842 Nr. 763. Om den latinske Form bemærkes her, at den kan have haft sin Fordel for Forfatteren, da meget lader sig sige paa Latin, som ikke vilde tage sig ud paa dansk. Institutionens Foreløbighed og Begrænsning betones naturligvis, og den politiske Side menes at kunne være draget stærkere frem. Som Tegn paa stigende Interesse for den offentlige Ret nævnes, at Fdg. 30. Dec. 1839 havde skærpet Prøven i Statsret.

Gennem sine to akademiske Afhandlinger havde Krieger habiliteteret sig som en særdeles lovende retsvidenskabelig Arbejdskraft af den Ørstedeske Skole. De filosofiske Betragtninger interesserer ham ikke men derimod de reale Hensyn, der gør sig gældende i

den offentlige Rets Forhold. Han var ikke paavirket af den nye Luftning, som den yngre Professor F. C. Bornemann bragte med fra tysk Filosofi, naar han i sin Indledningsforelæsning som Lektor i 1839 opfordrede de Studerende — der burde »arbejde, som om de havde Talent«, — til at forlade den Ørstedeske Eksegese og lægge sig efter den spekulative Metode. Men man vil ved Læsningen af Kriegers Afhandlinger ikke tvivle om hans varme Følelse for den konstitutionelle Stats Retsprincipper. Hans Kølighed overfor Spekulationen maa bunde i hans Begavelses praktiske Retning, da han sikkert ikke manglede det, Ørsted kaldte Fængsomhed overfor, hvad der var oppe i Tiden. Heller ikke den ældre Professor M. H. Bornemann, der døde 1840, har antagelig med sine abstrakte og efter Studenternes Mening uklare Udviklinger haft Betydning for ham i Studieaarene. I alle disse havde han haft J. Kolderup-Rosenkilde, født 1792, og J. E. Larsen, født 1799, som Lærere; A. W. Scheel, født 1799, blev først Professor i 1836 og T. Algreen-Ussing, født 1797, først i 1840. Den første af disse 4 omtales som en interesseret Lærer og frisk Personlighed. Naar han lempede den sædvanlige Dikteren af Forelæsningerne ved at udgive trykte Grundrids, gik Krieger senere videre ad samme Vej. J. E. Larsens Foredrag lød besværligt men det gedigne Indhold virkede stærkt. Hans Undervisnings vækkende Indflydelse paa Fremtidens Mænd som Orla Lehmann, Krieger, C. Hall og Fr. Gram er der Vidnesbyrd om (Frantz Dahl Hovedpunkter af den danske Retsvidenskabs Historie (1937) S. 79). Scheel var ligeledes en betydelig Jurist, og om alle de nævnte gælder det, at de var realistisk indstillet.

Et nødvendigt Led i den teoretiske Uddannelse, naar den skulde føre til de store Maal, maatte den videnskabelige Udenlandsrejse være. Allerede 1839 søgte han Fonden ad usus publicos om Støtte hertil men fik Afslag i Juli 1840, og fornyede Ansøgningen i Januar 1841. Han kunde bilægge disse Ansøgninger med de mest straalende Udtalelser af sine akademiske Lærere. Kancellideputeret Michael Lange udtalte desuden, at han havde lagt en ualmindelig praktisk Sans for Dagen i Behandlingen af Forretningerne, Prof. Schouw, at han som Protokolfører havde gengivet Foredragene med en Fuldstændighed og Troskab, der vidnede om hurtig Opfattelseevne, fortroligt Bekendtskab med Lovgivningen og fortrinlig Dømmekraft, og endelig udtalte A. S. Ørsted paa Grundlag af hans Stilling i Kancelliet og som Protokolfører, at han med sjælden skarp og levende videnskabelig Sans og flersidige grundige Studier forenede en udmærket Evne til at sætte sig ind i de borgerlige Forhold. Hvad enten hans Bane blev den videnskabelige eller den praktiske, vilde han gøre sit Land Ære. Et smukt Møde mellem de

to Generationer! 21. Juni s. A. tilstodes der ham 600 Rdl., og der gaves ham Tilsagn om et lignende Beløb næste Aar. Fonden ophævedes 26. Februar 1842 men Tilsagnet indfriedes af Finanserne ved Resol. 18. Maj 1842. I Aarene 1841—43 foretog han denne Rejse, og det vilde have været af betydelig Interesse at have en udførlig Beretning om, hvor den gik hen, hvem han kom i Forbindelse med, og hvilke Undersøgelser han gav sig af med. Disputatsen havde han jo bag sig, saa han var i Besiddelse af sin fulde Handlefrihed. Vi maa imidlertid i det væsentlige nøjes med, hvad han havde opgivet som sit Formaal. Dette var under Vejledning af Udlandets navnkundige Retslærere og under Iagttagelse af fremmede Landes Indretninger at vinde en dybere og mere velbegrunnet Indsigt saavel i den almindelige Retsvidenskab som fortrinlig i den offentlige Ret i dennes videste Omfang med særdeles Hensyn til Danmarks offentlige og administrative Retsforhold samt til at erhverve et almindeligt Overblik over de betydningsfuldste fremmede Lovarbejder, hvad enten disse nu udstrækker sig over et større eller mindre Retsgebet. Han henviser til i det sidste Halvaar at have været helt beslaglagt af sit Arbejde i Stænderne og derfor at trænge til at sættes i Stand til et udelt Studium. Det var vist først paa dette Tidspunkt, at der kunde blive Tale om, at nogen anlagde et virkeligt Studium i offentlig Ret, der laa udenfor det filosofiske, og Krieger angav, at dette skulde være hans Hovedemne. Han ses 18. Januar 1842 at have givet Fakultetet Meddelelse om Studium i Vinterhalvaaret i Berlin og en Plan for Sommerhalvaaret. Forestillingen om hans Lektorudnævnelse giver den positive Oplysning, at Rejsens Stationer mest havde været Berlin, Heidelberg og Paris, og ifølge Erslews Forfatterleksikon besøgte han ogsaa Italien, Schweiz, England, Norge og Sverige.

Med sin hurtige Orientering og sin Samlerflid vil han have overkommet at tilegne sig alt det væsentlige. Hans efterladte Bogsamling viste ikke Værker fra dette Tidspunkt, men han har antagelig hjembragt store Samlinger af Uddrag af Bøger og Oversigter over Lovgivningstilstande, et Stof han ikke har haft Grund til at bevare for stedse. 24. Februar 1843 formentlig straks efter Hjemkomsten blev han Kancellist og var nu moden til en Løbebane ved Universitetet.

Vi har fulgt Krieger frem til Alderen 26 Aar gennem hans Liv i Skolen, ved Universitetet og ved hans videregaaende akademiske Uddannelse samtidig med, at han betraadte en Embedsbanes første Trin. Ved Siden heraf skulde der gøres Rede for hans person-

lige Liv og Oplevelser udover, hvad der allerede er oplyst om Kommandørinde A. E. Kriegers Hjem i Kronprinsessegade. Alt tyder paa, at han der har nydt godt af en rolig og velordnet Tilværelse uden katastrofale Overgange. Oplysninger i Breve eller Memoirer findes imidlertid ikke, og desmere maa derfor det Vidnesbyrd paaskønnes, som hans Rektor, Professor Michael Nielsen gav ham paa Listen over Borgerdydsskolens Dimittender i 1833, der skulde eksamineres paa Universitetet, idet der deri er gode Bidrag til Belysningen ogsaa af hans Karakter: »Besidder udmærkede Aandsgaver, han fatter ualmindelig let og klart, har en tro Hukommelse, og det Givne fremsætter han baade mundtligt og skriftligt med Forstand og Skønsomhed i et godt og passende Sprog. Naar han ikke altid udmærkede sig ved nøiere at overveie og saaledes udvide det Hørte og naar Productionerne af hans Selvvirk-somhed undertiden ikke stod aldeles i Forhold til de vakte Forventninger, da troedes, at dette maatte tilskrives hans Ungdom endskiøndt fortrinlig Productionsevne synes han ikke at besidde. Lærelyst, Flid, Orden og overhovedet en streng Agtelse for Pligt i Forbindelse med Tillid til hans Læreres Veiledning, med Beskedenhed og en ungdommelig let rødmende Undseelighed, var Egenskaber, der i fortrinlig Grad pryde ham og have dels bidraget til den roesværdige Fremgang han i Skolen har gjort. For Matematik har han ei fortrinlige Anlæg men sættes dog ved Siden af de Bedste.« Det er et Vidnesbyrd, som man vilde vente det om den unge Latinskoleduks, Nr. 1 af 45 (7 af dem maa efter de tidligere givne Oplysninger om Studentertallet antages at være faldet igennem). Bemærkningen om hans ikke betydelige Produktionsevne, der maa-ske betyder manglende fabulerende Fantasi, rammer paa en mærkelig Maade hans senere Optræden som Forfatter, der heller ikke var frodig. Man lægger ogsaa Mærke til Fremhævelsen af hans Beskedenhed og Undseelighed. Det Aandshovmod, som nogle Historikere vil finde saa karakteristisk for ham, kan naturligvis være kommet frem i Aarenes Løb, men mellem Klassekammeraterne har han ialtfald ikke vist sig hoven eller indbildsk, og vi kan overhovedet forlange oplyst Kendsgerninger, inden vi tillægger ham denne Egenskab. Hans daglige kvindelige Omgivelser kan have bidraget til, at han virkede sart, og han vil maaske have overvundet dette ved at vænne sig til et mut Udtryk. Der har ikke været og har formodentlig heller ikke behøvedes nogen korrigerende faderlig Haand til at lede hans Færd, men den 6 Aar ældre Søster, Moderen og hendes ældste Søster har hæget om ham, og hans Fremgang har været deres Stolthed. Han kaldtes ved Navnet Frederik. Der var andre Officerer af Navnet Krieger i København dels af Land-

dels af Søetaten, men hvorledes Familiens Omgangskreds har været, og hvilken Rolle Selskabelighed har spillet, ved vi ikke. Vi maa dog antage, at den som andre har »gaaet paa Komedien«, og Teatret paa Kongens Nytorv oplevede ifølge P. Hansen i Aarene 1825—49 sin Guldalder. Sidste Halvdel af Tyverne og Trediverne bragte de Heibergske Teaterstykker, glansfuldt fremført bl. a. af Jomfru Johanne Luise Pätges, der var 5 Aar ældre end Krieger, og som 1831 blev Fru Heiberg. Grunden vil da være lagt til hans Kendskab til denne Kunstnerinde, og i den Hengivenhed og Beundring, han i senere Aar viste hende, har de stærke ungdommelige Sceneindtryk været en Bestanddel.

Socialt hørte han som en Selvfølge til den kgl. Embedsstand, og som Søn af den tidlig afdøde Kommandørkaptajn og Sønnesøn af en Viceadmiral kunde han nærmest føle sig som værende i Toppen, men om Universitetet eller Kancelliet skulde blive Virkepladsen, maatte foreløbig staa hen. Politisk var indtil 1831 Enevælden herhjemme ubrudt, men allerede den 13-aarige opvakte Dreng vil have modtaget Indtryk af Julirevolutionen, der gjorde Ende paa Bourbon'ernes Reaktion. Aaret efter kom Budskabet om de paa-tænkte Stænderforsamlinger; 1834, i hans første Studenteraar, kom de endelige Bestemmelser, og Aaret efter begyndte det nye parlamentariske Apparat at virke. At hele denne Op-march af det nye har fængslet ham stærkt, er der ingen Tvivl om. Saa meget mere vil den have gjort det, hvis han ved Besøg i Moderens Hjemland har haft Lejlighed til personlig Samkvem med de Slægtninge og andre norske Paarørende, der levede under Grundloven af 1814 og var optagne af at udforme et konstitutionelt Liv. Ikke af personlig Oppositionslyst men som noget helt naturgroet maatte det komme til ham, at det rette var det nye, Enevældens Afløsning af Magtfordelingen. Studenterforeningen, hvis Historie 1820—70 er skrevet udførligt og vel dokumenteret af H. C. A. Lund (1896—98), var Samlingsstedet for Akademikere af denne Retning. Der berettes intet om, at Student Krieger har optraadt i de forskellige smaa Affærer, hvori Politiet eller Pressen spillede en Rolle, og hvori den 1834 fra Udlandet hjemvendte Orla Lehmann altid var førende. Men i Slutningen af Trediverne og Begyndelsen af Fyrreerne, stødes der stadig paa hans Navn ved Generalforsamlingerne sammen med mange andre der blev Fremtidens Mænd, som Hother Hage, L. C. Larsen, Vilh. Bjerring, F. Schiern, G. Brock, Otto Müller og W. Ussing. Han lagde her Grundlaget for sin parlamentariske Rutine, f. Eks. naar han optraadte kritisk ved Budgetbehandlingen; i 1839 nævnes han som Komitemedlem til Forhandling med Foreningen Academicum.

I Begyndelsen af 1840, det Aar da Krieger gjorde Tjeneste ved Stændermøderne og arbejdede paa sin Disputats, havde han sin Oplevelse med Deltagelse i Organisationen af det Studentersamfund — Navnet var sikkert hentet fra Norge — der senere hen paa Aaret, den 16. Juni, erklæredes for ophævet af Konsistorium, fordi det »ikke havde villet erkende den akademiske Øvrigheds Tilsynsret«. Med et Søndagen den 1. Marts 1840 dateret Forord udsendte Krieger sammen med mag. art. M. Hammerich en Beretning om Forhandlingerne ved Stiftelsen, der var fuldbyrdet i Februar ved Lovens Vedtagelse og Valg af 15 Repræsentanter hvoriblandt de to nævnte, der ogsaa havde været med 17. Januar som Indbydere. Samfundet, der begyndte med ca. 300 Medlemmer, stod mod Betaling af en Kendelse aabent for alle Studenter d. v. s. dem, der for højest 12 Aar siden var blevet det og ikke senere var blevet kgl. Embedsmænd eller Næringsdrivende, akademiske Lærere var dog medregnet, og Formaalet var paa ordnede Møder at afhandle saadanne Genstande, der har Interesse for Studenterne i Almindelighed. Der vælges 15 Repræsentanter og af dem en Formand. Flertallet paa Generalforsamlingen er afgørende og, drejer det sig om »en ydre Fremtræden«, kræves $\frac{2}{3}$ af Stemmerne. Forspillet til Indkaldelsen af den stiftende Forsamling af omtrent 500 Studenter havde været, at en paa Frederik VI's Dødsdag, 3. December 1839, mødt Forsamling mest af Studenter, havde vedtaget en politisk Adresse til den nye Konge og samme Dag overrakt den. Straks efter vedtog en anden Forsamling en Modadresse, og lidt senere protesterede 67 Studenter (blandt disse Hammerich og Krieger) mod begge Adresser. Beretningen leverer udførlige Referater af de Taler, der var holdt for og imod Foretagendet, og dens Formaal var at berolige med Hensyn til, at Samfundet alene eller fortrinsvis vilde drive almindelig Politik; de akademiske Anliggender maatte antages at ville blive den væsentlige Genstand. Dette tillidsfulde Haab gik ikke i Opfyldelse. I sin første Udtalelse efter modtagen Meddelelse om Planen havde Konsistorium bemærket, at Samfundet ikke kunde gøre Fordring paa at betragtes som Udtryk for de Studerendes almindelige Mening uden at gøre Brud paa den akademiske Frihed. Som det oplyses i Selters Universitetsaarbog for 1840 S. 40 udviklede Sagen sig saaledes, at en Generalforsamling vedtog ikke at efterkomme den stillede almindelige Opfordring til at give Konsistorium Indberetninger. Paa dette Stadium udsendte den dengang 36-aarige Professor J. N. Madvig en Pjece, der med mange Formaninger tilraadede Samfundets frivillige Ophævelse. Denne skete ikke, men efter at have orienteret sig hos Universitetsdirektionen med Hensyn til sin Kompetence efter Fundat-

sen ophævede Konsistorium som nævnt ved Bkg. af 16. Juni Samfundet.

Krieger var ikke med til den bitre Ende. Da den valgte Formand M. Hammerich havde givet Konsistorium Meddelelse om Stiftelsen, anmodede dette Samfundet om »betimeligen« at faa Underretninger om dets Generalforsamlinger, Forhandlingsemnerne og Resultaterne, hvortil Repræsentantskabet vilde svare, at det ansaa man ogsaa for sin Skyldighed, men et Mindretal forlangte Forelæggelse heraf paa en Generalforsamling, der holdtes 18. Maj. Krieger med Tilslutning bl. a. af Hammerich og Ploug stod her overfor D. G. Monrad, der foreslog at afvise Konsistorium, fordi det stillede et uberettiget Krav; Krieger vilde opfatte Henvendelsen som en Bøn og advarede mod at sætte Sagen paa Spidsen. Monrads Standpunkt sejrede, og man gik saa over til at drøfte Studentereksamens Fjernelse fra Universitetet. Derefter udmeldte Krieger sig af Repræsentantskabet, og det viste sig, at Monrad ved — under Indtryk af Modvinden fra oven mod Frihedsbevægelsen — at forcere en Opposition frem, der i Virkeligheden havde et ligegyldigt Emne, havde opnaaet at sejle Studentersamfundet i Sænk. Konsistorium gjorde en virkelig Anstrængelse for at faa Sagen til at glide, idet man udarbejdede en udførlig Henvendelse, der i flere hundrede Eksemplarer uddeltes, og hvori der opfordredes til ny Overvejelse. Med ringe Overtal lykkedes det imidlertid Monrad at faa Generalforsamlingen til at gentage Afvisningen, og saa havde Konsistorium tabt Taalmodigheden. Et Mindretal paa 6 vilde nøjes med at forbyde de i egentlig Forstand Studerende Deltagelse i Samfundet — hvilket vel havde været det mest konsekvente i Forhold til Kollegiets første Udtalelse — men A. W. Scheel som Referendarius gennemførte Ophævelsen. Samfundets Protest, Forhandling med Politidirektør og Kancelli med Anmodning om Tilladelse til Rettergang var omsonst og ligeledes Prof. Algreen-Ussings Fremdragen af Sagen i Østifternes Stænderforsamling, jfr. H. C. A. Lund anf. St. II S. 34—62. Ligesom Monrads impulsive og »eksperimenterende« Optræden var karakteristisk overfor den Rolle, Fremtiden havde forbeholdt ham i sit Lands Historie, var Kriegers rolige og velovervejede Indlæg og hans parlamentarisk korrekte Tilbagetræden, da Generalforsamlingen gik imod ham, karakteristisk for ham. Naar Monrads Biograf P. Stavnstrup (1948, S. 55) betegner Samfundet som en dansk afbleget Jakobinerklub, er der det at sige, at dens Formaal var at drøfte Studenteranliggender, hvilket ogsaa iagttoges paa det eneste arbejdende Møde, der blev Lejlighed til at afholde. Dette havde Krieger ogsaa betonet under Forhandlingerne, og skønt han heller ikke ansaa Konsistorium for be-

rettiget til en Ophævelse, bevarede han i Modsætning til den 6 Aar ældre Monrad sin Koldblodighed.

Til dette første Afsnit hører dog endnu hans Medlemsskab i det latinske Disputereselskab Lyceum, hvorom Digteren C. Hostrup (Erindringer 1891, S. 152—56) fortæller, at han ved sin Indtræden i Vinteren 1844 traf bl. a. Krieger og F. T. Gram, medens M. Hammerich og D. G. Monrad var ældre Medlemmer deraf og tit kom til Sammenkomsterne, der holdtes paa Borchs Kollegium hveranden Uge. Lyceum udgjorde en halv Snes yngre begavede Akademikere, der øvede sig i Latin til Disputatser, men ogsaa havde dansk Samvær med Dusbroderskab. Om Sommeren gjordes der Udflugter. Krieger har ikke været den, der ønskede at være overladt til egne Grublerier og Stemninger, herpaa tyder intet. Hans gunstige ydre Forhold, hans Egenskab af Hovedstadsbarn og den Lethed, hvormed han overfor Lærerne klarede Pligtarbejdet, maatte gøre ham til Ven med Lærere og Kammerater. Og naar Beskedenhed og Undselighed havde været hans Særkende, har han ikke stræbt at dominere ved intellektuel Overlegenhed. Ifølge P. Lauritsen: D. G. Monrad (1950 I S. 161) indtraadte Krieger 1843. I Anledning af M.s Forbigaaelse ved Udnævnelse til den nye Stilling som Skoledirektør i København opstillede han følgende Sætning til Forsvar: »M. er for god til at styre københavnske Skoledrenge«. Øvelserne holdtes i denne Stil. (Dansk pædagogisk Tidsskrift Nr. 8, 1954).

I dette Billede passer ogsaa et Par Breve ind fra Rejsen. Familiebreve er derimod ikke opbevaret i Rigsarkivet. Den 1 Aar ældre cand. jur. samt Magister Frederik Schiern, senere Professor i Historie, der var stærkt interesseret for det nationale, sender ham fra Paris, hvor de havde været sammen, et sprudlende overgivent Brev skrevet saaledes, at en fælles Ven, Læge A. Buntzen, f. 1811, mellem Linierne har tilføjet kommenterende Bemærkninger med næsten mikroskopiske Bogstaver (13. Juni 1843). Senere kommer fra Venedig en humoristisk Rejsebeskrivelse skrevet i §-Form tillige drøftende akademiske og skandinaviske Synspunkter og 26. Januar 1844 paany Brev fra Paris med Omtale af fælles Bekendte; Krieger var mindet som den 25-aarige »Drot«. I Paris havde han ogsaa været sammen med den 6 Aar ældre Frederik Læssøe ligesom Krieger opvokset under stærk Paavirkning af sin Moder, historisk og politisk interesseret og afgjort den nye Tids Mand. »Min høitærede Licentiat«, skriver Læssøe 4. Sept. 1843 fra Berlin, »Deres norske Brev fra den Verdens Udkrog Leerdalsoren, som De uden videre paadutter mig at kjende, har været mig i høieste Grad velkomment«. Han taler om sin militære Tilværelse i Berlin og om

Minderne fra Paris. Intetsteds, udvikler han, er Livet saa fuldstændigt som i Paris ikke i Neapel, i Rom eller Schweiz og sandeligen heller ikke i Tyskland det store Pulterkammer, hvori endnu ingen har kunnet bringe Orden tilveje. Krieger, der nu er i Sverige, har fremhævet Norge som Landet, hvor Skandinaviens Historie i dette Aarhundrede har udviklet sig. Læssøe har i Italien truffet to Nordmænd, Filologen Thue og Teologen Monrad. Han udvikler, at i den historisk-politiske Bevægelse maa alle yngre deltage, som due noget. For Læssøe, der faldt ved Isted, nærede Krieger sidenhen baade Sympati og Beundring. Hertil kan føjes et Brev af 27. Januar 1843 fra Læssøe i Paris til Andræ (dennes Biografi ved Poul Andræ 1911, 3. Bd. Supplement S. 73): »Endnu bestandigt er her ingen Schiern arriveret; derimod er for en 8 Dages Tid siden Krieger indtruffet fra Italien; det er meget behageligt, da han er et særdeles elskværdigt Menneske i alle Henseender; meget godmodig, meget naiv og oprindelig og dog meget grundig og solid; det vil fornøie Dig engang i Kjøbenhavn at blive nærmere bekendt med ham.«

Det Tidsrum, hvori Krieger virkede som Universitetslærer, fra Maj 1844 til Januar 1855, var det længste, hvori han virkede i samme Embede. Nærmest kom hans Tjeneste i Højesteret fra September 1860 til Maj 1870, men Forskellen blev større ved hans Orlov fra 1868. Ved denne Bogs Inddeling i Afsnit er der set bort fra hans parlamentariske Virksomhed, der ganske vist var en Hovedvirksomhed for ham. Tilligemed denne havde han dog mange andre Gøremaal, og Fremstillingen af alt dette vil altsaa blive henlagt til det Afsnit, der angives ved hans embedsmæssige Livsstilling. 17. Maj 1844 blev han Lektor ved det juridiske Fakultet, 29. September 1845 ekstraordinær og 9. April 1847 ordinær Professor og Assessor i Konsistorium (Christian VIII tøvede flere Maaneder med at udnævne ham. Danske Magazin 7. R. 3. B., S. 18). I Konsistorium var han Referendarius 1848—50, og 31. Marts 1853 blev han yderligere Docent i slesvigsk Ret. Professorstillingen beholdt han til Udnævnelsen til Departementschef 24. Januar 1855. Hans Kolleger i Fakultetet var J. E. Larsen og F. C. Bornemann i hele Tidsrummet, J. Kolderup Rosenvinge til dennes Død 4. August 1850 og A. W. Scheel, men kun til 1846, F. T. Gram kom ind i 1847. Han var et Aar ældre end Krieger og som han Jurist af Ørstedes Skole. Som ekstraordinær Docent i Romerret virkede C. C. Hall i Aarene 1848—54, og endelig virkede P. Vedel fra 1851 som Lektor, senere Professor, bl. a. i det nye Fag Statsforvaltningsret. Med Undtagelse af Kolderup Rosenvinge, der var konservativ, var alle i Fakultetet af den nationale og frisindede Retning i Tiden. Det maa antages, at Kriegers Dragning mod Universitetet netop stod i Forbindelse hermed. Han og hans ligesindede jævndrende var opfyldt af Forventningen om en snarlig Omdannelse af Statens Forfatning, der vilde betyde nye Baner for yngre Kræfter ikke mindst for dem, der havde studeret de nye Statsformer. Stillingen kunde ogsaa tænkes

som Overgang til højere administrativ eller judiciel Embedsstilling eller maaske som Diplomat. Der er nemlig Grund til at antage, at Lærerstillingen ikke var den, der bedst udløste hans Kræfter. Den senere Professor og Justitsminister J. Nellesmann, der blev Kandidat 1855, har i Biogr. Leksikon skrevet om ham, at han ikke i denne Egenskab kom til at udøve nogen betydelig Indflydelse paa Studenterne, hvilket beroede paa, at han ikke havde Taalmodighed til at bearbejde sit store indsamlede Materiale paa en for dem brugbar Maade, og at han af Princip ikke vilde diktere sine Forelæsnings, men holdt dem som frie Foredrag. Under den daværende Mangel paa trykte Haand- og Lærebøger foretrak de derfor at gaa til de andre Professorers ialfald delvis dikterede Forelæsnings. Allerede før 1848 var han desuden stærkt optaget af Politik; og siden har han sikkert givet Møderne i de politiske Forsamlinger Fortrin for Katedret. Allerede hans Rektor havde rost hans mundtlige og skriftlige Fremstillingsform. Paa den sidste havde han givet gode Prøver i sine Afhandlinger. Om den første skrev Forfatteren Erik Skram, der kendte ham godt fra Rigsdagen (Sønderjydske Aarbøger 1925 II S. 9), at han »talte det smukkeste dansk med et Organ saa bøjeligt og stærkt og lyst, som var det drejet i Elfenben«. Det lader herefter til, at han har brugt disse Gaver for tildels tomme Auditoriebænke. Men for ham selv som fremtidig Parlamentariker vil det have været af Værdi at faa Lejlighed til at indøve mundtlig Forelæggelse af Retsspørgsmaal. Hans usædvanlige Modtagelighed for Lærdom havde saaledes ikke udviklet sig til en ligesaa energisk Meddelsomhed med Interesse for Tilhørernes Tarv, og han kom heller ikke som Forfatter til at løse de store Opgaver. Men for det første var i hans egentlige Fag, Statsretten, hans ældre Kollega Larsen Læreren, og at skrive om Statsretten, naar man stod paa Tærskelen til en Fornyelse, vilde desuden være hensigtsløst. Samme Betragtning kunde maaske anvendes paa andre Emner. At Krieger var Manden, naar der var Behov for Løsning af en litterær Opgave, viste han ved Udarbejdelsen af sine Lærebøger i slesvigsk Ret, som han i »utrolig kort Tid« (Nellesmann) fik fra Haanden og fik udgivet 1855. Naar det saaledes maa indrømmes, at hans Rektor havde set skarpt ved at frakende ham »fortrinlig Produktionsevne«, vilde det være fuldstændig urigtigt at betegne ham som receptiv i den Forstand, at han yndede at dvæle og slaa sig til Ro i Receptionen, tværtimod var han fuld af impulsiv Handletrang — af den gode gamle »Gavnelyst« i Statens og Samfundets Tjeneste og af Lyst til at organisere et Samarbejde af flere og det saaledes, at han selv trak sin Del af Læsset.

Krieger var kommen ind i Fakultetet paa Grund af Algreen-

Ussings Afgang som Borgmester og var eneste Ansøger, modtaget med megen Ros af Direktionen, der endog »antog det for en heldig Aquisition for Universitetet at vinde ham for dettes Tjeneste«. En Gennemgang af hans Forelæsningsvirksomhed viser et alsidigt og skiftende Program. I Vinteren 1848—49 læste han dog ikke. Det var Kriminalproces og de forskellige Afdelinger af Civilprocessen, Privatrettens alm. Del, »Encyklopædi«, Retsfortolkningslære, Familieret, Arveret, Formueret, Næringsret, Veksleret, ogsaa Eksaminatorier og praktiske Øvelser. Hertil kom saa fra 1853 de forskellige Dele af slesvigsk Ret; endnu i 1855 og Foraaret af 1856 fortsatte han hermed som »Lic. juris«. Naar man med Nellesmanns foranstaaende Bemærkninger i Erindring ser paa Beretningerne om Tilhørerantallet, der gives ved Oplysning om Situationen ved Forelæsningsens Begyndelse og i Parentes ved dens Slutning, er der ganske vist ofte ret stor Forskel paa disse Tal f. Eks. 23 (10), 29 (8), 33 (19), men et lignende Fænomen iagttages hos de ældre Lærere, der vel nok var mere søgt. En Forelæsning i 1852 om Rigsretsprocessen viser de højeste Tal: 65 (49). De Jurister, han har været med til at forberede, kan ikke længere spørges om, hvordan Professor Krieger docerede og eksaminerede, og i Litteraturen har jeg ikke fundet nogen Tradition nedtegnet. Det turde være saa, at han især har været Læreren for de mere fremmelige og udholdende, og Nellesmann kritiserer heller ikke Lødigheden af hans Undervisning. Den begavede 6 Aar yngre P. Vedel paavirkedes meget af Krieger i 1847, da han besvarede en Prisopgave om engelsk og fransk Trykkefrihedslovgivning sammenlignet med dansk til Oplysning om Sammenhængen mellem Statsforfatningen og Trykkefriheden, en Opgave der viser at Fakultetet ønskede at følge med i Tidens Rørelser. Senere tilskyndede han ham til at gaa til Universitetet, hvorfra hans Gang var over i Diplomatiets som mangeaarig Chef for Udenrigsministeriet.

Det bemærkede om Krieger som Lærer synes at vinde Bekræftelse, naar man ser paa hans første Værk i denne Egenskab. Det var det i 1849—50 som Haandskrift trykte »Grundlag for Forelæsninger over den danske Privatrets almindelige Del tildels som Indledning til den danske Retsvidenskab«, stort 464 Sider, der kom i 2 Hæfter. Ifølge Nellesmann var Bogen ordnet efter Savignys System, og denne den historiske Skoles Hoved har antagelig i det hele været Kriegers videnskabelige Forbillede. Iøvrigt er den for Nellesmann en »uhyre Materialsamling«, og i min ældre Bog har jeg ogsaa kun omtalt den fra dette Synspunkt, der nok har været delt af Flertallet af hans Studenter. I 5 Afsnit behandles 1) Om den positive Rets Dannelse. Om de enkelte Retskilder navnlig om

Loven og Retssædvaner, 2) Om Retten navnlig Lovgivningen betragtet som en Helhed, 3) Om Lovfortolkning, 4) Om den retlige Personlighed, og 5) Om Retsforholdene, deres Stiftelse og Ophør. Indholdsfortegnelsen specificerer Stoffet ud i 150 §§, og selve Teksten gaar ved indskudte Anmærkninger endnu dybere. Det, der meddeles udover Overskrifterne til de enkelte Led, er kun Opregning af Bøger og af Lovsteder, hvis Indhold tildels citeres. For at give et Indtryk af Indholdet citeres lidt forkortet det første af Indholdsfortegnelsen: »Om Ret og Stat. Positiv Ret. Privatret og offentlig Ret. Det danske Privatretsomraade i Almindelighed. Privatrettens Grundprincipper. Om Retsinstitutionerne. Om den dertil svarende Forgørelse af Privatretssystemet. Love og Retssædvaner. Om Rettens Tilblivelse i Almindelighed, om Love i Almindelighed. Grundlovsbegrebet. Begrebet om Lov. Lovens Udspring. Lovgivningsindholdet. Lovgivningsformen. Forskel mellem Lov og Anordning. Loves og Anordningers Kundgørelse. Virkningen af Publikation. Om Retsuvidenhed kan paaberaabes. Kan den upublicerede Lov gøres gældende mod eller af nogen? Om Bestemmelser af Lovgivningskarakter er givne med Tilsidesættelse af Anordningsformen.« »Grundlaget« er intet mindre end et Kæmpeværk af Samlerflid og ordnende Intelligens antagelig bygget op gennem mange Aar. Men dette er kun den ene Side. Arbejdet faar sin Karakter af den særegne Situation, hvori dets Forfatter befandt sig. Den nye Statsforfatning var kommen i Orden, og en stor Lovgivningsvirksomhed kunde ventes som Frugt af de nyskabte Organers Samvirken. Men bortset derfra stod man endnu i hele den enevældige Lovgivningstilstand, der bl. a. udmærkede sig ved at mangle en formel Adskillelse mellem det lovgivningsmæssige og det administrative. I sine to tidligere Arbejder havde Krieger været neddykket i dette Stof og havde bag den brogede landsfaderlige Indklædning udredt Bestemmelsernes juridiske Væsen. Nu gjorde han det for tredje Gang, da det gamle System var endelig afsluttet. Hans Grundlag tager sig ud som en Statusopgørelse paa det Omraade; den omspænder, og det en Opgørelse, der ønsker at faa alt med. Naturligvis ogsaa idet han er klar over, at denne Lovgivningstilstand indeholder blivende Ret. Men hans Hjerte er i Fremtiden, Danmarks og Nordens. Derfor giver han udførlige Oplysninger ikke blot om dansk men ogsaa om norsk og svensk Forfatningshistorie. Hertugdømmernes Retsudvikling lægger Beslag paa 75 Sider, idet mange Aktstykker af Betydning for Retsstillingen afskrives fuldstændigt. Om Tilblivelsen af Danske og Norske Lov har han vistnok hele det Materiale, der siden blev Skelettet i Bøger, og om Bestræbelserne for en Revision af Landsloven har han

den Liste af Reskripter, hvorom jeg i 1949 skrev en Afhandling. Kun et Sted fandt jeg en egentlig Forfatterudtalelse udover Opstillingen af Skemaet. S. 357 noterer han under »Modsætningsfortolkning« Valglov 16. Juni 1849 § 2 saaledes: »Ingen kan anses som uberygtet, der ved Dom er funden skyldig i en i den offentlige Mening vanærende Handling, hvoraf *ikke* følger, at *enhver* er uberygtet, som ikke ved Dom er funden skyldig i en i den offentlige Mening vanærende Handling«. Afsnittet om Lovfortolkning brillerer iøvrigt ved en Rigdom af Sondringer og Eksempler, der næsten tager Vejret fra Læseren, og med Tanken paa det, der bibragtes den Generation, hvortil jeg f. Eks. hørte, kan man ingenlunde faa den Opfattelse, at skolet Retskultur siden ham havde gjort Fremskridt, men nok at Krieger har bevaret Standarden fra Ørsted. »Grundlaget« udstrækker sine Rammer ikke blot til retshistorisk og statsretligt Stof men ogsaa til Emner, der nutildags behandles i Personretten eller Formueretten. Og ikke tilfreds med dets trykte Tekst havde Forfatteren i sine egne to Eksempler paa gennemskudte hvide Blade tilføjet senere Notater, paa sine Steder i Massevis. Vestindien, Guinea, Island og Hertugdømmerne var iøvrigt Omraader, der den Gang bragte deres særlige Farver med til Billedet af det danske Monarkis Retstilstand. For den begyndende Jurist af Gennemsnittet kunde Synet af de to Hæfter nok virke lammende. De fremmelige og særlig de politisk interesserede blandt dem havde der faaet et Forraadskammer af Viden, og den der havde tilegnet sig Fortolkningslærens Overblik over Retssystemet, havde virkelig naaet et højere Trin i Omgangen med Lovstof. Ogsaa for Forfatteren selv vil Bogen have betydet et »Grundlag« nemlig for det Indtryk af den sprænglærde Jurist med det store Krav til Viden, som gennem Aarene kom til at knytte sig til ham. I et Brev fra 1869 takker Forfatteren Dr. phil. C. Rosenberg ham for de saakaldte »Kriegers Papirer«: »den bog, som jeg blandt alle de hjælpemidler, man dengang havde til det juridiske studium, havde mest gavn og fornøjelse af«. Han mener, at den kunde tjene til Forbillede for, hvad man giver Bønderkarlene i Hænderne, da de ikke vil have noget at gøre med Lærebøger, og her faar et Middel til, at de staar fast og holder fast, hvad der fortælles dem, og en Vejledning til at finde, hvad de helst maa læse.

Der foreligger et renskrevet Kollegium over Kriegers Forelæsninger i Vintersemestret 1845—46 over dette Fag. Gennem det hører man dog noget af hans Foredrag, omend Gengivelsen er kort og knap. Som udenlandske Kilder er henvist til Stahl: Rechts- und Staatslehre II (1848) og Savigny: System des heutigen römischen Rechts I (1840). Enkelte Bemærkninger kan nævnes, der synes at

karakterisere hans Syn. Om Lovkodifikation bemærkes: »Civilloven er vanskeligst at omarbejde, Kriminal- og Proceslovgivningen lettere« og om Domstolenes Indflydelse som Retskilde: »Skjøndt Høiesteret saaledes holder strængt paa sine Præjudicater, have disse dog ei den Indflydelse paa Rets teorien som f. Ex. jurisprudence (Retspraksis) i Frankrig etc., eftersom vor Høiesterets Domme gives uden Præmisser«. Efter sit statsretlige Syn maatte han være mod denne manglende Offentlighed. Om det »politisk-philosophiske Element i Lovfortolkningen« hedder det, at det er »den frembrydende nye Ret, der ei endnu er anerkendt; den virker ubevidst og uvilkaarlig ind paa den hele Retstilstand. Dette sees ofte, naar f. Ex. Domstolene saa at sige ere blevne »forhærdede« i en gammel Anskuelse, der forlænge siden har forladt den almindelige Retsbevidsthed og givet Rum for en nyere Anskuelse.« Det er oplivende her at møde en Forfatter, der ikke blot ser paa Systemet af skrevne Love men ogsaa har Blik for de Loven skabende Kræfter. Men hvis der ved de forhærdede Domstole tænkes f. Ex. paa Domfældelsen i 1842 af Orla Lehmann for at agitere for Udbredelse af konstituelle Anskuelser, er der ikke blot at se hen til, om disse nye Grundsætninger nu var trængt igennem, men ogsaa om Domstolene ikke alligevel havde Pligt til at modvirke den ikke-spontane Opstaaen af dem.

18. August 1850 blev Krieger og hans Kollega J. E. Larsen sammen med 4 andre Jurister Medlemmer af en Kommission til Udarbejdelse af en ny almindelig Straffelov for Danmark, ophævet 1859; den paagældende Lov fremkom først i 1866. Et Hverv som Viceformand i indenrigsministeriel Kommission af 26. August 1849 ang. Kommunallovgivning blev straks efter stillet i Bero.

I Fortsættelse heraf skal omhandles Kriegers litterære Ydelser som Docent i slesvigsk Ret. Disse var Den slesvigske Formueret med Fortale dateret 1. Februar 1855, stor 386 Sider, og Den slesvigske Familie- og Arveret med Fortale af 1. Marts s. A., stor 211 Sider, begge tilegnede »Mindet om Christian Paulsen«, Kielerprofessoren og Danskhedens Forkæmper, der var død Aaret før, og som skulde have været opført som Medforfatter, hvis Samarbejdet med ham var blevet ført til Ende. Krieger mindes sin »afdøde Ven« som »den trofaste og redelige Hædersmand« og takker foruden Præsidenten i Appellationsretten Dr. juris C. Stemmann for et Gennemsyn ogsaa »flere iblandt mine nærmeste personlige Venner« for ydet Hjælp. »Ventelig i Aarets Løb« skulde Emil Vedel udsende Den slesvigske Privatrets alm. Del efter Forelæsninger, der var holdt 1853—54. Dette skete dog først i 1857, og maaske har det været paaregnet, at der ad denne Vej vilde komme til at foreligge

en almindelig Udsigt over denne Rets Kilder, der i nogen Grad savnes, naar man gaar til Læsningen af de to Bøger. Disse fremtræder ikke som Appendiks til kongerigske Fremstillinger men er helt selvstændige og hvilende i sig selv. Der forelaa en stor videnskabelig Bearbejdelse af Hertugdømmets Ret, blandt hvis Forfattere kan nævnes H. K. Esmarch og N. N. Falck begge slesvig-holstensksindede, og Chr. Paulsen, der var dansksindet. Men de var affattet paa Tysk og havde været brugt ved Universitetet i Kiel. Nu skulde den retsvidenskabelige Undervisning foregaa i København og med danske Lærebøger. I Stedet for Christian V's Danske Lov af 1683, der ikke omfattede Slesvig, var Jydske Lov af 1241 og i Byerne de middelalderlige Stadsretter det historiske Udgangspunkt. Kun i enkelte Emner som Søret og Militærret havde Kongerigets Lovgivning umiddelbart faaet Indgang. Paa visse stedlige Omraader brødes Ensartetheden, naar der maatte tales dels om nordlandsk Landret, dels om lybsk Ret, dels om de romerretlige Statutter, og flere Steder gjaldt forskellige Sædvaner saasom ved Overdragelse af fast Ejendom og ved Indskrænkninger i Vindikationsretten. Bogen om Formueret falder i Tingsretten og Fordringsretten — en Betegnelse der burde foretrækkes for Obligationsret — og af Særegenheder indenfor Tingsretten kan nævnes, at der for Hæftelser i fast Ejendom ikke anvendes Tinglysning men Protokollation, medens førstnævnte Akt ved Overdragelser var afløst af Rettens Bekræftelse. Familieretlig var der for Formueforholdet mellem Ægtefæller tildels Forskelle mellem de særlige Retsomraader og for Ridderskabet, og arveretligt var der i stor Udstrækning forskelligartede Arvegangsregler. Selv om Retsomraadets Egenart saaledes overalt gjorde sig gældende, citeredes dog den kongerigske Lovgivning og den derpaa opbyggede Teori i stort Omfang som belysende ogsaa for slesvigsk Ret. Af de to Bøger havde Formueretten mest været Kriegers Værk.

Som nævnt havde han allerede i sine Forelæsninger behandlet alle de tre Discipliner. Der behøvedes hans Alsidighed til at tilegne sig det nye og brogede Stof og hans Arbejdsenergi for saa hurtigt at bringe det hele i Form. Hans Fremstilling er klar og kortfattet men samtidig alsidig, og naar den ses indenfor Rækken af danske retsvidenskabelige Lærebøger efter Ørsted, er det kun de specielle Behandlinger af Servitutter (ved Algreen-Ussing 1836) og Søretten (ved F. Gram 1851), der har en lignende systematisk Opstilling. Faktisk gik han i Spidsen med sine omfattende systematiske Fremstillinger paa samme Maade som han var gaaet i Spidsen ved at holde frie mundtlige Foredrag uden Dikteren. Han kan derfor ikke i Litteraturoversigten skubbes til Side som bevægende sig paa et

ligeGYldigt Sidespor, og naar Forf. af Hovedpunkter af dansk Retsvidenskabs Historie (F. Dahl) taler om den beskedne »Ballast« af originale Arbejder, hvormed Krieger møder op, og faar andre til at gentage det, har man baade personligt og sagligt Grund til at tage Afstand derfra. Ogsaa de nævnte Bøger er forsynet med haandskrevne Notater i rigelig Mængde, og alle Forfattereksemplarerne af de her omtalte Værker er nu at finde paa det kgl. Bibliotek. Kun et kort Aaremaal kom Bøgerne om slesvigsk Ret til at bære de danske Farver. En fremmed Lovgiver brød ind i 1864 og fik Lovstoffets Udformning i sin Haand, men først med Bürgerliches Gesetzbuch af 1900 var Omdannelsen dog fuldbyrdet. I Mellemtiden vil Kriegers Bøger som det helstøbte Udtryk for den Retstilstand, hvormed Befolkningen gik ind under Fremmedherredømmet, have haft deres Betydning for denne Befolkning omend forvaltet af tyske Embedsmænd. Ved dette Arbejde ser vi Krieger i Samarbejde med andre. Han havde ingen Tilbøjelighed til at gaa som Enspænder, og blandt de nære Venner, han hentyder til, har antagelig F. Gram, der senere paa Aaret udsendte sin Formueret, været fremtrædende. Men idet vi nu tidsmæssigt har sluttet Omtalen af hans originale juridiske Forfattervirksomhed, maa vi indrømme hans gamle Rektor, at hans videnskabelige Produktions-evne ikke var betydelig. Stor var hans Evne til at indsamle og registrere juridisk Oplysningsstof, men han havde ikke Skribentens Trang til at forme det til Brug for andre, og han savnede Forfatterens Ærgerrighed. Hverken nogen Bog eller nogen Tidsskriftartikel med retsvidenskabeligt Indhold fremkom siden fra hans Haand.

Sin Evne til at lede et litterært Samarbejde havde Krieger allerede godtgjort i Aarene 1848—51, og det havde ligeledes været paa den slesvigske Rets Omraade, men den Gang var det paa det statsretlige. Christian VIII's aabne Brev af 8. Juli 1846 om Arvefølgen i Hertugdømmerne med tilhørende Kommissionsbetænkning havde fremkaldt ikke blot holstenske men ogsaa tyske og franske Skrifter som Tegn paa Spørgsmaalets europæiske Interesse. Man blev klar over, at der maatte gøres noget mere fra dansk Side, og Resultatet blev i de nævnte Aar et anseligt Værk i 4 Bind under Titlen Antislesvigholstenske Fragmenter udgivne efter Foranstaltning af Konsistorium ved Københavns Universitet. Det fremkom i 16 Hæfter med selvstændig Paginering. Kriegers eget Bidrag i 4. Hæfte er »Det augustenburgske Oprør i Rendsborg og det preussisk-tydske Overfald«. Det bærer Datoen 17. Maj (1848) og er Aftryk af en Artikel i J. F. Schouws Dansk Tidsskrift med nogen Omarbej-

delse og forøget med »Bilag indeholdende Vidnesbyrd om den dansk-slesvigske Nationalitet, dens Tryk og dens Kraft«. Afhandlingens 68 Sider stiger derved til 150. I en Anmærkning gives nogle nærmere Oplysninger om Fremkomsten af hele Foretagendet. Da de kielske Professorer havde fremsat de slesvig-holstenske Doktriner om de to suveræne Stater med agnatisk Arvefølge, der var uadskillelige og derfor begge med tysk Tilknytning, besluttede de historiske og juridiske Lærere ved Københavns Universitet at prøve paa — hvad ogsaa opnaaedes — at faa Adgang til de offentlige Arkiver navnlig ved det udenlandske Departement og det slesvig-holstensk-lauenborgske Kancelli samt Geheimearkivet¹⁾. Den tidligere Kommission havde nemlig forsmaaet Bistand fra Videnskabsmændene. Herved skulde Krieger gaa Statsretslæreren Professor J. E. Larsen til Haande, og Meningen var, at Larsen skulde udarbejde et af de andre gennemset Skrift. Dette Skrift, siges der videre, er kun delvis udarbejdet og maaske bliver der ikke Brug derfor. Derfor havde Konsistorium nu overdraget Krieger, der aabenbart var erkendt som den hurtigste Arbejder, at udgive nogle statsretlige og historiske Bidrag i antislesvigholstensk Retning.

Disse Fragmenter med al den gamle Retshistorie, som den almindelige Læser vanskelig kan vurdere, synes mig at høre hjemme i den politiske Historie. N. Neergaard, der omtaler dem i Danmarks Riges Historie som almindelig historisk Videnskab, ses ikke at nævne dem i Under Junigrundloven, og dog var Formaalet med dem og det, der muliggjorde deres hurtige Fremkomst, at yde Videnskabsmændenes Bidrag til Befolkningens Kamp mod Oprøret (Begrebet »Borgerkrig« vilde ingen den Gang anlægge). Ligesaa hensynsløst Krigen sætter sig ud over ubehagelige Love og Traktater som Papirlapper, ligesaa dyrebar er for den de Skrifter, der kan bruges til at give den Rettens Sanktion. Enhver Krig behøver sin Ideologi og sine Doktriner, og Tiden var inde til at imødegaa de tyske og udforme vore egne. Naar dette er sagt, er dog dermed ikke antydnet noget om, at Forfatterne bevidst eller ubevidst skulde have gjort Vold paa Sandheden. Alle Undersøgelserne af de ansete Videnskabsmænd var ikke blot ledede af Overbevisningen om det danske Standpunkts Berettigelse men ogsaa fremlagt paa grundig og redelig Maade. De egnede sig derfor godt til at støtte den Overbevisning, som Statsmændenes Erklæring i det aabne Brev havde

¹⁾ En Cirkulærskrivelse af 21. December 1846 fra Konsistorium til Højskolens Lærere, trykt paa en Henvendelse fra Prof. H. N. Clausen, opfordrede dem, der dertil følte sig kaldede, til at bringe et Fællesarbejde i Stand (R. Arkivet). Clausen havde udviklet, at det var et Universitetsanliggende.

fremkaldt, og deres patriotiske Værdi maa sættes højt. En senere Gang i sit Liv kom Krieger paany til at staa overfor dette, at en falsk statsretlig Doktrin søgte at sætte politiske Kræfter i Gang overfor Kongen. Det var, da Redaktør C. St. A. Bille i 1864 bestred Christian IX's Ret til at være Konge. Da sad Krieger som Assessor i Højesteret. Om han ogsaa da havde samme kraftige Greb om Nælden som i 1848, skal senere undersøges.

Inden der gøres Rede for Indholdet af Kriegers Afhandling, skal Titlerne nævnes paa de øvrige. Professor J. E. Larsen havde indledet med at skrive om Samforlehningsinstituttet (die gesammte Hand) og Magister Grimur Thomsen havde behandlet de fransk-engelske Garantier for Slesvig af 1720. Efter Kriegers kom følgende Afhandlinger: Danevirke af Arkæologen J. J. A. Worsaae, Om Slesvig under Forbindelsen med Danmark af Professor Chr. Paulsen, Aktstykker til Oplysning af Hertugdømmernes Lehnforhold af Registrator H. Knudsen, Om Constitutio Waldemari af Overbibliotekar E. C. Werlauff, Om Sprog og Folke-Ejendommelighed i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland af Historikeren C. F. Allen, Udsigt over de Begivenheder, Forhandlinger og Overenskomster, der har bestemt Hertugdømmet Slesvigs statsretlige Forhold til Danmark og Holsten siden Aaret 1459 af Professor H. M. Velschow, Om den evige Forbindelse mellem Slesvig og Danmark i statsretlig Henseende af Geheimearkivar C. F. Wegener, Om det slesvigske og holstenske Ridderskabs Socialnexus af Fr. Wolfhagen, Om Hertugen af Augustenborgs Forhold til det holstenske Oprør af C. F. Wegener, Om Landshøjheden over det gamle Rendsborg paa Ejderøen af Samme, Det gamle Kongehus' Ret til Pinneborg, Rantzau og Altona af Professor Chr. Paulsen, Nogle Dokumenter til Hertugdømmet Slesvigs Historie af Registrator H. Knudsen, Domme og Voldgiftskendelser i Sagen mellem Kong Erik og Greverne af Holsten angaaende Hertugdømmet Slesvig (1413—1424) af Registrator H. Knudsen. Aktmæssige Bidrag til Danmarks Historie i det nittende Aarhundrede I-II af Geheimearkivar C. F. Wegener. Det var en mindeværdig og ret enestaaende Indsats, der her var ydet navnlig af danske Historikere for at skabe Rygstød for en sandfærdig og forsvarlig Opfattelse af det aarhundred- eller aartusindgamle dansk-tyske Mellemværende. Den unge juridiske Professor, der havde faaet overdraget at faa Fragmenterne frem i overskuelig Tid, vil have haft sit Besvær baade med at fremkalde Bidrag og med at drive paa med Fuldførelsen. Men Aanden fra 1848 vil ogsaa have været over de lærde Mænd, og Værket kom i Stand.

Det er næppe uden Hensigt, at Krieger har forsynet sin Afhandling med Datoen 17. Maj, Norges Grundlovsdag. Den er re-

præsentativ for samtlige Bidrag og holdt i en varm og kraftig Tone. De indledende Ord falder saaledes: »Det slesvigske Spørgsmaal, som i denne Stund kalder Norden til Selvforsvar mod Tysklands Vold, er ikke et Spørgsmaal fra igaar eller idag, saafremt det skal opfattes i sit fulde historiske Lys. Nu møder det os unægtelig i en aldeles ny Skikkelse siden det augustenburgske Oprør i Rendsborg og det preussisk-tydske Overfald; det Retløse det Voldsomme i disse Skridt er saa indlysende for enhver uhildet Betragtning, at den historiske Traad aldeles synes at briste. Imidlertid har man fra den Side, hvor Oprøret og Overfaldet hører hjemme, søgt at hylle sig ind i et vist Skin af Ret; de skjulte Interesser, der dreve Spillet, komme kun frem ved de Hensynsløses overmodige Selvbekendelse. Under saadanne Forhold tør Ordet ei ganske hvile om end Sværdet er det sande Vaaben, hvormed Beviset for vor gode Ret skal føres.« Op i Trediveaarene var der vel i Hertugdømmerne dels det ridderlige Parti, der ønskede en aristokratisk Forfatning genoprettet, dels det bureaukratiske der ønskede administrativ Enhed, men der bevaredes dog Klarhed over Statstilhøret, indtil omkring 1840 en ny Ideologi taler om Kongen som slesvig-holstensk Landsherre og disse Landsdele som en Stat. I 1842 blev Prins Friedrich af Augustenborg Statholder og Overpræsident for den slesvig-holstenske Regering, og i de 4 Aar, han var i denne Stilling, udvikledes Separatismen. Denne Ansættelse »afholdt ikke« A. S. Ørsted fra at indtræde i Gemejmestatsraadet. Den efter det aabne Brev af 1846 tiltagende Gæring modvirkedes ikke med Kraft af Regeringen. »Det var Svaghed og Kortsynethed; det var Miskjendelse af Nationalitetens Ret og Frygt for sand Folkefrihed . . . det hemmelige Haab, at det tydske Forbunds Udvikling skulde staa stille, afholdt Kongen fra at indrømme Slesvig den Frigørelse for holstensk Indflydelse, som det havde retfærdigt Krav paa.« Da Deputationen i 1848 krævede Anerkendelse af Slesvig-Holsten som selvstændig tysk Forbundsdel med agnatisk Arvefølge, erkendte Kongen Holsten som tysk Forbundsstat, der skulde have egen Forfatning med Folkevæbning, Trykkefrihed, Foreningsfrihed og egne Finanser, medens Slesvig skulde have fælles Forfatning med Danmark med egen Landdag, Administration og Domstole.

I sit Tilbageblik klager Krieger over den hidtil fra dansk Side udviste Tilbageholdenhed med at imødegaa tyske Paastande. Det historiske Stof har den Vanskelighed, at der ikke udhæver sig et bestemt Aar som Vendepunkt saaledes som i Statsretten Aaret 1660. Han havde som tidligere berørt i sin Disputats ytret Befrielse over ikke at skulle sysle med gamle utydelige Retskilder. Det undgik han ikke her saa lidt som tilsvarende bred tysk Litteratur

af ældre og yngre Dato. »Man forstod i det 16. Aarhundrede ligesaa godt som i det 19. Aarhundrede at skrive lærde Afhandlinger om allehaande Ting,« skriver han. Hans historiske Gennemgang dvæler ved Privilegierne af 1460, hvis Bestemmelse om Hertugdømmets og Grevskabets »Forbliven udelte« sigter til en Udelelighed, der ikke overholdtes, men ikke til Uadskillelighed, og ved den gottorpske Dels Inkorporation i 1721, der ikke er at opfatte som en Indlemmelse i Jylland, men saaledes at den blev en uadskillelig Statsdel i den danske Stat og som suppleredes ved senere Afkald og Erhvervelser. Den augustenborgske og den beckske (den yngre glücksborgske ikke regerende) Linje er allerede efter Lensret uden Arveret efter Reglerne om den samlede Haand og dennes bestandige Fornyelse. Sluttelig gøres Bemærkninger om de ridderskabelige Standsprivilegier, der ligesaa lidt som den administrative Forbindelse mellem Landene har forfatningsretlig Betydning, som den fjendtlige Agitation paastod. Afhandlingen slutter saaledes: »Mismodig og forbitret vender man sig bort fra den tydske Politik. Vi blive haardt prøvet af tydske Overvold, det er en Trøst, at vi i denne Nødens Stund have lært os selv at kjende. Man skal lede længe efter et skjønnere og hæderligere Vidnesbyrd om vor Sags Retfærdighed, end vore nordiske Landsmænds Deltagelse i vor Skjæbne. Vi have ikke letsindigt kastet os ind i en ulige Kamp, men vi havde kun Valget mellem æreløs Vigen for uretfærdige Fordringer og den uundgaaelige Krig. Der var da intet sandt Valg og freidig bære vi nu Krigens Tryk, thi vi have i Kampen gjenfundet vore Brødre«. Bilagene omfattede Slesvigsk Forenings, Stænderforsamlingernes og de kongelige Udtalelser fra de sidste Aar. Det var praktisk, at en tysk Udgave af Fragmenterne samtidig udkom i København. Beitrag zur Schleswig-Holsteinischen Frage, Leipzig 1848 (ogsaa som »Skandinavisches Portfolio Nr. 1« indlemmet i »Beiträge zur schleswig-holsteinischen Frage in 7 Abhandlungen«, Leipzig 1849) maa antages at være en Variant heraf. I den antiliberala Københavnsposten Nr. 125, 1848, talte I. P. M. Grüne om »den antislesvigholstenske Curiositetssamling, som det juridiske Fakultet for Tiden udgiver« og bebrejdede Udgifteren skiftende Standpunkter. Anmeldelsen i For Litteratur og Kritik (L. Helweg) VI var anerkendende. En af Grev Bouillé til Fransk oversat Brochure om Emnet, der udkom 1847 i Paris, stod Krieger bagved, Danske Magazin 7 R 3 B S. 9 og 25.

»Danske politiske Breve«, der fra 1846—47 indeholder mange Vidnesbyrd om Kriegers levende Interesse for de lige omtalte statsretlige Problemer, viser — foruden hans egen Interesse for,

hvad der foregik i de forskellige Stænderforsamlinger, — at hans Venner var interesserede i at faa ham frem i den liberale Fronts praktiske Arbejde i det offentlige Liv. Dette havde to Arbejdsfelter: Stænderne og Københavns Borgerrepræsentation. Og han selv var fuldt villig; Studenterforeningen og Katedret havde givet ham Talerrutinen. Hvad Stænderne angaar, kunde han ikke komme i Betragtning ved de sidst i 1846 stedfindende Valg for de næste 6 Aar, allerede fordi han manglede 1 Aar i Valgbarhedsalderen 30 Aar. Men der var desuden Posten som kongeudnævnt Medlem repræsenterende Universitetet. Professor J. E. Larsen havde i forrige Periode haft denne Post i begge Forsamlingerne. Nu blev Krieger under 29. Maj 1848, lige før der skulde mødes, udnævnt til den nørrejydske Forsamling men, som det fremgaar af Statsraadets Forhandlinger I S. 316 for 6. Juni, blev dette omgjort, fordi det havde vist sig, at Krieger (vel med Studie- og politiske Formaal, se Danske Magazin 7 R 3 B II) var paa en Rejse i England, og Professor J. E. Larsen udnævntes atter denne Gang til begge Forsamlinger. Samlingen i Viborg varede kun 10 Dage i Juni, og man behandlede Udkast til Valglov til en Rigsforsamling og til Love om rentebærende Kreditbeviser og en Krigsskat.

Mere Fremtid var der indenfor Borgerrepræsentationen. 26. Januar 1848 fik han det for Valget nødvendige Borgerskab som københavnsk Grundejer (Ejendomsretten var Anpart for 3000 Rdl. i Matr. Nr. 166 Lille Helliggeiststræde, Frimands Kvarter). 29. Februar 1848 blev han Borgerrepræsentant og var det til 19. Februar 1855. Det var 7 Aar af den Periode paa 18 Aar, Gyldighedstiden for Christian VIII's Anordn. af 1. Januar 1840 om Københavns Kommunalbestyrelse, som Byens Historikere har betegnet som en Overgangstid, nemlig inden den konstitutionelle Tids Kommunallov af 29. December 1857 gennemførtes af Krieger som Indenrigsminister og for ham personlig var de en god Forskole. »Disse 18 Aar,« skriver Villads Christensen i Bogen København 1840—57 (1900) S. 3, »rækker fra Tranlamperne til Gasbelysningen, fra Laugstvungen til Næringsfriheden, fra Enevælden til Folkestyret, — men først og sidst fra den befæstede Residensstad til den aabne By for Handel og Industri . . . Symbolet paa dets endelige Gennembrud efter de 18 Aars Stræben og Kamp er Byportenes Nedrivning i 1857«. Fyrreterne og Halvtredserne var en kulturel og økonomisk Opgangstid, og Frihedsbestræbelserne gik Haand i Haand dermed. Utaalmodigheden efter at vikle sig ud af den ældre centralstyrede Samfundsform og Haabet om at arbejde sig frem til et frigjort Borgerskabs Styreformere havde sin Forudsætning i denne lykkelige sociale Tilstand. Men nu den unge lærde Professor, kunde

han egentlig betegnes som repræsentativ Politiker? Her maa vi tage i Betragtning, at paa dette Stadium maatte Arbejdet paa at føre Frihedens — det borgerlige Selvstyres — Sag frem netop falde paa den Klasse, han tilhørte, den besiddende og den akademisk uddannede, der maatte gøre det ud for de brede Lag. Illustrerende for Datidens Opfattelse er det, at ved Valget i 1846, da Befolkningen udgjorde omkring 125.000, var der kun 2166 Vælgere, hvoraf kun 391 afgav Stemme. Det er ogsaa illustrerende, at Universiteterne var repræsenteret i Stænderne og skulde være det efter Planen i Reskriptet af 28. Januar 1848. Den juridiske Opbygning af et nyt Styresæt vilde kræve megen Lovkundskab. Derfor havde den unge Jurist slet ingen Grund til at tvivle om sin moralske Kompetence til at tale Borgernes Sag. Han havde heller ikke Grund til at tvivle paa sin Evne til at løse Arbejdets Opgaver. Stillingen som Borgerrepræsentant var naturligvis kun at betragte som et mindre og foreløbigt Hverv. I det Øjeblik, han overtog den, var man allerede gaaet over Tærskelen til den nye Tid, og Virksomheden for Statens Anliggender kunde forudses meget snart at ville skyde sig frem overfor Stadens.

Anordn. 1. Januar 1840 var blevet modtaget med Glæde og Forventning af Stadens 32 Mænd. Under Kancelliets og Kongens Tilsyn og Medvirken skulde Bestyrelsen foregaa ved Samarbejde mellem to Afdelinger: Magistraten bestaaende af Overpræsidenten, 3 Borgmestre og 6 Raadmænd og paa den anden Side Repræsentationen bestaaende af 36 borgervalgte Mænd, der valgte Raadmændene. Uoverensstemmelser mellem de to Afdelinger afgjordes af Kancelliet, der ogsaa traf en Række vigtige Afgørelser og Udnævnelser. Borgerrepræsentationen havde straks tilkendegivet sig som Liberalismens Mænd. Ved Valget i 1840 indkom af dennes kendte Navne Balthazar Christensen, Algreen-Ussing, C. N. David, L. N. Hvidt, Orla Lehmann og Aaret efter kom D. G. Monrad. Man mødte samme Aar op med en Kroningsadresse til Kongen, hvori man næst at takke for Anordningen udtalte Ønsket om samlede Provinsialstænder med besluttende Myndighed særlig i Finansbestyrelsen, hvad Kongen afviste. De første Aar havde været kendetegnet ved nogle Uoverensstemmelser med den konservative Magistrat, der hver Gang fik Medhold ovenfra. Raadmandsinstitutionen fik ikke Betydning som Støtte indenfor Magistraten, og Tallet gik i Brugen ned til 4, saa at Minister Krieger i 1856 kunde tale om »Magistratens Opløsningstilstand«. Borgernes Valgdeltagelse var ogsaa aftagende, men ganske vist ansporedes den ikke ved Partideling, da saa at sige alle var nationalliberale. Denne Linie var nemlig fastholdt, saaledes ved Formanden L. N. Hvidts Overbringelse

10. April 1845 af en politisk Adresse til Kongen og navnlig i det nøksom bekendte Møde 20. Marts 1848, hvor Lehmanns Adresse med Forlangende om uopholdelig Forfatningsændring underskrevet af alle 30 mødte. I Folketoget, der Dagen efter ved Middagstid begav sig fra Raadhuset paa Nytorv til Kongen paa Christiansborg med den samlede Kommunalbestyrelse i Spidsen, maa Krieger have været med. Nogle Dage senere vedtog man Orla Lehmanns Forslag om at give Tilhørere Adgang til Møderne; en Komitee paa 3 hvoriblandt Krieger skulde først udforme det, og 13. Juli traadte det i Kraft. Krieger opnaaede Genvalg efter Udløbet af Periodens 6 Aar, og de to sidste Aar var han Viceformand, i 1851 (genvalgt 1854) Medlem af Skoledirektionen og 1848—52 i Redaktionskomiteen.

Det sidste viser, at han havde erhvervet sig en smuk Position i Forsamlingen. At der er blevet udført et godt og dygtigt Arbejde i de 7 Aar af Overgangstiden 1840—57, hvori Krieger ugentlig indtog sit Sæde i den stilfulde C. F. Hansenske Repræsentantsal, følger af sig selv. Dette udelukker ikke, at der med Føje kunde klages over Langsomhed og Tunghed. Magistraten arbejdede som samlet Kollegium; der var meget Skriveri og Bureaukratisme overfor Publikum. Repræsentationens Forhandlinger foreligger trykt oprindeligt som Særtryk af Berlingske Tidende, men efter en Uoverensstemmelse med dette Blad antog man Partiorganet Fædrelandet til at udføre Trykningen. Kriegers Bidrag til Arbejdet er det imidlertid kun undtagelsesvis muligt at erfare af de sammentrængte Referater af Forhandlingerne. Om de mundtlige Ordskifter vil ikke engang Arkivsagerne oplyse. Det kan alene ses, naar han blev Medlem af en af de staaende »Komiteer« eller af en i særlig Anledning nedsat. Idet jeg lader Detailler herom ligge, skal jeg kun omtale den store samlede Plan om en Reform af Gas-, Vand- og Kloaksystemet, der ikke mindst paa sidstnævnte Punkt vilde betyde noget overordentligt i sanitær Henseende, idet man efter engelsk Mønster vilde lade Vandklosetter afløse »Tøndesystemet« i Natrenovationen, der lige var indført efter det primitive »Grubesystem«. Behandlingen var langvarig, men kun Vand og Gas reformeredes. Det skyldtes Betænkeligheder hos Borgmester H. A. Møllerup (senere Assessor i Højesteret), Overpræsident Michael Lange og Indenrigsminister A. S. Ørsted — 3 gode Jurister der stod overfor fremragende Teknikere. »At Kloaksagen blev standset, er det mørke Punkt i Københavns Kommunalbestyrelse i disse Aar. Overalt kan ellers meldes om Virkelyst, om Fremskridt og nyttige Reforme; men her sejrede Smaalighed, Snæversyn og Ængstelse overfor store Opgaver« (Villads Christensen, a St. S. 564). I den kombinerede Komites Indstilling, der i 1853 tryktes som Manu-

skript med tilhørende Aktstykker, figurerer Krieger paa Flertallets, Borgerrepræsentationens Side.

Intet andet dansk Portrætbillede har i Tidens Løb fængslet og fængsler fremdeles som Constantin Hansens store Fremstilling paa Frederiksborg af den grundlovgivende Rigsforsamling set i det Øjeblik, den samledes for at modtage Kongen og begynde den store Omstøbning af Rigets henved 200-aarige Forfatning eller maaske da han indfandt sig og gav den Afsked. Ansigter og Holdning hos de i Forgrunden staaende Figurer: Monrad og Lehmann, Grev Moltke og Hall, tildels ogsaa Clausen, Schouw og Hvidt udtrykker Betagelse og Forventning. Krieger ses i Mellemgrunden ved siden af sin gode Ven Major C. G. Andræ, men de spadserer over det sribede Gulvtæppe i en Samtale, der synes at kunne dreje sig om alt andet end den historiske Situation, Majoren med Haanden paa Brystet i en Opknapping af Uniformen ligesom den af ham beundrede Kejser Napoleon, Professoren med begge Hænder i Bukselommerne, denne Façon som Frederik VII senere paatalte hos ham. Han holder Hovedet paa den karakteristiske foroverbøjede Maade, der med hans høje Pande og de stirrende Øjne bag eller over Brillerne fra samme kongelige Læber skal have forskaffet ham Navnet »Stangrotten«. Skitsen til Billedet, der fuldførtes 1864, henføres til omkring 1861—62 og nogen Forskydning kan maaske være sket, men vi maa holde os til Billedets psykologiske Karakteristik. Krieger var den Gang ikke 31 Aar. Tages et Udvalg af de andre, var de alle ældre. Andræ og Hall 5 Aar, Monrad 6 Aar, Lehmann 7 Aar, Moltke 19 Aar, Clausen 24 Aar, Schouw 28 Aar, Hvidt 40 Aar, Tscherning 22 Aar, Knuth og Ploug 4 Aar, Madvig 13 Aar ældre, men han var vant til at være yngre end sine Omgivelser. Hans Holdning synes at sige, at han ikke føler sig særlig imponeret af Majestætens forestaaende Tilsynekomst og ikke har Sindet stemt i lyriske Toner men ubetinget er i Arbejdshumør. Selv om jeg i det følgende særlig maa kredse om Kriegers Udtalelser og hans personlige Bidrag til Fællesarbejdet, maa jeg ønske fastholdt det Indtryk af hans Placering midt i den hele grundlovgivende Forsamling, der saa fortræffelig er givet os af Constantin Hansen. Han havde ikke som flere af sine Venner været Medlem af Stænderforsamlingerne, men han mødte med en Forskole i parlamentarisk Arbejde, der bortset fra, hvad han havde set i Udlandet, beroede paa hans Studier over Stændernes raadgivende Kompetence og hans Virksomhed i 1840 som Protokolfører i de to kongerigske Stænder.

Vi har set, at han var villig til at paatage sig et frisindet Ar-

bejde i Stænderne og Borgerrepræsentationen, men agiterende Virksomhed havde ikke ligget i hans Linie, og han afholdt sig fra at skrive i Bladene. Men da Christian VIII 20. Januar 1848 døde, og det straks blev klart, at der nu vilde ske noget i Forfatningssagen, var han paa Pletten. Reskriptet af 28. Januar — Frederik VI's Fødselsdag — var Resultatet af Gehejmestatsraadets fremskynkede Forhandlinger til Fuldbyardelse af den afdøde Konges Raad om at give en konstitutionel Fællesforfatning. Med Bibehold af Stænderinstitutionen for Provinserne skulde der for Kongeriget og de to Hertugdømmer indføres fælles Stænder med besluttende Myndighed om Forandring i Skatterne, om Finansbestyrelsen samt om Love i Fællesanliggender. Om Sager af umiddelbar Interesse for det fælles skulde der kunne andrages. I vedkommende slesvigske Distrikter skulde der være Beskyttelse for de to Sprog. Paa dette Grundlag skulde C. Moltke, Ørsted og P. G. Bang udarbejde et Forfatningsudkast, hvorom indsigtfulde og erfarne Mænd skulde udtale sig. Disse skulde fremgaa ved Valg af Stænderne, af gejstlige og Professorer, Ridderskabet og Kongen i et Antal af 52 ialt, 26 fra Kongeriget, 26 fra Hertugdømmerne. Inden man var naaet længere end Reskriptet, tog Krieger Ordet i Nr. 7 af I. F. Schouws Dansk Tidsskrift i Artiklen. Om Regeringens Forfatningsplan (udkommet 6. Marts). Han konstaterede med Tilfredshed, at Enevoldsregeringen frivillig er opgivet, men tolker Folkets usikre Følelse og paapeger det svævende og ubestemte i Reskriptet. Særlig opholder han sig over den Lighed, der finder Udtryk i Tallene 26 og 26, der er en Indrømmelse til en Unionstanke, Slesvigholstenismens Ide om de to suveræne, grundlovsmæssig forbundne Stater med Arveret for den oldenborgske Stammes Mandslinie, Ridderskabets og Bureaukratiets Lære. Slutningen af Artiklen og Fortsættelsen, der kom under Datoen 25. April, har vi allerede stiftet Bekendtskab med som Kriegers Bidrag til antislesvigholstenske Fragmenter. Allerede i Februar havde Fædrelandet bragt flere Angreb paa Reskriptet saaledes den 4. fra J. N. Madvig, der hørtes med særlig Opmærksomhed, senere fra Monrad og Tscherning og Maanedens sidste Dag bragte en kortfattet Protesterklæring undertegnet af 45 politisk interesserede Mænd, hvoriblandt Krieger. Hans Tidsskriftafhandling var udførligere og bragte den dybere-gaaende Undersøgelse, der var hans Domæne fremfor andres. Af Fakultetets Medlemmer holdt J. E. Larsen sig tilbage og C. C. Hall hørte til dem, der først skulde rives med af Martsbevægelsen. I denne deltog Krieger ogsaa som Taler nemlig i det første Kasino-møde 11. Marts, hvortil han bl. a. sammen med H. N. Clausen, Orla Lehmann, Flor, Ploug og Tscherning var Indbyder. Et lille Hæfte

om »Forhandlingerne om Danmarks og Slesvigs constitutionelle Forening« udgaves af L. N. Hvidt, der dirigerede. De to førstnævnte holdt udførlige Taler, M. A. Goldschmidt, Krieger og Tscherning kortere, Skolelærer Rasmus Sørensen og Malermester Jacobsen opponerede. Krieger fastslog, at det var Friheden, der skulde befæste Baandet mellem Slesvig og Danmark, og at Friheden skulde modvirke den slesvig-holstenske Separatisme, idet Holsten skulde søge sin Frihed som tysk Forbundsland, hvorhen Slesvig ikke kunde følge det. Han anvendte ikke de indledende Taleres brede Udmaling og følelsesmæssige Uddyben, men talte klart og med positive Data hentet fra tyske Forbundsforhold. Paa Hipodrommødet Dagen efter, hvor de demokratiske Ønsker fremførtes, var han ikke Taler og heller ikke paa det andet Kasinomøde den 20., der sluttede sig til den samme Dag trufne Vedtagelse i Borgerrepræsentationen om næste Dags Henvendelse til Kongen. Hans Navn staar under Mødets Erklæring sammen med Navnene fra 1. Møde og andre som Monrad, Schouw, H. Hage og I. F. Giød-wad. Der er ikke Grund til at dvæle ved de tre konservative Mænds Udkast til en Forfatning. De paabegyndte Valg af erfarne Mænd standsedes af Bevægelsen i Hertugdømmet, men Krieger havde placeret sig mellem de mest vaagne overfor denne.

At han paa den anden Side ikke regnedes med til Oppositionens egentlige Førere, fremgaar af, at hans Underskrift ikke forlangtes paa den Erklæring fra disse, der under Panikken paa Slot-tet lige før den slesv.-holstenske Deputations Komme blev forlangt af P. G. Bang som Betingelse for, at han og to andre kunde danne en provisorisk Regeringskommission; der underskrevs en Godkendelse af Tscherning, Monrad, Hvidt, Clausen, Schouw og Lehmann. Krieger og Ploug overværede dog dette Samvær i Schouws Professorbolig (Under Junigr. I S. 157).

Det maatte efter alt være en Selvfølge, at han søgte Valg til Rigsforsamlingen. Hans Henvendelse til Vælgerne af 26. September undertegnet Frederik Krieger er velformet, og man hører gennem den Jydske Lovs Fortale: »Det Maal, hvortil jeg vil arbejde, er en Samfundstilstand, hvori den retfærdige Lov hersker. Jeg vil lovbunden Frihed i alle Retninger, grundet paa Orden og uadskillelig fra Agtelse for hver Enkelts Ret. Jeg vil, at Loven skal være lige og billig for Alle uden Hensyn til Fødsel eller Stand. Loven skal ikke begunstige Nogen paa Andres Bekostning, men den skal give Alle Fred, og den skal vaage ikke blot over den Mægtige og Formuende men fremfor Alt over den jævne Borger og Bonde.« Naar det faste Grundlag for Forholdet mellem Konge og Folk er givet, udvikles det videre, »da ville fremtidige Love gennemføre den Fri-

A. F. Krieger.

Studie af C. Constantin Hansen, omtr. 1861—62.

hedens og Retfærdighedens Tanke, som i Almindelighed er nedlagt i Grundloven. Da vil Communens Frihed blive udvidet, da ville Landboforholdene blive udjævnede og ordnede, saavidt redelig Vilje formaaer det, til Alles Bedste, da vil Retspleien blive ordnet til Retfærdighedens bedre Haandhævelse. Han stillede sig i Køge, og han stod sig bedre overfor Bondevennerne end Professorkollegaen H. N. Clausen i det nærliggende Præstø, der faldt for en stedlig Mand af Partiet, som dog ikke beholdt Mandatet, saa at dette ved Omvalg tilfaldt N. F. S. Grundtvig, medens Clausen blev kongeudnævnt. Valgreglerne havde været bredt demokratiske, saa at alle økonomisk selvstændige Mænd paa 30 Aar kunde lade sig indskrive som Vælgere, — til Valgbarhed var 25 Aar nok — men suppleredes med Kongevalg. Forsamlingens Størrelse var 152, der i Hovedsagen fordelte sig med 54 af Højre, 43 af Centrum og 47 af Venstre; Krieger hørte til den mellemste Gruppe.

Valgloven til Rigsforsamlingen var efter Stænderbehandling blevet færdig 6. Juli 1848, og Valgene var derefter afholdt 5. Oktober men kun i Jylland og paa Øerne, idet den i Loven forudsete Situation, at Hertugdømmets Deputerede ikke kunde blive valgt, var kommen til at foreligge. 23. Oktober gaves der derefter Møde paa Christiansborg i den Sal i søndre Fløj, der ogsaa brugtes ved Højesterets Aabningsmøder. Ved Lodtrækning var oprettet 5 Afdelinger, til hvis foreløbig orienterende Behandling Grundlovsudkastet, som Regeringen havde udarbejdet, henvistes, inden det skulde under Behandling i Udvalg og derefter i Salen. Foreløbig skulde behandles Forslag om Værnepligtslov og om Tilvejebringelse af Pengemidler. 6. November meddeltes det, at førstnævnte Forslag var færdigt og kunde forelægges, og samme Dag samlede Krieger Opmærksomheden om et Forslag om at udsætte Grundlovssagen paa Grund af Slesvigs manglende Repræsentation i Salen. Han mindede om Valglovens Udtalelse om, at naar de 31 slesvigske Mandater maatte forblive ubesat, skulde den forelagte Grundlov ligefuldt træde i Kraft men saaledes, at den kun blev provisorisk, forsaavidt en folkelig Repræsentation af Slesvig, valgt efter samme Principper som Rigsforsamlingen, maatte ønske, at en ny Rigsforsamling tog hele Forfatningssagen under Overvejelse for i Forening med Kongen at vedtage de ønskelige Forandringer. Det forelagte Forslag til Grundlov talte baade i sin Titel og sin Tekst om Kongeriget Danmark og Slesvig. Dette havde, udtalte han, givet ham Stof til megen Overvejelse, som han vilde fremstille i 3 Punkter: 1) Kan Danmark forsvare, retlig og politisk forsvare at vedtage en Forfatning, der for Kongeriget Danmark og Slesvig skal være gældende? 2) Vil Danmark give sig en Forfat-

ning uden Slesvig? 3) Er den Betragtning berettiget, at det ikke haster saa meget? Under Punkt 1 udviklede han nærmere, at Malmøkonventionen om Vaabenstilstand af 26. August ikke blev respekteret af Fjenden paa det slesvigske Fastland. Under Punkt 2 tænker han sig forskellige Betragtninger anført for at fremme Behandlingen: der var det politiske Hensyn til at skynde sig for at sikre Frihedens Sag, og der var den Tanke, at den gennemførte Frihed vilde virke dragende paa Slesvigerne, og endelig at den nuværende provisoriske Tilstand ikke var heldig. Under Punkt 3 tog han sit Standpunkt. Han fastslaar: vi har ansvarlige Ministre, og vi har en Rigsforsamling. Man kan udtale, at uden dennes Samtykke kan Love ikke gives eller Skatter udskrives, de allerede udstedte provisoriske Love kan stadfæstes; faktisk behandlede jo to Lovforslag ved Siden af Grundloven. Han opfordrede til at se paa Spørgsmaalet med simpel praktisk Sans. Hans Indstilling var, at de nedsatte Afdelinger tog Spørgsmaalet under Overvejelse. »Jeg har troet,« sluttede han, »at man kunde se sig for paa en simpel og let Maade, idet man gav Afdelingerne den Bemyndigelse at tage dette Spørgsmaal under Overvejelse, ikke som om der kunde være Tale om uden videre paa aldeles ubestemt Tid at skyde Grundlovgivningen fra sig, men vel som om der kunde være Tale om ikke at betragte Grundlovens Udarbejdelse som det første og nærmeste og som straks skulde paadrives med al Kraft«. Han tilføjer, at Lovudkastet om Værnepligt (Loven kunde først komme 12. Februar 1849) »noksom viser, at Forholdenes indre Tvang er stærkere end den rent juridiske Opfattelse af denne Forsamlings Forhold til de tidligere Forsamlinger« (altsaa at den kun skulde være konstituerende). I senere Replikker fastholdt han sit Forslag.

Det forekommer mig ikke træffende, naar det i Under Junigr. I S. 401 siges, at Krieger helt igennem udtalte sig i højeste Grad reserveret og væsentlig indskrænkede sig til at anføre, hvad der kunde siges for og imod. Det behøvede nemlig ikke bred Udmaling, at den Tanke at grundlovgive for en Befolkning uden at have hørt dens Stemme, var ganske uantagelig, især da Valgloven selv gik ud derfra, og vel heller ikke — hvad Hammerich senere kom ind paa — at den i Udsigt stillede Genoptagelse af Grundlovsforhandlingen mellem utilfredse Slesvigrepræsentanter og kongerigske Mænd, der havde været i Flertal om den »provisoriske« Grundlov, maatte opfattes som en ret mærkelig Skueret. Erkendtes disse to Ting, laa Kritikken — at der ogsaa var udenrigske Hensyn at tage — i selve Formuleringen: Kan Danmark forsvare, retlig og politisk forsvare —? Povl Engelstofts Bemærkning i Biogr. Leks., at Tanken blev forfægtet i en rent akademisk Tone uden stærk Overbe-

visning, kan jeg heller ikke finde træffende. Kriegers Taleform ved denne hans egentlige Debut i Rigsforsamlingen var den, han overhovedet brugte, den saglige og overfor Modparten loyale, der vilde virke ved Grunde. Havde han kunnet forudse, hvorledes Valglovens Slesvigløfte ikke vilde blive overholdt, og hvorledes den færdige Grundlovs Slesvigforbehold vilde blive fortolket, kan det hænde, at hans Tone var blevet skarpere, og at han havde faaet større Tilslutning.

Hvad Debatten angaar, var Lehmann straks fremme med en Imødegaaelse. Han lagde megen Vægt paa, at der ingen Modstrid med Malmökonventionen vilde ligge i at fremme Grundlovsbehandlingen. (Efter hans senere Udtalelse vilde Vedtagelsen kun betyde Danmarks »Forslag« til Slesvig, men ikke have Retsgyldighed overfor dette). Krieger var sikkert enig i det første og havde overhovedet kun talt om de rent faktiske Forhold i Hertugdømmet. Iøvrigt betonedede han, at det for Frihedens Skyld hastede, og lod, som om Krieger i Virkeligheden var enig med ham, og det er Ekkoet heraf, der høres i de citerede Udtalelser. Reel Tilslutning fandt Krieger hos Hammerich, Mørk-Hansen og H. N. Clausen, formel Tilslutning hos Algreen-Ussing og Boisen, Ørsted afviste men kun, fordi han mente til enhver Tid at kunne komme tilbage til Spørgsmaalet, og David fandt Sagen afgjort ved, at Ministeriet havde forelagt Grundloven, hvortil Krieger replicerede, at det var politisk Kætteri at stemme uden indre Overbevisning. De mange fulgte Lehmann, og Afstemningen med Navneopraab viste 47 for 100 imod. Naar Regeringen allerede i Valgloven til Forsamlingen havde udtalt at ville give Grundloven trods eventuelt manglende Slesvigstemmer og nu handlede derefter ved at forelægge Grundlovsudkastet, viser det stor Selvstændighed hos en Mand, der hørte til Konstitutionens varmeste Venner, at sætte sig i Opposition til Sagens uopholdelige Fremme. Det var et Forsøg paa at sætte selve Valgloven til Revision. I den almindelige Historie kan det betragtes som en Episode uden Konsekvenser, et forgæves Slag i Luften, i Kriegers Biografi maa der tillægges det større Betydning. Karaktermodsatningen mellem ham og Lehmann traadte plastisk frem ved denne Lejlighed. Objektivt førtes Medlemmerne simpelthen bag Lyset ved Løftet om Adgang til en Ændring i en provisorisk Grundlovsvedtagelse. Da der Aaret efter var normale Tilstande i Sønderjylland, var der hverken Tale om at faa valgt de 31 Deputerede eller om at tage Folkeafstemning. Og Grundloven var kommen til at omfatte Slesvig, hvilket udtryktes i Titlen Danmarks Riges Grundlov, der skulde fastslaa Grundlovsomraadet som Danmark, Slesvig, Island og Færøerne. Lehmanns Definition, at den kun

skulde betyde et »Forslag« overfor Slesvig, holdt ikke Stik. Naar den i sin Indledning fik indskudt Forbeholdet, at »alt, hvad der vedkommer Slesvigs Stilling, beror indtil Freden er afsluttet«, saa kunde dette dels anvendes paa Valglovsudtalelsen fra 1848 om dens provisoriske Karakter, dels kunde det sigte paa aktuell Udøvelse af Folkestyre, jfr. at den straks efter givne Rigsdagsvalglov af 16. Juni med Hensyn til Folke- og Landstingsvalg til Slesvig, Island og Færøerne tog Forbehold og intet bestemte. Men hvad der egnede sig til aktuell Anvendelse paa Slesvig, uanset den senere Stænderforfatning f. Eks. Reglen om Valg af ny Tronfølger, var sikkert gældende med det samme. Som det var, kunde Rigsforsamlingens Optræden — i Slesvig og i Udlandet — ventes at blive betragtet som Udslag af kongerigsk Herskerlyst, og den selv gik glip af den Berigelse, som et Fremmøde af Slesvigere — danske som L. Skau eller Advokat M. F. Blaunfeldt — eller tysksindede — vilde have været. Hertil kom, at havde man undgaaet Slesvigforbeholdet, havde man ogsaa undgaaet Ørstedes Fortolkning deraf og hele den beklagelige Overgang i Politikken, der kom til at knytte sig til hans Navn. Ligesaa lidt for Kriegers som for deres Vedkommende, der fulgte ham, er det berettiget at tale om svag og vaklende Overbevisning, men de stod overfor den fremfarende Frihedsstemning, denne Stemning, som Historikerne dog efterhaanden ser noget mere kold-sindigt paa. Der tilkommer ham Anerkendelse for at have vist Evne til at tage og fastholde et selvstændigt Standpunkt. I sin Nekrolog i Nordisk Tidsskrift 1893 siger P. Vedel under Mærket x: »Fremtiden viste, hvormange Vanskeligheder man havde undgaaet, hvis man havde fulgt hans Raad«. Da Grundloven var færdig, vilde Ørsted have dens Ikrafttræden udsat, indtil en Repræsentation for Slesvig var hørt, men sin Begrundelse heraf maatte han nøjes med at faa frem i Berlingske Tidende jfr. min Biografi af ham S. 260. Ogsaa den aldrende Jurist brød altsaa forgæves en Lanse for Opfyldelsen af Tilsagnet i Valgloven af 1848.

Rigsforsamlingens eller, som den selv i sin Tidende kaldte sig, den grundlovgivende Rigsdags Forhandlinger foreligger i to store vel tilrettelagte Bind, der dog maa suppleres med Rigsdagens senere udarbejdede Talerfortegnelse. Forhandlingerne om Grundloven findes i Bind II, der er det sværeste, medens Bd. I angaar de to ledsagende Lovforslag, det forretningsmæssige, Andragender m. v. Naar dette gennemgaaes med Henblik paa Kriegers Bidrag, kan det noteres, at han blev Medlem af en Komité paa 7 til at træffe Bestemmelse om Forretningsgangen; Algreen-Ussing var Ordfører. Endvidere blev han Medlem og Sekretær i et Udvalg paa 15 i Finanssagen, og dette afgav Betænkning 8. Januar 1849.

Endelig valgtes han 21. December 1848 til Medlem af Grundlovsudvalget, (V. Bjerring Formand) der med ham som Ordfører — hvad han blev 9. Februar — afgav en Betænkning over Grundlovens Hovedpart Afsnit I-VI og VIII 22. Februar 1849. Der blev talt meget og af mange Talere, men saa meget kan let fastslaas, at Krieger ikke besad nogen stærk Trang til at høre sig selv tale. Han har foretrukket at lade andre udvikle deres Synspunkter. Om formelle Punkter har han dog oftere noget at sige, og tit er det saa heldigt at blive tiltraadt af Formanden. Hans Form er hensynsfuld og forsigtig overfor andre Medlemmer, og uden at forfalde til Bredde kan han give sin Tanke en mere almindelig Form. Saaledes havde Grundtvig foreslaaet, at indkomne Andragender skulde oplæses i Salen, medmindre dette fik $\frac{3}{4}$ Stemmer mod sig, medens han omvendt tog Ordet for, at der for Oplæsning skulde være $\frac{3}{4}$ Stemmer, hvad ogsaa blev Ordningen. Han erkendte, »at den ubundne Frihed havde noget for Følelsen tiltalende. Den der taler Ordenens Sag kan dog ret vel ligesaa varmt og ligesaa stærkt ville gøre Følelsen gældende til rette Tid og paa rette Sted. — Den der sætter Pris paa Følelse, den som holder denne i Hævd, vil ikke, at den skal blusse op og atter forsvinde uden at føre til noget andet Resultat. Det er netop den Betragtning, der for mig er afgørende«. (Sp. 355). En anden Gang bemærkede han, Sp. 681: »Man beskylder ofte os Jurister for at tage Sagerne altfor juridisk; men det forekommer mig dog, at det ofte kan hænde, at andre tager de Ord, der fremføres af en Jurist, altfor juridisk. Naar jeg saaledes har sagt, at nærværende Lovudkast nærmest og i Særdeleshed tilsigter at være en Lov for Krigstiden, mener jeg ingenlunde, at der jo gerne i Loven kunde findes enkelte Bestemmelser, der kunde gælde for Fredstid, jeg mener slet ikke, at de ophører at gælde, naar Freden er sluttet, men den skal dog fornemmelig gælde i Krigen, der skal den gøre sin Gerning, der skal den staa sin Prøve«. Om Forretningsordenen siger han Sp. 103: »Man bør vist ikke ville forudse alle Enkeltheder; man maa stole paa den praktiske Takt, ikke blot hos Formanden men ogsaa hos Forsamlingen, og om der end kunde være forskellige Meninger om, hvad der er taktfast, saa er det dog bedre, at Anskuelserne herom i det enkelte Tilfælde klarer sig, omend først efter en noget vidtløftig Diskussion end forud at binde sig ved bestemte Regler«. Sp. 177 fremsætter han en Erfaringsætning: »Jeg tror, at de fleste vil erkende, at det er en uimodsigelig Kendsgerning, at Minoriteten danner sig hurtigere end Majoriteten, ligesom Erfaringen og vidner om, at den første altid er mere sluttet mere enig mere energisk, at Majoriteten derimod i Almindelighed er ligegyldig mere adspredt stundom skinsyg«. Det

havde altsaa snart vist sig, at han trods sin Ungdom og trods sin Tilbageholdenhed i Drøftelsen var anset egnet for det fremskudte Hverv som Ordfører i Grundlovsudvalget, og fra da af kom han til at fylde i en Talerfortegnelse.

Paa dette Sted vil det være naturligt at begynde Omtalen af Kriegers Dagbøger 1848—1880, der udkom i 7 Bind i Aarene 1920—25 med 2 Tillægshalvbind i 1943. Deres Indhold slutter sig nemlig væsentlig til hans politiske Virksomhed, og først ved Nytaar 1849, da 3. »Bog« — svarende til Bind i Manuskriptet — begynder, faar de egentlig Dagbogskarakter som samtidig nedskrevne personlige Meddelelser. Med sin Trang til at faa Rede paa Tingenes Udvikling fra Begyndelsen har Forfatteren i de 2 første Bøger begyndende ved Christian VIIIs Død efter Statsraadsprotokollerne refereret Tingenes Gang til 13. Juli 1851 altsaa et Stykke længere end Udgangspunktet for 3. Bog. I Januar 1849 har han under en Række Datoer nedskrevet Refleksioner over europæiske politiske Begivenheder, idet han Nytaarsdag begynder med at fastslaa, at Omslaget (ved Præsidentvalget i December) i Frankrig er iøjnefaldende. Han finder, at »Aaret har klaret for Europa Begrebet om Republik og Monarchi; det synderlige Haab, at der under nogen Regjeringsform skulde kunne undværes nogen Regjering, laae paa Bunden af Manges Angreb paa det constitutionelle Monarki, og ikke mindre den Tro, at dette fortrinsviis nærrede Partistriden ... hvo indseer ikke, at *den Strid*, som man vilde finde eiendommelig for det indskrænkede Monarki, nemlig *mellem Kronen og Kammeret og mellem Partierne indbyrdes*, — den er dybt begrundet i den menneskelige Natur, i Statens Natur. Eenheden er mulig — det er den kongelige Absolutisme — eller Conventets Despotisme — der maa være *to Partier i en Stat, eller slet ingen, eller eet Parti og en Guillotine*«. — »Klarere end nogensinde har det viist sig, at Revolutioner altid medføre en *økonomisk Forstyrrelse, som nødvendigt gaar ud over dem, der leve af deres Arbejdskraft*«. »Ikke mindre er det klart, at de *ensidige voldsomme* Bevægelser straffe sig, thi med uhyre Hurtighed hævnnes Ensidedigheden, og ukjendte Kræfter søge at gjøre en modsat Ensidedighed gjældende. Det er derfor af den største Vigtighed ved en Stats Forfatning at fastsætte Statsmagternes Dannelse saaledes, at *nogen Magt forbliver hos dem, der kunne antages at staae udenfor den öieblikkelige Bevægelse*, hos saadanne, som hverken i Egenkab af *Ledere* eller *ledede* deltage i Bevægelsen. Omvendt har dette Aar indskjærpet de Styrende, hvor nødvendigt det er, at Folkerepræsentationen ogsaa repræsenterer Folket. Alle kraftige Rørelser, der overhovedet kunne taale Dagens Lys, maae afspeile

sig i Folkerepræsentationen . . . » « Mange have i det nye Aar seet allé de gamle Kræfters Opløsning og en ny Magts Frembrud. Mange have fundet, at det *socialé* Spørgsmaal afløste alle de gamle, og navnlig, at det *nationale* havde viist sin Afmagt netop i det Aar, der skulde være dets Triumf-Aar. Men Aaret har netop viist, at de gamle Magter vel skifte Form, men at de ikke miste deres Betydning. Aaret har viist f. Ex., at den nye Institution almindelig Stemmeret kun er en *Form*, hvorigennem disse *gl. Kræfter* kunne vise sig til største Forundring for dem, der ventede, at den nye Form skulde frembringe et aldeles nyt Indhold. Det har navnlig viist sig, at de *historiske Minder* i et Folks Liv kunne udøve en aldeles afgjørende Indflydelse. Det har viist sig, at 5 *Millioner* kunne samles om et Navn; det har viist sig, at Statsgrændser kunne ikke saa let rokkes, men at Nationaliteten dog her *kan* gjøre Udslaget, omend ikke strax ethvert *Nationalitetsskrig*. Nationaliteten har en Udvikling som alt Levende. Hvor stærkt har ikke den franske Nationalitet viist sig iaar? Men hvor er en sand *levende* Nationalitet, hvor en *uddøende*, hvor en *begyndende*? Det er Spørgsmaal, som *kun* Nationaliteternes Liv og Død kunne besvare. Og hvor skulle Grændserne drages, naar disse ere vaklende, men Nationalitetsbrudstykkerne slutte sig sammen? Skal ikke stundom *Statsudviklingen* være stærkere end *Nationalitetstiltrækningen*? Hvo kan nægte, at England har gennem forskellige Lag af Folkefærd dannet sit Folk? Hvo kan nægte, at den amerikanske Typus opløser de mange fremmede Elementer? Hvo tør afgjøre, om Østerrig kan politisk sammenholde de mange forskellige nationale Elementer? « »Fra alle Sider skildres Tydsklands Udsigt til en Keiser som meget ringe . . . Og dog hvo ved? Tydskerne tørste efter Enhed, efter Magt. « »Den største Fare, der truer unge, uøvede Forsamlinger, er Overlistelse, ikke af nogen klog og listig Beregning, men af en uklar Friheds- og Tillidsfølelse. Man kjender ikke sin Svaghed, man kjender ikke sin Styrke . . . der er en Fare ved vor politiske Ungdommelighed, — det er characteristisk for Mænd og for Folk, der ere politisk uskyldige, ikke at see Tingene, *som de ere*, men *som man ønsker at se dem*. Her er det Eiendommelige ved den politiske Aand . . . «

Man vil ikke ellers i Dagbøgerne finde saa fyldige Almensætninger fremsat; Forfatteren har savnet Lyst til at formulere dem. Og ogsaa her er det kendeligt, at de er sammentrængt. Men de giver et interessant Indblik i hans politiske Tanker og karakteriserer ham som den alsidig overvejende. Han behøvede ikke først at lære Besindighedens Kunst, den laa i hans Aandsanlæg, og der kunde være god Anvendelse for den hos hans politiske Venner.

Under 12. og 15. Januar er der ogsaa nogle Notater om Valgrets- og Valgbarhedsbetingelser. Først 26. Februar begyndte man, efter at Grundlovsudvalget siden 21. December havde syslet med Emnet, at arbejde med Grundlovsudkastet i offentlige Møder. En stærk offentlig Meningskamp havde da været i Gang om nævnte centrale Del af Ordningen. Kriegers Nytaarstanker om et Tilbageslag overfor den uahæmmede Folkefrihed havde fundet Bekræftelse ogsaa hos os. Den almindelige Historie beretter, at der først kom til at foreligge 6 Mindretalsindstillinger, hvis Behandling strakte sig over 15 Dage og kaldte 90 Talere frem med det Resultat at kun den 6. Indstilling, hvortil bl. a. Krieger sluttede sig, fastholdtes og fik Flertal i Udvalget. Under den fortsatte Behandling stilledes et Modforslag af P. D. Bruun og C. M. Jespersen, der ved Ministeriets Anbefaling fik 2 Stemmer mere end Udvalgets, men efter Forretningsordenen skulde det underkastes ny Afstemning. For at undgaa kaotiske Forhold frafaldt Centrumsmændene med Krieger i Spidsen deres Forslag og støttede det Bruun-Jespersenske ikke saa meget derfra forskelligt, der saaledes gik igennem.

Som før oplyst havde Valgreglerne til Rigsforsamlingen — som der ikke havde været Tale om at dele i to Afdelinger — været bredt demokratiske: alle økonomisk selvstændige Mænd paa 30 Aar med 1 Aars Bosættelse i Distriktet kunde vælge og til Modtagelse af Valg fordredes kun 25 Aar. Statsraadsprotokollen oplyser, at dette havde været Genstand for gentagen Drøftelse men ikke for nogen stærk Meningsforskel, idet man hurtig enedes om, at et Klassesystem som ved Stænderne var uanvendeligt, og at en Skatte-census maatte gaa saa langt ned, at den ingen Betydning fik. Men der var jo den Garanti mod »Forfatningsmaskinens altfor hurtige Gang«, som Monrad kaldte det, at det forbeholdtes Kongen ved Siden af de folkevalgte 145 Medlemmer at udnævne 48. Tscherning forbeholdt sig, hvis dette gennemførtes, at gaa af som Minister, men heraf gjordes ikke Alvor. Grundlovsudkastet var gaaet i samme Spor men havde de to samvirkende Lovgivningskamre, hvoraf Landstingets Størrelse var $\frac{1}{3}$ mod Folketingets med 8 imod 4 Aars Valgperiode og en Valgbarhedsalder paa 40 Aar samt Bopæl 1 Aar i Amtet og Diætløshed, medens Folketingets Medlemmer fik et ikke nærmere bestemt Vederlag. I Statsraadet var der allerede 26. Juni 1848 Enighed om disse i en Komité vedtagne Regler, idet Lehmann kun senere en Gang var inde paa, at Landstinget burde være uopløseligt og Fællesafstemning kunne ske om Budgettet. Det, der gennemførtes, indeholdt med Hensyn til Folketinget kun den Forskel, at Perioden blev 3 Aar, med Hensyn til Landstinget en Valgbarhedscensus (Skat til Stat eller Kommune

200 Rbd. eller aarlig Indtægt 1200 Rbd.) og indirekte Valg endvidere Tingets Størrelse halvt mod Folketingets og Diæter, Bopælskravet kun gældende for $\frac{3}{4}$.

Overfor det ministerielle Forslag stod Krieger som den Menige. Det, han først havde ønsket, havde ikke sammenlignet med det gennemførte Valgbarhedscensus og indirekte Valg til Landstinget. Han vilde ikke tillægge Eftergivelse af Fattigunderstøttelse Betydning, endvidere ønskedes stiftsvis Landstingsvalg og Diætløshed for Landstinget. At Forsamlingens Flertal, der selv var valgt efter bred demokratisk Plan, skulde fjerne sig langt fra denne ved Indretningen af det fremtidige Lovgivningsorgan var ikke at vente, men med Eftertidens Erfaringer er det ubestrideligt, at man var kommen længere ud, end at der kunde blive Ro om Valgretten. Det kan tages som et Varsel herom, at Monrad, Lehmann og Tschering, der havde været de særlig fremadrivende i Martsministeriet, og til hvem Hyldesten rettedes i saa mangen Grundlovsfests Skovturstemming, allerede da Junigrundloven udkom, for længe siden havde maattet vige Pladsen i Kongens Raad. I sin Dagbog (Februar 1849) anstillede den nyvalgte Ordfører sine interesserede og ironiske Betragtninger over Dagens Debatter paa Christiansborg. Hele Striden om Et- og Tokammer, skriver han, bliver let en Ordstrid, da vi ikke hos os som i England kan faa et privilegeret arveligt Hus, saa at de flere Kamre kun er en Arbejdsorden, der kan sammenlignes med Udvalgene. »Ligesaa lidt er der Grund til at forivre sig for Valgretten. Vi have ikke erkjendt nogen naturlig Valgret for hver fuldmyndig uberygtet Mand. Altsaa maa der spørges om Grændser«. Han udkaster saa den Tanke foruden at udelukke dem under 30 Aar, Tyende og fattigforsørgede at tage ¹⁾ alle der ejer skyldsat Jord ²⁾ Købstadborgere ³⁾ alle der svarer en vis Skat. »Gaaer man derimod meget højt (efter nuværende Begreber), da vil man jo rigtignok aldeles stride mod den hele Udvikling«.

Efter dette Hovedpunkt er der endnu at gøre Rede for Kriegers øvrige Ordførerskab til Afsnittene I-VI og VIII, og et Udvalg af hans Udtalelser kan meddeles. Udvalgs-(»Comité-«)betænkningen, der var et omfangsrigt Aktstykke med Oplysning om Flertals- og Mindretalsindstillinger havde været affattet under et vist Tryk, saa at Argumentationerne noget havde maattet sammentrænges. Krieger tog, Sp. 1571, overfor en Udtalelse af Kultusminister Madvig hurtig Anledning til at tage Forbehold imod, at han udover at referere Fakta, Ræsonnementer eller Kendsgerninger, ubetinget skulde tale paa Udvalgets Vegne (forudsat at han hørte til dets Flertal). Selvom han bestræbte sig for at tale i Pluralitetens Aand,

kunde hans Udviklinger ikke opfattes som dennes bestemte Udtalelse. Ellers vilde han blive altfor indskrænket i enhver fri Udtalelse af sine Anskuelse, bemærker han. Udtalelsen hang aabenbart sammen med Betænkningens afknappede Form. Udkastets § 9 gik ud fra, at naar Kongen blev ude af Stand til at regere og den forenede Rigsdag med $\frac{3}{4}$ Stemmer anerkendte Nødvendigheden, udnævner den en Regent. Forslag stillede om, at Kronprinsen eventuelt skulde anvendes hertil, hvortil han Sp. 1627 bemærkede, at han troede, man maatte se at finde en almindelig anvendelig Regel og da ikke altfor meget spørge, om Tilfældet ikke kunde stille sig saaledes, at det ogsaa kunde være ønskeligt at have en anden Regel end den almindelige. »Det kan let sees, uden at jeg behøver at gaa i nærmere Detail, at der kan være mange Tilfælde, hvor det er vigtigt, at det er Rigsdagen, der ordner Sagen, og at ikke enkelte Agnater kunne paastaa at have nogen Ret, der bliver tilsidesat ved en saadan Afgørelse«. Han gav saaledes Afvisningen en almindelig belærende Form. Han stod mod Ørsted, naar denne ytrede den Formening, at Kongen uden ministeriel Medvirken kunde udstede Befalinger til Land- og Sømagten, noget der ogsaa kunde søge Støtte i § 22 om, at Kongen har den højeste Myndighed over Land- og Sømagten, men dette maatte suppleres med den almindelige ministerielle Ansvarsregel, Sp. 1645. Ligeledes maatte han overfor Ørsted forsvare Udkastets Bestemmelse om Ministeransvarlighed, der skulde omfatte dels Ansvar for Forbrydelser i Embedet dels Ansvar overfor Handlinger, der er aabenbart skadelige for Staten, Sp. 1650; han var dog enig i, at saadanne Handlinger maatte indeholde virkelige Lovovertrædelser, Sp. 1653. Han fremhævede, at det politiske Ansvar udenfor ekstreme Tilfælde var vigtigere end det juridiske.

Krieger havde med Udvalget foreslaaet, at der ved Lov skulde træffes Bestemmelser om Ministerraadets Ordning og Statsforretningernes Fordeling mellem Ministrene og talte udførlig herfor — klar over at Frygt for at røre ved de kongelige Prærogativer spillede en stor Rolle — men Afstemningen gik imod. Sp. 1670, 2811. Heller ikke Forslaget om Budgettets Vedtagelse i forenet Rigsdag efter Behandling forud i Fællesudvalg lykkedes. Til Udkastets § 23 om Rigsdagens aarlige Sammentræden (hvilken dog kunde ændres ved Lov), havde et Mindretal med David stillet Ændringsforslag om Møde hvert andet Aar. I sin Motivering hævdede David, at dette havde vist sig tilstrækkeligt for mindre Stater og talte i denne Forbindelse om »Stater af 2. og 3. Rang« navnlig sydtyske. Belgien havde ganske vist aarlige Møder, men »den havde ogsaa en ganske anden politisk Rang end Danmark«. Et Par Uger før havde Krieger

snertet David under Debatten om Grundlovsforslagets Udsættelse, se S. 51. Ogsaa nu blev han øjensynlig irriteret, Sp. 1752: »Jeg er vistnok meget langt fra at ynde en meget stærk Fremhævelse af Danmarks Betydning; jeg hader Nationalforfængelighed, jeg skyer endogsaa stærke Udtalelser og Udbrud af Nationalfølelse, men jeg tror ikke, at det er Nationalforfængelighed, naar jeg modsiger den Ytring, at Danmarks politiske Betydning skulde staa under eller ved Siden af Hannover, Sachsen, Würtemberg endsige af de smaa sydtyske Stater. (Nej! Nej!). Efter min Mening kan man ikke maale en Stats Betydning alene efter Folkemængden, og hvor meget større end visse Stater kunne være med Hensyn til Folkemængden, saa tør jeg dog paastaa, at Danmark som det ene af de 3 nordiske Riger efter sin Historie, efter Karakter, efter Landets Beliggenhed har en ganske anden Betydning end nogen af de nævnte tyske Stater, den hele Klasse af tyske Lande (Ja! Ja!)«. Jeg tror, at denne stemningsprægede Reaktion staar som en absolut Undtagelse. Overfor modsatte Anskuelse var hans Replikker ellers præget af Taalmodighed og velvillig Humor eller i det højeste let Ironi. Naar P. Engelstoft i Forbindelse med disse Forhandlinger siger, at der i hans Væsen var noget kantet til Tider gnavent, har jeg i det trykte savnet Hjemmelen hertil. Noget andet er, at han ganske vist ikke havde Halls Evne til at udfolde Charme ved under Samtale at tage Ledsageren under Armen o. lign. Da Grundtvig i en løstvævet Replik havde søgt at gøre sig lystig over Forsamlingens 7 Professorer specielt over Ordføreren ved at tale om »Køge-Høns« (Køge var K.s Valgkreds), replicerede han elegant: »Den ejendommelige Forhandlingsmaade, som den æ. Rigsdagsmand, der nys satte sig, har tilladt sig, skal ikke bringe mig til at glemme den Agtelse, jeg skylder Forsamlingen, eller den Agtelse jeg skylder Danmarks Skjald Nicolai Frederik Severin Grundtvig«. Sp. 2277.

Ved Behandlingen af den udøvende Magts Ordning fandt han Lejlighed til at udvikle den almindelige Sætning, at den Omstændighed, at den udøvende Magt er hos Kongen, ikke medfører, at Forskrifter om denne Magts Udøvelse ikke kan gives af Loven, Sp. 1682. Grundreglerne om Embedsmænds Stilling gav ham Anledning til at paapege, at man alene kunde skelne mellem Afskedigelse af visse Grunde ved Domstolene og rent administrativt; han minde- des, at i forrige Aarhundrede en Dommer var afskediget uden Dom (P. Collet 1797) og at for nogle Aar siden en Professor blev afskediget efter at være frifundet (David 1836). Man kunde let tænke sig en disciplinær Fremgangsmaade, der afveg baade fra den rent administrative og fra den almindelige judicielle, anvendt f. Eks. overfor Præster, Lærere og Universitetslærere, Sp. 1709. Grundlovs-

reglen om, at Embedsmænd skal have Indfødsret, foranlediger Paa-visning af, at herved menes de til hver Tid gældende Regler om Indfødsret, Sp. 1719; hans Udtalelser kunde undertiden give Indtryk af, at han manudcerede et Begynderhold. Ordningen af Kongens Bevillingsmyndighed var Genstand for en indgaaende og noget uklar Debat. Krieger fremhævede stærkt det Princip, at Kongen ikke skal kunne undtage nogen fra Lovens Bud, medmindre dette har Hjemmel i selve Loven; man maatte fra »Bevillingernes Mosegrund« over til »Lovens faste Grund«, Sp. 1764, 1768 og foran S. 22. Udvalgets Forslag blev ganske vist forkastet, men Ørsteds Forslag vedtoges: »Kongen meddeler dels umiddelbart dels gennem de Regeringsmyndigheder, som det er overladt, de Bevillinger og Undertagelser fra de nugældende Love, som ifølge hidtil gældende Regler har været i Brug«. Forskellen var sproglig, og Krieger støttede dette Forslag idet han gjorde opmærksom paa, at dette Hul ikke kunde fyldes af den foreløbige Lovgivningsmagt.

Om Forholdet mellem Kongen og Rigsdagen fremkommer han med nogle almindelige — af Modenhed prægede — Udtalelser, gaende ud paa at fremhæve Begrænsningen i, hvad der overhovedet kan fastsættes ved Retsregler om det politiske Liv. Det, der vil faa Indflydelse paa Spørgsmaalet om Forholdet mellem Kronen og Rigsdagen, »er Folkets Valg af Rigsdagsmændene og de Folkevalgte Adfærd, det er Kronens Valg af Ministre og de kongevalgte Ministres Adfærd.« »Det er den Aand, der i Udviklingen gør sig gældende, der bestemmer Forholdenes hele Gang.« Han fremhæver, at man ikke kan overføre den engelske Forfatning til et andet Land, hvad ejheller har været Udkastets Tanke. Som det synes med dulgt Kritik af hjemlige Forhold siger han: »Det jeg har Agtelse for i England, naar man betragter Sagen i det Store, det er fornemmelig to Ting: den Ene er, at de dygtige Englændere, enhver i sin Kreds, arbejder mange Gange saa meget som nogen anden; dette gælder hvad enten man ser hen til den engelske Lord, til Parlamentsmedlemmet, til Fabrikanten, til Handlende, til Haandværksmanden eller til den simple Arbejder altsaa den hele Arbejdets Energi saa vel i den større som i den mindre Kreds, og skal jeg tilføje det andet, da er det den personlige Selvstændighed, der gaar en lige Vej ubekymret om Mishag eller Bifald. Det er disse to Ting, der udgør Kærnen i den engelske Udvikling; det vinder vi ikke ved nogen Forfatning, overhovedet kan ingen Forfatningsudvikling overføres fra et Land til et andet.« Som konstitutionelt Princip opstiller han, at Magten ikke alene kan men skal deles, og med Hensyn til Ministrenes Stilling gaar det rene konstitutionelle Begreb ud paa, at intet Ministerium kan holde sig, naar det er i

Strid med Folkerepresentationens Majoritet.« Parlamentarismen burde ikke hjemles i en Grundlovsregel om et blot suspensivt Veto; Kongen bør have absolut Veto, og Parlamentarismen maa komme ifølge en naturlig Udvikling, Sp. 1799, 2993. I denne Forbindelse kan omtales hans Bemærkninger om det Tilfælde, at et enkelt Ting efter forgæves at have søgt at faa en Skattelov forandret, »ved en Fordrejelse af § 44« (om Nødvendigheden af Finanslov for Skatteopkrævningen) vilde nægte Opkrævningen paa Finansloven. Tinget vilde derved, siger Krieger, handle i Strid med Grundlovens Aand og meget urigtigt og uklogt. At nægte Skatternes Opkrævning overhovedet maa betegnes som et revolutionært Skridt af en Forsamling, Sp. 3282.

Ved Reglen om, at Kongens Civilliste bestemmes for hans Regeringstid ved Lov, gav han det Fortolkningsbidrag, at dette ikke betyder, at Loven skal være uforanderlig, Sp. 2792.

Med Hensyn til Benaadningsretten fremkom der Forslag om at begrænse den til kun at kunne anvendes efter Ansøgning fra Lovovertræderen eller med hans Tilladelse. Heroverfor hævdede han, at Benaadningen ikke skulde opfattes som en simpel Naade men som en højere Retfærdighed end den, Domstolene paa Grundlag af Lovene kan yde, og at den derfor maatte være uafhængig af Ansøgning. Benaadninger var og er at opfatte som et Bevillingssystem paa Strafferettens Omraade og var med den bestaaende Lovgivning lige saa nødvendig som Bevillinger. Statshensynet tilsgode netop at se bort fra den paagældendes Ønske, Sp. 2859.

Beslægtet hermed var hans Fremhæven af Statsklogskab som Begrundelse for at gaa imod den af Minister H. N. Clausen anbefalede Regel, at ikke-Medlemmer af anerkendte Trossamfund skulde svare de personlige Afgifter til Folkekirken. Udvalgsflertallet fik gennemført, at Indbetaling skete til Skolevæsenet. Betraget fra Statsstyrelsens Standpunkt, hævder han, burde man ikke fastholde en Bestemmelse, der let kan udøve en irriterende Indflydelse, som let kan give en gærende religiøs Bevægelse en utilbørlig Karakter, Sp. 3081.

Paragraffen om foreløbige Love blev foreslaet af Udvalget, og Krieger bemærkede ved Forelæggelsen, at den foreløbige Lov ikke maatte stride mod Grundloven, og at den altid maatte forelægges den umiddelbart følgende Rigsdag, uden hvis Bekræftelse Loven bortfaldt, Sp. 176. Bortset fra, at G. Winther protesterede imod den som indeholdende Bortgivelse af en Del af Folkets lovgivende Magt, og at Tscherning kort bemærkede, at han vilde forlange den borttaget, diskuteredes den ikke ved den foreløbige Behandling, Sp. 1768, og ved den endelige ytrede kun Tscherning, Sp. 2851, at han

ansaa den for overflødig, da efter Sagens Natur den udøvende Magt indeholder en Del af den lovgivende, og hvis man vilde berøve den udøvende Magt Retten til at give provisoriske Love, vilde man gøre hele Regeringsmaskineriet umuligt. Derfor maatte man »hellere lade Sagen staa, som den i Virkeligheden maa være, og som Nødvendigheden byder, idet man engang for alle ved, at den udøvende Magt besidder indtil en vis Grad den lovgivende Magt, kontrolleret af den egentlige Lovgivningsmagt; det vil igen sige, den besidder Provisoriet, og med det kan den næsten gøre alt. Det er deri, at Ministeransvarligheden bestaar, den bestaar deri, at, da man er nødt til at overlade Ministeriet den Myndighed at kunne give provisoriske Love, saa skal det igen have den fulde Ansvarlighed for, at disse er af en saadan Beskaffenhed, at de vinde Majoritet for sig i Folket«. Det var overfor saadanne Udviklinger — i dette Tilfælde fremført med en Stemme, der efter Beretningen kunde høres fra Salen ned paa Ridebanen, og med den Gestikulation, Grundlovsbilledet udviser — at Krieger kunde have at skulle tale den rationelle Lovgivnings Sag. Det var efter hans Mening ikke »den rigtige Opfattelse, at det skulde være naturligt, at den udøvende Myndighed udøver saaledes provisorisk den fulde Lovgivningsmyndighed, saa at den foreløbigen kan gøre, hvad det skal være . . . det synes ikke at ligge i Begrebet ansvarlig Styrelse eller konstitutionel Regering, at denne Regering skal have den lovgivende Magt, men at den kun skal udøves, naar begge Statsmagter, Kongen og Folkerepræsentationen, stemme overens. Det er altsaa et Spørgsmaal, om man ikke finder, at det er i sin Orden, at Grundloven udtrykkelig hjemler en særegen paa de nødvendige Undtagelser beregnet Ret for Kronen til, naar Rigsdagen ikke er samlet, at udstede foreløbige Love, der dog ikke maa stride mod Grundloven, eller om man vil stille alt saa løst hen, at man, fordi man ikke kan nægte, at der gøres een Undtagelse, derfor aabner saa at sige en Udvej til at gøre de 99 med«; Vedtagelse skete med 127 Stemmer mod 2. Med Hensyn til Grundlovens § 51, at Mandskab ikke maa udskrives uden ifølge Lov, bemærkede han, at det vilde være en Misforstaaelse heri at lægge, at en foreløbig Lov ikke ogsaa skulde være fyldestgørende, Sp. 3278.

Tschernings Ide om Magtkoncentrationen hos den udøvende Magt var det netop, som den konstitutionelle Forfatning skulde gøre Ende paa. Størst Opmærksomhed knyttede sig til Lovgivningsvirksomhedens Ordning, men ogsaa Nyordningen af den dømmende Myndighed var mærkbar, selv om det ikke var ved Opretelse af nye Institutioner. Sætningen »den dømmende Magts Udøvelse kan kun ordnes ved Lov«,bør, hævder Krieger Sp. 2440, ud-

tales i Grundloven for at udelukke al Tvivl om dette Anliggendes Karakter af Lovgivningsanliggende, noget der ikke havde været fuldt anerkendt overfor Stænderne. Paa den anden Side udelukker den ikke den bestaaende Adgang til at nedsætte dømmende Kommissioner. Ved den endelige Behandling bemærkede han, Sp. 3323: »Man har tidligere haft saa overmaade let ved at ordne dette og hint enkelte Forhold ved [u-]middelbar Afgørelse i Stedet for at klare det almindelige Forhold, hvoraf det enkelte kun er en Del ved gennemgribende Love. Deraf har Følgen været, at man ogsaa i Retsplejen har ladet ikke faa Forhold, som trængte til almindelig legislativ Afgørelse, uberørte af Loven, idet man trøstede sig med at underkaste de enkelte Forhold, for hvilke en Retsregel savnes, en individuel Afgørelse«.

Ved Debatten om Grundlovsbudet om Retsplejens Adskillelse fra Forvaltningen drøfter han det almindelige Spørgsmaal, hvor mange Programregler der bør optages i Grundloven, Sp. 2459. Han anbefaler i saa Henseende en Mellemsvej mellem »den meget utaalmodige Synsmaade« og »en overmaade kold og praktisk Betragtningssmaade« nemlig den at stille de store Grundtræk frem i Grundloven, selv om man ikke er saa heldig straks at kunne gennemføre dem i alle Punkter, saaledes navnlig de store Grundtræk for den dømmende Magts Anordning. Han anser det for et stort Fortrin ved Grundloven, at den med Bestemthed udtaler den Sætning, at den dømmende Magt er selvstændig. Jo mere Indflydelse, der gives den bevægelige Folkemening gennem Folkerepresentationen, desto nødvendigere er det, at den dømmende Myndighed indtager den høje Plads, som tilkommer den. Dertil hører ogsaa en Udtalelse af de store Grundtræk, der skal være de raadende ved den dømmende Myndigheds Anordning: »De ledende Grundtanker er den dømmende Myndigheds Selvstændighed, Domstolenes Adskillelse fra Forvaltningen og Nævningers Indførelse i kriminelle Sager. Dette er de to store Hovedregler, som har faaet en saa stor gennemgribende historisk Betydning, at jeg tror, de hører med til de almindelige Begreber, mod hvilke selv den dygtigste, den stærkeste maa være svag, naar han vil stride imod dem. . . . [det er] Grundinstitutioner, som man skal skynde sig med at indføre i et konstitutionelt Land, selv om man ikke har den fornødne indre Overbevisning om deres Rigtighed, fordi man maa bøje sig for en tung verdenshistorisk Erfaring, fordi de høre med til det System som man optager.« Forslaget om Nævninger var Kriegers, Forslaget om Offentlighed og Mundtlighed var Grundtvigs, se Bogen fra 1923 S. 49.

Med Hensyn til Sætningen om Retsplejens Adskillelse fra For-

valtningen bemærker han overfor Ørsted, at det ikke er en Sætning, der blot har sin Rod eller endog blot søger sin Støtte i den tyske Litteratur, ejheller at Hjemmelen skal søges i den franske Udvikling, men derimod i England, »det Land, hvis Forbillede vi skulle være mere opmærksom paa end Frankrig ved alle til Retsplejen hørende Forholds Ordning«. Krieger begrundet Kravet om en Adskillelse rent psykologisk: »Ligger det ikke i Forholdets Natur, at den administrative Embedsmand vistnok skal bevæge sig indenfor de Grænser, der er afstukne ved Loven, men dog indenfor disse kan bevæge sig med en vis Frihed og Energi? Ligger det ikke i Forholdets Natur, at han vel i høj Grad maa se paa det individuelle Tilfælde, men at han ogsaa maa se hen til Fremtiden, at han overhovedet maa røre sig saa uhindret som muligt indenfor Lovens Grænser? Men ligger det derimod paa den anden Side ikke i Forholdets Natur at det dømmende Sind maa vænne sig til at betragte Forholdene paa en ganske anden Maade, at det med Resignation maa underordne det individuelle Tilfælde under en ofte haard, almindelig Lovs Bestemmelse, at Dommerne ofte meget mere maa leve i Erindringen end se hen til de fremtidige Forhold, som ofte for den administrative Embedsmand maa afgive Normen for hans Virksomhed? Er det ikke unaturligt, at en Mand, der Klokkeren 11½ fra sin Overøvrighed modtager en Ordre, om hvis Lovmedholdighed han nærer Tvivl, Klokkeren 12 skal indtage Dommersædet og afgøre, hvorvidt disse Forholdsregler kunne bestaa med Øvrighedsmyndighedens Grænser?« Sp. 3330.

Med Opstillingen af en Grundlovsregel om, at Dommerne i deres Kald alene har at rette sig efter Loven, var Ørsted ret utilfreds. Sætningen syntes ham betydningsløs, om man ikke skulde lægge det ind i den at kun skrevne Love er bindende, saa Dommeren skulde føle sig uafhængig af Præjudikater, Sp. 3337. Krieger maa herimod argumentere med Ørstedeske Synspunkter: »Jeg tror, at man overhovedet næsten ikke kan skrive en Sætning, uden at man jo kan misforstaa den, og dog ligger det i Sagens Natur, at man ikke af den Grund kan lade være at skrive Sætninger. Man maa lade det komme an paa, om efter de almindelige Fortolkningsregler alle rimelige Misforstaaelser ville kunne undgaas.« Han paaviste derefter, at Hensigten er at udtrykke Dommernes Uafhængighed ved at fastslaa deres Afhængighed af Loven.

Endnu skal omtales Domstolenes Stilling ved Uoverensstemmelse mellem Grundlov og Lov. Følgende Bestemmelse var foreslaaet: »Alle Love og Anordninger, der ere i Strid med Grundlovens Bestemmelser, ere forsaavidt uden Gyldighed«, men den forkastedes, uden at Begrundelsen heraf kan ses. Krieger havde

ved den foreløbige Behandling udtalt: »Denne Regel er fuldkommen i Grundlovens Aand og maa gælde uden positiv Hjemmel«, Sp. 2687. Han troede ikke, at der hos Domstolene vilde være nogen Tendens til at hæmme den lovgivende Virksomhed, men at Myndigheden vilde blive brugt med overordentlig Forsigtighed.

Den endelige Behandling af Grundloven var begyndt 20. April, og 18. Maj begyndte, ligeledes med Krieger som Ordfører, den meget udførlige Behandling af Valgloven.

Nogen fuldstændig Oversigt over, hvilke Bidrag Krieger har ydet til Grundlovens endelige Affattelse, har jeg ikke søgt at give. Da han stod som Medlem af et Udvalg eller af dettes Flertal eller Mindretal og kun undtagelsesvis som ved Nævningeforslaget har oplyst sit personlige Initiativ, kan Oversigten ikke gives, men der er ingen Tvivl om, at han har haft en fremskudt Stilling indenfor Udvalget. Fra første Færd var hans Udtalelser præget af Sikkerhed og Myndighed samt af Overblik over hele den Virksomhed, Rigsforsamlingen gik ind til. Derfor tog han Ordet til Forretningsordenen, og derfor gjorde han opmærksom paa, at man af storpolitiske Grunde burde udsætte Grundlovsbehandlingen, noget han iøvrigt ved Forhandlingernes Slutning mindede om. Det var ikke hans Skyld, at Keglekuglen fra Begyndelsen af fik en skæv Retning paa Banen. De Egenskaber, han fremhævede hos Englænderne i deres offentlige og private Liv: Arbejdsenergien og Selvstændigheden, der ikke spørger om Mishag eller Bifald, genfandtes hos ham selv. At redigere Grundlovsbetænkningen og at beherske alle Spørgsmaalene i Diskussion med modstaaende Anskuelser under Presset af at skulle være færdig, vilde næppe andre end han have kunnet præstere, og hans Saglighed var urokkelig. En af D. G. Monrads flere Biografer har betegnet denne som »Grundlovens Skaber«. Det er vel bedre at se Grundloven som et Fællesværk af en begejstret — og utaalmodig — Samtid, et Arbejde, der var indledet af Monrad men fuldførtes af Rigsforsamlingen — hvori Monrad var uden Sæde — og i denne Forsamling var Krieger en betydningsfuld formende Faktor. Altid vil danske historisk og juridisk interesserede vende tilbage til Læsning i de to store Foliobind, der indeholder Grundlovsfædrenes Saga. Kun nogle Brudstykker har det paa dette Sted været muligt at opfriske. Og her vil Opmærksomheden vende sig mod den vistnok yngste i Forsamlingen, fra hvem den saglige Ledelse dog udgik. Det var et Held, at han stod rede efter en teoretisk og tildels praktisk Uddannelse, der var som tilrettelagt netop for denne Opgave. For ham selv var det saa lykkeligt, at denne vældige Arbejdsoplevelse laa saa ganske paa Linie med hans hele Higen og Tragten. Den var en Forberedelse saa god,

som noget kunde være, til en fremtidig Gerning i det offentlige Liv, og han kunde ikke have nogen Fornemmelse af at have svigtet et videnskabeligt Kald, fordi han i sit Fag jævnsides hermed gik saa dybt, som han følte Trang og Evne til. Hans Personlighed, som den synes mig at komme til Orde fra Ordførerpladsen, har jeg karakteriseret foran S. 59, hvortil jeg kan føje en senere Udtalelse, som ikke synes mig at vise noget andet, naar man da ikke anser affable Miner for Pligt. I Folketingstidende 1856—57 Sp. 156 ytrede han: »Naar det ærede Medlem ved samme Lejlighed raadede mig til for at bruge et Udtryk, som han i en anden Sammenhæng brugte, at indsæbe mit Svar i venskabelige Ord, saa er dette nu engang ikke min Natur; jeg siger jævnt og aabent min Mening, og jeg tror, at man i Længden kommer bedst frem dermed. Disse venskabelige Ord, som bruges til dermed at indsæbe, hvad man siger, sætter jeg ingen Pris paa.«

Det næste Skridt var Valget til Folketinget, der foregik i Køge 4. December 1849 uden Modkandidat og sikrede hans Stilling paa Rigsdagen de følgende 3 Aar. Berlingske Tidende Nr. 288 gengiver Valgtalen, og Flyveposten Nr. 258 f. havde refereret Kriegers Vælgermøde 2. November. Da Tilhørerne ikke som han stod under Tag i Vintervejret, sagde han ved førstnævnte Lejlighed, vilde han ikke holde nogen lang Tale. Tilfældige Forhold, ytrede han, bragte mig til at tage en mere fremtrædende Del i Forhandlingerne paa Rigsforsamlingen, end jeg havde ventet og i og for sig ønskede. Som Ordfører for Grundlovsagen maatte jeg idelig gaa i Ilden, maatte jeg gøre Front mod Angreb baade fra Højre og fra Venstre; jeg har udtalt mig saa udførligt baade om de større og om de mindre omend derfor ikke uvigtige Spørgsmaal, at det er let at bedømme min Karakter som Rigsdagsmand. Han fremholder, at han ikke vil forespejle nogen Vælger »noget Haab, nogen Forventning som jeg forudser maatte gaa i Lyset«. Hovedpunktet nu var ikke saa meget dette eller hint Spørgsmaals Løsning som at sætte hele Forfatningslivet i Gang, og han ender med at mane til Enighed mellem de forskellige Klasser. Paa Vælgermødet i November var han udførligere, og han begyndte med sit gamle Billede af Forfatningen som en Plante: »Vi har nu en Grundlov, der efter min Overbevisning kan blive til Landets Velsignelse, naar den plejes, naar den behandles med kærlig Omhu og med forstandigt Sind; men den er endnu kun en spæd Plante«. Om Martsministeriet udtalte han: »Jeg er langt fra at overvurdere, hvad hine Mænd udrettede. Men jeg har sagt, hvad jeg mener. Jeg har sagt, jeg tror, det var de bedste Kræfter, som kunde findes.« Efter at Novemberministeriet

var dannet, kunde Rigsdagen vogte sig for den ulykkelige Indblanding i Regeringens Gang, som kun kan finde Sted, hvor der hersker Mistillid imellem Folkerepresentationen og Regeringen. Om forestaaende Lovarbejder udtalte han nødig noget bestemt. Med Hensyn til sin egen Virksomhed nævner han som et Emne af Betydning, at han har deltaget i Drøftelse af Forretningsordenen. Forslaget om at udsætte Grundlovsbehandlingen, som han ikke omtalte, stod nær herved. Om Grundlovssagen bemærkede han iøvrigt, at for ham var den let, da alle de væsentlige Bestanddele af Grundloven i Forvejen var givne, saa at Rigsdagen kun havde at finde den rette Form. Han vilde søge at virke efter bedste Evne i en Forligelighedens Aand skønt derfor ikke i en Svaghedens Aand. Denne Rigsdagskandidat følte sig øjensynlig som en Talsmand for hele Samfundet ikke for et Lag eller en Klasse, ligesom Ørsted havde gjort. Der kunde komme et vist Skaar i denne upersonlige Holdning, naar et klassebestemt Parti som Bondevennerne rykkede frem med deres Angreb paa Embedsmænd og Kapitalister. Grundindstillingen kunde det ikke anfægte, den var befæstet med de stærke Traade i et juridisk Helhedssyn.

Rigsdagen kunde først møde paa Christiansborg 30. Januar 1850 og var samlet til 29. Juni. Medlemsstaben havde en lignende Sammensætning, som Rigsforsamlingen havde haft, og Partirammerne var ikke fastere. At man ikke straks kunde gaa i Gang med at indfri Løfteparagrafferne om de store Reforme, var klart for alle. Derimod havde man nogle i Mellemtiden mellem 24. Marts 1848 og 5. Juni 1849 udstedte provisoriske Forordninger, der nu skulde stadfæstes. Der forelagdes bl. a. nogle Landbolove og finansielle Love. Her interesserer Kriegers Optræden baade med, hvad han tog fat paa og hvad han overlod til andre. Et vigtigt Anliggende for denne den første Rigsdagssamling maatte Tilvejebringelsen af en Forretningsorden være. Krieger blev Ordfører for det herom nedsatte Udvalg, og 46 Gange tog han Ordet for dette. Valget til denne Post havde indeholdt Tingets Erkendelse af, at paa dette Omraade var han Kapaciteten. Ligesom hans Form som Taler var blevet fuldstændig fæstnet i Rigsforsamlingen, tegnede nu ogsaa Omridsene sig af den Plads, der skulde blive hans særlige Omraade paa Rigsdagen. Han kom til at staa som det rets- og forretningskyndige Medlem med særlig Autoritet som Grundlovskender. Der var Behov for en saadan Kraft, ogsaa fordi flere af de fremtrædende Ledere havde ringe Evne og Interesse paa dette Felt, og han ansaa sig for forpligtet til ret ofte at skære ind med retledende Bemærkninger. Det kan vel hænde, at han derved fik Udseende af Tingets Skolemester, som bekendt en Stilling der paa andre kan

virke forstemmende, og saa hænger man sig i Formen. I min Bog fra 1923 har jeg begrænset mig til selve saadanne almindelige Udtalelser fremsat af Krieger og derfor grupperet dem efter Indholdet. I denne Bog vil de komme i Forbindelse med Omtale af de forskellige politiske Situationer og Lovgivningsopgaver, som Krieger mødte, og mere udførligt. Finanslovsforslaget forelaa 8. Februar, og der var altsaa ikke 2 Maaneder til 1. April, da Loven skulde være færdig. Det gjorde han opmærksom paa og krævede Nedsættelse af Udvalg straks eller en kun formel Behandling. Skarpt kritiserede han Sp. 4114, 4173 den uordentlige Tilstand, hvori Krigsministerens Budget forelaa. Sp. 1160 talte han mod en paa-tænkt administrativ Ordning af Birkerne, da Grundloven kræver Lov til Ordning af Domsmagtens Udøvelse. Tschernings Betoning af, at Ordene var det helt udtømmende ved Grundlovens Fortolkning, aflokkede ham Sp. 5771 en længere Udvikling om, at der var to Veje til at omstyrte Grundloven: den voldsomme og den mere farlige, som Jurister og Politikere gaar i deres Fortolkninger, men skal Splid forebygges, maa vi lade os gennemtrænge af Grundlovens Aand. Det drejede sig her om Fastsættelse af Pension til Embedsmænd, som man vilde have bestemt ved Lov — eventuelt ganske konkret. Dette kunde tilfredsstille Ordene i Martsministeriets Grundlovsudkast, men disse var bevidst blevet omdannet i Rigsforsamlingen ved at tale om »Pension i Overensstemmelse med Pensionsloven« og »Pension efter de almindelige Regler«. Disse citerede Lovord er i Tidenden sat med saa fedt Tryk, at man forestiller sig dem udtalt ikke med Kriegers afdæmpede Stemme men med Tschernings Stentorrøst. De almindelige Regler, tilføjede Krieger, kunde begrænses, men Undtagelsen maatte ikke opluge Reglen. Der var her Tale om, hvorledes Staten vilde sørge for Statstjenestens Tarv. I Parentes bemærket forekommer det mig ved den historiske Vurdering af nævnte Rigsdagsmand eller andre Stjerner paa Veltalenhedens Himmel vigtigst at undersøge de fremsatte Meningers Lødigheid. Forestillingen om selve Veltalenheden har det mindre Interesse at genoplive. Han advarede Sp. 1178 mod fortolkningsmæssigt at støtte sig for stærkt paa de under Behandlingen i Rigsforsamlingen eller paa Rigsdagen faldne Udtalelser: det er de færreste, der udtaler sig; Majoriteten, der stemmer, er ikke pligtig at udtale sig om, hvorledes den forstaar Ordene. Provisorisk Fdg. om Ophævelse af Overpolitiretterne, der skulde stadfæstes, gav ham Sp. 2160 Anledning til at advare mod at »aabne Sluserne« for Tillæg: vi kunde derved komme til at behandle det hele Sportelsystem, det hele System om Politisagers Appel og disses Forskellighed fra Appel i andre Sager og saa fremdeles med

andre Ord vi kunde komme ind paa det hele Spørgsmaal om Domstolens Reform. Ved den fornyede Foretagelse Sp. 5554 var her til yderligere kommet Spørgsmaalet om Sagførernes Møde, der bragte ham til at gentage sine Henstillinger. Det var en Lovgivning eller Lovmageri uden Overblik, han vilde til Livs. Overfor Tscherning og I. A. Hansen, der holdt paa, at Frederik VII som enevældig Konge havde givet de provisoriske Fdg.r, hævdede han Sp. 5585 at Stillingen var analog med Grundlovens Regel om foreløbige Love. Ved Lovudkastet om Krigsskat for 1850 insisterede han, Sp. 2800, paa, at Domstolene fik forbeholdt Afgørelsen af Retsspørgsmaal. Overfor Forslaget om Afløsning af Hoveri af Gaarde var det ogsaa det formelle, der optog ham, Sp. 6947. Han fandt nemlig helt igennem Loven affattet saa slet, at det var meget vanskeligt ret at skønne dens Mening, og han stemte imod Vedtagelsen. Mange Forslag har han intet sagt om. Efter hvad han havde fremholdt om Finanslovens Behandling, har han antagelig fundet, at det for Rigsdagsarbejdets Helhed var heldigt, at en Del Medlemmer holdt sig tilbage, og ved Synet af de 3 svære Bind, der rummer et halvt Aars Taler, vil man give ham Ret.

De to følgende Samlinger i 1850—51 og 1851—52 kunde ikke andet end befæste dette Indtryk af Folketingsmanden og den særlige Rolle, han spillede indenfor Centrum og indenfor Tinget i det hele. 5. Juni 1851 blev han Medbestyrer af 5. Juni-Foreningen. Han fremsætter vejledende Udtalelser om Nedsættelse af arbejdende Udvalg, han advarer mod at fremsætte Ændringsforslag, der helt omdanner Forslaget o. s. v. Det var staaende, at han og Tscherning var paa tværs af hinanden, men de forstod begge at manøvrere, saa et Sammenstød blev undgaaet. I første Samling stillede han Forespørgsel til Finansministeren om Grænsen for den Guvernøren paa de vestindiske Øer tillagte Lovgivningsmyndighed. Han havde faaet Kompetence til at give provisoriske Anordninger, men disse kunde ikke i ubegrænset Tid blive staaende uden Forelæggelse, Sp. 813, 824. Han efterlyste et Program for Affattelsen af Krigsministerens Budget og udtalte sin Mening om et Par Retsspørgsmaal. Han var her med til et enkelt vigtigt Lovarbejde nemlig Forslaget til Lov om Pressens Brug, der stadfæstedes 3. Januar 1851 og var vokset ud af et Forslag i foregaaende Samling; han stillede det sammen med Schack, Frølund, Hall og Damkier og havde som dets Forsvarer en Del Modstand at overvinde. Loven var ligesom den gamle Fdg. 27. September 1799, der i 1848 foreløbig var holdt i Kraft med enkelte Lempelser, foruden en politimæssig Ordning af Trykkefrihedens Udøvelse en materiel Straffelov, der blev et vigtigt Forarbejde til alm. borgerlig Straffelov af 1866. Ansvar

var ordnet som et Enkeltmandsansvar paa en gennemført formel Maade, der kunde virke unaturlig. Af hans Emner i den anden Samling maa nævnes Regeringens Forslag til Rigsretten (Lov 3. Marts 1852). Sammen med Damkier, J. E. Larsen, Lehmann og Monrad stillede han en Række Ændringsforslag, der gennemførtes. Disse to Emner: Pressen og Rigsretten viser Retningen af hans Interesse. Han gjorde Bemærkninger om Tillægsbevillings Nødvendighed, Sp. 224, 3733; Nægtelsen kan betyde en blot Udskydelse af Spørgsmaalet. Han foreholdt Sp. 5078 f meget skarpt Finansministeren og Konseilspræsidenten, at de ikke havde kontrolleret Krigsministerens Opfyldelse af Finansloven, og han fremhæver, at man kun kan undskylde sig med Umuligheden, hvis man i Tide har gjort, hvad der kunde gøres. Det er ikke denne eller hin enkelte Post, han eftergaar, men det principielle, at Finansloven i Almindelighed ikke betragtes som gældende Lov fra Krigsministerens Side. I Landstingstidende 1869—70, Sp. 1551 ytrede han noget lignende overfor Krigsminister Raasløff.

I 1852, da Mandaterne skulde fornyes, opnaaede han ikke Genvalg; han faldt i August i Køgekredsen, hvor nu Bondevennen P. Hansen kom ind. I Oktober prøvede han atter Chancen ved et Omvalg i Mariager, men her sejrede Lærer D. E. Rugaard. Dagbøgerne giver ingen Kommentarer hertil, de er ikke ført fra 28. Januar 1852 til 1. December 1854. Som aktiv Politiker var han altsaa udenfor Rækkerne, og han kom ikke med ud i de heftige og for Embedsmændene farlige Dønninger, som den Ørstedeske Helstats-skude afsatte, da den i 1854 sejlede frem under en kortvarig Medbør. Hans Beherskelse og Overblik kunde ellers have været af Værdi. Kampen havde staaet mod »Grundejerne«, men navnlig mod Bondevennerne, som det fremgik af Femte-Juni-Foreningens Valgoppraab, som han medunderskrev. Kammerraad Petersen, Carlslundegaard, havde i en omdelt Tryksag beskyldt ham for ikke at have afleveret en Vælgeradresse, hvad Krieger modbeviste efter Rigsdagstidende. Paa nær 1 stemte Købstadens 356 mødte Vælgere paa ham, af Landboerne kun 117, saa at der manglede ca. 50. Udfaldet af de to Valg vakte stor Opsigt, paa den ene Side Indignation paa den anden Side ret flove Bemærkninger, deriblandt i Corsaren, der ikke ved denne Lejlighed gav Prøve paa sit Vid. Det ses, at Krieger havde saa megen Contenance at takke ikke blot dem, der nu havde givet ham deres Stemme, men ogsaa dem, der for tre Aar siden gjorde det.

Endnu maa i denne Sammenhæng omtales det Hverv, som han Aaret forud havde haft i den store Politik nemlig som Medlem af Notabelforsamlingen i Flensborg, der mødtes 14. Maj 1851 i Hen-

hold til Kongens Proklamation af 14. Juli 1850 for efter Fredslutningen at raadslaa om Ordningen af Hertugdømmet Slesvigs Forhold til Kongeriget Danmark og Hertugdømmet Holsten, idet disse Landsdele sendte henholdsvis 9, 6 og 6 Medlemmer til Forsamlingen. 17. Juli afsluttedes dens Overvejelser med et Flertal paa 14 mod Mindretal paa ialt 7. Grundloven havde for Kongeriget og Slesvig givet Fællesbetegnelsen Danmarks Rige. For dette og Holsten (Lauenborg) bruges i Flertallets Plan Betegnelsen det danske Monarki. Slesvig skulde efter denne have en besluttende Landdag for sine Særanliggende derunder et Finansvæsen, medens det havde visse Anliggende fælles med Monarkiet og Landkrigsmagt samt Kirke og Undervisningsvæsen fælles med Kongeriget. Landdagen gik i saadanne Sager sammen med Rigsdagen og Administrationen var fælles. Holsten skulde for Særanliggende have egen Forvaltning og egen i Forbindelse med Kongen besluttende Landdag. Udgiften til Fællesanliggende og Udskrivningen til Flaade skulde fikseres. I Statsraadet havde holstenske Ministre samme Stilling som danske. »Den danske og den tyske Nationalitet i Hertugdømmet Slesvig skulle nyde lige Ret og lige Beskyttelse. Forandring i det danske og tyske Kirke- og Skolesprogs Omraade kan ikkun foregaae med den fælles Rigsdags og den slesvigske Landdags Samtykke«, Art. VI. Dernæst blev truffet Bestemmelser om nogle hidtil baade Slesvig og Holsten vedkommende Indretninger og givet den almindelige Regel, at Forandringer i Bestemmelserne krævede Samtykke af den Lovgivningsmagt, de vedkom. For Hertugdømmet Lauenborg, der ligesom Holsten hørte til det tyske Forbund, blev truffet en lignende Ordning. I dette ejderstatlige Program havde Krieger fra Kongeriget haft Medfølge bl. a. af Andræ, Hall og A. W. Schell. Naar man bemærker den Omhu, som Art. VI lagde for Dagen med Hensyn til sprogpoltiske Ændringer i Slesvig — Samtykke baade af fælles Rigsdag og Landdag — og sammenstillen den med Regeringskommisærrens administrative og drastiske Omlægning af Kirke- og Skolesprogets Omraader fra tysk til dansk, kan man kun opfatte det som en af Tidens tillidnedbrydende Selvmodsigelser svarende til, at Rigets Grundlov, der omfattede Slesvig, ikke havde været forelagt slesvigske Repræsentanter, og om et Organ, der nu kunde tolke Befolkningens Standpunkt til Sprogpolitikken, var der ikke Tale. Krieger tilstod at have paaregnet Gennemførelsen af den Regenburgske Fordanskning inden den paatænkte Forfatnings Ikrafttræden! se Sønderjyllands Historie IV S. 423.

Et Par ældre Udtalelser af privat Natur kan her anføres til Oplysning om hans Opfattelse af Hertugdømmernes Forhold. I et Brev

af 29. November 1846 (Danske politiske Breve) til Vennen cand. jur. Gustav Brock, der opholdt sig i Paris, og hvem han vilde tilskynde til at faa en Deputeret til at interessere sig for disse Forhold, bemærkede han: »vi danske bør med Bestemthed inhærere vor slesvigske Ret — jeg mener ikke, at vi ligefrem skal opgive Holsten, dens Opgivelse bør, naar den ikke længere kan forsvares, være en Concession, ikke et Tilbud, en Replik ikke en Hovedpaa-stand. Men vor statsretlige og nationale Adkomst til Slesvig, vor 6 Hundredaarige Kamp om og for Slesvig stiller os her i et andet Forhold. Hvad mener Hr. Baronen? Var det ikke en værdig Op-gave ...?« Dagbogen for 7. Februar 1849 omtaler et Memorandum af fhv. Udenrigsminister Grev F. M. Knuth gaaende ud paa, at man burde tilstræbe »en anstændig Deling syd for Flensborg«. Krieger bemærker: »Hvorledes vil det nu gaae? Krig maa føres, dersom Tydskland ikke opgiver alt. Men Penge? Og hvad ville vi komme til, dersom Lykken ikke overvælder os næste Aar? Mon vi da ville faae det, vi nu kunne faae?« Han synes her ikke utilbøjelig til en Deling, hvis den kan opnaas.

Da Minister Bluhme endnu i hans Rigsdagsperiode indvarslede Helstatspolitikken med Kdg. 28. Januar 1852, hvis Baggrund var Stormagtsaftalerne af 1851—52, forholdt han sig afventende og an-saa det ikke for nødvendigt at tale om Angreb paa Grundloven. Lehmann havde foreslaaet en Adresse til Kongen, der udtrykte Bekymring for Grundloven, og under Debatten herom tog Krieger flere Gange Ordet tildels i længere Foredrag. Vendt mod David, der havde talt om Provinsialstænderne, hævdede han, at Kongen godt kunde erklære dem for ophævede, men nu var det modsatte Tilfældet. Han fremsatte i denne Forbindelse dybtgaaende Be-tragtninger over Stænderne, hvis hele Opbygning han kritiserede fra et politisk Synspunkt. Med overlegen Humor vendte han sig mod den efter hans (understreget af Tscherning!) Opfattelse saa ofte uklare Folketingsmand fra Holbæk Amts 2. Valgkreds (T.). Da han ikke vilde være med til en Tillidserklæring til Ministeriet, holdt han paa at ville stemme for Overgang til 2. Behandling. Om selve Sagen ytrede han Sp. 5254: »Den Opgave, som Regjeringen har paalagt sig selv og efterfølgende Regjeringer ved det Skridt, der er taget den 28. Januar 1852, hører til de allervanskeligste, de allervanskeligste i og for sig og de allervanskeligste under de hervæ-rende Forhold. Den kan maaske blive umuliggjort, naar man ikke itide vil gøre den mulig«. Han paapeger Vanskelighederne ved Anvendelsen af Grundlovsapparatet; naar der var sagt, at der vilde medgaa 2½ Aar, var en Tid af 3 Maaneder dog ogsaa mulig. Han fik Sp. 1269 Anvendelse for en af sine vejledende og forma-

nende Betragtninger: »En ung Forsamling som denne maa i mange Tilfælde strængt iagttage det constitutionelle Livs Fordringer endogsaa der, hvor de ere til Skade for Thinget, uagtet Forsamlingen ingenlunde altid strængt tør fordre det constitutionelle Livs Consequenser iagttagne der, hvor det er til Fordel for os. Under saadanne Omstændigheder tror jeg, at det vel kan hænde sig, at Thinget maa vogte sig for at indlade sig paa aldeles bestemte Udtalelser, hvortil der fra Ministeriets Side endnu ikke er givet tilstrækkelig Anledning, og om man vinder noget ved under saadanne Omstændigheder dog at ville udtale sig, det staar endnu tvivlsomt for mig«. Han havde aldrig talt mere myndigt og forstaaende, aldrig mere frigjort overfor Venner og Modstandere end i dette Tidehvert mellem det sidste A. V. Moltkeske Ministerium og den nye Ledelse, der skulle stille Danmark og Slesvig med deres Junigrundlov overfor Monarkiets europæisk betonedede Problemer. Herhen hører Artiklen Om Oberst Tschernings »Antydninger« og »Bemærkninger«, Fædrelandet 13.—15. September 1852, der ironiserer over Tschernings Pjece Antydninger etc. angaaende Kdg. 1852, se nærmere Tormod Jørgensens Bog om T. (1938) S. 182 f. Der tilraades af Forfatteren Tilbageholdenhed overfor Regeringens Udspil. Artiklen var indsendt uden Mærke. I Kriegers Privatarkiv i Rigsarkivet findes nogle Tryksager, hvoriblandt denne, der af ham er lagt i et Omslag mærket »Krieger«. I en Paategning udtaler A. D. Jørgensen den Formodning, at dette betyder hans Vedkendelse af Forfatterskabet, der i dette Tilfælde ogsaa er sandsynligt efter Indholdet. Rigsarkivar Erslev har tilføjet, at han finder Formodningens Rigtighed tvivlsom, men det viser sig, at den slaar til.

For Resten af sin Professortid var han Tilskuer til Aarenes politiske Udvikling og sikkert en meget interesseret Tilskuer men uden Ansvar. Som nævnt gør Dagbogen et Spring fra 28. Januar 1852 til 1. December 1854. Saa kommer der noget Kronik om det Ørstedeske Ministeriums Afgang og det nyes Tiltræden samt nogle Træk af det afgaaede Ministeriums »tvingende Holdning« overfor Kongen. Med 6. Bog, der handler om det saakaldte Scheelske Ministerium (P. G. Bang), bliver Bøgerne fyldigere og nærmer sig den Tid, da han atter selv gik ind i aktiv Politik.

I Mellemtiden var der i Landets Historie sket dette, at der under 2. Oktober 1855 var blevet tilvejebragt en Fællesforfatning for Monarkiets samtlige Dele. Kongerigets Rigsdag havde med grundlovsmæssig Opløsning og Nyvalg 3 Gange vedtaget at indskrænke Grundlovens Indhold til at gælde dets særlige Anliggender paa Vilkaar af Ikrafttræden af Forfatningsloven for Monarkiets Fællesanliggender, der var tiltraadt af det ved Fdg. 26. Juli 1854 oprettede

Rigsraad. Sideordnet med Junigrundlovens Myndigheder med deres nu indskrænkede rent kongerigske Virkekreds stod de i Hertugdømmerne Slesvig og Holsten den 15. Februar og 11. Juni 1854 af Kongen forordnede nyorganiserede Stænderforsamlinger. Ministrene i Fællesanliggender samledes i Gehejmestatsraadet under en Konseilspræsident og Rigsraadet, der samledes i et enkelt Kammer med 80 Medlemmer fremgaaet dels ved umiddelbare af Census betingede Valg dels ved Valg af Kongen og de repræsentative Landsforsamlinger, var lovgivende og finanslovgivende. Den nøje Forbindelse mellem Kongeriget og Slesvig, som Notablernes Plan havde tænkt sig, var der ikke blevet noget af. Men der var blevet oprettet en ny konstitutionel Overbygning over alle Monarkiets Dele, og det ældre konstruktive Led — Junigrundloven — havde ikke lidt Overlast under Opførelsen, da Rigsdagen havde samtykket. I sin Tilbliven havde den Ørstedske Fdg. 26. Juli 1854 ved at udplante sine nyskabte Fællesorganer paa Junigrundlovens Jordbund, inden denne var blevet lovlig ryddeliggjort, naturligvis været uden Lovhjemmel, naar man ikke vilde slutte sig til Helstatsmændenes af Ørsted opstillede Anskuelse, at Forbeholdet i Grundlovens Indledning om de Ændringer fra Kongens Side, som Slesvigs særlige Forhold krævede, indeholdt Berettigelsen til at gøre det fornødne af kongelig Magtfuldkommenhed. Forsøget paa at komme frem ad den Vej havde fremkaldt hele den Ophidselse paa begge Sider, som man ellers i Forfatningslivet havde været forskaanet for. Megen Bevægelse havde ogsaa været knyttet til Gennemførelse af Tronfølgens Ordning ved Loven af 31. Juli 1853. Men i alt dette havde Professor Krieger ikke haft Del og altsaa heller ikke gjort Notater derom.

Efter at have fulgt Krieger frem til hans Alders 38. Aar som Professor og til Alderen 35 Aar som aktiv Politiker gaar vi atter tilbage til hans unge Aar i Foraaret 1844 for i det tilsvarende Tidsrum af 11 Aar at betragte ham fra andre Sider. I Studenterforeningen havde Carl Ploug 30. November 1844 talt om den almindelige Værnepligt og foreslaaet, at man skulde henvende sig til Stænderne om, at Studenterne ønskede at underkastes samme Værnebyrde som de andre Samfundsklasser. I en Komite paa 5 indvalgte Krieger, men han ønskede ikke at modtage Valg, uden at Begrundelsen nærmere oplyses. Sagen fremmedes iøvrigt som foreslaaet. Hvad de skandinaviske Studentermøder angaar, saa var han i 1842 i Udlandet, og at han ikke deltog i 1843, var naturligt efter hans Stilling som Kancellist og hjemvendt kgl. Stipendiat, da Toget ikke var yndet paa allerhøjeste Sted og næppe heller af Kancellipræsi-

dent Stemann, »den Gamle«. »Det skandinaviske Samfund« af Studenter, der havde deltaget i dette Studentertog, blev forbudt. Det blev anderledes, da han 20. Maj 1845 kom med i Komiteen til Modtagelse af svenske og norske Studenter. 550 Studenter modtoges paa Toldboden, hvor M. Hammerich udtalte det første Velkommen. Derefter gik Turen til det festlig smykkede Ridehus paa Christiansborg, hvor Lektor Krieger, der sammen med Hammerich udgjorde Præsidiet, inden man gik til Bords, tog Ordet efter Af-syngelsen af en Sang af J. L. Heiberg. Forsamlingen ansloges til 1400 Deltagere og 300 Gæster, og jeg gengiver efter Fædrelandet Nr. 1921 for 24. Juni hans velformede Ord. Han var ellers ikke Fest-taler og ved den store nordiske Fest i København 13. Januar s. A., hvor talrige Talere havde ladet sig gribe af Stemningen, finder man ikke ham i Referaterne. »Alt engang,« begyndte han, »lød Eder alle en Velkomsthilsen imøde, og hver Enkelt af Eder vil i snevrere Kreds have modtaget mangan en lignende Hilsen. Men atter her maa vort Velkommen lyde, det fortjener vel Gjentagelsens Ære. Det ligner ej den, der ofte henveies paa Torve og Gader for atter at glemmes, snarere ligner det den, der stundom hvidskes i Løn fra Ven til Ven, fra Frænde til Frænde, fra Broder til Broder. Men en tusindfoldig Gjentagelse af denne lønlige Hvidsken er altfor veltalende, disse samlydende Toners Harmoni altfor liflig, at det ej her skulde fremtræde i Alle som i hver Enkelts Navn til Alle som til hver Enkelt.

Og hvo er der vel saa ukjendt med de Kræfter, der røre sig i Folkenes Hjertedyb, at han skulde spørge, hvad Magt ligger der i dette Velkommen? Hvo har saa lidet grebet sit eget Væsens inderste Kjerne, at han skulde trænge til en fremmed Tolk? Ville vi ej alle enstemmig svare, at den underfulde Livets Magt, som usynlig og dog aabenbar her er tilstede svævende over os Alle, beherskende os Alle, er Nordens Aand den ene mægtige Nordens Aand, i hvilken de tre jevngode nordiske Folkeaaender gjenkjender hverandre og sig selv?

Dens Bud er det, der har stævnet Eder hid, og vi glæder os ved dette Møde. Vel lyder Aandens Røst ej til os alene, og om end vi svigtede, skulde Andre lytte til dens Tale, men det sømmer sig for Nordens Studenter ikke at lade sig frastride den Ære, som de hidtil have hævdet i Aandens Rige, at være de lydigste og de troeste Tjenere, de rappede og snarest Svende.

See derfor høitideligholde vi i disse Dage en nordisk Studenter-fest, hvis glade Alvor paa en Gang bæres af alle Fortids Minder, de lyse som de mørke, af alle Fremtids Varsler de tvetydige og urovækkende som de opmuntrende og tillidindgydende, men dog

en Fest som helst vil dvæle ved alle de Minder, der ere vort fælles Lys, vor fælles Stolthed ved alle de Varsler der bebude for de tre nordiske Folk en ny og herlig Kamp, en Kamp — om det friskeste Blad i den Seierskrans hvori vi Alle havde lige Lod og Deel«.

Velopbyggede Ord, følte og festlige Ord, hvormed dette Tale- og Sangstævne indlededes, som skulde ende med Orla Lehmanns store Tale med den noget overilede Løftetagning af de Unge om Vaabenhjælp i en mulig Krig. Vi møder Krieger fra en ny Side. Det er ikke Manden paa Katedret, der propper sine Studenter med Viden, men en Ungdomsfører mod Fremtidslandet og selv ung; og en Advarsel mod Studenterhovmodet har han ikke glemt. Heibergs Sang havde varmet Stemningen for ham, og Digteren, der vel har været mellem Gæsterne men uden sin Frue, da kun Mænd havde Adgang, vil have erkendt, at Velkomsten havde været paa Linie og Højde med Digtet.

Studenterforeningens Historie viser, at han bevarede sin Interesse for Studenterne og paa en praktisk Maade. I 1852 blev der sat en Indsamling i Gang for at tilvejebringe en egen Bygning for Foreningen. I en Komite, der iøvrigt bestod af Jonas Collin, L. N. Hvidt og H. N. Clausen, blev Krieger Kasserer. Hans Plan, der imidlertid mødte Hindringer, bestod i at erhverve Professorgaarden Nr. 11 i St. Kannikestræde, naar den blev ledig efter Professor Werlauff; Sagen trak ud en halv Snes Aar.

I 1854 fik han i Konsistorium Lejlighed til at sige sin Mening i en lille politisk farvet Affære. Politidirektør Bræstrup havde forbudt en paatænkt demonstrativ Hyldest til Gehejmearkivar Wegener, der havde fremsat en Protest overfor Regeringen i Tronfølgespørgsmaalet, og 5 Studenter havde kritiseret dette Forbud. I en lang Skrivelse fra Kirke- og Undervisningsminister Ørsted u-maledes Respektforseelsen med Krav om disciplinær Indskriden. Den gamle Sag fra 1840 med Studentersamfundet kom i Erindring. Krieger for sin Del vilde — i nogen Sammenhæng med sin politiske Stilling — bagatellisere Sagen, andre som Madvig og Martensen mente dog, at her var Plads for Dadel, og det endte med, at Rektor Professor J. E. Larsen saa sig nødt til at udtale en Misbilligelse. Krieger benyttede Lejligheden til at tilføre Protokollen, at han ligesom i 1840 ikke erkendte, at Fundatsen havde berettiget til at lukke Studentersamfundet (H. C. A. Lund II S. 353 f).

Sin skandinaviske Interesse tiltrods kan han ikke antages at have været Medlem af det i 1843 stiftede Skandinaviske Selskab, der var en Udløber af de skandinaviske Naturforskersmøder. Af de 34 Indbydere var næsten alle nationalliberale, men han findes ikke i de trykte Medlemsfortegnelser. Efter Selskabets Papirer paa det

kgl. Bibliotek synes det at have levet under Politidirektørens aarvaagne Opsigt med Hensyn til politiske Tendenser; i Begyndelsen af Halvtredserne synes det ophævet. Oprindeligt synes han at have været for ung, og hans Kancelliststilling kan have været til Hinder. Optagelse skete ved Ballotering og efter Forslag. Af Svenska forn-skrift salskapet blev han Medlem 8. April 1848.

Sin Interesse for det nationale Arbejde i Slesvig viste han ved i Januar 1848 at blive Medlem af den københavnske Komite for Foreningen til dansk Undervisnings Fremme i Slesvig og for den slesvigske Hjælpeforening. En Centralkomite paa 7 Medlemmer («Syvstjernen») med Professor H. N. Clausen som Formand havde i Begyndelsen af Fyrreerne indsamlet Midler til dette Formaal.

I det 1827 stiftede Samfundet til den danske Literaturs Fremme, der udgav Værker, indvalgte han i 1846 med en ny Bestyrelse; Hall havde siddet i den ældre. Han forlod den 1849 men var stadig Medlem af Samfundet og 1869—74 dets Formand.

Endelig kan nævnes Nordisk Literatursamfund, der havde et lignende Formaal overfor Værker fra Oldtid og Middelalder. En Kreds af 13 Universitetsfolk opfordrede 23. Januar 1847 til Dan-nelsen, idet man haabede paa Oprettelse af lignende svenske og norske Samfund. Krieger var blandt Stifterne og med K. Gislason, B. Pjetursson, P. G. Thorsen og N. L. Westergaard udgjorde han Samfundsraadet. Man erklærede at være tilsluttet til og begrænset af den Arna-Magnæanske Stiftelse, det kgl. nordiske Oldskriftsel-skab, den historiske Forening og Samfundet til den danske Litera-turs Fremme (Fædrelandet). Af Oldskriftselskabet blev han Med-lem 6. Maj 1847.

Han havde altsaa sine nationale og humanistiske Interesser, men med de sparsomme Oplysninger kommer vi ham ikke person-lig ind paa Livet i vort historiske Tilbageblik. Saa meget viser dog hans Tale i 1845, at den 27-aarige Lektor saa godt som nogen svær-mede for Frihedens Morgengry og for Nordens Samhør. I det Spand af Aar, her er Tale om, maatte der iøvrigt tegne sig kryd-sende Linier for ham. Først Opgangslinien mod 1848 med den store Virkeliggørelse dels af Konstitutionen i Rigets centrale Del dels af Nedkæmpelsen af Oprøret eller, som en senere Tid har fore-trukket det, Sejren i »Borgerkrigen«. Men derefter det begyndende Tilbageslag paa begge disse Omraader, der skyldtes, at den tyske Del af Monarkiet med Støtte af tyske Magter vilde forbinde sig med det danske Slesvig og vriste det løs. Foreløbigt medførte det i 1854 et Forsøg paa at voldføre Konstitutionen og endeligt med-førte det i 1855, at der resigneredes under Nødvendigheden af at skabe en Fællesforfatning, hvis konstitutionelle Farve imidlertid

ikke kunde bevare Junigrundlovens lyse Skær. Tiden maatte nu være blevet inde til, at der i Slesvig blev Plads for en tiltrængt Fordanskning, og at der i Danmark kom Reformers af hele den med Enevælden og gamle Tider sammenhængende Retstilstand. Tidsrummet havde flyttet Kriegers Plads fra Tilskuerens til en fremtrædende Deltagers i Arbejdet. Han var ikke kommen i første Række som handlende Kraft, men som sagkyndig Raadgiver havde han gjort sig uundværlig. Han havde vundet sin Position ved sine Kundskaber og ved den Sikkerhed, hvormed han forstod at gøre dem gældende, saa at hans med uanfægtelig Myndighed fremførte Synspunkter ikke var til at komme udenom. Det var som selve den upersonlige Fornuft, der udtalte sig. Upersonlig ogsaa ved Frigørelsen for en Del af det borgerlige Livs personlige Hensyn. Han havde sit Embede og maaske private Indkomster, saa at han ikke trængte til at skaffe sig flere Indtægter. Han havde Familieliv uden ægteskabelige Forpligtelser og uden et Svogerskabs mulige Forpligtelser. I Forbindelse dermed og i god Overensstemmelse med, at han af Uddannelse var videnskabelig Jurist — en Regelens Mand, en Tilbeder af Justitia — var hans Ærgerrighed af upersonlig Art. Glansen ved en Ministerstilling kunde ikke blænde ham.

Ved hans Farfaders Viceadmiralens Jordefærd i 1797 siges der ifølge Carl S. Petersens Litteraturhistorie S. 717 at have været otte Sønner til Stede, hvoraf fem endte som Admiraler eller Kommandører (Kriegers Far som Kommandørkaptajn) tre som Generaler eller Oberster. Københavns Vejviser for 1855 oplyser om Beboere af Navnet Krieger, at der fandtes en Admiralinde, en Kommandørinde (foruden Anna Elise Krieger), en Kontreadmiral og Kammerherre, en Kaptajn i Livgarden og Kammerjunkere, en Premierløjtnant i Livgarden og Kammerjunkere, en Kaptajn i Livgarden og Kammerjunkere, en Reservekirurg, en Overretsassessor og Kancelliraad samt en Kancellist og Kaptajn. Dette siger vel noget om Omgangskredsen i Aarens Løb og fortæller noget om selskabelig Politur og Optræden. Det kunde ogsaa antyde noget om et militært officersmæssigt Indslag i hans Væsen maaske nærmere om Søofficerens mindre stramme men dog altid af Tjeneste prægede Holdning. Naar han i sine modnere Aar overfor fremmede kunde virke barsk og afmaalt, kan et Moment heri have været den militære Familietradition men ogsaa mange andre Momenter kan have gjort sig gældende ikke mindst den stærkt optagne Mands Ulyst ved overflødig Tale. I Redaktør V. Topsøes indtrængende psykologiske Studie i Politiske Portrætsstudier (1878) tales der ikke om »Kantethed« eller »Gnavenhed«, jfr. foran S. 59 men om en fornem Holden sig tilbage. Fra hans yngre Aar har vi i Danske politiske Breve III fra

Aarene i 1846—47 8 Breve fra ham til Vennen cand. jur. Gustav Brock, den senere Højesteretsadvokat, der opholdt sig i Paris, foran S. 72. De var samtidige Kandidater, Brock et Aar ældre. Disse Breve, der giver saglig Besked om, hvad der sker i Stænderne, om slesvigske Forhold og om historisk Litteratur, er holdt i en let og munter over Modparten ironisk Tone. 3. November 1846 skriver han, at han har fundet det sømmeligt at sætte et Afskedsgilde for Monrad i Gang, da han skulde rejse til sit Sognekald. »Hvidt, Clausen, Høyen og Hammerich har jeg faaet til Medindbydere; Knegten vilde luske sig fra det, men det hjalp ham ikke dengang.« Brock giver han Navnet Eske efter Christian IV's Rigsraad. Saaledes har han været overfor Venner. Ligesaa friske og overfor Monrad ansporende er hans samtidige Breve til denne i Præstekaldet paa Laaland, se S. 82.

Krieger samlede Livet igennem paa Kundskab om Nutid og Fortid. Han samlede ogsaa paa Bøger, skrev sine mange Bind Dagbøger og bevarede mange Breve, naturligvis ikke alle. Af disse findes Hovedparten i hans Privatarkiv i Rigsarkivet nemlig fra over 300 Brevskrivere, undertiden faa undertiden hele Dynger; paa det kgl. Bibliotek findes ogsaa nogle. Adskillige af Brevene er trykte først og fremmest de mange fra Johanne Luise Heiberg, der udgaves i 2 Bind 1914—15; A. D. Jørgensens Breve (1939) rummer 24 Breve til ham, i Morten Borups Samling findes Breve til J. L. Heiberg endvidere i Historisk Tidsskrift 6. R. 5 B. og Danske Magazin 7. R. 3. B. baade Breve til og fra Krieger og som allerede nævnt i Danske politiske Breve. Det var ønskeligt, om der forelaa flere Breve fra hans Haand, deres Antal maa have været betydeligt. Bemærkelsesværdigt er det Omfang, hvori han gennem Korrespondance holdt sig underrettet om norske og svenske Forhold, som han ogsaa gennem Bøger og Blade og sine stadige Rejser skaffede sig Oplysning om. Bestandig lyder der Udbrud af Forundring over, i hvilken Grad han kender Brevskriverens hjemlige Forhold. Sine skandinaviske Forbindelser gjorde han Brug af, naar et af de Anliggender, han her havde at beskæftige sig med, kunde tænkes at blive belyst ved en norsk eller svensk Sammenligning. Han var en ihærdig Udspørger, og min Far Historikeren A. D. Jørgensen talte fra hans senere Aar om den Samtalekunst, han i denne Retning kunde udfolde overfor sine Gæster. I dette praktiske og tillige venskabelige og opmuntrende Tankeudvekslingsforhold har vi en fremtrædende Side ved Kriegers Livsførelse, og for at give et Indtryk deraf meddeler jeg efterhaanden frem gennem Aarene Oplysning om en Del af Korrespondenterne eventuelt med Prøver af Breve.

Det følger af sig selv, at Omtalen af vedkommende Korrespondent efter Omstændighederne føres videre udover Grænsen for det her behandlede Tidsafsnit. Jeg indleder med et Brev fra ham selv, der ikke har anden Datering end »Torsdag Eftermiddag« men efter sit Indhold er fra Foraaret 1848, den Gang da Krieger sprang ind i Politikken som en Aladdin, der dog ogsaa havde meget af en Noureddin i sig. Det er til den norske Professor A. M. Schweigaard, noget Svar kendes ikke. S. (1808—70) var Jurist, fra 1836 Redaktør af Den Constitutionelle og fra 1842 Stortingsmand, en Førerskikkelse i Norges økonomiske og kulturelle Liv, som Jurist af den Ørstedeske Skole mere ensidig realistisk og politisk nationalliberal. Brevet lyder saaledes: »Kjære Hr. Professor. Bladet har vendt sig i Danmark i 24 Timers Tid, vi ere midt i det afgjørende Vendepunkt. I dette Øieblik ere gode Raad dyre, og skjøndt jeg ingen Ret har til at kalde Dem til Hjælp, vil jeg dog spørge Dem, om De ikke kunde have Lyst og Opfordring til offentlig eller privat at lade os høste godt af Deres constitutionelle Erfaring. Det Spørgsmaal, der ligge mig meest paa Sinde, er hvorledes man kan give Valgretten den størst mulige Udstrækning, uden dog at begrunde et Pøbelherredømme. Nogen Sikkerhed giver ingen Lov, men en Lov kan, uden Nødvendighed, gjøre megen Skade. Det skulde glæde mig meget, dersom De vilde komme os til Hjælp; enhver Meddelelse, som De vilde gjøre mig, vilde blive benyttet, dersom De end ikke vilde udtale mig [Dem] offentligt. Med Højagtelse A. F. Krieger.«

Fra Orla Lehmann, der efter sin Tid som Martsminister var Amtmand i Vejle, derpaa 15. September 1861 til 31. December 1863 Indenrigsminister og iøvrigt Rigsdagsmand, er der 39 Breve af venskabeligt Indhold begyndende i 1847. Brevet 6. Juni 1857 udtaler, at Krieger ikke kan paaregne synderlig Nytte af Lehmann med Hensyn til Næringsloven, »da jeg aldrig specielt har beskæftiget mig dermed, er jeg yderst uvidende og for gammel og aflægs til at begynde at studere derpaa og med den Sætning, at Enhver skal ernære sig og Sine som han bedst ved, vil og kan, er det vel ikke gjort«; desuden var der Embedet. I Brevet 27. Februar 1862, som Krieger svarer paa med Protest, bebrejder han denne, at han viser Bitterhed over, at han maatte gaa af som Minister, og at Lehmann nu har hans Plads. I Dagbøgerne II S. 238 betegner Krieger Brevet som absurd og tilføjer om Lehmann at han, trods al sin Higen derefter, ikke hører hjemme paa Ministerbænken, hvad nærmere begrundes. Ogsaa Brevet af 23. Januar 1864, der giver et Tilbageblik over hans Politik, rummer Misstemning: »Kjære Krieger. Siden De istedetfor et Brev har sendt mig en Spydighed og siden jeg risike-

rer at mit Brev — netop fordi det paa et hængende Haar var blevet mit sidste — kunde blive gjemt, vil jeg sende Dem et Supplement, som jeg tilstaaer jeg ligeoverfor Dem havde haabet skulde være overflødig. Jeg har i 1848 ikke talt meget om Democrati. Som Minister gik min oratoriske Virksomhed i reent politisk Retning, og fra den grundlovgivende Rigsforsamling var jeg udelukket. Derimod er det rigtigt, at jeg var med at skabe Folkethinget. Men ikke mindre rigtigt er det, at jeg 15 Aar senere — uden Entrainement og uden Illusion — ikke var med, men var den egentlige Autor til, at dette samme Folkething uforkortet blev genindsat i sin fulde Myndighed. Dette troede jeg paa Dansk hed Troskab ikke Troløshed. Fremdeles vidste jeg i 1848 ligesaa godt som nu, at skulde dette Democrati ikke føre til Raahed og Tyranni maatte det have sin Modvægt, derfor Tokammersystemet. Jeg var ikke fornøiet med vort nye Landsting — jeg var fra første Dag meget misfornøiet med det Landsting, Rigsforsamlingen lavede. Derfor har jeg nu arbejdet for et andet Kammer, der kan leve sit eget Liv, der har en Tilværelse uden for Bøndernes Naade. Ogsaa heri er der god Sammenhæng. Det er ikke meget smigrende for mig, at De aldeles ikke har lagt Mærke til denne Deel af min politiske Virksomhed, som jeg troede var den fortjenstfuldeste, idet jeg i den høit udtalte Overbevisning, at de som havde bragt Democratiet til Magt og Ære, havde den største Forpligtelse til at holde det inden sine rette Skranker, i Taler, Artikler og gjennem en fleraarig Landstingsvirksomhed har søgt at organisere en saadan Modstand og baaret Broderparten af dens Møie og Had. Jeg tror ikke under denne Kamp at have fornægtet noget sundt demokratisk Princip men frygtet at Democratiet vil være slet tjent med om Landstinget selv gjør sig til et Echo af Folkethinget eller ved næste Valg nedbringes dertil. Hvad Amtsraadenes S sammensætning angaar henviser jeg til forrige Sessions Forhandlinger. Eet tilstaaer jeg, at jeg har lært siden 1848 nemlig vort Democratis Faldens sammen med en Klasseinteresse og deri begrundede Hjemfalden til Ledere af en ganske anden Kaliber end jeg tænkte mig 1848. Men denne Erfaringens Lærdom er da alt gammel for mig og det smerter mig, at De først nu har opdaget den hos mig. Deres Orla Lehmann.«

Hother Hage (1816—73) var Kriegers Studenterkammerat, Journalist, Medlem af Stænder og Rigsforsamling som nationalliberal, senere Folketingsmand og Rigsraadsmedlem, By- og Herredsfoged i Stege. Hans Livssag var Indfrielsen af Grundlovens Løfter om Retsreform særlig Nævningerne. Om disse stillede han Forslag 1861—62 og 1867—68, hvorpaa han kom ind i den Kriegerske Pro-

ceskommission, hvor han arbejdede med stor Interesse men ogsaa havde Skuffelser, hvorom et Brev af 16. Januar 1871 vidner. Krieger havde sagt, at han var mindre egnet end de andre til at udarbejde Forslag om Nævninger, og han følte sig tilsidesat for Goos. Dagbøgerne viser Hages betydelige Rolle og Brevene dækker Tidsrummet 1848—72, det første afsendt til London.

Brevene fra D. G. Monrad er mangfoldige og dækker Aarene 1846—83; de er trykt i Danske Magazin 7. R. 3. B. (1940).

Fra Professor J. N. Madvig er det seneste Brev fra 1882 og indeholder Opfordring til paany at stille sig til Landstinget. Særlig mange Breve er fra Notabelmødet i 1851, men der er ogsaa venskabelige Rejsebreve fra Italien i 1869.

Med Godsejer H. R. Carlsen, Gl. Køgegaard (1810—87), der stod de Nationalliberale nær og en kort Tid var i Monrads Ministerium, er der 1851—76 vedligeholdt en Brevveksling om politiske Emner. Brevene har Tilskriften »Kjære Ven«, og et Par er efter at være læst af A. D. Jørgensen tilintetgjort af Krieger (Jørgensens Notits af 15. Sept. 1890).

I en venskabelig Tone med Omtale af den fælles Vennekreds er ogsaa holdt 12 Breve fra 1851—63 fra Geheimearkivar C. F. Wegener, der ligesom Krieger havde virket for Oplysning om de slesvigske Retsforhold i ældre Tid.

For Kriegers Vedkommende skulde det ikke forblive ved dette retshistoriske Kendskab, men han søgte ivrig Oplysning om alle stedlige og særlig sproglige Forhold i den egentlige Dansketid, der var kommen efter Trearskrigen. Dette fremgaar af de mange Breve fra Th. A. J. Regenburg, der i 1852 blev Departementschef i Ministeriet for Slesvig og 1870—95 var Stiftamtmand i Skanderborg; 18 Breve fra 1851 oplyser en Mængde Detailler. Ogsaa det første Aar i Skanderborg var Korrespondancen livlig med 13 Breve drejende sig om stedlige Forhold og historisk Forening. I et af disse hedder det om Krigsproblemet Tyskland-Frankrig: »Herovre synes Følelsen af, at vi maa tage Del i Krigen, mere og mere at gjøre sig gjældende og en Indkaldelse dertil vil sikkert blive modtaget som en Ting, der følger af sig selv. At den skulde ønskes tør jeg derimod ikke sige. De antikrigerske Stemninger som kommer til Orde i Bjørnbaks Organ, har jeg imidlertid kun mærket hos enkelte Højerestaaende men ikke hos Almuen, men det er altid vanskeligt at have et almindeligt Begreb herom.« Fra Sønderjyden Laurids Skau (1817—64) er der fra 1851—59 9 informerende Breve og ogsaa nogle fra Føreren Professor Chr. Flor (1792—1875). 6. Juli 1848 sender denne Eksemplar af en Adresse fra en Del slesvigske Stænderdeputerede, der tænkte udbredt; den tilkendegav, at Slesvi-

gerne ikke vilde fra Danmark og ind i Forbundet. Det tilføjes: »Den almindelige Stemning baade her og i Provindsen er Frygt for, at Ministrene skal gjøre dumme Streger hvad den paatænkte Vaabenstilstand angaar«.

Som Garanter for Kriegers islandske Interesse ligger der Breve fra Retshistorikeren V. L. Finsen (1823—92), der 13. November 1852 efterat være tiltraadt som Landfoged paa Island takker for »næsten faderlig Velvilje«. Han skulde oversætte Lovbogen Grágás og oplyser i dette og senere Breve om islandske Forhold. Finsen var senere i Viborg Overret og Højesteret og det sidste Brev er fra 1890.

Men vi maa udenfor Monarkiets Grænser til Norge og Sverige. Interessen for Norges offentlige Forhold var for Krieger en Familiearv. I dette Tidsrum havde efter 1848 en socialistisk præget Bevægelse gjort sig gældende men blev efter 1851 bekæmpet af Regeringen. Jøder fik dette Aar Adgang til Riget, og 1854 gjordes Værnepligten almindelig, iøvrigt var Næringspolitikken fremher-skende. Unionskongen var den liberalt og skandinavisk sindede Oskar I.

T. H. Aschehoug (1822—1909) havde, nærmest som National-økonom, efter 1846 haft Ophold i København og blev først i 1852 Professor i Christiania. Hans kæmpemæssige Livsværk omfattede Retsforskning, Statsøkonomi, Historie og Politik. Norges offentlige Ret udgav han 1866—81 og dyrkede ogsaa Forvaltningsretten. Som Stortingsmand efter 1869 var han højresindet og Skandinav, en anerkendt Autoritet mellem Partierne. Hans Brevskrivning, der begyndte 17. Maj 1848, giver udførlige Meddelelser og vedligeholdtes støt gennem Aarene. I April 1891 har Krieger klaget over aftagende Syn, og Aschehoug gaar over til at bruge meget store Bogstaver; i det sidste Brev af 17. August 1892 ytrer han, at Kriegers Haandskrift ikke tydede paa Tilbagegang i Synet, skrive kunde Krieger nok med Besvær til det sidste.

H. J. Aall (1806—94), Amtmand i Bratsberg, var Søn af Politike-ren Jernværksejer Jacob Aall, der afløste Sorenskriver A. F. Finne paa Ejds vold. Han var Stortingsmand og fremtrædende i det offentlige Liv, meget aandslivlig. Der findes et enkelt Brev fra ham af 30. November 1849 indeholdende udførlige Tidsbetragtninger, formodentlig ifølge ældre Bekendtskab.

Historikeren P. A. Munch (1810—63), der var i København 1835—37 og blev Professor i Christiania, er der ligeledes brevs-klets med i 1848 nemlig om Medarbejde ved Antislesvigholsten-ske Fragmenter, hvad Munch dog erklærer ikke at have tilstræk-kelig Kendskab til. I et senere Brev, der under Kriegers Fraværelse

i London er sendt J. F. Schouw, og som udtrykker megen Optimisme og Sympati for Danmark, tilbyder Munch dog at skrive om Danmarks ældste etnografiske Forhold.

P. E. Bergfalk (1798—1890) var juridisk Professor, som Medlem af konstitutionsudskottet og af författningskommissionen Deltager i Lovarbejder, alsidig ogsaa historisk interesseret og af liberal Tænkemaade. 23. Maj 1848 redegør han paa Opfordring udførligt for Svenskernes Anskuelse om de slesvigske Forhold. Brevvekslingen fortsætter med retshistoriske og politiske Meddelelser om svenske Forhold og skandinaviske Betragtninger og med Tiltalen »Broder« frem til 1889.

Det her fremdragne Stof har langtfra udtømt de Korrespondancer, der kom i Stand i Professortiden og hvoraf mange fortsattes langt op i Aarene; Brevet til Schweigaard viser, hvorledes Krieger, naar han fandt det paakrævet, henvendte sig saa til den ene saa til den anden om Oplysninger. Korrespondancen viser, hvad der ved de senere Tidsafsnit vil bekræfte sig, at han i det hele har forstaaet at faa Kilderne til at flyde, og den er Vidnesbyrd om, at han indenfor sin vidtspændende Interessekreds knyttede og vedligeholdt Baand af Velvilje, Tillid og Venskab. I sine Sommerferier har han haft Lejlighed til skandinavisk Besøg, ligesom han besøgte Pastor Monrad i Vester Ulslev.

De sidste 3 Aar af Universitetsperioden var, hvad politisk Virksomhed angaar, en stille Tid og foruden Embedet havde han kun Hvervet som Borgerrepræsentant, men Arbejdet med at skrive de 2 Bind om slesvigsk Privatret kunde vel modsvare et Rigsdagsmandat, og det kunde tages som en Forberedelse til hans næste Embede som slesvigsk Departementschef.

Krieger taler i Dagbøgerne III S. 112 om sit »slesvigske Hjerte«, og der laa noget i den Udtalelse. Han var født udenfor Danmarks Grænser og havde levet som spæd i Norge. Der havde dog ingen Tvivl været om, at Indfødsretten af 15. Januar 1776 § 1, naar den taler om Børn af indfødte Undersaatter, som paa Reiser eller for Vores Tjenestes Skyld kunde være ude af Landet, maatte anvendes paa ham og havde gjort ham til dansk Statsborger. Men for hans egen Bevidsthed har Fødselen i Norge og den mødrene norske Afstamning sikkert ikke været uden Betydning, for den var han født Skandinav. Ingen andre af de politiserende Skandinaver havde saa alvorligt, man kan sige saa inderligt stræbt at leve sig ind i Broderlandenes Liv. Hans Dagbøger holder lige saa fuldt Rede paa nordiske som paa danske Forhold. Derfra gik en Analogi til det særlig stillede Hertugdømme Slesvig. Dettes Samhørighed med Kongeriget var Modstykket til den nordiske Samhørighed, og

det havde været dybt begrundet i hans Opfattelse heraf, at hans første Bidrag til Grundlovsforhandlingerne havde været Kravet om, at Slesvig rigtigt og fuldstændigt kom med i Konstitutionen.

DEPARTEMENTSCHEF OG MINISTER 1855—ca. 60

Disse 5 Aar fra 24. Januar 1855 til 2. December 1859 fordeler sig med $1\frac{3}{4}$ Aar som Departementschef og godt 3 Aar som Indenrigs- eller Finansminister i C. C. G. Andræs Ministerium fra 18. Oktober 1856 til 13. Maj 1857 og i C. C. Halls første Ministerium fra 13. Maj 1857 til 2. December 1859. Forsaavidt som Aaret 1855 (forøvrigt ind i 1856) var optaget af Virksomhed med at docere slesvigske Ret og udgive slesvigske Haandbøger efter Afgangen som Professor og Docent, har denne Virksomhed været omtalt i forrige Kapitel. Kriegers Departementschefsfunktion faldt under det Bang-Scheeleske Ministerium, der 12. December 1854 havde afløst det Ørstedske, og hans Chefer som Ministre for Slesvig var H. I. A. Raasløff til 18. Februar 1856, derpaa Hall til 18. Juni s. A. og endelig F. H. Wolfhagen Resten af Tiden.

Ministeriet for Slesvig blev oprettet under Novemberministeriet den 5. Marts 1851 med F. F. Tillisch som første Indehaver. Under Vaabenstilstandene i 1849 havde han været Medlem af Bestyrelseskommissionen, og i Juli 1850 blev han kgl. Kommissær med udstrakt Magtfuldkommenhed. Med Sæde i Flensborg og fra 1852 i København oprettedes 3 Departementer, og en fremtrædende Plads i Bestyrelsen tildeltes fra 1. September 1850 H. A. J. Regenburg, Fuld­mægtig i Justitsministeriet, der fik betroet Kirke-, Skole- og Undervisningssagerne. Administrationen lededes af en stærk Følelse af, at der nu endelig blev Lejlighed til at oprette mange Slægtleds Forsømmelse af den danske Sag, og det besluttedes at virkeliggøre Frederik VI's Reskripter af 15. December 1810 og 19. Januar 1811 om dansk Kirke-, Skole- og Retssprog, hvor det var Folkesprog. Efter den almindelige Mening skyldtes det Embedsmænds Illoyalitet, at denne Ordning ikke var blevet gennemført. Ørsted hævder i Af mit Livs og min Tids Historie 2. Del 1852 S. 317—22, 2. Udg. S. 286—89, at Kongen selv overfor Vanskelighederne ved en Gennemførelse

havde frafaldet denne. Nu var det Gehejmearkivar C. F. Wegener, der stod den 35-aarige Regensburg nær, der tilskyndede ham til at genoplive hin formentlige Kongstanke, og det skete ved Sprogreskripterne af Februar og Marts 1851. Den allerede fra Slutningen af 1850 i Nordslesvig indførte Ordning med dansk Skolesprog (4 ugentlige Timer i Tysk) og dansk og tysk vekslende Kirkesprog indførtes i Tønder og i »det blandede Bælt« halvthundrede Sogne i Mellem-slesvig med Angel med c. 80.000 Indbyggere. Ørsted siger herom: »Vel er det, naar man bliver staaende ved det blotte almindelige Begreb, saa klart som Solen, at hvor Folkesproget er dansk, bør dette og være Kirke- og Skolesproget, men ved Anvendelsen paa de virkelige Tilstande kan man aldeles ikke komme igjennem med denne almindelige Sætning . . . gennem de lange Tider, hvori Tydsk har været Kirke- og Skolesproget, kan det ikke feile, at det har fundet saadan Indgang, at Menighedernes aandelige Tarv kunde komme til at lide under dets Afskaffelse, om end Dansk maatte i Hverdagslivet have vedligeholdt sig hos den overvejende Del af Almuen«. Der vilde have behøvedes længere Tid, end Historien tilstod det danske Herredømme, til — med Regensburgs eget Udtryk — at »fordøje« denne bevidste Fordanskning. Foran S. 71 er henvist til Kontrasten med Notablernes Beslutning og Udlandet — Tyskland og Rusland — stod ikke ligegyldig heroverfor. I et Brev af 2. Juli 1851 til Krieger der sad som Notabel i Flensborg, udtaler Tillisch, at skønt han »mener at være gaaet saa moderat til Værks i Slesvig som alle Omstændigheder vel overvejede kun fordres kunde, saa har det dog været for meget for dem, som havde ladet sig bedaae af vore Fjenders Snak og ikke er oplyste og tilretteviste som ske burde fra rette Vedkommende, og jeg kommer derfor sandsynligvis eller mere end sandsynligvis til at vige min Plads for en Anden«. Ved Ministeriets Omdannelse 13. s. M. gik han over til Indenrigsministeriet. Kort i Forvejen havde han iøvrigt spurgt Krieger, om han ved Ledighed vilde være Departementschef under ham, hvorom K. raadspurgte Monrad, der svarede altid at have ment, at han skulde ind i Administrationen, D. Magazin 7 R. 3 B. S. 93. Denne Samtidens Opposition gik for en senere Tid af Minde, men er saa paany blevet fremdraget.

24. Januar 1855 skiftede Krieger om til Stillingen som Chef for slesvigsk Ministeriums 1. Departement samt Chef for Sekretariatet; der var under ham 2 Ekspeditionsbureauer og et Bureau for Brandforsikring. Departementets Omraade var Justits-, Politi- og Medicinalvæsen, Gendarmeriet, Land- og Søværnepligten, Kommunalvæsen, borgerlig Næring i Stæder og paa Landet, Jernbaner, Vejvæsen, Strandvæsen, Fattigvæsen, Brandforsikring, Daareanstalten i Slesvig.

Kdg. 10. November 1855 havde fastsat, hvad der paa Forfatningens Omraade var Særliggende. Et Par Dage senere blev han Etatsraad.

Efter at Frederik VI's Provinsialstænderfdg. af 15. Maj 1834 var afløst af Fdg. 15. Februar 1854 om Slesvigs Forfatning, der gjorde Stænderforsamlingen lovgivende i Stedet for blot raadgivende i Hertugdømmets særlige Anliggender, blev den Ørstedske Fællesforfatningsfdg. af 26. Juli 1854 afløst af Fællesforfatningsloven af 2. Oktober 1855. Denne var tiltraadt først af Forordningens Rigsraad, der ganske vist kun havde faaet sine kongevalgte Medlemmer, og dernæst indirekte af Rigsdagen som Forudsætning for dennes grundlovsmæssig fattede Beslutning om at indskrænke Junigrundlovens Omraade til de særlige Anliggender. De særlige Organer for Monarkiet var Gehejmestatsraadet bestaaende af Ministre for Fællesanliggender og Ministre for særlige Anliggender under Formandsskab af Konseilspræsidenten samt Rigsraadet, der efter at have gjort sine Bemærkninger til de af Regeringen stillede Lovudkast kunde stemme Ja eller Nej til Regeringens derefter følgende Forslag og iøvrigt indgive Andragender og Besværinger. Kongen, der udnævnte Raadets Præsident og Vicepræsident, sammenkaldte det hvert andet Aar, og til et lovbestemt Normalbudget vedtoges for to Aar ad Gangen Tillægslove. Af Raadets 80 Medlemmer valgtes for 12 Aar 20 af Kongen (12 bosat i Kongeriget, 3 i Slesvig, 4 i Holsten, 1 i Lauenborg). Landsdelenes lovgivende Forsamlinger var berettiget til at vælge 30 (henholdsvis 18, 5, 6 og 1), og 30 valgtes umiddelbart med Benyttelse af Andræs Forholdstalsvalgmaade (henholdsvis 17, 5, 8 og 0), disse sidste for 8 Aar. Til Valgbarhed og Valgret krævedes Uberygtethed, Raadighed over sit Bo, mandligt Køn og 25 Aar og til Valgret ved de umiddelbare Valg samme Census som i Junigrundloven for Valgbarhed til Landstinget (200 Rbl. i direkte Skat til Stat eller Kommune eller 1200 Rbl. i ren aarlig Indtægt). Spørgsmaal om Øvrighedsmyndighedens Grænser afgjordes af Kongen. De øvrige Bestemmelser skal ikke omtales.

Hvad man i 1848—49 havde skudt fra sig for i Kongeriget at udnytte Frihedsstemningen af 1848, havde nu meldt sig med sine Krav, der vel var blevet gennemført paa grundlovsmæssig Vis, men som uden Modsigelse betød en Begrænsning i Folkefriheden ikke blot ved Sammenligning mellem Forfatningerne for Kongerigets særlige Anliggender og for dets Fællesanliggender, men ogsaa ved den nødvendige Sammenkobling mellem Styrelsen af disse sidste og Styrelsen af Hertugdømmernes Fællesanliggender. Mænd fra de fire Landsdele skulde angaaende denne mødes i Rigsraadet, hvor Forhandlinger paa Dansk eller Tysk skulde bringe Klarhed over Modsetningerne og deres Stykkeforhold. Ministeriet Scheele-Bang havde

med fast Haand dels ved Finansminister Andræ overfor Rigsraadet dels ved Indenrigsminister Bang overfor Rigsdagen ført sit Udkast uændret gennem Forsamlingerne, og det smukt og rationelt men kunstigt konstruerede Statsskib fik sin Søsætning 1. Marts 1856 ved Rigsraadets første Sammentræden. Men allerede to Aar efter skulde Storme fra Syd give det uhjælpelig Slagside ved de tyske Hertugdømmers Fraskillelse, og i Frederik VII's sidste 5 Regeringsaar førte det kun en flakkende Sejlads til dets Ombygning i Novemberforfatningens Statsskib, der var Dødssejler.

Hovedforfatteren til Udkastet havde været C. G. Andræ, der her arbejdede efter sit Hjerte som Helstatsmand. Respekten for denne Ydelse og for hans kendte Karakterfasthed gjorde, at han overfor mere bevægelige Kolleger som Bang og Hall kunde gennemføre, at Udkastet forblev uforandret. Han var paa dette Højdepunkt af sin politiske Ydelse kun 43 Aar gammel, sad endnu i henved 3 Aar som Minister, derefter i c. 32 Aar som Parlamentariker og med stadig aftagende Lyst til at træde ind paa de afgørende Pladser men med uformindsket Tilbøjelighed til at ytre sin kritiske og gerne andre modsigende Anskuelse. Kriegers Dagbøger og den Andræske Familielitteratur oplyser intet om en Samarbejden med Krieger i dette Anliggende. I Poul Andræs Biografi af Faderen, Bd. 1—3, 1897—1911 hedder det III S. 203: »I mere end 30 Aar samledes Andræs politiske Venner, Hall og Krieger, ugentlig i Andræs Hjem, og med Undtagelse af Svogeren, »Phantasternes« Forfatter H. E. Schack, i de faa Aar, han levede, var ingen Andre end Andræs Hustru og begge Sønner tilstede ved disse Torsdags Sammenkomster, der efter Middag fortsattes til The om Aftenen, i de senere Aar dog ofte med Hall alene, idet Krieger, hvis Øjne ikke vel taalte Tobaksrøg, havde taget Afsked forinden«. Halls apoplektiske Tilfælde holdt ham borte fra 1879, men Krieger fortsatte til Fru Andræs Sygdom i 1892 d. v. s. Aaret før hans og Andræs Død, se Poul Andræ: Andræs Torsdage i Samvær med Hall og Krieger (1920) S. 24. Fru Andræs politiske Dagbøger (ved Poul Andræ) Bd. 1—3 (1914—20) begynder i Maj 1855 men knytter sig ikke alene til Torsdagene. Desuden foreligger Poul Andræs Bøger om Andræ og Fællesforfatningen af 2. Oktober 1855 (1903) og Andræ—Hall overfor den politiske Situation i Efteraaret 1863 (1902) samt Andræ og Forholdstalsvalgmaaden (1905). Kronologien med de over 30 Aar kan være noget usikker, maaske de kan regnes fra Midten af Halvtredserne men Andræ, der var 5 Aar ældre end Krieger, havde i hvert Fald haft Samvirken med ham i den grundlovgivende Rigsforsamling, hvortil han var kongevalgt, i de 3 første Folketingssamlinger, hvor han sad som Formand, og i Notabel-

forsamlingen i Flensborg 1851. Med Hall havde Andræ haft det Fællesskab, at de efter at have tilsluttet sig Mistillidsadressen til Ministeriet Ørsted afskedigedes henholdsvis som kst. Generalauditor og Oberstløjtnant (samtidig D. G. Monrad som Biskop). Bag efter havde de gjort en Rejse sammen til Schweiz og Italien. Den tredje Torsdagsgæst Hans Egede Schack døde 1859 kun 39 Aar gammel kort efter Udgivelsen af sin ovennævnte psykologiske og tidshistoriske Roman. Han, der var cand. jur. og havde deltaget i Felttoget, havde ogsaa været i Rigsforsamlingen derefter politisk Forfatter og Bladudgiver og senere Landstingssekretær. Han var Broder til Fru Andræ, født 1817, der var litterært interesseret og optaget af Kvindesagen og Politik. Hans Enke Fanny Vendela A. Hebbe, født 1833, ægtede to Aar efter Departementschef i Udenrigsministeriet P. Vedel. Andræs Hovedinteresse var Virksomheden som Direktør for Gradmaalingen og dermed fortsatte han, men med Krieger havde han foruden politiske Interesser ogsaa Fællesskab i Interesse for Historie og Litteratur. Dertil kom Tilknytningen til det Heibergske Hus, for Kriegers Vedkommende fra November 1857 for Andræs fra hans 21. Aar og for begge paa Livstid.

For Andræs Familie satte disse smaa selskabelige Sammenkomster deres bedste Blomster, naar Hall og maaske endnu mere naar ogsaa den lunerige Hans Egede deltog. Saa krammedes der ud med Nyt fra Byen og fra Rigsdagen og ikke at forglemme fra Hoffet, Hall var en fortræffelig Fortæller og godmodig til at glide hen over alt, hvad der kunde støde. Andræ selv var et udpræget Konversationstalant med Bekendtskaber hos Gesandterne; Teater og Litteratur optog ham. At fortælle laa derimod ikke for Krieger, om hvem Poul Andræ siger, at han i ikke ringe Grad manglede Evnen til at kunne deltage i selskabelig Samtale og jo ikke var fri for ved smaa korrigerende Bemærkninger at kunne lægge ligesom Dæmper paa en fri og utvungen Tankeudveksling. Det siges videre: Han gav ikke Enkeltheder til Bedste, naar han havde foretaget en af sine hyppige Rejser. Det var ham heller ikke altid tilpas at besvare Spørgsmaal paa en oplysende Maade, og Drengene forelagde ham forgæves juridiske Kvæstioner; saa henviste han til Højesteret. Undertiden imponerede han alle ved at kunne gøre nøjagtig Rede for fremmed Litteratur. Ligesaa højt Andræ vurderede Hall som Menneske ligesaa kritisk var han overfor hans Slaphed som Politiker. Men naar han var ene med Krieger, var det vanskeligere at holde den lette Tone. Naturligvis forhandlede der ogsaa alvorlige Ting; Forfatteren har det Indtryk, at Krieger undertiden skærpede sine Udtryk for at ægge Andræs virkelige Mening frem.

I Bogen om Fællesforfatningen siges det S. 367: »Blandt de saare Faa, der overhovedet af Andræ tillagdes politisk Indsigt, var Krieger den Politiker, for hvem Andræ nærede størst Sympathi, stedse anerkjendende Renheden af hans Hensigter og Upaavirkeligheden af al Popularitet, og fuldt forvissat om, at naar Krieger havde tilsagt sin Støtte ved Gennemførelsen af et eller Andet, lod han sig ikke »veire bort af Folkevinden«, — »den Eneste, i hvem der er Ballast«, saaledes som Andræ udbrød om ham under Forhandlingen om Danmarks Neutralitet under den fransk-tydske Krig, »da Krieger ikke blot i en opblussende Opinion, men hos Kolleger i Ministeriet: Hall, Fenger og Fønnesbech, havde en saa stor Modstand at overvinde for at afholde os fra at inddrages i denne Kamp som Frankrigs Allierede«. Det var ingen Sinecure at samvirke med Krieger. Da han var blevet Departementschef, overvældede han Andræ med Breve hvori han søgte at faa Vennen som Medlem af Ministeriet — men ganske vist Finansminister, ikke Minister for Slesvig — til at tage sig snart af det ene snart af det andet. Den iltre og utaalmodige Tone falder undertiden i det komiske: »Ved alle gode Aander og Slesvigs Genius besværges jeg Dem«. — I Tillæget til Fru Andræs Breve I S. 216—53 meddeles nogle Prøver paa disse ofte hastigt og utydeligt samt uden Dato nedskrevne Billetter, hvis Modtagelse dog var lettere end Telefonopringninger nu til Dags, da de som Forfatteren mener lodes ubesvarede, Andræs Opfattelse af »den hele slesvigske Bestyrelsesmaade« er af hans Hustru S. 73 udtrykt saaledes, at »den er saa feilagtig og ruinerende som muligt; despotisk og vilkaarlig i den høieste Grad, er den kun skikket til at vække Had mod Dansk og Danske«. Sønnen mener dog, at der skulde trækkes noget fra disse en familie anvendte Udtryk, men modsat Krieger tog Andræ Afstand fra det ultradanske.

Kriegers Iver for at opretholde den Regenburgske Kurs i Sprog-sagen, hvormed var forbundet hans Indignation over Biskop Martensens Betragtninger over Sprogforholdene i Angel, kom frem, da den slesvigske Stænderforsamling i November 1855 viste Majoritet for at andrage om Fremsættelse af Udkast til en Lov, der med Hensyn til 5-6 Sogne i Sydangel skulde ændre Sprogordningen i tysk Retning. Kommissarius, Departementschef i slesvigske Ministerium R. H. Kranold havde efter Ordre fra den slesvigske Minister Raasløff forholdt sig tavs og derved givet Indtryk af at billige Andragendet, men senere afgav han en afvisende Erklæring, der beroligede Krieger, medens Raasløff under Mærket R mentes at have skrevet i Tilslutning til Andragendet, se anf. St. Man kan ikke sige, at Krieger ved sin Agiteren overfor Andræ og andre af dennes

Kolleger mod sin Chef, som han foreslog »udsondret«, var embedsmæssig loyal overfor denne. Da de holstenske Stænder kort efter skulde samles, befrygtede Krieger en Slags Smitte fra den slesvigske Forsamling rettet paa at faa Slesvigholstenerne ind i Embederne, og han vil have Holstenernes Modstand mod Ligningen af Under-skuddet paa Fællesudgifterne »knækket«. I Februar 1856 trak Raasløff sig tilbage og afløstes af Hall. De Skrivelser, Krieger i denne Anledning lader tilgaa Andræ, anf. S. 257—59, lyder ganske, som om han var Medlem af Ministeriet.

Dagbøgerne viser, at han har sat Raasløff Stolen for Døren og truet med Afsked baade ved en paatænkt Ændring af den i Forfatningen indlemmede Sprogordning og ved en Indskrænkning af Medlemmerne i Appellationsretten i Flensborg, oprettet 1852. I Sprogsagen var der modstridende og skiftende Anskuelser indenfor Ministeriet, og Dagbøgerne gør meget ud af Episoden i November 1855, der ikke var efter Raasløffs Ønske; hans Afgang skyldtes dog Utilfredshed med Scheeles holstenske Administration. Forskellige Træk af den slesvigske Bestyrelse omtales i Dagbøgerne I S. 169 med Noter. Krieger anstillede Overvejelser over forskellige Sager, der egnede sig til legislativ Behandling; enkelte nye Love er nævnt i Sønderjyllands Historie IV og til Stænderforsamlingen i December 1856 altsaa kort efter Kriegers Afgang var der ialt anmeldt 25 ministerielle Forslag.

Dagbøgerne anstiller Betragtninger over det siddende Ministeriums Medlemmer. Den holstenske Landdrost i Pinneberg L. N. Scheele, der var Udenrigsminister og holstensk Minister samt »Husminister«, var i Egenskab af Antiskandinav Modstander af Sprogordningen og Ven med Kongen og Grevinden, Krieger særlig usympatisk; han ansaa ham for ganske upaalidelig og med alt, hvad der skete i det slesvigske Ministerium, »holdt han Udkgig«. Vedrørende F. G. Bang noterer Krieger Træk af hans »Simpelhed« ved hans Interesse for de smaa pekuniære Fordele. I Halls slesvigske Ministertid berettes der om en Ordning med Godkendelse i København af slesvigske juridiske Eksaminer, hvor Scheele stillede sig kontrært, medens under Wolfhagen alt synes at have været roligt.

Den anden storpolitiske Begivenhed i Ministeriets Liv næst Fællesforfatningens Gennemførelse var de 11 holstenske Rigsraadsmedlemmers principielle Protest mod dens Gyldighed som ikke forelagt Hertugdømmernes Stænder og Kravet om, at dette skete. Den fremførtes med stor Voldsomhed af Grev C. A. v. Scheel-Plessen, der straks efter afskedigedes som Overpræsident i Altona. Vel brødes den mod en enig Front, men et Angrebepunkt, der ogsaa kunde benyttes af Udlandet, var paavist i Depecherne af

6. Dec. 1851. I en Afhandling af 25. Marts 1856 i Dansk Maanedsskrift III havde Krieger under Mærket XXX gendrevet Scheel-Plessens Paastand i den holstenske Provinsialstænderforsamling om en Ret for denne til at forhandle Fællesanliggender.

Der havde været adskillig Brydning og Usikkerhed indenfor Ministeriet. Bang som Leder harmonerede ikke med dets skarpeste Hoved og fasteste Vilje Andræ. Den Rekonstruktion, der efter sidstnævntes Demission kom i Stand 18. Oktober 1856, betød da ogsaa Bangs Afgang og Ombytning med Andræ som Konseilspræsident. Som Indenrigsminister for Kongeriget indtraadte Krieger. Dette var efter Opfordring fra Andræ, der mente — og med Rette — at Krieger paa sin haandfaste Maade vilde kunne danne en tiltrængt Modvægt mod Scheele, der maatte beholdes, saaledes Fru Andræ II Tillæg S. 218. Efter Dagbøgerne spurgtes Krieger 10. Oktober af Hall, om hvis Ledelse der da var Tale, Hall vilde have Andræ til Leder, og Krieger spurgte Regenburg til Raads, der tilraadede. Andræ gik saa videre i samme Retning og Krieger akcepterede.

Endnu maa her omtales den i 1855—56 udspillede Rigsretstiltale mod Ministeriet Ørsteds 7 Medlemmer, der alle frifandtes — for tres Vedkommende kun ved Højesteretsmedlemmernes Stemmer. (For de andre fires Vedkommende var Dommen ialtfald materielt rigtig, fordi de ikke havde udfoldet Aktivitet i Statsraadet. At den manglende Kontrasignatur var nok hertil jfr. »allerede«, var Højesteretsmedlemmernes (altsaa ikke til Opnaelse af Frifindelse nødvendige) Opfattelse — legislativt-teknisk begrundet — og Eftertiden synes ikke at have Grund til at slutte sig til den nationalliberale Forkastelse deraf). Det karakteriserer Krieger, at han — ligesom Andræ — helt deltog i den almindelige Harme over Frifindelsen, uagtet det fremgik af hans Udtalelser i Folketinget kort efter, at han godkendte Rigsrettens (Højesterets) Opfattelse af Hovedproblemet om Rettens Kompetence til at vurdere afholdte Udgifters Berettigelse, se HR fra Grundloven til Retsreformen (1951) S 77 og i det hele 74—86. I et Brev til Finansministeren er han Fyr og Flamme for Oprydning i Retten med eller uden Forbindelse med Rigsretssagen, og saaledes skete det jo i Forsommeren 1856, selv om der til Gennemførelsen maatte gøres Vold paa Sandheden. Det var beklageligt, at Domsmagten som den tredje af Statsmagtens Forgreninger end ikke hos ham fandt nogen Fortaler, men at Partilidenskaben fik Forrangen, dobbelt beklageligt fordi han nogle Aar senere selv placerede sig i Højesteret og ogsaa da paa en hensynsløs Maade. Som holstensk Minister havde Scheele iøvrigt gjort noget lignende i Masseafskedigelse af Medlemmer af den holstenske

Højesteret, Overappellationsretten i Kiel, der ikke var ham tilpas. I sin Oversigt I S. 165 over Scheeles Mangler har Krieger ikke regnet ham det til Fortjeneste.

7. Juni 1856 var han blevet udnævnt til ekstraordinær Assessor i Højesteret. Krieger gik altsaa nu ind i Inderkredsen af Politikere, og Tidspunktet er passende til — dels foregribende overfor hans Fremtid dels med Tilbageblik paa hans hidtidige Bane — med et Par Bemærkninger at mønstre hans Egenart som Politiker. Denne havde personlige sociale og historiske Forudsætninger, og jeg kan samle disse ved at betegne ham som »konstitutionel Politiker«. Heri indlægger jeg, at hans politiske Arbejdsfelt væsentlig var Udformningen af selve de konstitutionelle Grundsætninger og indenfor det borgerlige Lovgivningsomraade de hele Borgersamfundet omspændende Emner som Retsplejens og Retshaandhævelsens Opgaver, Formueretten o. l. men ikke Ordningen af de enkelte sociale Lag eller Erhvervsgrupper og, forsaavidt han havde at give sig af dermed, skete det med særlig Hensyntagen til, hvorledes Indpassningen kunde foregaa i Samfundshelet. I Sammenhæng hermed ser vi ham udenfor Ministerperioderne heller ikke som legislativ Initiativtager; Presseloven af 1851 er vistnok det eneste Tilfælde.

Hans personlige Udgangspunkt var dette at være den veltrænede Jurist, der særlig havde lagt sig efter den offentlige Ret. Dette gav noget af det, Politikeren har Brug for: Interessen for og Forstaaelsen af Livet paa Samfundets forskellige Trin, endvidere for den gensidige Afhængighed af alle Sider og Dele i Samfundet, endelig for de heraf følgende Skranker for Omdannelsen navnlig den pludselige. Paa den anden Side kunde det juridiske Anlægs Udvikling maaske hæmme den politiske Handlekraft, der stærkest udfolder sig overfor ensidigt opfattede Maal, og som uden altfor mange Skrupler er rede til at skyde modstaaende Hensyn til Side. Socialt havde han ikke nogen Plads, der kunde tilskynde ham til at optage en fag- eller klassebestemt politisk Virksomhed. Han tilhørte ikke et Lag, hvori der ulmede stærkere eller svagere Trang til at opnaa en bedre Plads i Helheden, men derimod den ret velstillede embedsmæssige Overklasse og svævede forsaavidt over Borgerskabets brydsomme Kamp for Brødet. Naar han gik i Lag med Lovgivningsarbejder, var hans personlige Holdning overfor dem analog med Kollegieherrerens under Enevælden; han var Lovgiver paa samme Maade som Ørsted havde været det.

Historisk levede han i en Tid, der havde overordentlig Brug for konstitutionelle Politikere. Just da han stod rede efter fuldendt Udannelse, var der den store Opgave med at faa Forfatningsværket fuldført ved Grundlovens Gennemførelse. I den foregaaende Agita-

tion for den havde han ikke deltaget meget, men fulgt Bevægelsen i Pressen og i Stændermøderne, og i disse sidste havde han været med som Tilskuere paa nært Hold. Heller ikke Udkastet til Grundloven havde han haft Del i, da det skyldtes hans noget ældre Venner Monrad og Lehmann, men meget aktiv var han ved Fuldførelsen. Hele Frederik VII's Tid havde været optaget af konstitutionelle Opgaver, og af de tre Fællesforfatningslove havde han været med til den af 1863, hvorefter med hans Medvirken var fulgt den gennemsete Junigrundlov af 1866. Dennes Anvendelse rejste konstitutionelle Problemer, der udfyldte Resten af hans Tid som Politiker. Det historiske Forhold var endvidere dette, at der i Tilslutning til Forfatningsændringer var Trang til en udstrakt Omstøbning af Samfundets retlige Struktur ud fra almene ikke klassebestemte Synspunkter, saledes som det maatte interessere det konstitutionelle Livs Politikere. Til denne Type hørte overhovedet de Nationalliberale, hvis historiske Kald det var at opbygge selve Konstitutionen — som Myrer, hvis Tue Gang paa Gang forstyrres — og derud over at gennemføre Lovændringer af almen Karakter; senere blev det Klassepolitikens Tid. I det foran S. 80 f gengivne Brev fra Orla Lehmann skrevet i Nedgangsaaet 1864 er Erkendelsen af denne Modsætning kommet til Udtryk. Idet Lehmann mindes den Politikens Guldalder omkring 1848, hvori han havde færdedes sammen med Krieger, vender han sig med en fremmed Følelse bort fra Demokratiets senere »Faldensammen ved en Klasseinteresse og deri begrundede Hjemfalden til Ledere af en ganske anden Kaliber end jeg tænkte mig i 1848«. Dette aristokratiske Partis Styrke har naturligvis ogsaa haft sin Ensidighed, og »Professorpartiet« anklagedes for Livsfjernhed. Til en Dadel kan dette dog kun forstærkes, hvis der paavises Modstand mod berettigede Reformere, men det lykkeligste er at kunne glæde sig over de Opgaver, der blev løst.

Krieger var lige 39 Aar, men formodentlig har han virket ældre ved sin noget stive Holdning og sit Øjesyn — stirrende over Hornbrillerne paa den, han talte med; senere anlagde han dog Staalbriller. Naar han trak i Ministeruniformen for at møde i Statsraadet, kunde han ligesaa godt der som i Ministerkonferencerne komme med kontrollerende Bemærkninger til Scheele, hvem han saa paa Fingrene med Hensyn til hans Referaters Nøjagtighed. Han havde ikke Trang til at behage — i et Brev kalder han sig spøgende for en Isbjørn — og æstimerede ikke denne Egenskab hos andre. Derimod havde han Temperament og blev kolerisk, naar hans Følelse for Ret og Redelighed blev saaret; han kunde tale om Ræve og Kujoner i slesvigsk Administration. Det ultraholstenske fordømte

han paa det skarpeste. Med nævnte Egenskab bevarede han sin Uafhængighed overfor, hvad han ansaa for overfladiske Stemninger, men han søgte sine Direktiver i de formentlig berettigede dybere Strømninger i Tiden. Sine Standpunkter søgte han at underbygge ved Raadførelse med andre.

Den almindelige tidshistoriske Ramme omkring hans Ministergerning fører jeg op til hans Afgang 2. December 1859 som Medlem af Hall's første Ministerium, der fra 13. Maj 1857 havde taget Traaden op efter det Andræske Ministerium. Hans Virksomhed under disse to Chefer som Kongerigets Indenrigsminister fra 18. Oktober 1856 til 1. August 1858 og paany fra 6. Maj 1859 til 2. December s. A. samt som Finansminister fra 10. Juli 1858 til 6. Maj 1859, hvormed fra 28. Januar 1857 var forbundet Stillingen som Rigsraadsmedlem, gjorde ham ikke til Forgrundsfigur i det udenrigspolitiske Spil, der i disse Aar udfoldede sig nordpaa og sydpaa, ligesaa lidt som han havde haft Andel i Tilblivelsen af den Fællesforfatning, under hvilken han havde virket som Embedsmand.

Studentermødet i Sverige i Juni 1856 medførte fra begge Sider Udtalelser af politisk Karakter, og der taltes om en politisk, mulig ogsaa en dynastisk Union. Oskar I og hans Søn den senere Carl XV, der kort efter besøgte København, var paa Linie hermed, og Redaktør Carl Ploug fremsatte overfor Unionskongen et Program om en Deling af Monarkiet i et Danmark-Slesvig i Forsvarsforbund og senere dynastisk Forbindelse med Sverige-Norge og et Holsten-Lauenborg som Glücksborgernes Besiddelse. Kong Oskar gik ind paa Tanken og foreslog overfor Frederik VII et Forsvarsforbund, der dog ikke skulde omfatte de to tyske Hertugdømmer. Paa denne Udvikling blev der gjort Ende ved Udenrigsminister Scheeles skarpe Afvisning af Skandinavismen i Depeche til Magterne af 20. Februar 1857, afgivet uden Forhandling med Kollegerne, der ogsaa var uvidende om Kongernes Brevveksling, jfr. dog Dagbøgerne I S. 287. Der herskede i Befolkningen en stærk skandinavisk Stemning, der foruroligede de europæiske Magter, som ogsaa fandt dansk Styrelse ultrademokratisk.

Ekkoet fra Preussen og Østrig af de 11s Optræden i Rigsraadet lod ikke vente paa sig. Det fremholdtes i Noter, at Forfatningslov 2. Oktober 1855 havde manglet forudgaaende Stænderraadslagning, ikke var tilstrækkelig monarkisk og lod et dansk Flertal dominere. Holstens og Lauenborgs Særforfattninger havde nok været drøftet i den oprindelige Stænderforsamling men Afgrænsningen mellem fælles og særligt var holdt udenfor; stridende med Kdg. 28. Januar 1852 var Domænesager gjort fælles. Dette var saa at sige den

Prioritet i Oktoberforfatningen, der i Henhold til Aftalerne af 1851—52 forlangtes indfriet. Scheeles Svar herpaa i September 1856 var ikke imødekommende. Der truedes derefter med at overgive Sagen til Forbundsdagen i Frankfurt og da det af Efterfølgeren Hall stillede Forslag om en Revision af Holstens Forfatning ikke tilfredsstillede, gik Sagen til Forbundsdagen, hvor ogsaa de tyske Mellemstater havde Stemme. Standpunktet blev her 11. Februar 1858, at Fællesforfatning og Særforfatning, forsaavidt Holsten angik, erklæredes ugyldige, og man forventede at der forsaavidt ikke lovgaves. Der gjordes nye Indrømmelser, men de var nu utilstrækkelige, og der krævedes Medbestemmelse for Forbundsdagen til Forfatningsrevisionen. Alternativet blev da: at afslaa og tage Følgerne (Andræ) eller midlertidig at sætte Fællesforfatningen ud af Kraft for Holsten og Lauenborg (Hall). Dette sidste skete ved Kdg. 6. Novbr. 1858. Ved Forelæggelse n. A. for de holstenske Stænder af Revisionsforslag for Sær- og Fællesforfatning kastede Forsamlingen sig kritisk over Forholdene i Slesvig, og dens Forslag vilde gennemføre Landsdelenes Selvstændighed og Ligestillethed paa en uantagelig Maade. Krigsforholdene i Italien optog Magternes Interesse og den langvarige Drøftelse var uafsluttet ved Ministeriets Afgang 2. December 1859. I Raadslagning med Hall om Noter til Udlandet vil Krieger have deltaget, se f. Eks. Fru Andræ III S. 64.

Rigsdagen stod overfor et stort Arbejdsprogram dels til Opfyldelse af Grundlovens Krav og Løfter dels paakrævet af Tidens Fremskridtstrang, og hvad der var bragt til Side i de første 7 Samlinger, foruden alt det konstitutionelle, var ikke saa overordentlig meget. Der var kommet en Del landboretlige Bestemmelser, en Tyendelov, en Lov om Rentefoden, om Kreditforeninger, om Presseforhold og om borgerlig Ægteforening endvidere nogle strafferetlige Lempelser, Ændringer i jorddrotlig Jurisdiktion, Overpolitiretters Afskaffelse og Højesterets Domsaffattelse. Men i de senere Aar af Halvtredserne kunde man samle sig til mere frugtbart Arbejde.

Forarbejdet til Nyordning af Hovedstadens Styrelse gik et Par Aar tilbage. Maanedsdagen efter sin Udnævnelse skriver Krieger: »Lüttichaus Udnævnelse til Overpræsident indleder Reorganisationen af Kbhvn.s Communalbestyrelse«, og i personel Henseende blev omtrent hele Magistraten fornyet, da den længe gældende Lov af 4. Marts 1857 med sin Vedtægt traadte i Kraft 1. Januar 1858. Stadig behøvedes Samstemmen mellem Repræsentation og Magistrat, men førstnævnte kunde søge Støtte hos Ministeriet. Borgmestrene (4) var valgt af Repræsentationen med kgl. Stadfæstelse,

Raadmændene, nu kun 4, ligeledes valgt paa 6 Aar og ulønnede. Den kgl. udnævnte Overpræsident havde Overøvrighedsforretningerne og øvede Tilsyn. Forvaltningen blev mere uafhængig selv om en Opposition, der dog afvistes af Krieger (Brygger J. C. Jacobsen), vilde være gaaet videre. Ved Stadfæstelsen var der en af de karakteristiske Scener mellem Krieger, Kongen og Scheele. Maanedsdagen efter noterede Krieger under »Udbrudet«, at Scheele, efterat Krieger havde foreholdt ham hans Usandfærdighed overfor Andræ, saa sig presset til at demissionere, og Kongen fremkom derover med drastiske Udtalelser mod de andre Ministre. Krieger morer sig, I S. 206, med til Sammenligning at omtale, hvad der under det Ørstedeske Ministerium passerede i det Statsraad, hvor man mod Kongens Vilje vilde gøre Professor Martensen (og ikke H. N. Clausen) til Biskop. Kongen gik lidt ud, kom derefter ind og skrev en Tronfrasigelse og en Proklamation, hvorpaa Mødet hævdedes, og man gik til Bords i en mørk Stemning. Men da Prins Ferdinand talte om at faa Øl til de Østers, der serveredes, og Øllet kom, slog Stemningen med det samme om, og det passerede henvistes til Glemmebogen.

Grundlovsbudet om at hæve alle Indskrænkninger i den frie og lige Adgang til Erhverv, der ikke er begrundet i det almene Vel, blev det i væsentlig Grad den nye Indenrigsministers Lod at virkeliggøre. Indledende var den af Tscherning foreslaede »Høkerlov« af 21. Januar 1857, der udvidede Berettigelsen efter en Aaret før givet Lov. Krieger bebudede her Fremkomsten af en samlet Reform af Næringsvæsenet, og dette skete 1. Oktober 1857 ved Forslaget til Lov om Haandværks- og Fabrikdrift samt Handel og Beværtning m. m. Et halvt Aarstid forinden var det af Overretsassessor O. Müller efter P. G. Bangs Anmodning udarbejdede Forslag med Betænkning offentliggjort, og Fagene havde med Lidenskab kastet sig over det der oprullede radikale Syn paa Ordningen. Adgangen til Næringsdrift skulde herefter ikke være lavsmæssigt indskrænket og kontrolleret ved Prøver men kun beroende paa almindelige Hæderligheds- og Soliditetsbetingelser og ogsaa aaben for Kvinder, normalt forudsat Indfødsret eller 5 Aars Ophold. Ved Opstilling af de forskellige Haandværksfag, der var bunden Næring, hvorfor Kendelse skulde erlægges, blev flere udspecialiserede Lavs Fag slaaet sammen, og helt igennem nedbrødes der Skranker. I Handelen skelnedes mellem Købmands- og Detailhandel, og med forskellige Varer var der fri Handel eller billigere Næringsadkomst. Visse Begrænsninger sattes med Hensyn til Antal af Næringsbrug. Lavene blev bestaaende som Foreninger; der gaves grundlæggende Regler om Forholdet mellem Mestre, Svende og Lærlinge (Princi-

paler og Medhjælpere) og om Afgift af Handel og Udsækning af Brændevin. Til Lovens fulde Gennemførelse gaves en Frist af 5 Aar. I. A. Hansen ønskede denne forlænget til 10 Aar; han og Monrad vilde ogsaa opretholde Duelighedsprøverne, medens Forslaget nøjedes med Adgang til frivillige Svendeproeve. Med Hensyn til Prøverne vilde Ministeren ikke give efter. Hans energiske Forsvar for Loven fandt ogsaa stærk Tilslutning og allerede 29. December 1857 kunde den stadfæstes. »Næringsstanden« søgte ved talstærk Protest at hindre Underskrivelsen, og for store Dele af denne Stand havde i det hele »Næringsloven« betydet en meget bitter Opvaagnen til den liberale Verden, hvori de ved Grundloven havde hensat sig. Kriegers Bemærkning under 6. November 1858: »Underligt nok er Næringsloven ikke kommen endnu,« tyder paa, at han har ventet en Reaktion.

Det var, som om Krieger som Lovgiver særlig vilde fortsætte med de Emner, han som Borgerrepræsentant havde syslet med. Ligesom Forslaget om Bystyret var dog flere af hans Forslag forberedt forinden hans Tid, men Hovedstaden var i en Udvikling, der krævede Lovordning. 30. November kom en Lov om Grundafstaaelse til Vandafledning og Kloakanlæg; det drejede sig om Gennemførelse af en stor Plan af Vandinspektør Colding. Endvidere en Lov om Byens Forsyning med Vand fra de nye Vandværker, hvorved en tidligere given Lov om disse Anlæg fik nødvendig Supplering. Endelig en Lov om Beskyttelse af Københavns Vandvæsen. 14. December kom tre andre kommunale Love: den vigtige Lov om Gader, Veje og Vandløb i København, der særlig var fremkaldt ved Byggevirksomheden efter Ophævelse af Demarkationsbaandet udenfor Søerne, Lov om Grundtakst for Byens udenbys Grunde og en Lov hvorved Ordningen af den hidtil monopoliserede Færgeret i Havnen overgik til Ministeriet. En Lov af 4. Marts gav Hjemmel til som en Begyndelse til et jydsk Banenet med Stats- og kommunal Støtte at anlægge en fra Aarhus over Randers med Linier til Hobro og Viborg gaende Jernbane til Skive. 29. December stadfæstedes endelig foruden Næringsloven en Række spredte Love: Betaling af Brokorn og Bropenge ophævedes mod Erstatning, Reglerne om smitsomme Sygdomme hos Husdyrene blev samlet og fornyet, paa lignende Maade om Sandflugten og om Fiskeriet i Limfjorden, der trængte til nye Fredningsforanstaltninger, en midlertidig Lov gaves om Frederiksberg Sogns økonomiske Bestyrelse. Loven om Eftertryk m. m., om hvis Udfærdigelse et almindeligt Boghandlermøde i København Aaret før havde fremsat Ønske, moderniserede et Emne paa en Maade, der krævede Samarbejde med Justits- og Kirke- og Undervisningsministeriet.

Med Hensyn til hans Optræden overfor Lovforslag der ikke var hans egne, kan følgende anføres. I Folketingstid. 1856/57 Sp. 1460, 1486 bemærker han, da der i Tinget var Forslag om at forhøje en af Regeringen foreslaaet Bevilling, at han ikke kunde anse det for rigtigt at forandre Bevillingen af en Udgift, der af Regeringen forlangtes, til en Paanødelse af en Bevilling, en Oktrojering, og han anvendte det Billede, at der var 2 Laase for Kassen en hos Rigsdagen en hos Regeringen. Hertil vendte han tilbage ved det til Til lægsbevillingen stillede Ændringsforslag, at Højesteretsadvokat Brocks Honorar som Anklager ved Rigsretten skulde forhøjes fra 2000 til 3000 Rdl., Sp. 2241, 2636, 2683: det tilkom ikke Tinget at stille et saadant Forslag. Det han polemiserer imod, er antagelig den Opfattelse, at en saadan Rigsdagsvedtagelse vilde være bindende for Regeringen, hvilket vilde være en aabenbar Misforstaaelse. Hans anden principielle Indvending var, at Rigsrettens Afgørelse ikke kunde forandres af Rigsdagen; en særskilt Gave vilde være noget andet. Diskussionen var udførlig men endte med 46 Stemmer imod, 45 for.

Et andet Efterslæt af Rigsretssagen var Monrads Forslag om Ministeransvarlighed med Hensyn til Overskridelse af Finansloven, Sp. 421, 3020, 3034. Denne »Lejlighedslov«, som han betegnede den, da den kun tog Sigte paa en enkelt Side af Ansvarligheden, der ifølge Grundloven skulde behandles i en almindelig Lov, gik Krieger bestemt imod, ogsaa fordi den hørte under Monarkiets Omraade. Forslaget var bygget paa den fuldkommen urigtige Tanke — og paa dette Punkt maatte Lovgivningen bøje sig for Grundloven og kunde ikke give nogen retslig forbindende Grundlovsfortolkning — at naar Udgift afholdtes uden oprindelig eller senere Finanslovshjemmel, betød det uvægerlig ministeriel Tilbagebetalingspligt. Reglerne om Nødret og uanmodet Forretningsførelse kan ikke skydes til Side. Skulde det utænkelige Tilfælde indtræde, at Rigsdagen nægtede Regeringen sin Bistand til at opfylde sine finansielle Pligter, maatte Regeringen dog gøre sin Skyldighed. Forslaget vedtoges ikke desto mindre med stor Majoritet og gik til Landstinget, hvor Krieger ogsaa udtalte sig udførligt om det, han betegnede som Forfatningens Grundanskuelse. Overfor Grundlovens ujuridiske »Skaber« talte han for døde Øren, men gennemført blev dennes Forslag ikke.

Med Hensyn til et Forslag om Forandring i Fæstelovgivningen Sp. 3286 fremhæver han som et meget vigtigt Princip, at der ikke uden tvingende Nødvendighed bør gives Love, der rammer bestaaende Kontrakter.

Kriegers Optræden paa Rigsdagen havde altid haft Saglighe-

dens Autoritet, hans Tankekonstruktioner var opført paa Efter-tankens nedrammede Pæle. En løs Ide om Rigsdagen som Herre over Bevillingsvæsenet paa Folkets Vegne kunde derfor ikke blænde ham. Han ramte langt dybere det konstitutionelles Væsen ved en Ytring som denne: »Ja mine Herrer! al fornuftig Frihed hviler tilsidst paa den Forudsætning, at fornuftige Mennesker kunne enes om en Beslutning« Sp. 2337. Nu forstærkede Minister-værdigheden hans Bestræbelse efter at sige noget, der kunde veje til i Debatten, og ogsaa for at føre personlige Synspunkter frem. I Forhandlingen om det københavnske Bystyre udtaler han sig med kendelig Fasthed om de personlige Forhold i Kommunalstyrelsen, der gjorde hurtig Gennemførelse ønskelig, og om en uklar Opposition mod Forslaget. Med Hensyn til Borgmesterstillingen udtaler han det Ønske, at vi herhjemme som i England kunde have det saaledes, at denne Del af Kommunalbestyrelsen stod aldeles fritvalgt uden nogensomhelst pekuniært Vederlag blot baaret af deres ansete borgerlige Stilling, styrende Forholdene med den Anseelse, som var en Følge af Valget og deres hele personlige Stilling i Kommunen, Sp. 2335, men erkender at dette er et Drømmebillede. Hermed stemmer det, at han var imod at yde Vederlag for at bestride kommunale Ombud endog i Form af Rejsegodtgørelse for Amts- og Skoleraadsmedlemmer, men til Gengæld skulde Hvervet være frivilligt, Folketingstid. 1857/58 Sp. 1992. Med rolig Humor vender han sig efter flere Aars Afbrydelse mod Tscherning i en langt udspundet finansiel Diskussion: »Jeg har længe og ofte kjendt den ærede Rigsdagsmand som en stor Frister og jeg er ogsaa idag paany blevet mindet om den Evne, som den æ. Rigsdagsmand har til at friste En til at overskride den Grænse, man har afstukket mig, med Hensyn til, hvorvidt man vil indlade sig paa en Diskussion. Men jeg skal modstaa Fristelsen, hvor stor den end kan være, jeg skal finde mig ganske rolig i enhver Dom, som den æ. Rigsdagsmand paa Grund af denne min Tavshed maatte fælde over mig (Hør). Ja jeg ønsker at jeg maa blive hørt. Der er Mangt og Meget, man finder sig overmaade roligt i, hvor uretfærdigt det end kan være, men det ligger i Forholdenes Natur, og jeg maa og vil finde mig deri i dette Tilfælde, fordi det efter min fulde Overbevisning ikke kan være rigtigt at bringe Regnskab for 1855—56 ind under Forhandling om Finansloven for 1857—58, Sp. 1621.

I December 1857 gennemførte han en Lov, der bemyndigede til at yde et større Laan til Bankhuset Hendrik Pontoppidan i Hamborg, der under Pengekrise var i Likviditetsvanskeligheder, der kunde faa Følger for flere Huse. Undersøgelse var foretaget af C. F. Tietgen og Tilbagebetaling skete inden de fastsatte Terminer.

6. November 1858 bemærker Krieger, at det ikke vil være nogen Ulykke, at Lovgivningsværket standser lidt i sin raske Gang. Der kom endnu i hans Periode under Hall nogle Love paa det indenrigsministerielle Omraade, men det var i Løbet af Tiden 1. August 1858 til 6. Maj 1859, da han paa Grund af Andræs Udtræden af Ministeriet havde ombyttet nævnte Omraade med det finansministerielle.

28. Januar 1857 blev Krieger Medlem af Rigsraadet som valgt af Rigsdagens Landsting. De specielle Emner, her kom for, ses ikke at have fremkaldt væsentlig Deltagelse fra hans Side, hvilket bekræfter Indtrykket af Tilbageholdenhed fra hans Tid som Folketingsmand. I den store Forhandling i Samlingen 1858 om organisatoriske Bestemmelser for Landmilitæretaten og om Københavns Befæstning mod Søsiden og Befæstningsanlæg forskellige Steder tog han saaledes ikke Del. Ejheller ytrede han sig over Tschernings Aaret efter stillede Forslag om Opfordring til en Udtalelse om Anvendelse af Fællesforfatningslovens § 23 som Hjemmel til at udskille de tyske Hertugdømmer; efter Debat toges Forslaget tilbage.

I Tidenden 1859 Sp. 1325 findes en interessant Udtalelse om Domstolene. Tscherning — den iderige men uskoledede Ræsonnør — hævdede, at den lovgivende Magt ved Lov kan hæve enhver Dom, men at den dømmende Magt ikke ved nogensomhelst Dom kan give en Lov, saaledes at Lovgivningsmagten altsaa viser sig at være den overlegen. Krieger bemærker hertil, at denne Betragtning, saa ofte den kom frem, burde modsiges. Den dømmende Magt hviler indenfor sit Omraade paa en grundlovsmæssig Hjemmel, der ikke kan rokkes af Lovgivningsmagten, og en lovlig afsagt Dom bør respekteres.

Nogle nærmere Bemærkninger skal gøres om Kriegers Standpunkt til den tyske Konflikt i 1858. Der er ingen Tvivl om, at det udenrigske Problem altid optog ham stærkt, skønt han hverken var Konseilspræsident eller Udenrigsminister; dette fremgaar af hans Dagbøger og af Brevvekslingen i D. Magazin 7. R. 3. Bd. Inden Forbundsdagen i Frankfurt havde erklæret sig i Februar, arrangeredes der en Slags orienterende diplomatisk Rejse af Professor P. Vedel til forskellige af vore Gesandter. Den foretoges i Foraaret og Vedel sendte Krieger meget udførlige Beretninger og modtog hans Udtalelser. Vedel, der havde vaklet mellem sin videnskabelige Bane og Diplomatiets, blev et Par Maaneder efter, at Hall i Maj 1857 havde fulgt Andræs som Ministerchef, og samme Maaned som han overtog Udenrigsministeriet, udnævnt til Departementschef i dette Ministerium og Gehejmelegationsraad, hvorved Hall som sin

højre Haand i Administrationen fik en politisk Meningsfælle, og paany var en tidligere juridisk Professor traadt ind i Inderkredsen dog ikke som Ministeremne. Ikke uden Berettigelse betegnede Forfatteren M. A. Goldschmidt i hine Dage den juridiske Professor som det danske Folks Ideal. Vedel var ung, som de andre af Partiet havde været, kun 34 Aar; i sin Iver kan han her være lige saa indtrængende med, hvad Krieger skal udrette i Ministeriet, som denne havde været overfor Andræ. Den Krise, der betød Helstatsmanden Andræs definitive Ophør i politisk Lederstilling, betegnede en Styrkelse af den nationalliberale og ejderdanske Retning; noget senere kom ogsaa Monrad ind under Hall.

Paa de afgørende Møder i Ministeriet var Hall ivrig for at fremhæve, at Holsten-Lauenborgs Fraskillelse ikke behøvede at være endelig, men naar den — som det skete — heller ikke blev ganske kortvarig, vilde der uvægerlig foregaa en vis Tilvænnning til en Fællesforfatning alene for Danmark og Slesvig. Man stod overfor det, Krieger havde talt om i 1848: Holsten kunde søge sin Frihed i det tyske Forbund, det burde løsne sit Tag i Slesvig, og Fordringen om en Ligestilling mellem Danmark og et Slesvig-Holsten, udtrykt ved ligetallig Repræsentation, maatte afvises. Den tyske Fordring var nu enten Absolutisme paa Helstatsomraadet eller lige talmæssig Repræsentation for alle Monarkiets fire Dele. Der var Enighed om, at dette var uantageligt, men en Forbundseksekution syd for Slesvig kunde kun afværges ved Fraskillelsen. Hall ønskede derfor denne for at genoptage Forhandlingerne, og han fik Bifald hos de neutrale Magter. Overfor Andræ holdt han paa Berettigelsen til at gaa udenom Rigsraadet, fordi det drejede sig om Forholdet til Forbundet (§ 23). Krieger siger om sig selv: »Jeg holdt mig til hvem der vilde være Udenrigsminister«, og da det ikke drejede sig om at afsige en Dom men om at gaa ind for en politisk Arbejdsplan, maatte Alternativet være berettiget. For dette Hverv veg Andræ imidlertid tilbage i Følelsen af sin politiske Stillings ringere Styrke. Hall var i Efteraaret 1860 paa Vej til eftergivende at drøfte ogsaa slesvigske Forhold.

Mellem det politiske Stof i Dagbøgerne støder man af og til paa noget helt personligt, der viser noget om Forfatterens Refleksioner, naar de gik tilbage i Tiden. 4. Maj 1858 »sætter han sig tilbage i Tilstanden i Foraaret 1849« og »kan da ikke miskjende, hvorledes man dengang tænkte sig en langt større Overførelse af Grundlovens Frihedsgrundsætninger paa Slesvig (Bang-Madvig), hvorledes man derimod veg tilbage for en Forandring med Hensyn til Kirke- og Skolesprog, hvor Befolkningen ikke ønskede det ... Hvor høist forskjellig er det ikke gaaet? Tillisch, som oprindelig

(1849) aldeles ikke vilde røre ved Sprogbestemmelserne, blev i 1850 forvandlet, og C. Moltke hævdede Nationalitetens Ret paa samme Tid, som han vendte tilbage til Provinsialstænderne.« Han udtaler ikke sin Sympati for Tilstanden i 1849, idet han nævner disse to reelle Ankeposter mod det danske Styre, men aabenbart har de givet ham Stof til Eftertanke. 15. og 16. Maj s. A. har han med andre drøftet gamle Erindringer, og Hall kom ind paa sin egen Ungdom. »Paa ham seer man visselig ikke, som paa Martensen, at han i sin Ungdom levede i en indskrænket, snæver Kreds, endmindre, at han led under en trykkende Forlegenhed i Andres Selskab, saa G. Aagaard, i hvis Forældres Huus Halls frie og freidige Natur vel først ret vaagnede, oprindeligt havde anset ham for stolt og frastødende muggen ... Monrads storslaaede Natur har vel overvundet den indskrænkede Livskreds, hvori han oprindeligt bevægede sig, men ved Spring, noget voldsomt. Fra Philosophiens Studium og det mest studentikose Liv sprang han gennem Werlin ind i det lythanske Familieliv og blev Verdensmand ved en voldsom Villiesact; i Begyndelsen, naar han gik op og ned ad Gulvet, med Chapeaubas under Armen, saae vel En og Anden lidt forundret paa ham men det satte sig.« Uvilkaarlig tænker man paa Krieger selv. De Kaar, han levede under, har ikke bidraget til at fremkalde Stivhed og Forlegenhed, men han har ikke haft Monrads Ærgerrighed efter at virke som Verdensmand.

Georg Brandes trak en Gang i et Causeri en Parallel mellem Kongernes Skikkelse og deres Tidsalders Præg. Frederik VII med Merskumspiben og Kalotten saa han som Repræsentant for den gemytlige sorgløse Tid i Halvtredserne (vor egen Tid betegnede Taleren lidt efter som den »fuldkommen fysiognomiløse«). Der er vel noget om det ialtfald i Forholdet mellem Kongen og Ministrene. Havde Kongen ikke været den forfaldne, flygtige og upaalidelige Mand, havde han vel kunnet øve en opstrammende Virkning paa sin mangeaarige Konseilspræsident Hall, der efter Fru Heibergs Udtryk altid »vrikkede« snart til den ene snart til den anden Side, og til hvis »smaa Ejendommeligheder« det hørte ikke at være forsynet med Lommeur (Poul Andræ). Mere betydningsfulde Attribute end de to anførte var Grevinde Danner, tidligere Modehandlerinde paa Østergade og Bogtrykker J. C. Berling, nu Kammerherre Generalintendant for Civillisten m. v. De tres fælles Fortid taalte ikke Dagens Lys, og den legitimerede Mætresse var ikke blot Hovedstadens Forargelse bl. a. ved den Berigelse, hun forskaffede sig, men var internationalt højst uheldig for Kongehusets Anseelse, og dette havde heller ikke nogen værdig Repræsentant i Berling. Der var truffet visse Aftaler om den tilbagetrukne Stilling, Grev-

inden skulde føre, men det kneb med Overholdelsen. Bestræbel-
sen i Ministeriet rettedes paa at faa Berling fjernet og trænge
hende tilbage. Dagbøgerne for 29. December 1858 omtaler, at Ber-
ling udenom Hall havde faaet Storkorset. Han tabte desuden Ter-
ræn ved en Fadæse overfor Sverige, og maatte love Generaladju-
tant Cai Hegermann-Lindencrone at gaa til 1. April men holdt ikke
Ord, og da han i August nødtes dertil, vilde Kongen ikke af med
ham. Saa kom en ny Fadæse med et Misbrug overfor Telegrafvæse-
net. Hall og Monrad vilde gaa Kompromissets Vej, men Krieger
mere haardhudet og konsekvent demissionerede 2. November, og
22. s. M. blev det til, at det øvrige Ministerium fulgte efter fra 2.
December. Da Monrad undslog sig for at danne nyt Ministerium,
overtoges Hvervet, men kun i faa Maaneder, af Amtmand Kam-
merherre C. E. Rottwitt med Støtte i Grevindens Tilhængere og
Bondevennerne.

Til Illustration heraf, ogsaa af de spændte Forhold indenfor
Ministeriet, kan anføres nogle Uddrag af Dagbøgerne. 29. Decem-
ber 1858 taler han paa Frederiksborg, hvor Berling har vist sig bæ-
rende Storkorset, med Hall: »Jeg foreholdt ham alvorligt hvor lidt
han holdt Disciplin, hvorledes Kongen gjorde, hvad han vilde, uden
at spørge ham derom (Hertugen af Glücksborgs Uniform, Kgl.
Højhed (Mon Blixens Indskydelse?), nu Berling) [Hertug Carl af
G., der i 1848 var i slesvig-holstensk Tjeneste, havde faaet ny Af-
sked med Uniformsret, Prins Christian af Danmark med Familie
blev kgl. Højheder], hvorledes hele Ministeriet led af samme Slap-
pelse, fordi han var for magelig eller for ligegyldig til at stramme
Tøjlerne, hvorledes hele Landet derfor hengav sig til Slaphed. Han
vilde jo Intet indrømme, da han omsider var blevet nødt til at høre
paa mig efter Wolfhagens Bortgang (Kl. 1—2 om Natten 29.—30.
December); men han skjød Hegermann frem, der vilde gaee foran
mod Berling, saa vilde han hjælpe.« 16. Marts 1859 skriver han
med Henblik paa Halls udsigtsløse Forhandlinger om Holsten:
»Udentviwl maa Crisis nu hellere komme i Aar, end skydes læn-
gere ud. Hvad selve Fællesforfatningssagen angaaer, synes Tydsk-
land nu at maatte tale; thi evig kunne vi dog ikke udføre Sisyphus-
rollen«. 7. Maj s. A. skrives: »Hovedvindingen ved Monrads og
Fengers Indtræden er efter min Mening, at nu er der nogen Rime-
lighed for, at det hele nuværende System, det Væsentlige kan blive
fortsat, selv om jeg ligesom Andræ [der var gaaet 10. Juli 1858]
ikke længere kan holde ud paa Grund af Halls vaklende Holdning
ligeoverfor Hoffet og hans hele Ulyst til at gjøre sig selv og Andre
Rede for Tingenes virkelige Stilling og de deraf flydende Nødven-
digheder.« Om Halls Overgang fra Kirke- og Undervisningsmini-

steriet til Udenrigsministeriet skrives i en Anmærkning af Novbr. 1859: »Den Maade, hvorpaa Hall af og til brød løs mod mig, hidrørte maaskee ... fra den urigtige Tro, at jeg skulde sætte Noget i, at han kom ud af Kirke- og Undervisningsministeriet. Har han troet, at jeg planmæssigt havde arbejdet derpaa for at faae Theaterbestyrelsen ændret, — saaledes som det siden skete — da har han gjort mig for megen Ære. Har han derimod frygtet for, at Monrads urolige Natur skulde vanskeliggøre Forretningernes rolige Gang, har han ikke taget Feil. Overalt ønskede Hall i og for sig næppe den endelige Overgang til Udenrigsministeriet med Opgivelse af det ham og hans Kone saa dyrebare Kirke- og Undervisningsministerium. Det varede kun altfor længe, inden denne Stemning tabte sig eller dog mildnedes. (Det er senere fortalt mig, at Hall havde taget det Løfte af Monrad, at han ikke paa egen Haand vilde gjøre nogen Forandring ved Theaterbestyrelsen ... Naturligvis holdt Monrad ikke et Øieblik det Løfte).« 15.—17. Maj 1859 berettes, at en ægyptisk Prins' Besøg vil blive grebet af Grevinden til at møde med Kongen i Riddersalen. »Det hele Spørgsmaal kan synes smaat, men det afgiver dog i Virkeligheden Prøven paa Ministeriets Sammenhold og Styrke ligeoverfor Kongen«. Paa Ministerkonferencen kan Krieger ikke gennemføre dette, men i sidste Øjeblik forbyder Hall [ifølge Poul Andræ havde Krieger ellers villet demissionere], at hun kom ind med Kongen »en cortège«.« Aaret efter maatte Berling trække sig tilbage.

Naar Krieger her var gaet til at vælte Ministeriet med den Følge, at Bondevennerne kom ind, var det, fordi han saa overvejende juridisk paa det politiske Liv; her var Aftaler og Ordenshensyn, som burde respekteres. Han yndede ogsaa at give dette Udtryk som i en Udtalelse i Rigsraadet 1858 Sp. 2255, hvor det drejer sig om at yde Helsingør Godtgørelse for Sundtoldens Bortfald være sig af Monarkiets eller Kongerigets Midler: »Det er den bestemte tankestærke Fastholden af Adskillelsen mellem, hvad der er fælles og hvad der er særligt, anvendt ogsaa der, hvor den ikke ret behager, det er denne Fastholden, som er det bedste Værn mod ... grundede Forfordelingsklager ... I alle de Tilfælde, hvor man ikke staar paa en Retsgrund, men hvor der er Spørgsmaal om Billighedskrav's Afvejelse, vil det vise sig, at man kommer tilkort. det ligger nu engang i Forhold, som ikke lader sig afvise.« Det var Professoren, der talte gennem Parlamentarikerens eller man kan sige det var den strænge Cato. Her kan for Resten citeres en Udtalelse fra Brevvekslingen mellem Krieger og Fru Heiberg. Hun skriver 2. Juli 1879 i et Brev om Prins Napoleons Død: »Jeg kan godt forstaae, at De er Republikaner, thi De har, hvad ikke en af

ti Tusinde har, republikanske Dyder«. Frederik VII havde saavist ikke kunnet vinde hans Hjerte, og for Christian IX's Evner var hans Agtelse ringe, vistnok for ringe.

I det den 24. Februar 1860 rekonstruerede Ministerium Hall kom Krieger ikke med. Neergaard mener at kunne betragte det som en personlig Indrømmelse til Kongen. Vel havde Berling, der kom til Skade ved Frederiksborg Slots Brand 17. December, resigeret og 30. s. M. opgivet sine Hofstillinger, saa den Anstødssten var fjernet, men Kriegers af Dagbøgerne fremgaaende Utilfredshed med Halls Lederskab var formentlig tilstrækkelig Grund for ham til at sige Nej, og nogen stærk Tiltrækning til Taburetten følte han ikke, se ogsaa Dagb. II S. 137 L. 6.

Det i Mellemtiden fungerende Rottwitske Ministerium, der kun var tænkt som midlertidigt og ialtfald blev det ved R.s pludselige Død, havde været ivrigt for at faa Prins Christian sendt til Holsten som Statholder. Krieger var 8. December, altsaa efter sin Afsked, med til at fraraade dette for Prinsens egen Skyld.

Efter 2. December 1859 var Krieger altsaa uden Stilling, men en Ledighed i Højesteret opstod 31. Januar n. A. ved Assessor H. J. Koefoeds Afgang, og denne Stilling skulde synes noget for ham. P. G. Bang var siden J. E. Larsens Død i 1856 Rettens Justitiarius og synes at have forhørt sig hos Krieger gennem Advokat Brock. Den 21. Januar er nemlig noteret følgende: »Bang forholder sig fremdeles stille med Hensyn til Besættelsen af Koefoeds Plads, efterat Brock havde bragt ham det Svar, at jeg ikke vilde vide af uansvarlige Mellemløbere«. 6. Februar er derpaa noteret, at Krieger afslaar Tilbud om Stillingen fra Bang. Ved næste Ledighed efter Wilse, der døde 22. August s. A., meldte han sig som Ansøger og udnævntes til Assessor 18. September 1860.

Fremstillingen i nærværende Afsnit føres videre til dette Tidspunkt. Dagbøgerne følger først interesseret de opskræmmende Projekter, der kom fra Udenrigsministeren Baron Blixen-Finecke, Prins Christians Svoger. Dernæst kommer Ministerkrisen fra 9. Februar til 24. s. M. med Dag for Dag kalejdoskopisk skiftende Kombinationer, hvortil de vigtigste Bidragydere var Madvig, Blixen, Monrad og Hall, i mindre Grad Kongen. Iøvrigt indeholdes der de sædvanlige Referater særlig om den udenrigske Stilling, om slesvigske og om skandinaviske Forhold. 3. Maj siges det, at Hall fra Ministerkonferencen fortalte at have forebragt hans Udnævnelse til »Directeur« (sikkert for Udenrigsministeriet); Krieger var ikke glad for denne Udsigt. 21. Maj staar der: »Hvad jeg længe har sagt — at vort Forhold med Tydskland ikke klares uden Krig — siger nu og Lord Woodehouse [engelsk Statsmand] til Bille [Ge-

sandt i London] uden Omsvøb; »det kommer ikke an paa, om I have Ret eller ikke«. Mere og mere bliver det saaledes klart, at man maa kjæmpe for Honneuren, med det Maal for Øie at opmuntre Nationen til at bære Krigen freidigt, og vel vidende, at Krigens Udfald, selv om det ei bliver efter Ønske, dog maa være at bringe den Uklarhed, som blev tildækket i 1848—52, til Ende. Mon det skulde være ønskeligt, at Bluhme inden Krigens Udbrud blev Udenrigsminister for at vise Folk, at Krigen er uundgaelig?« En Udtalelse under 3. og 4. Maj viser hans Forstaaelse af, at Bluhme i 1850—51 med beklagelig Sorgløshed havde aabnet Døren for Indblanding og Modfortolkning fra de tyske Magter. I Forhold til disse var hans Standpunkt derfor ikke formalistisk men realistisk; en ledende Stilling i det udenrigske tilkom ham i øvrigt ikke og søgtes ikke tiltaget af ham.

Vi forlader den politiske Virksomhed og gaar over til hans andre Sysselsættelser og hans personlige Forhold.

Nær ved hans forrige Professorgerning laa Arbejdet med Udgivelse i 1857—59 af hans afdøde ældre Kollega J. E. Larsens samlede Skrifter og den afdøde slesvigske Professor Christian Paulsens samlede mindre Skrifter i 3 Bind. Han var i begge Tilfælde Medudgiver, ved Larsens Skrifter, der udgjorde 10 Bind, sammen med Professorerne F. T. Gram og P. Vedel, ved Paulsens savnes Oplysning om Medarbejderskabet. Dette Udgiverforhold er iøvrigt ikke omtalt paa Titelbladene eller paa anden Maade oplyst i Bøgerne altsaa et Overmaal af Beskedenhed, men der er jo dog ogsaa Spørgsmaal om at vedstaa et litterært Ansvar! For Larsens Vedkommende var der det mærkelige, at han i levende Live kun havde udgivet sine retshistoriske Afhandlinger og mindre Dele af Civilprocessen. Udgaven kom nu til at spænde over 4 Afdelinger: Retshistorie og Statsret, Privatret, Proces og blandede Afhandlinger, og den udgjorde en retsvidenskabelig Erhvervelse af høj Rang. Paulsens Skrifter har ogsaa tysk Titelblad, da en Del er skrevet paa Tysk, de indledes med en Levnedsskildring af H. N. Clausen og Udgivelsen var støttet af slesvigske Ministerium.

19. December 1857 blev han Æresmedlem af det islandske Litteraturselskab og 8. Juni 1860 Medlem af den bestandige Kommission for Arnæ Magnæi Stiftelse.

Hans historiske Interesse gav sig Udslag i, at han i 1857 lod sig vælge ind i Bestyrelsen for Dansk historisk Forening, hvis Formand han med det samme blev, og beholdt denne Stilling til 3. Maj 1870. I dette Tidsrum udkom 3. Række Bd. 1—6 af Historisk Tids-

skrift først med Professor N. L. Westergaard derpaa med Professor E. Holm som Sekretær. Ved hans Afgang var de øvrige Medlemmer af Bestyrelsen E. Holm, T. Regenburg, F. Schiern og J. Worsaae. I Fortalen til 3. R. 6. B. siges det, at det tidligere havde været fremhævet som et Savn, at Fædrelandets nyere og nyeste Historie forholdsvis lidet blev gjort til Formaal for arbejdende Medlemmers Bestræbelser. I den nu afsluttede 6. R. havde det været muligt at bringe Bidrag til Belysning af flere Afsnit af det sidste Aarhundredes Historie; der fandtes saaledes forskellige Bidrag til Martsdagens Historie i 1848. Man vil uvilkaarlig formode, at Krieger har været virksom herfor, se Dagbøger IV S. 145 og endvidere III S. 274, IV S. 324; Medlemstallet var 684.

Til det selskabelige maa henregnes, at han 6. Oktober 1858 blev Medlem af det kgl. københavnske Skydeselskab (malet Skive 15. Juni 1859). Hans Proponent var Kongen, der altsaa ved denne Lejlighed var ham god.

Ved Reskript af 21. April 1860 nedsattes med Krieger som Formand en af 8 Medlemmer bestaaende Kommission under Marine-ministret med den Opgave at undersøge Orlogsværftet med Hensyn til alle dets Forhold, Driften, Arbejdskraften, Økonomien og Forsyning med Materiel. Forretningsmændene A. Hage og R. Puggaard var med i den iøvrigt sømilitære Sammensætning. Hele Virksomheden i dens Anlæg og daglige Udøvelse skulde øjensynlig ses paa Fingrene, og Betænkningen, der afgaves 21. December 1861, giver Indtryk af, at dette ogsaa er sket. Den er paa 228 Sider og slutter med Opregning af de Tilfælde, hvori der er fundet Anledning til Indstilling eller Henstilling, Antallet heraf er 73. To Bind Bilag har 1268 Sider stenografiske Referater af Afhøring ved Formanden eller Medlemmerne af 30 Personer, der havde faaet stillet 6440 Spørgsmaal; 460 af disse faldt paa Holmens Chef. Om at afsløre Misligheder var der ikke Tale kun om mere praktiske og økonomiske Driftsmaader, men det var øjensynligt, at der trængtes til Reorganisation. Kommissionen lagde herved megen Vægt paa at sammenligne med engelske Forhold og den private Industri (Baumgarten & Burmeister). Gammelholm, der tidligere havde hørt til Værftet, var i 1859 bestemt til Bebyggelse, og man var i Færd med Overflytning af Værkstederne, hvorved der vilde vindes i lettere Forbindelse mellem Delene. Under »Værftets Drift i Almindelighed« naar man til den Opfattelse, at Mandskabet er vant til en Behandling, der for Flertallet af dem indbefatter Omsorg fra Vuggen til Graven. Denne »Umyndighedstilstand« kunde dog kun ophæves gennem en Overgangstid. Den faste Arbejdsstyrke skulde indskrænkes, saa at $\frac{1}{4}$ var paa Dagleje, Antagelsestiden for de øvrige

gaa ned fra 3 til 1 Aar. Lønningen skulde alene være Penge udbetalt ugentlig efter almindelig Arbejdspris, saa at Kost in Natura, Bolig, Mundering, fri Skolegang for Børn og Hospitalshjælp bortfaldd. Nyboder bortsælges. Pensionsadgang bortfalder, Arbejde efter Akkord tilstræbes. Ændring i Arbejdstid foreslaas for det tilfældige daglønnede Arbejde ved »Sjovere«. Der behøves Værktøjsanskaffelser og Transportindretninger. Med Hensyn til Artilleri- og Matroskorpset samt Værftskorpset henstilles en bedre Indretning af Skolerne dertil, og Værftskorpset burde stærkt reduceres. De øvrige Korps' Størrelse var utilstrækkelig under Krigsforhold. Til Afhjælpning foreslaas bedre Lønningsforhold og Uddannelse af Søværnepligtige. Ved den sidste Krigs Udbrud, siges det, manglede Flaaden saa godt som aldeles Folk, der kunde sigte og skyde med Kanoner, af hvilke der dog burde være mindst 2 pr. Kanon. Med Hensyn til Forsyningen med Tømmer og andet Materiel fandt man Anskaffelsesmaaden for Egetømmer og Masterne heldig og passende, og der opkastedes og besvaredes en Mængde Spørgsmaal. Det nævnes, at største Delen af Flaaden i Sommeren 1861 var sat i Krigsberedskab, hvilket animerede Forsyningen. I Afsnittet om Skibes Konstruktion siges det, at der siden 1851 ikke var sat Sejlskibe i Arbejde, Tiden nu krævede Overgang til Skibe, hvis Sider var beklædt med smedede Jernplader. Konstruktionskommissionens S sammensætning og Virkemaade kritiseredes. Regnskabet foresloges centraliseret. Om Værftets Bestyrelse var der forskellige Forslag; Flertallet ønskede, at det var en Officer i Marinen med Bolig paa Værftet. Krieger var familiemæssigt sømilitært orienteret, og Arbejdet vil paa Forhand have haft hans Interesse; han skal ogsaa have erhvervet sig stor Fortrolighed med nautiske Betegnelser og Skibbygningkunsten.

Hvis Krieger foruden sine politiske Dagbøger havde ført Journal over sit mere personlige Liv, sine Tanker og Indtryk, vilde Navnet Fru Heiberg sikkert i denne Periode oftere være forekommet deri. I Dagbøgerne findes det første Gang under 16. Oktober 1857 saaledes: »Fru Heibergs Afskedsansøgning. Saavidt har altsaa »Omstændighederne« bragt Hall«. I sin nævnte Dag indgivne Ansøgning kunde Fruen, der nu var c. 45 Aar gammel, paaberaabe sig henved 32 Aars meget benyttet og anstrængende Tjeneste som Skuespillerinde og havde desuden henvist til de »forandrede Forhold« ved Teatret. Baade skriftligt og mundtligt søgte Kultusministeren forgæves at faa hende paa andre Tanker, og hun fik da sin Afsked med Pension, efter at Ventetiden var trukket ud til 3. Marts 1858. I Juni 1856 var hendes Mand efter 7 Aars Embedstid traadt tilbage som Direktør og var blevet efterfulgt af Professor Dorph

med den i Ministeriet ansatte H. C. Christensen som Kommitteret. Fru Heiberg havde haft Tjenestefrihed den følgende Sæson, men afkortede den til April 1857 og et Par Maaneder efter konstitueredes Christensen som Direktør i Stedet for Dorph. Paa Grund af Reparationer paa Tilskuerpladsen maatte næste Sæson blive at aabne paa Hofteatret (det nuværende Teatermuseum). Det ene med det andet men navnlig et stærkt Indtryk af Christensens Upaalidelighed og Ulyst ved at se Skuespiller F. L. Høedt som Sceneinstruktør havde fremkaldt Beslutningen om at forlade Teatret. Fra Nytaar 1858 blev Digteren C. Hauch Meddirektør og Resten af Halls Tid som Kultusminister fik Ende — ikke videre glansfuldt for Teatret. Men 6. Maj 1859 afløstes Hall af D. G. Monrad, Manden med de uventede Beslutninger. Næppe var han tiltraadt, før han indstændigt anmodede Fruen om at træde ind igen, og Teatrets Administration blev lagt saaledes tilrette, at Gehejmeraad F. F. Tillisch blev Enedirektør med den dygtige men tidligere fjernede Berner som Sekretær, og 5. Oktober fandt Fruens første Genopræden Sted under mægtig Jubel i Publikum. En dybere Redegørelse for Teaterstriden maa jeg give Afkald paa; de anførte Data taler i sig selv højt om Fru Heibergs Position og om, hvad Teatret betød. Ingen var i Tvivl om, at hun forvaltede et Statsembede og et meget vigtigt.

For Krieger havde Teaterstriden betydet Introduktionen til det Heibergske Hus, man kan vel sige Paaskuddet. Som Indenrigsminister havde han at erklære sig over Pensionsspørgsmaalet, og det var med Henvisning dertil, at han 17. November udbad sig en Samtale. Da Talen berørte Pensionen bemærkede han, som hun senere skrev, »paa den ham egne korte Maade«, at det var overflødigt at tale derom, da hun utvivlsomt havde Ret til Pension (det samme havde iøvrigt Ministeriet tidligere antydnet). Hvad der interesserede ham, var at vide, om Beslutningen var endelig, men han søgte ikke at lægge Pres paa hende. Forsigtig som altid havde han ifølge Poul Andræ i Forvejen følt sig for hos Faderen om Tilraadeligheden af en Henvendelse. Som før oplyst havde Andræ allerede i 14 Aar staaet paa en fortrolig Fod med Familien, efter hans Giftermaal i 1842 og paa Grund af hans hjemmesiddende Tilbøjeligheder dog med aftagende Hyppighed af Besøgene. Heiberg havde paa den militære Højskole været Lærer for Andræ og fundet Behag i den unge Mand, der lignede ham selv i saa meget: hos begge de skarptskaarne Ansigtstræk under en dominerende Pande, Anlægget for Matematik og abstrakt Ræsonnement, for Musik, Lyrik, Dramatik, Samtalekunst og Kurmageri. Andræ havde været et uundværligt Led i Husets Selskabelighed med de litterære »Læseballer«,

der for den unge Kone skulde erstatte almindelige Baller. At han den Gang var stærkt charmeret, er udenfor Tvivl.

Begyndende med en Billet af 3. December 1857 med Middagsindbydelse i »en ganske lille Kreds« foreligger der en Række Billeder og Breve (ialt 13) i Heibergs elegante Sprog- og Penneføring den sidste af 26. Juli 1860 som 4 tætte Sider til den paa Rejse i Schweiz værende Krieger, se M. Borups Værk Bd. 5 S. 371. I April 1859 er der en Indbydelse »i tres petit comité minime de comité som dog har den Fordeel, at man her allermost tør haabe paa Sympathie mellem de Tilstedeværende«. Maaneden efter har Krieger foreslaaet et Besøg i Samlingerne paa Rosenborg. Ganske vist har han ikke selv megen Interesse for ældre Møbler o. desl. men han haaber, at hans Ven Worsaae vil kunne give det Liv. I Konceptet, som er bevaret, ses han at have talt om Heibergs olympiske Ro hjemme, og Heiberg svarer: »Mit Otium, som Deres Excellence giver det skønne Navn af olympisk Ro, vil ikke lide nogen Afbræk ved at betragte den interessante Samling paa Rosenborg, tværtimod er en saadan reen Nydelse, som er uden Arbeid og uden menneskelig Anstrængelse, just egnet for olympiske Guder. Men saa langt jeg end er fra at høre til disse, benytter jeg dog gjerne Leiligheden til at dele deres lykkelige Kaar, naar det i korte Momenter gjøres mig Dødelige muligt, og til disse regner jeg hvad der bydes mig under saa gode Auspicier. Iøvrigt er min Ro dog virkelig ikke olympisk, uagtet den har Nydelsens Moment i sig, thi den har tillige Arbeidets og Anstrængelsens. Det er mit Haab endnu at komme til at vise, at den ikke har været uvirksom.« En Invitation besvares 5. Juli 1859 saaledes: »Jeg vilde ønske, at Deres Excellence var catholsk Geistlig, helst Cardinal eller Pave, thi saa vilde De maaske fordrive de Djævle, ved hvilke jeg er besat, ifølge Swedens System. Nu har De andre Djævle at fordrive, maaske ligesaa haardnakkede som mine, der ialtfald have den Dyd, ikke at være preussiske — kort at fortælle jeg kan og bør i denne Tid ikke modtage nogensomhelst Invitation —« 26. Juni 1860 skrives der fra Herregaarden Bonderup ved Ringsted, der af Forretningsmanden O. B. Suhr var stillet til Ægteparrets Raadighed som Sommerbolig, at Krieger vilde være velkommen i denne eller Begyndelsen af næste Maaned alene eller med Madvig »Idag har vi 5 Gjæster fra Kjøbenhavn: Meldahl med Frue, Marstrand og to Damer af den Collinske Slægt«. Af det ovennævnte sidste Brev, der mest er en let og løs Sommerferiepassiar, anføres et Stykke: »Det characteristiske Navn for B. Bjørnson skal jeg aldrig glemme [formentlig »Glenten«], men saaledes skal jeg fremdeles betegne ham i det mindste in mente. Vil han skrive mange flere Artikler i »Fædrelan-

det« lig den, jeg forleden læste deri, saa vil dette Blad ogsaa komme til at sande Benævnelsen. Som det imidlertid pleier at gaa i det, som bekiendt, slet befæstede Kjøbenhavn (og herved tænker jeg ikke engang paa de militaire Befæstninger, men kun paa de intellectuelle), er han nu Dagens Løve for en kort Tid og det uundværlige Requisit i Selskaber. Han har paa anden Haand gjort nogle Attentater paa ogsaa at komme her men jeg har været grusom og vist dem tilbage. Jeg holder ikke af, at man løber Hornene af sig i mine Værelser; det maa være gjort iforvejen og i andre Localer. Men at han efter sit forrige Ophold her endnu ikke er bleven færdig med Hornene, erfarer jeg blandt Andet af den Beretning, at han i et Selskab hos Hammerichs, hvor Talen var om Italiens Skjæbne, har sagt til Hall, at han havde et sløvet Blik. Ved Andres Mellekomst skal han senere have gjort Hall en Undskyldning, hvilket vel har kostet hans norske Samvittighed meget, men til Belønning for Hall optaget ham i sin Omgangskreds og inviteret ham. Men Hall er, som bekjendt, »billig« og jeg er det, som bekjendt, ikke. Iøvrigt maa jeg sige: Relata refero«.

I omtrent 3 Aar havde Krieger altsaa haft Lejlighed til at blive fortrolig med Aanden og Tonen i det af Ægteparret Heiberg skabte Hjem. Han var ikke saa aandsbeslægtet med Husherren som Andræ, og virkede vel heller ikke overfor Husfruen som denne, men han var helt indlevet i den Aandsretning, der kan betegnes som den Heibergske. At Føreren for denne selv stod fremmed overfor den konstitutionelle Tid og dens Demokrati, betød ikke noget tilsvarende overfor Ledere af denne som Krieger, Andræ eller Madvig, der oprigtig forbandt begge Kulturretninger. Kort efter at den Martensenske Familie havde endt sit Besøg paa Bonderup, følte Heiberg sig syg; det blev snart alvorligt, og 25. August 1860 døde han. Først midt i Oktober vendte Fru Heiberg hjem til Byen. I et Brev af 5. Oktober til Krieger skriver hun: »De spørger mig hvorledes jeg har det, ak Hvad er herpaa at svare Intet — og en hel Bog. Jeg er som en Edderkop, der hver Morgen spinder min Smertens Væv paany, løber som den rundt i Væven og føier Traad til Traad uden at trættes. Se saaledes har Deres hengivne Johanne Luise Heiberg det«.

Efter det Skema, jeg følger for Omtale af Kriegers Korrespondenter, skal jeg her komme ind paa Brevskrivere, hvis Brevveksling med ham begyndte i Aarene 1855—60. Billedet af Andræ som Ven af Huset Heiberg og som Torsdagsammenkomsternes Vært suppleres ved en fyldig Samling af Breve og korte Billetter ofte uden Dato. Tonen er ubetinget venskabelig tit med Tak for tilsendte Bøger o. l. Livfuldheden i Samtale reflekterer sig i Understreg-

ninger, Udraabstegn og undertiden kæmpestor Skrift. Til den i 1862 bortrejste Krieger, der som sædvanlig har ønsket Nyheder, udbryder han: »At ville høre Nyt fra Hjemmet gennem mig! Hvilken bitter Ironi! Som om De ikke vidste, at med Dem forsvinder min sidste Forbindelse med Omverdenen. Hall er jo nemlig altfor uefterrettelig«. Naar han af Familiehensyn er drevet til at rejse udenlands, er han altereret over Hotelophold og andre Ubekvemmeligheder; den snaksomme Tone kan undertiden falde i det pjanke. Naturligvis berøres ogsaa alvorlige Emner; i 1873 udtaler han sig kritisk om Lehmann og Monrad. En udateret Billet omtaler, at han agter at unddrage sig Besøg ved Halls Fødselsdag i Februar. Som Efterskrift staar: »1864 har hidtil i alle Henseender været et *forbandet Aar*. Det tegner neppe bedre for Fremtiden«. Som et Kuriosum anføres en sirlig Haandskrivelse fra Christian VIIIs Enke af 29. September 1858: »Ved mine daglige Spasereture igjennem Dyrehaugen har jeg i den senere Tid ofte ynkedes over det stakkels Vildt som er afskaaret sit egentligste Vandingssted i Aaen«... Der udvikles Plan til en Omlavning. »Mig synes Vildtes Conservation for vigtig for at den Strimmel Skov som derved kunne beskadiges maatte komme i Betragtning og jeg tillader mig derfor at gjøre Finansministeren dette Forslag. Velvilligst Caroline Amalie«. Fra den tyske Retshistoriker Konrad Maurer (1823—1902) findes der op til 1891 talrige med en mikroskopisk Skrift udførte Udredninger om nordisk særlig islandsk Ret; Krieger tilsendte ham Litteratur og besøgte ham. Han anmeldte senere Afsnit af Retsencyklopædien og omtales flere Gange i Dagbøgerne, hvor det 24. August 1874 siges: »Det er karakteristisk, at medens de indfødte eller andre Skandinaver Intet have faaet fra Haanden til Minde om Islandsfesten [1000 Aar], har K. Maurer skrevet Fristatstidens Historie i et stort Værk«. I Mangel af dette var Krieger med sin fremadvendende Tendens glad ved Maurers og anden tysk Videnskabs Interesse. I Tidsrummet 1858—69 var Ketil J. M. Motzfeldt (1814—89) en ganske særlig intensiv norsk Korrespondent, der med kun faa Dages Mellemrum sendte sine Breve om løst og fast i Stortinget, det offentlige Liv eller Familie kredsen og med Interesse kommenterede dansk offentligt Liv. 12. December 1867 refererer han Kriegers Opfattelse saaledes: »Det er vistnok, som De siger, at i Længden kan Danmark ikke bestaa som selvstændig og ikke med nogen anden forbunden Stat ved Siden af Tyskland, at det enten maa gaae op i dette eller indgaae i Skandinavisk Union«. Slesvigs Sammenhæng med Holsten og Norges Fraskillelse var for Krieger de to store Ulykker i dansk Historie, som stadig optog ham. Motzfeldt var oprindeligt Søofficer senere Generalpostdirektør, var Statsraad

1858—61 og fra 1870 i Stortinget, en meget selvstændig og handlekraftig ogsaa vistnok kantet Mand, der med Fættren Birch Reichenvald kom i Modsætning til Frederik Stang den ældre; paa sin Gaard modtog han Besøg af Krieger og Fru Heiberg. Den foran S. 11 omtalte Animositet hos Frederik Stang den yngre havde meget mulig sin Rod i Kriegers venskabelige Forhold til de to nævnte Nordmænd, hvortil kom B. Dunker. Endelig kan nævnes Historikeren Caspar Paludan-Müller, Rektor i Nykøbing F, hvem Krieger kom i Forbindelse med som Formand for historisk Forening, idet han opfordrede ham til at levere Bidrag til Tidsskriftet. Paludan-Müller skrev i 1857, at han havde tænkt paa et Arbejde om Unions-tiden med Sideblik til Nutiden »rigtignok ingenlunde i skandinavisk Retning, da jeg er en Kjætter i den Henseende«. Der kom, 3. R. 1. Bd. 1859 Bidrag bl. a. om den skibyske Krønike og pany i 3. R. 6. Bd. 1867 om samme Emne. Paany 7. Aug. 1869 beder Krieger om Bidrag.

ASSESSOR I HØJESTERET 1860—70

Da Krieger 18. September 1860 gik ind i Højesteret, var P. G. Bang Justitiarius og Assessorerne følgende: C. M. Rottbøll, P. D. Bruun, F. E. Baron Bretton, C. F. L. Mourier, J. C. Lund, H. A. Møllerup, A. C. Meyer, O. G. Blechingberg, H. A. S. Faith, C. Bornemann og O. F. Müller. Krieger med sine knap 43 Aar var 10 Aar yngre end sidstnævnte men havde det særlige allerede 7. Juni 1856 at være blevet udnævnt til ekstraordinær Assessor, og Justitsminister A. L. Casse »fandt det rettest«, som det hedder i Forestillingen om Udnævnelsen, at han placeredes i Rækken med denne Anciennitet d. v. s. som Nr. 7 fra oven mellem H. A. Møllerup og A. Chr. Meyer, hvorved han undgik den noget besværlige Rolle som yngste eller næst yngste voterende, men det var uden lønningsmæssig Betydning. At han tillige udnævntes umiddelbart og ikke først fik Prøvetilladelse, var noget, der havde Hjemmel, men det andet var uden Fortilfælde, og da Justitiarius ikke i Forvejen havde været hørt, blev Resultatet 9. Oktober en af samtlige ovennævnte 12 vedtaget, til det gehejme Statsraad af Kongen som Modtager indsendt Protest, der dog løb ud paa, at man var tilfreds med, at Tilfældet ikke blev Præcedens. Man kan ikke undlade at sætte denne administrative Fremgangsmaade i Forbindelse med andre Træk fra de første Frihedsaar navnlig Afskedigelserne i 1856 m. v., der viste de nationalliberale Politikeres ringe Hensyntagen til Dommerne, hvilket vel var Reminiscenser fra Pressesagerne i Enevældens Dage, og som vi har set, var Krieger helt paa Linie dermed. Retfærdigheden kræver at tilføje, at han i Modsætning til mange andre havde den højeste Respekt for Domstolenes grundlovsmæssige Stilling baade Rigsrettens Competence paa det finansielle Omraade, Domstolenes Prøvelse af Loves Grundlovsmæssighed og afsagte Dømmes Uantastelighed. Naar Protesten, se min H.R. Historie S. 31 hævdede, at Fremgangsmaaden var uden Præcedens, var det rigtigt, men der var heller ikke Præcedens for det modsatte, thi

den Omstændighed at i et analogt Tilfælde fra 1813 ikke den ekstraordinære Ansættelse men den samtidig givne Denomination (Løfte om senere Udnævnelse med Fortrin) var paaberaabt for højere Placering, kan ikke siges at godtgøre, at den ekstraordinære Ansættelse, naar den stod alene, skulde være uden saadan Virkning, Det synes ret naturligt, at den, der ved Møde som ekstraordinært ansat sad højere oppe end visse Kolleger med yngre Udnævnelsesdato, ved fast Ansættelse ikke kom lavere end disse. Men det var et Spørgsmaal, der — efter Enevældens Ophør — ikke skulde afgøres i Udnævnelsesresolutionen, i Virkeligheden et aabent Domstols-spørgsmaal. Hvis Krieger — hvad der er sandsynligt — har stillet den højere Plads som et Vilkaar for at søge ind i Retten, burde Ministeriet have forhandlet med Retten derom, og en mindelig Ordning var da nok kommen i Stand. Naar Hall under Statsraadsforhandlingen om Protesten 11. November pag. 60 ytrede, at der manglede Hjemmel for, at der ved Ledighed — der iøvrigt her var indtraadt betydelig højere oppe i Rækken, saa at ikke alle berørtes af Kriegers Placering — straks skulde ske Oprykning, maa der dog nok siges efter Retsbrug at gælde en altid anvendt omend ikke nedskrevet Regel herom, eftersom der ikke træffes særlig Bestemmelse om Oprykning. Der kunde være Tale om at lade en Analogi af ældre ekstraordinær Udnævnelse bryde Hul i denne Regel, og den enevældige Konge kunde naturligvis altid gøre Undtagelse herfra men den konstitutionelle Konge ikke. Under Debatten, der gav Udtryk for megen Forargelse over Rettens Optræden, viste Monrad sig forstaaende overfor Forskellen mellem at bygge paa et før en Udnævnelse taget Forbehold om en andens senere Fortrin og en senere Indbryden i Rækken. Medens Casse af Veneration for Retten foreslog at forskaane denne for Modtagelse af det Svar, at Kongen besad et Prærogativ (?) til Besættelsen af Pladser i Retten, og Hall foreslog mundtligt Svar, gik Resolutionen ud paa gennem Kabinettet at give det Svar, at Kongen vilde vide at tage de Bestemmelser, han maatte finde rigtige. Det er, som om den fra 1852 anvendte Brug af »det gehejme Statsraad«, hvor der i Virkeligheden skulde have været gjort Brug af et Kongerigets Statsraad for dets særlige Anliggender, hvortil denne Sag hørte, har smittet af paa Tankegangen og givet den et Anstrøg af Enevælde.

Tilfældet kom ikke til at gentage sig. Da C. S. Klein ved sin Udnævnelse i 1877 blev placeret umiddelbart efter den under 27. Juni 1870 beskikkede Assessor G. Obelitz og derved fik Plads foran 3 allerede ansatte, skete det nemlig ifølge et ved Assessor V. Finsens Udnævnelse i 1871 taget Forbehold (altsaa Denomination med

Hjemmel i Tradition) og ikke i Henhold til den ham 15. Juni 1870 tildelte Udnævnelse til ekstraordinær Assessor. Da Obelitz' Udnævnelse var af 27. Juni 1870, vilde han ellers have faaet Plads foran denne. Krieger, der var Justitsminister fra 28. Maj 1870 til 1. Juli 1872, har ved at lade Klein denominere i 1871 givet tilkende, at der ikke skulde bygges noget Krav om Fortrinsplacering paa det ekstraordinære Assessorat. Højesterets Indsigelse af 1860 blev altsaa taget til Følge.

Aaret efter blev Rottbøll Justitiarius, i Kriegers Tid afgik Assessorerne Bruun og Lund, medens Buch, W. J. Ussing og F. Meyer kom ind. Buch efterlod utrykte Erindringer.

Om Krieger som Dommer falder hans Ord saaledes, at trods hans store juridiske Indsigt og eminent Begavelse blev hans Betydning for Højesteret ikke stor, dertil havde han for lidt Interesse for sin Gerning i Retten og for meget for anden Gerning. Udtalelsen er ikke ganske klar. »For lidt Interesse for Gerningen i Retten« kan betyde en skarp Dadel for, at Arbejdet i Retten af ham blev udført uden Interesse og fornøden Grundighed, men det kan ogsaa læses blot som et andet Udtryk for Slutningsordene om hans Interesse for anden Gerning, og den kan jo ikke bestrides. De anerkendende Ord om Kriegers Evner taler for at anlægge den sidstnævnte Fortolkning. I kvantitativ Henseende var Kriegers Assessortjeneste unægtelig et Særsyn. I min Tid eksisterede i Retten den Opfattelse (R. S. Gram), at han overhovedet aldrig gav Møde, et Eftersyn af Voteringsbøgerne fandt dog hans Navn. Min senere foretagne Gennembladning af Bøgerne for alle 10 Aar har vist, at Gram havde Ret med Hensyn til Tiden fra 28. Februar 1868 til Ministerudnævnelsen 28. Maj 1870, da han sad med Proceskommissionen; en Gang i hvert af de to Aar ses han dog at have haft en skriftlig Eftervotering. Foruden den nævnte var der Kommissionen om Orlogsværftet fra 21. April 1860 til 21. December 1861, om Forsvaret fra 2. Februar 1866 til November s. A. og om det kgl. Teater fra 7. Juni 1867 til 5. Oktober 1868. I Forsommeren 1864 var der Konferencen i London. Men foruden disse særlige Hverv var der Arbejdet i Rigsraad og Landsting for en stor Del som Formand eller Ordfører i Udvalg. Buch har sikkert Ret i, at han lod disse Forretninger have Fortrin for Møde i Retten, og der kunde han vel ogsaa bedre undværes. Et Aar som 1866 viser bortset fra en Del Møder i Ekstrasessionen ikke flere Møder, end der kan tælles paa en Haand, og Aaret 1867 kun et normalt Antal i Oktober, iøvrigt kun ialt 14; disse Aar har dog en Del skriftlige Eftervoteringer. Bedst besat men dog med store Huller var Aarene 1860—62; 1863 og 1864 er tyndt besat og samme Karakteristik maa anvendes paa 1865. Da det formodent-

lig altid har været uvist, om Assessor Krieger vilde indfinde sig, og om han kunde deltage i flere Retsmøder i en Sag, har han ikke for Justitiarius Rottbøll været noget bekvemt Medlem af Retten, og det skønnes, at Buch, der var Rottbølls højre Haand og selv den ideale Assessor, har haft vanskelig ved at forson sig med Kriegers Ambibietilværelse. Nogen Længsel efter at virke med Dommerbordets Opgaver besjælede næppe Krieger, og den nedadgaaende Linie i Mødehyppigheden kan tyde paa, at dette i stigende Grad har gjort sig gældende ved Siden af det andet. Men derfor kunde han jo godt, naar han mødte, gaa i Gang med Dagens Emne med fuld Interesse. Et egentligt Studium af hans Voteringers Indhold har jeg ikke kunnet optage. Som man kunde vente, anvender han den korte Form, men hans Udtalelser lyder baade selvstændige og interesse-rede. Hans løsere arbejdsmæssige Forhold berøvede ham naturligvis Rutine. Alt i alt viste Assessoraarene, ligesom Professortiden havde gjort det, at Politikerne i Krieger beholdt Overvægten over den faglige Jurist.

I de godt 7 Aar, han virkede som Assessor, foregik Flytningen af Rettens Lokaler 1. Juli 1864 fra Frederik VI's Palæ paa Amalienborg til Christiansborg, hvor Retssalen laa paa det Sted i Bygningen, der efter 1919 blev anvendt til Sagernes Forberedelse og Kæremaal. Af Kollegerne stod W. J. Ussing ham nær vel ogsaa P. D. Bruun og C. F. L. Mourier, medens A. H. Møllerup havde været Borgmester, da han sad i Borgerrepræsentationen. Da Højesteret kun var øverste Instans for Kongeriget, berørtes den ikke af Hertugdømmernes Afstaaelse. I min Højesteretshistorie er S. 110 omtalt forskellige mod Ministeriet gaaende Domme angaaende Prøvelse af Øvrighedsafgørelser. Et Eftersyn viser, at Krieger ikke deltog i Behandlingen af nogen af dem.

Justitssagerne (Straffesagerne) var i Antal mere end $3\frac{1}{2}$ Gang flere end de civile; de paadømtes naturligvis med fuld Bevisbedømmelse, og det rutinemæssige havde her en ret vid Mark, hvorfor det godt kan indrømmes Krieger, at hans juridiske Evner langt fra altid blev taget i Beslag. Først i Slutningen af hans Virketid, 1. Juli 1866, traadte alm. borgerlig Straffelov i Kraft efter at have været forberedt i to Kommissioner, hvoraf han havde været Medlem af den første 1850—59. Lovgrundlaget var derfor dels de fire Ørstedske saakaldte systematiske Love fra 1833—41 dels Danske Lov, og det kan ikke nægtes, at der slaar Nutidsjuristen en ram Lugt af Fortid og Enevælde i Møde fra adskillige af de Domme, der paa dette Grundlag maatte afsiges, selv om der i nogen Grad kunde bødes derpaa ved Benaadning. Dette Retsmiddel ligger imidlertid i andre Hænder end Domstolenes, og det er ikke sikkert, at Admi-

nistrationen, der stod den konkrete Opfattelse af Tilfældene noget fjernere end Retten, vilde være dens Indstilling følgagtig. Et Eksempel herpaa forelaa ved Dom 25. Oktober 1861 (hvori Krieger iøvrigt ikke deltog) omhandlende en Kvinde, der efterhaanden havde aflivet tre af sine uægtefødte Børn i den spæde Alder og herfor var idømt Lovens Straf af Henrettelse med Hovedet at sætte paa en Stage. Benaadningsindstillingen fra 8 af de 10 deltagende Dommere strandede paa Justitsminister A. L. Casse, der i Statsraadet pressede Henrettelsen igennem (den sidste paa en Kvinde her i Landet). Den senere Justitiarius P. Chr. N. Buch fortæller i sine utrykte Erindringer, at Retten harmedes derover, og at Kongen for sin Del siden betegnede Casse som »den Bøddel« el. lign. Casse beskrives i Biogr. Leksikon af N. Neergaard som en Cato-Type, hvis Stejlhed og Utilnærmelighed overfor Rigsdagen var typisk for ham. Som tidligere Justitiarius i den københavnske Overret og juridisk Forfatter har han følt sig overfor Højesteret, og det kunde vel ogsaa tænkes, at der sad et Nag tilbage, efter at Retten Aaret før under P. G. Bang havde taget Afstand fra hans Favorisering af Krieger som fhv. ekstraordinær Assessor, og det saa meget mere, som han selv var i ganske samme Situation at have en saadan Ud nævnelse af 7. Juni 1856 og vel ogsaa kunde tænkes at ville gøre Brug af den til at opnaa et Fortrin. Debatten herom i Statsraadet 9. December fylder 3 Sider. Ministrene Fenger, Hall og Monrad støttede Rettens Standpunkt i gentagne Udtalelser stadig imødegaaet af Casse, der talte Generalpræventionens Sag og henviste til, at Kongen en Gang mod baade Justitsminister og Højesteret havde resolveret Henrettelse. Kongen erklærede sluttelig, at han fandt Tilfældet af oprørende Art; senere har han altsaa set anderledes paa Sagen.

Gennemgangen af nogle samtidige Straffedomme afsagt indenfor en Tid af blot en Maaned giver et klart Indtryk af, at Retten bestræbte sig for at komme udenfor det lovbestemte Omraades strænge Straffesatser og over paa det arbitrære domstolsbestemte saaledes i Dom 28. Oktober 1861, hvor man forandrede Overrettens paa gode Grunde støttede Dom for Moderens Kvælning af sit nyfødte Barn og nøjedes med at fastslaa uforsvarlig Omgang ved Barnefødsel, der var ulovbestemt. I flere andre Tilfælde lagde Højesteret i Tiltaltes Favør en mere skrupuløs Bevisbedømmelse til Grund end af Overretten foretaget og kom derved bort fra grelle Resultater. Ogsaa den Ørstedeske Lovgivning maatte ses fra dette Synspunkt, saaledes naar ved Dom 14. Nov. 1861, der maatte give Livsstraf for overlagt Forsøg paa Giftmord, nogle Dommere (men ikke Krieger) forsøgte at indlægge den Forudsætning i Anordn.

4. Okt. 1833, at Midlet, der her havde været Anbringelse af 4 Svovstikhoveder i Maden, skulde være farligt. For 3. Gang begaaet Tyveri maatte Dom 30. Oktober 1861 efter Anordn. 15. April 1840 idømme Strafarbejde i 4 Aar, skønt corpus delicti kun var 1—1½ Fjerdingspund Fjer fra en Dyne; ved Benaadning nedsattes der til 18 Maaneders Forbedringshus, alm. borgerlig Straffelov indførte her samme Straf i 8 Maaneder. En mere udførlig Udførelse af ovenstaaende, der som et altfor specielt Stof ikke kunde finde Optagelse i vedkommende juridiske Tidsskrift, finder jeg ikke at kunne optage i Bogen.

En af Retssagerne fra Kriegers Tid maa omtales nærmere, baade fordi den karakteriserer Tidsrummet, og fordi jeg ikke kan være enig i hans Dommerskøn ved denne Lejlighed. Det er Paadømmelsen 6. Februar 1867 af Tiltalen mod Dagbladets ansete Redaktør C. St. A. Bille, Medlem af Rigsdag og Rigsraad, for at have agiteret for den lovstridige Anskuelse, at Afstaaelsen i 1864 af Hertugdømmerne statsretlig betød, at Berettigelsen for Christian IX og hans Dynasti som Kongehus maatte bortfalde til Fordel for Dronningens Broder Prins Frederik af Hessen gift med den preussiske Prinsesse Anna. Under Overskriften Fredsslutningen og Arvefølgen var dette udviklet i Bladet 13.-15. Oktober 1864. Uden reel Forbindelse hermed nærmest et Kuriosum men karakteristisk for Bille var hans Brev 30. Maj s. A. til Krieger i London med den Idé, at naar Holsten og Lauenborg med det sydlige af Slesvig blev fraskilt, kunde Christian IXs ældre Broder Carl gøres til Hersker over dette Land mod at adoptere Kong Christians Sønner, hvorved en Tilbageførelse i Personalunion senere hen vilde komme i Stand; herfor opregnes 5 Grunde. Med øjensynlig Faderstolthed tilføjer Bille: »Ovenstaaende Idee er min personlige Eiendom og originale Opfindelse, som herved overdrages Dem til uindskrænket Afbenyttelse«. Denne fandt ikke Sted, allerede fordi Krieger hadede Tanken om Personalunion.

Under Henvisning til, hvad der udførligere er udviklet i min Højesteret fra Grundloven til Retsreformen (1951) S. 111, bemærkes først om Retsspørgsmaalet, at Billes Konstruktion: Afkaldene paa Tronret fra Kongelovens Kognater havde til Forudsætning, at Christian IX kunde samle Monarkiet, da han ikke har kunnet dette, træder Kognaterne derfor ind — skyder til Side, at Tronfølgeloven 31. Juli 1853 efter en politisk Kamp, hvori Bille som Bladleder havde deltaget saa ivrigt som nogen, netop fuldstændigt og ubetinget ophævede Kognaternes Tronret, saa at den ikke kunde leve op i det Tilfælde, som man den Gang fandt Anledning til at beskæftige sig med, at Christian IXs Mandsstamme uddøde. Det samme maatte

gælde andre »Forudsætninger«. Gehejmearkivar C. F. Wegener, for hvem Bille dog skulde have det Fortrin at være cand. jur., erkendte i det ham afkrævede ikke offentliggjorte »Statsskrift« uden Betænkning dette, uagtet han før Lovens Tilbliven netop havde gjort sig bekendt ved at søge afværget, at Tronrettens Bortfald blev ubetinget. § 86 i alm. borgerlig Straffelov af 10. Februar 1866, der paa Gerningstiden substitueredes af almindelige Retsgrundsætninger, foreskrev Statsfængsel for paa anden Maade end ved Oprør og Voldsgerninger at søge at bevirke Forandring i Tronfølgeordenen. Herved vilde rammes Agitation for at danne en Opinion, hvis Tryk kunde medføre en mere eller mindre frivillig Tilbagetræden af Kongen. Situationen omkring Fredsslutningen, da man under Fortvivelse og Panik under Nederlagene mistænkte Regeringen for tilsigtet Statskup paa Fællesforfatningsomraadet ved at beslutte Rigsraadets Ophør og havde været inde paa hemmelige Forhandlinger med Sverige om en nordisk politisk-dynastisk Union, der forudsatte Christian IX's Tilbagetræden, afgav en gunstig Jordbund, og da, som Krieger oplyser, III S. 228, Kongen selv var inde paa den Tanke, at hans Ret beroede paa Londontraktatens fortsatte Realitet, kunde Maalet maaske ikke ligge fjernt, men den øjeblikkelige Tiltale virkede dæmpende. Paastaaet god Tro hos Bille med Hensyn til det statsretlige maatte der kunne bortses fra, selv om Doktrinen kunde være god nok til at blænde den historisk uvidende, og Loven var jo 10 Aar gammel. Bille havde desuden ikke talt med nogen i Forvejen, og han slyngede sin Teori ud med sædvanlig Selvsikkerhed ingenlunde som Diskussionsindlæg, medens han maatte kunne indse, at han »beviste alt for meget«, thi vilde han ogsaa anvende sin Doktrin, hvis Landsafstaaelsen havde været væsentlig ringere eller først var indtruffen efter flere Aar? Artiklerne, der lød objektive, røbede sig ved at forbigaa hele Lovens Tilbliven og andre Urigtigheder.

Forsvaret førtes paa, at det drejede sig om »en statsretlig Undersøgelse«, en Undertitel der klogelig var anbragt paa et Særtryk af Artiklerne. Først i sidste Øjeblik fandt Bille paa at sige, at han havde tilstræbt at skaffe Kongens Adkomst nyt Grundlag ved Lov eller nye Afkald — hvad Artiklerne desværre ikke antydede. Naar denne Betragtning kunde trænge igennem i Højesteret, skyldtes det bl. a., at forskellige faktiske Oplysninger ikke var kommen frem, Oplysninger som vi nu henter — fra Kriegers Dagbøger: at Bille forgæves havde søgt Kontakt med Prins Frederik i Sydtyskland og betegnede dette som uforstandigt fra Prinsens Side, at der forelaa Meddelelser om et politisk Tilhæng til Prinsen samt hans Hustrus Opposition til hans Afkald, foruden at han vitterlig —

uden at det berørtes under Sagen — baade i Frankfurt i Forbundsfor­samlingen og paa Londonkonferencen havde reklameret ud fra sit Forudsætningssynspunkt. Naturligvis maatte det være uden Betydning, at Prinsen ifølge sine Aspirationer til Kurhessen meget mulig ikke brød sig om Kongeriget kun om Lauenborg og Dele af Holsten, det var Anfægtelsen af Christian IX's Stilling, der var det strafbare.

Udover det i Bogen om Højesteret oplyste om Artikelrækkens Fremkomst i Oktober 1864, nemlig at Bille to Maaneder før havde bragt et Par Artikler i samme Retning, maa tilføjes, at han som oplyst hos Aage Friis: D. G. Monrad i 1864 (1914) S. 106 og 302 allerede luftede Tanken først i Juni altsaa samtidig med sin Ide om Hertug Carl. Herom skrev P. Vedel 9. Juni til Krieger paa Londonkonferencen (Brev Nr. 135 i Brevvekslingen i D. Magazin 7. R. 3. B.) og siger, at han søger at paavirke Monrad til at faa Kongen til at opgive Tiltale, idet Vedel anser en Procedure for yderst farlig ogsaa for Kongen; i Brev Nr. 138 svarer Krieger, at Tiltale vilde være afsindig. Monrad bemærker i sit af Friis udgivne Skrift om Krigen, at den senere rejste Sag endte med Frifindelse, idet Højesteret opfattede Artiklerne som en videnskabelig Undersøgelse. Han knytter hertil den Kommentar, at Undersøgelsen i dette Tilfælde kom til at udøve en stor politisk Virkning, og at det var, som om en Mine var sprunget. Den Tanke opstod, at det nationalliberale Parti gerne ønskede at skille sig af med Kongen, idet Prins Frederik ved sin Forbindelse med det preussiske Kongehus maaske kunde skaffe det bedre Fredsvilkaar. Det senere foretagne Sagsanlæg, da Billes Agitation — »Undersøgelsen« — fremturede, var sikkert praktisk. Kriegers og Vedels Standpunkt dertil turde hænge sammen med deres ringe Agtelse for Christian IX's Dømmekraft.

Sagens langsommelige Behandling havde medført, at den politiske Situation efter Gennemførelsen af den gennemsete Grundlov og den politiske Skandinavismes Forlis var totalt forandret; straffet­retligt skulde dette være ligegyldigt, men en Benaadning vilde være naturlig. Paa Eftertiden kan hele denne Retsbehandling ikke opretholde Udseendet af at have været rigtig alvorlig ment. Advokat N. Levinsens Aktorat savnede Næb og Kløer og undgik den Oprødning i Fortiden, som for flere kunde have været ubehagelig. Advokat G. Brocks Defensorat bestod i ved Ordets Kunst at for­vandle Parti- og Døgnpolitikeren Bille til teoretisk Retsforsker. Krieger var her ikke den Mand, der under den — bortset fra en enkelt Dommer — almindelige Tilslutning til Antagelse af mang­lende forbryderisk Hensigt efter abstrakt Jura vilde frondere til Skade for en værdifuld Partifælle; en Aftræden som speciel in-

habil, ialtfald ifølge hans særlige Viden, vilde have været paa sin Plads. Ogsaa et Par andre af Dommerne havde parallelle politiske Sympatier og gennem Justitarius havde man faaet Indtryk af, at Kongen ikke ønskede Domfældelse.

Til sin norske Ven Advokat Dunker skrev Krieger 16. s. M.: »Det glæder mig, at De yder Højesteretsdommen i den billeske Sag Deres kyndige Anerkjendelse. Den er utvivlsomt rigtig og den har gjort et godt Indtryk. Der er i Grunden Ingen, der offentlig tør krige imod den. Hertil bidrager det og meget, at Regjeringen efter vore Forhold vilde have følt sig forlegen ved en Domfældelse. Men jeg skylder dog Sandheden at sige, at ogsaa jeg har stemt for at paalægge Bille Sagens Omkostninger; efter vor hele Retspraksis var det umuligt at komme til et andet Resultat. Brocks Forsvar var vel gjenneomtænkt. Det var godt holdt — havde han kunnet tilegne sig Noget af Deres Ro, havde han kunnet lægge den sidste concentrerende Haand paa Foredraget, inden det holdtes, saa havde det været ypperligt. Udfaldet havde ogsaa for Brock Betydning. — Kort før Sagen begyndte sagde den unge Scavenius i Folketinget, da man talte om Billes sandsynlige Skjæbne: Han bliver jo naturligvis dømt, for han har jo Brock til Forsvarer; det Menneske taber alle Sager. Factum er jo, at der er ingen Advocat, der har vundet saa mange Sager, men de glemmes jo ligeoverfor de enkelte fameuse Sager, han har tabt, af saadanne Personer som Scavenius og hans Lige.« Dunker var berømt — eller berygtet — for sin Evne til at faa tiltalte Personer frifundet. Paalæget af Omkostninger havde her faaet den særlige Begrundelse, at Bille intet havde sagt om Artiklernes Formaal — i Virkeligheden et Sandheden afslørende Forhold. Brock var nationalliberal Landstingsmand. Kriegers manglende Sans for Adskillelse af Dommer- og politisk Virksomhed kommer frem i et andet Brev til Dunker S. 167.

I denne Periode var Krieger med Hensyn til Politik i højere Grad henvist til at anstille Betragtninger og levere Referater; derfor nogle Bemærkninger om denne Side af hans Virksomhed.

Da hans 1.—7. Bd. Dagbøger udkom i 1920—25, fik de ikke nogen videre god Modtagelse i Pressen, og man kan regne med, at de ikke vakte Sympati for deres Forfatter. Bestemmende for Indtrykket af et litterært Værk er det i høj Grad, med hvilke Forventninger man er gaaet til Læsningen. Og hvis man havde tænkt sig en Fremstilling, der gav sammenhængende Billeder af Begivenhederne isprængt med interessante Betragtninger, havde man unægtelig regnet fejl. Til Læsning som Historiebøger opfordrer Dagbøgerne ikke. Det der skal fortælles, bliver meddelt i den kortest

mulige Form, blot at Hukommelsen faar sine Holdepunkter, og blandet sammen fra forskellige Omraader, fordi Søgelysets Kegle roterer over en stor Flade, medens Refleksionerne holdes i Baggrunden. Der kan dog ogsaa forekomme længere Udviklinger; en saadan fra Begyndelsen af 1849 er omtalt foran S. 54 f eller en Aforisme som 12. Maj 1865, III S. 280: »Det er eiendommeligt nok at see, hvorledes de Gamle enten opløse sig (sædvanligt i Optimisme, f. Ex. Sibbern) eller chrySTALLISERE sig (sædvanligvis i Pessimisme, f. Ex. A. S. Ørsted«. I II S. 6 (sidst i 1858) er opført et Antal Fødselsdage for fremragende Mænd ordnet i Tiaar fra 1770 til 1820, hvortil knyttes denne Refleksion: »Det er ganske mærkeligt at see, hvorledes de større Begivenheder umærkeligt indvirke paa Personlighedernes Udvikling. I det hele kunne vel de forskellige Decennier siges nogenlunde ligeligt at have frembragt betydende Personligheder, men i Aldersklassen 45—50—60 [formentlig i 1858] er Restaurationens og Reactionens tilbageholdende Præg mærkeligt«. Ved de 3 første Tiaar noteres talrige Mænd (alle danske). »Fattigere«, hedder det, »er 1800—09 paa vordende practiske Mænd men anderledes 1810—20,« hvortil bl. a. de førende liberale Politikere (dog ikke Krieger selv) henregnes. I VII S. 158 er Rækken fortsat.

Men det blev ogsaa stadig fremhævet, at Forfatteren med Forkærlighed synes at give Udtryk for sin kritiske Holdning til forskellig Side. Den rammer baade Frederik VII med Gemalinde, Medlemmerne og det glücksborgske Kongehus og Unionskongerne, og den rammer Politikerne ogsaa hans Partifæller. Er det nu noget at forarge sig over, naar det forudsættes, at Forfatteren har været ærlig i sine Ræsonnementer og har berigtiget mulige Misforstaaelser efter senere erhvervet Oplysning (og det blev iagttaget)? Dagbøgerne kaldes efter deres Hovedindhold politiske, og Politik er Kamp og Dispyt. Og navnlig maa det ikke glemmes, at de er at opfatte som Forfatterens Monologer i Studerekamret, og at Læseren egentlig indiskret — paa samme Maade som Arkæologen bryder Gravfreden — trænger ind paa en Afdøds Enemærker. Hvis det ikke kan bebrejdes den Afdøde at have været uretfærdig, skal det ikke bebrejdes ham at have haft Sympatier og Antipatier; uden dette vilde Bøgerne virke blodløse. Og blodløs var Krieger ikke, selv om han baade var boglærd og Pebersvend. Denne Side af Dagbøgerne svarer ganske til hans lette og muntre Brevstil, naar han skrev til sine Venner; Ironien er nu en Gang Juristens mentale Tilværelsesform, og han var ikke uden Lune. Naar han f. Eks. i Ærgrelse over sin Ven Andræs ivrige teoretiske Ræsonneren og praktiske Passivitet i 1864 skriver saaledes: »Han tør ikke gribe

Roret; men det gaar med ham som med Coquetterne; de ville fastholde alle Mulighederne; men Virkeligheden, Giftermaalet — Nei Tak«, har han truffet ham i et Glimt, III S. 215.

Naar man vil mene, at han havde Tendens til at trække andre ned, naturligvis for at hæve sig selv, er Fru Heibergs Vidnesbyrd (Et Liv 4. Udg. III S. 137) af Interesse: »Naar hans Venners Holdning, ei sjeldent modsat hans egen, mishagede ham, da kom aldrig et bittert Ord over hans Læber end ikke for mig, som han dog kaldte »sin Fortrolige«. Det høieste Samtykke i Klager mod disse var den tause tillukkede Mund. Han ærede sine tidligere Venner, som Heiberg, som alle noble Naturer gjøre«. Mødte han Pral eller Upaalidelighed, »kunde han være noget haard,« siger hun videre, og det barske kunde vel ogsaa faa Næring af Mismodet over Landets efter 1864 reducerede Stilling, der maatte sætte Fordringerne saa meget højere til, hvad der blev ydet.

Hovedtrækkene i den almindelige udenrigske Historie i Tiden op til Krigen 1864 kan gives saaledes: Aaret 1861 var gaaet hen med Tilnærmelser, fra tysk Side til Forbundseksekution fra dansk til endelig Udskillelse af Fællesforfatningen af de tyske Hertugdømmer. I Efteraaret var som Garant for det ejderdanske Standpunkt Orla Lehmann optaget i Ministeriet. Magterne begyndte at beskæftige sig med en Deling af Slesvig som Løsningen, og ved den fra engelsk Side foreslaaede internationale Konference vilde denne sikkert være bragt paa Bane, men Tanken om en saadan mødte her almindelig Afvisning. I Rigsraadet, der mødte i Januar 1862, kunde Hall ikke gennemføre forskellige Forslag til Forfatningsændring, der i Mangel af Holstens Tilslutning kun skulde gælde Danmark-Slesvig. De nationale og skandinaviske Stemninger fik Næring ved Istedløvens Opstilling, ved Kongemøder og Studentermøder, og det følgende Aar bragte stærke Tilkendegivelser af ejderdansk Utaalmodighed. Paa den anden Side havde England i Gothadepechen sluttet sig til andre Magters Forkastelse af Fællesforfatningen, men Begivenheder som Prinsesse Alexandras Formæling med Prinsen af Wales og Polens Opstand virkede i modsat Retning, og Preussens Stilling syntes overhovedet at være svagere. Da de holstenske Stænder derpaa havde vist udpræget Modvilje mod et Samarbejde og førte Klage til Forbundsdagen, udstedtes Kdg. 30. Marts 1863, der bl. a. bestemte, at naar en holstensk Lov om et Fællesanliggende blev givet af Stænderne og Kongen, uden samtidig ligelydende Lov for de andre Landsdele, men Opretholdelsen af Fællesskabet var uforeneligt hermed, skulde de fornødne Foranstaltninger træffes. Det bebudedes, at Rigsraadet

skulde behandle Forslag til Lov om Fællesforfatning for Danmark og Slesvig. I Juni blev Prins Vilhelm græsk Konge, og Palmerston talte i Underhuset med Eftertryk den danske Sag. Forbundets Krav om Ophævelse af Kdg. afsloges, og et Ultimatum paa 3 Uger fra 1. Oktober meddeltes. Skønt den europæiske Situation var forværret, og formel svensk-norsk Alliance ikke opnaaet, forelagdes Grundlovsforslaget 28. September, gennemførtes med nogle Ændringer 13. November og stadfæstedes 18. s. M. Rigsraadets Sammensætning og Myndighed ændredes, Domstolene kunde prøve Øvrighedsmyndighedens Grænser, Ændring kunde ske med over Halvdelen af Stemmerne i hvert Ting. Rigsraadet fik nemlig et Landsting med 83 — som før med Census — valgte Medlemmer og 18 kongevalgte og et Folketing med 130 Medlemmer. Tingene havde Forslagsret. Uoverensstemmelser om finansielle Bestemmelser afgjordes af Fællesudvalg. Rigsretten bestod af hele Landstinget og 6 af Højesterets og 3 af den slesvigske Appellationsrets Medlemmer. Ikrafttrædelsen skulde ske 1. Januar 1864, og da Pressionen om at ændre dette afvist, kom Krigen.

Den Hallske Tilbagetrækningspolitik, som Krieger i 1858 erklærede at ville slutte sig til, da Andræ ikke vilde tage Føringsen for en Politik, der hævdede Fællesforfatningsloven, er Genstand for Dagbøgernes Iagttagelse og ikke ubetingede Anerkendelse, lejlighedsvis optræder Krieger raadgivende. Ind imellem kan et Par karakteristiske Udtalelser om andre Emner fortjene at anføres. 22. Oktober 1861 skrives: »Det er interessant at see, i hvilken Grad Troen paa Frankrigs »liberale« Fremtid vinder Omraade hos mange alvorlige Mænd, især naar de have en religiøs Grundanskuelse! Denne Alliance mellem Friheden og Religionen, som den nødvendige Betingelse for at beherske baade Reactionen og Radicalismen, forkyndtes alt før 1848 af flere høitbegavede Mænd (Montalembert) Ventura i Rom efter Pius IX Tiltrædelse o. s. v. for ikke at tale om Lamennais; men det er især efter Crisen i 1848, at man ligesom mere centralt føler Nødvendigheden af en religiøs Samvittigheds Pligtfølelse som Frihedsudviklingens Lærer og Betrygger. Reformeer dig selv, hvis du vil være værdig til at reformere Staten ... I den protestantiske Verden have Theologerne i Reglen ligesaa lidt som de Liberale havt tilstrækkelig Øie herfor.« Den 23. Juli 1862 skriver han: »Vil man phantasere — og kan man i Grunden lade det være? — saa ligger det Spørgsmaal nær: Dersom Arvesagen ikke var ordnet i 1852—53, dersom den havde hentaet til den orientalske Krigs Udbrud, vilde man da have kunnet ordne en fælles Arvegangsorden paa et skandinavisk Grundlag samtidig med en dansk-svensk Alliance med Vestmagterne mod

Rusland? — Svaret maa vel blive: *under een Betingelse* : nemlig hvis Sverrig i 1848 havde taget Deel i Krigen mod Tydskland«. Spørgsmaalet blev saa videre, om Sverige ikke i ældre Tid havde bundet sig overfor Rusland til at afholde sig derfra. Det ses f. Eks. af Indledningen til 18. Bog, at en Række Optegnelser og Sammenstillinger vedrørende Begivenhederne 1812—13, Befrielseskrigen mod Napoleon etc. er udeladt. Med andre Ord: Dagbøgernes Forfatter har ikke været en blot annalistisk Historieskriver, han har reflekteret over det historiske Stof, han havde inde, og har ladet Fantasiens tumle med det. Hans Viden var ikke tør »Rubrikviden«, selv om det ikke var hans Sag at udmønte den i Afhandlinger. Under 24. Oktober s. A. hedder det: »Lehmann er i høj Grad falden af. — Hvad have vi dog ikke tabt i de senere Aar? For ikke at nævne Ørsted, Mynster og Collin — Schou og Heiberg, Larsen, Hvidt og Ingemann — ikke En af de store Navne fra Krigen er tilbage, og af Unge: Kierkegaard, Bornemann, Knuth og Blichfeldt« 2. November s. A. findes en noget gaadefuld Tilførsel: »Lehmann taler, som om han vil gjøre ... til Cabinetsspørgsmaal; Bille taler om det Samme med Hs. til min Constitution som General-auditeur for Søetaten«. Bille var Marineministeren; denne Plan, som der ellers ikke vides noget om, maa være Udtryk for stærk Paaskønnelse af Formandshvervets Udførelse i Orlogsværftkommissionen. Der var Ledighed ved Højesteretsassessor H. J. Koeboeds Afgang. Hvad det politiske angaar, oplyses det under 31. Marts 1863 — Dagen efter Kdg.n. — at Hall kom op til ham om Aftenen, og Krieger raadede ham til at forelægge en Hærorisationslov, svarende til at den holstenske Hærafdeling udsøndredes, samt en Toldlov, hvorved der blev Grund til Indkaldelse af Rigsraadet, »men et Forfatningsforslag kan kun lidet nytte.« Denne sidste Udtalelse stiller ham ikke som en af Stifterne af den uheldsvangre Forfatningsreform. Naar Forslaget dertil kom, maatte han naturligvis arbejde med det. Den 30. Oktober opgør han Stillingen saaledes: »I 1861 lod vi en fremmed Gesandt rode i vore Indvolde (Brøde). 1862 fik vi Straf, et uforskammet Forslag fra denne Gesandts Minister (Uheld) [sigter til John Russells Gothadepeche, der vilde ombytte Monarkiets Fællesorgan for Lovgivning med 4 parallelle Organer], i 1863 hidtil stort Held — lad os nu see, hvorledes det gaaer.« De seneste Efterretninger fra Unionens Udenrigsminister gik ud paa, at Alliancetraktaten stod foran Afslutningen, men snart efter oplystes Upaalideligheden heraf. Efterat Hall 24. December havde demissioneret, ønskede Kongen Raadførsel med en Del af Rigsraadets Medlemmer, hvad dog løb ud i Sandet, og Krieger (som den 24. skal have faaet Hall fra at indkalde Rigs-

raadet samtidig med, at hans Ministerium aftraadte, Neergaard II 2 S. 974, hvorom Dagbøgerne dog intet indeholder) fandt for sin Del ikke at kunne blande sig i Forholdet mellem Kongen og Ministeriet. Da Monrad derefter havde paataget sig at danne Ministerium, kunde han efter Sagens »forkvaklede« Stilling ikke bekvemme sig til at tage noget Ministerium, og Spørgsmaal om Stillingen som Direktør i Udenrigsministeriet med Referat til Kongen faldt ogsaa bort. 31. December var det nye Ministerium dannet.

Rigsraadstidende oplyser om Samlingen 1862, at der var stillet to Ændringsforslag til Fællesforfatningsloven, hvoraf det ene, der bestemte Antallet af de til Vedtagelser nødvendige tilstedeværende, vedtoges; herfor gav han et vægtigt afsluttende Indlæg. Det andet indeholdt nogle spredte mindre vigtige Bestemmelser og gennemførtes ikke; Krieger tog ikke Ordet. Iøvrigt var han Ordfører eller Formand eller begge Dele ved adskillige mindre Lovforslag. En af hans legislative Formaninger kan anføres: »Man kan være fuldkommen sikker paa, at lader man haant om den rette virkelige ægte Formsans, kommer man ind paa et kaotisk Virvar eller ind paa Jaskeriets Enemærker.« Sp. 1705. I Efteraaret 1863 førte Regeringen saa den omarbejdede og alene for Danmark og Slesvig gældende Fællesforfatningslov frem. Efter en Førstebehandling, hvor Krieger ikke ytrede sig, anbefalede han Forslaget om et Udvalg paa kun 9 Medlemmer, og for et saadant blev han Formand og Ordfører. 2. Behandling førte til Afstemning om de enkelte §§'er delt i Afsnit, hvorom han efterhaanden gav sine Udtalelser med hele den formelle og saglige Overlegenhed, han ubestridelig sad inde med paa Forfatningsomraadet, men uden politisk Vurdering af Forslaget. Han udtalte herunder for sin Person, at han havde en meget stærk Sympati for, at den Tid skulde komme, da Landstingets Medlemmer ikke skulde bebyrdes med dagligt Vederlag eller særlig Løn. Det var hans Overbevisning, at det hørte med til Friheden, at der var mange Mænd, som gennem et Tillidshverv var villige til dette ulønnede Arbejde i Statens Tjeneste, men han troede ikke, at Tiden dertil var kommen, og vidste, at mange var derimod. Sp. 705. Ved Hovedpunktet, Lovgivningsorganets Opbygning, paapegede han dog, at vort Folks »almuesindede Karakter« faar et stærkt og mægtigt Udtryk i Folketinget. Hvad Landstinget angaar, er den naturlige Opfattelse af Kongemagten, at der indtræder et Antal kongevalgte. Med Hensyn til Census henvises til, at det bestaaende Rigsraad havde denne Oprindelse og bortset derfra, at et Kulturfolk som det danske trænger til en anden alsidigere Repræsentation. Indledende havde han sagt: »Skal en Forfatning vinde Rod i et Folk — og jeg spørger ikke om enkelte Aars Dom — skal

en Forfatning virkelig vinde Anerkendelse som velsignelsesrig, saa maa vi i det mindste tænke os frem et Aarhundrede eller to, thi først da kommer Dommens Tid. Skal der kunne dannes en Forfatning, som engang kan fortjene en saadan Ros, saa maa det være en historisk Forfatning, det vil sige en Forfatning, der svarer til det Folk, for hvem den skal virke, og det maa den dobbelt hos et Folk, der — det være mig tilladt at sige det, maaske nogle ville smile, men det er mig det samme — er et historisk Folk.« Sp. 875.

Hall havde gjort Vedtagelsen med de fornødne 2 Tredjedele Stemmer til Kabinetsspørgsmaal, og han talte ved 3. Behandling saa indtrængende derfor, at flere hidtil vaklende Medlemmer stod op og erklærede deres Tilslutning. Krieger talte sidst, og det var hans eneste sammenfattende Udtalelse. Der er Grund til at se lidt nærmere paa hans Ord, der ofte er kritiseret og mistydet. Naar Neergaard skriver, at de var »baarne af en sikker Sejrsfølelse og af fuld Fortrøstning til, hvad Fremtiden vilde bringe«, vilde det være rigtigere at nøjes med at sige, at hans Ord »dristig vogt halvt er vundet« udtrykte Fortrøstning til Fremtiden, nemlig saa megen Fortrøstning, at han ikke vilde modsætte sig Forslaget: »Jeg vilde ikke kunne bære Ansvar for dets Forkastelse.« At Krieger, naar han overvejede Chancerne under et militært Sammenstød, regnede med mere end en halv Sejr, mener jeg heller ikke, hans Dagbøger giver Udtryk for. Den af ham anvendte Udtryksmaade om at »bære Ansvar« — for andet var det ikke — er det formentlig, der har ført andre til i Almindelighed at sige, at han savnede Mod til at paatage sig et Ansvar — men i saa Fald vilde han her have sagt »stemmer ikke« subsidiært »nej«. Atter andre finder her en hos Krieger »uvant Fremfart (og Patos)«. Hans kortfattede Udtalelse, der som nævnt var hans eneste samlende, gjorde, som han sagde, ikke Regning paa nu at vinde Stemmer, den var især vendt mod Bluhme. Arbejdsmæssigt kunde man nok tale om Fremfart, nemlig den for Krieger vante svarende til hans Bestridelse af Ordførerhvervet i 1849.

Foruden Indholdet er der Formen! Professor Sven Clausen, der i Den danske Rigsdag 1849—1949 IV skriver om Talernes Form, kommer S. 415 til de Nationalliberale og gør Kriegers Ord til Grundlag for en Udvikling om, at deres Veltalenhed var tyskpaavirket, skønt hans Beskrivelse mere synes at passe paa franskpræget Advokatur (Gustav Brock) og Krieger ialtfald havde ikke gaet i Skole hos tyske Filosofer. I Talen finder han »noget skuespilleragtigt, paataget dramatisk, som virker letfærdigt«, og Professoren lader derefter sit Vid spille, hvorved der gøres Brug af Ch. Dickens, Tegneren Daumier og vor egen Fritz Jürgensen, af

hvis Produktion en Helsides Prøve leveres i Haab om at virke overbevisende. Det gør den forsaavidt ogsaa med Hensyn til det letfærdige, dog ikke fra Kriegers Side. Den, der læser den kun 5 Spalter lange Udtalelse Sp. 1324 ff, vil stifte Bekendtskab med en fra først til sidst fast optømt prunkløs Redegørelse for Stemmegivningen med kyndige Sideblik til Holstenerne og til Udlandet. De løsrevne Stumper gaar glat ind i Sammenhængen, og der mangler end ikke en Skæmt (om Elskerinden, der har ventet 15 Aar), der fører til Billedet om Døren, der maa lukkes, men atter kan tænkes aabnet. Det betydningsfulde nu var, at Regeringen erklærede, at Ordningen kun skulde ske gennem Rigsraadet, og dette Tilbud kunde Rigsraadets Medlemmer ikke støde tilbage. Indledende Overigten over Magternes Holdning siges det: »Jeg for min Del kan ikke dele den pessimistiske Anskuelse, at al Udvikling i den nyeste Tid skulde gaa i Retning af Absolutisme og Prætorianisme . . .« Saa er der den — ligeledes løsrevne — Udtalelse: »Tyde ikke mange Tegn paa, at den Fyrste, som sidder paa Sveriges og Norges Trone, beandtet ej blot af Muserne, men ogsaa af Musernes Moder, staar i Begreb med at genoptage den store Gustav Adolfs nordiske Politik?« Den opfatter jeg som en Blomst tiltænkt den poetiske Drot *hinsidan*, naar han læste Referatet af Talen i sin Avis. Musernes Moder, Erindringen, gaar paa Oskar I og Gustav Adolf. 10. November omtaler Dagbøgerne to Artikler i Aftonbladet, den ene skrevet af selve Prins Oskar, om det skandinaviske Forsvarsforbund, den anden om Gustav Adolfs Politik; det er jo dem, Krieger har tænkt paa, og han vidste ikke, at Sverig vilde svigte Alliancen.

I Tiden forud for Martskundgørelsen var der foregaaet, hvad man har betegnet som »Skandinavismens Kulmination«: Forsøg paa at igangsætte Bestræbelser for en politisk-dynastisk Forening mellem de nordiske Lande, hvilket maatte forudsætte, at Prinsen af Danmark paa en eller anden Maade blev skudt tilside. Monrad var gaaet i Spidsen herfor overfor den svenske Gesandt Hamilton paa en Maade, som var faldet denne for Brystet, Ministrene Lehmann og Hall fulgte noget forsigtigere efter. Som Privatmand aabnede Redaktør Carl Ploug samtidig en parallel Offensiv. Det hele afvistes fra svensk Side. Krieger fik Kendskab til Ministrenes Planer, som han betegner som »Sværmerier« II S. 299; men man søgte ikke at interessere ham. Historisk Tidsskrift 10. R. 3. B.

Fra Juni 1863 var Krieger Medlem af Rigsdagens Landsting, valgt i København, og han var saaledes Indehaver af hele to parlamentariske Mandater ved Siden af Dommerstillingen, en Kombination, der nu om Dage ikke anses for heldig af Hensyn til Indtrykket udadtil af en med den politiske Partistilling følgende Man-

gel paa social Ligevægt. De Emner, han her i Tiden op mod Krigen fik Lejlighed til at udtale sig om, var lovgivningsmæssigt ikke af større Betydning. Der forelaa Forslag om Ændring i Loven om Sognebaandsløsning af 4. April 1855, hvor han hævdede, at man kunde klare sig med Anordning. Brugen af Lovsformen vilde han helst forbeholde for den store Opgave om Ordningen af Kirkens Forfatning, hvorved der baade vilde blive Spørgsmaal om Kirkens Frihed overfor Staten og om Frihed indenfor Menighederne, men ved det hele maatte der gaas varsomt frem, Sp. 212 ff. Det kgl. Teater havde i Sørgetiden haft Indtægtstab og skulde have et Ekstratilskud. Han fandt Anledning til at bemærke: »Hvis Noget kan gjøres for Theatret, saa maa jeg bede Dem være overbevist om, at det ligger udenfor denne Forhandlings Omraade; det sees af Theatrets Historie, at der er en Opadgaaen til visse Tider og en Nedadgaaen til andre Tider, men det er ikke Repræsentationen, som i slige Tilfælde kan forandre Nedadgaaen til Opadgaaen; det er ikke fra Repræsentationen, at de store Digttere komme, ikke fra Repræsentationen, at de store Skuespillere komme.« Disse ubestridelige Bemærkninger synes at dække en Protest mod en materialistisk Opfattelse af Teatrets »Drift«, Sp. 812. En af Ploug foreslaaet Adresse til Kongen udtrykkende Troskab og Hengivenhed og Haab om Hævdelse af Novemberforfatningen gav ham Sp. 165 Anledning til en personlig Udtalelse: »Jeg har for min Deel i de Aar, der ere forløbne siden 1851, aldrig med nogen Skarphed kunnet slutte mig til dem, der erklærede sig for, hvad de kaldte ubetingede Ejdermænd, eller til dem, der for enhver Priis vilde være, hvad de kaldte Heelstatmænd; jeg kunde ikke det Første, thi jeg kunde ikke ansee det for et Gode at skilles fra Holstenerne, naar de selv vilde leve sammen med os; jeg kunde ikke det Sidste, thi det var efter mit Skjøn at krænke det, som var det Væsentligste og som under alle disse Kampe med Tyskland under alle disse Forhandlinger med Fremmede maa fastholdes, nemlig den danske Kronen og det danske Riges Selvstændighed. Hævdelsen af dette Formaal taalte meget vel, at man arbeidede for en Fællesforfatning, men den opstillede ganske vist Betingelser med Hensyn til denne Fællesforfatning, Betingelser og Grændser for denne Fællesforfatnings Indhold, Betingelser og Grændser for denne Fællesforfatnings Tilvejebringelsesmaade.« Da Ploug hertil fremhævede Betydningen af at komme til en Afgørelse — Debatten var 21. Januar 1864 — ytrede han Sp. 167: »Jeg troer, at det ofte er nødvendigt at have 15 Aars ja maaske 30 Aars ja vel endog 50 Aars Trængsler for at komme til et godt Resultat — hellere Trængsler end en slet Afgørelse.« Krieger havde den udholdende Taalmodigheds Naade-

gave, og dog var ingen mere bestemt end han til at kræve Udbytte af Arbejdsdagen. Konseilspræsident Monrad deltog ogsaa i denne Forhandling, og Krieger, der til ham havde bemærket, at han først skulde vinde hans Tillid i den nye Stilling i Spidsen for Ministeriet, sluttede af med følgende skarpe Replik til ham: »Ingen af os veed, hvorledes det er gaaet til, at den høitærede Konseilspræsident er blevet Konseilspræsident. Ingen af os veed, hvad den højtærede Konseilspræsident vil.«

Londonkonferencens Historie er egnet til at sætte Tanker i Bevægelse, og det siger sig selv, at Bedømmelsen af en for Landet saa skæbnesvanger Begivenhed stiller Krav til Historikerens Frigørelse for Stemningsindtryk. Efterat N. Neergaard i Danmarks Riges Historie VI (1907) havde leveret en objektivt holdt indgaaende Fremstilling, uddybede han i 1916 denne i Under Junigrundloven II 2 ikke mindst ved Hensyntagen til tysk Litteratur, saa at den omhyggelige politiske Belysning af de skiftende Faser i Forhandlingen bragte dette Afsnit op paa 230 Sider. Denne Undersøgelse maa antages at være taget som Grundlag i de senere Behandlinger ved Povl Engelstoft i Det danske Folks Historie VII (1926—27), i det væsentlige gentaget i Schultz' Danmarkshistorie VI (1942), og i de to D. G. Monrad-Biografier af P. Stavnstrup (1948) og P. Lauritsen (1950). Fremkomsten af Kriegers Dagbøger, 3. Bd. 1921 og Trykningen af Brevveksling mellem Krieger, Monrad og P. Vedel (Danske Magazin, 7. R. 3. B. 1940) har dog givet et nyt Stof. Idet Emnet for mig som for de to Biografier er en Episode i Kriegers politiske Liv, optager jeg ikke den fuldstændige Skildring af Konferencens Gang, men holder mig til Slutningsakten, hvori den løb ud, og knytter Kommentarer til det allerede fremdragne.

Medens Neergaard i sin første Behandling af Emnet ikke rejser den personlige Kritik, er dette Tilfældet i hans Hovedfremstilling. Han anerkender S. 1210 baade Kriegers Kundskaber og Interesse for Slesvig, men betegner ham som en saare farlig Mand paa denne Post, idet han overførte for meget af sin Selvsikkerhed fra de hjemlige Forhold til denne nye Skueplads, hvor han manglede virkeligt Kendskab til Personer og Forhold. Han savnede al diplomatisk Øvelse og Erfaring fra personlig Forbindelse med ledende Statsmænd eller Diplomater udenfor Norden. Selve hans ydre Optræden betegnede ham straks som en fremmed Fugl paa disse Ene-mærker, og hans Ry som udpræget Nationalliberal og en af Hovedophavsmændene til Novemberforfatningen skulde just ikke bane Vejen for ham. Han saa baade den medbefuldmægtigede Quaade

og flere af Udlændingene over Hovedet og mente at kunne indvirke paa Ministeriet Palmerstons Skæbne. Endelig havde han sit Partis Tro paa Danmarks militære Stilling. Ogsaa Engelstoft retter Kritik mod Krieger, der ikke var Diplomat og i ydre Væsen og Fremtræden ingenlunde Salonmand. Han taler om manglende diplomatisk Smidighed, der nu og da lod ham støde an, og om hans utrolige Selvsikkerhed, der gjorde ham ubevægelig baade overfor Konferencen og Kollegerne og Regeringen hjemme og om »medfødt Mangel paa resolut Abstraktion«. Dette sidste Led i Karakteristikken forekommer mig at modsige Fremhævelsen af Selvsikkerheden. Hvad det salonmæssige angaar, har vi ganske vist Frederik VII's berømte Replik: »Hænderne af Lommen, Krieger, naar du taler med din Konge!« men jeg tvivler paa, at denne Vane har stødt Englænderne, der var vant til at se Parlamentsmedlemmerne slænge sig paa Sæderne i Underhuset. I Johan Ludvig Heibergs æstetisk kræsne Hus havde Krieger hørt til Inderkredsen i Selskabeligheden; han var sprogkyndig og vant til at rejse i Udlandet. P. Stavnstrup arbejder videre med de samme Momenter og kommer til et Aandshovmod og en politisk Bornethed, der maaske kunde være paa sin Plads i hine Dages danske Rigsdag, men ikke i et internationalt Milieu, der først og fremmest krævede Takt og Smidighed, endvidere at en Selvfølelse, der ogsaa lyste ud af hans ydre Fremtræden, gjorde ham ilde lidt paa Konferencen. Fremdeles formodes det, at han ikke har skjult sin Modvilje mod Russell, den engelske Udenrigsminister, da han i sine Breve hjem har betegnet ham som et Fæ eller endog som en Frø. Den enorme Tiltro til egen Magtstilling og Tilliden til Danmarks militære Muligheder, sluttet der, lod ham indtage Standpunkter, der førte til Konferencens Forlis. Disse Overdrivelser lader jeg ligge, Fejlsynet vil fremgaa af det følgende.

I Modsætning til disse danske Forfatteres Desavouering af en Landsmands Holdning paa en udsat Post staar Udtalelser af en samtidig engelsk Diplomat, der dog nok har større Vægt. I Bilagene til J. P. Traps Erindringer (vgl. Bibl.) findes Afskrifter af 4 anonyme og strængt fortrolige Breve til P. Vedel fra en Person, der af Trap betegnes som en yngre engelsk Diplomat. Amanuensis v. Sprog- og Litt.-Selsk. E. Reitzel Nielsen, hvem jeg skylder denne Oplysning, antager, at Brevskriveren er Edward Robert Bulwer-Lytton (1831—91), der en Tid indtil 24. Maj 1864 var engelsk Gesandtskabssekretær i København og i 1875 blev Vicekonge i Indien. Gennem Faderen, der 1858—59 var Medlem af Lord Derbys 2. Ministerium, vil han have haft let Adgang til denne Fører for de Konservative, og han, der under Konferencen opholdt sig i London,

omtaler i sine overfor Danmark meget sympatiske Breve Samtaler bl. a. med Lord Russell, Lord Clarendon og Disraeli. Bulwer-Lytton omtales flere Steder i Dagbøgerne og i Brevvekslingen i Danske Magazin 7. R. 3. B., se Registrene. 23. Marts 1877 leverede Redaktør V. Topsøe i Dagbladet en Karakteristik af Krieger med udæskende Kritik af hans Optræden i London, hvilket 31. s. M. fremkaldte Indsigelse i Bladet af P. Vedel, hvilket da ogsaa foranledigede en Omskrivning ved Artiklens Optagelse 1878 i Politiske Portræstudier. I D. Mag. S. 314 ses, at Krieger havde været paa Nippet til selv at tage Ordet. Vedel afskriver i sit korte Indlæg (med Udeladelse af Omtalen af Bille) nedenstaaende Stykke af et af ovennævnte Breve, der var udateret men fra Midten af Juni 1864. Hans Bemærkning, at Forfatteren »for Tiden beklæder en af sit Fædrelands højeste Embedsposter«, gør Forfatterskabet utvivlsomt. Stykket er saalydende:

»... I wish I could send You better news. You cannot feel more at the contents of this letter, than I do myself. There is only one pleasant piece of information in my power to give You, and that is the great personal success of Mr. Krieger. Lord Russell speaks of him in the highest terms as being both very able and very conciliatory. Lord Clarendon (whom I saw this morning) was quite enthusiastic in praise of him — says that everybody finds him not only exceedingly courteous and agreeable to do business with, and that recently Mr. Krieger has made some statements in Conference in defence and explanation of Danish policy and interests, which were very effective, and have given him (Lord Clarendon) a very high opinion of Mr. Kriegers ability. I am afraid that Mr. Bille is very unpopular with all parties...«

Hermed turde Talen om uheldig personlig Optræden være af-livet.

Neergaard har til Udgangspunkt for sine Udviklinger sat den Udtalelse, at »var de Vilkaar, der kunde naas paa Konferencen, end aldrig saa slette, kunde man være sikker paa, at hinsides Konferencen laa kun det, der var endnu slettere,« hvorfor Danmark burde have opbudt alt for at hindre, at Konferencen sprængtes, S. 1212. Jeg standser for at anholde disse Ord. Klio, Historiens Muse, har ikke siddet ved Forfatterens Side, da han nedskrev dem. De fornægter nemlig Historiens Væsen, som er, at Skildringen maa ske efter Hensyntagen til den skildrede Fortids Standpunkt. Forfatteren har tænkt sig selv med sin Eftertidsviden placeret ved Conferencebordet, men der sad Mænd, der haabede paa en taalelig Udgang af en fortsat Krig. Neergaard har selv gjort omhyggelig Rede for, paa hvilke Stemninger indenfor det mod det siddende

Palmerstonske Whigministerium opponerende Toryparti Haabet om en aktiv engelsk Optræden overfor de allierede tyske Magter støttede sig foruden paa halve Tilsagn fra Udenrigsministeren. Det sidste Moment i denne Retning var Udtalelser, som Christian IX havde modtaget fra sin Datter og Svigersøn, da han traf sin Afgørelse om at kræve Slilinen, thi det var jo Kongen, til hvem Monrad henskød Afgørelsen, der afgjorde, at Forhandlingen blev uden Resultat — vel at mærke paa Overfladen set var det saaledes, men i Virkeligheden var Afgørelsen hos Tyskerne. Hertil kom den endnu i Befolkningens store Mængde fastholdte Tillid til Hærens Ydeevne, selv efter at de to Stillinger, Dannevirke og Dybbøl, der havde været de oprindelige Holdepunkter for Tilliden, var opgivne.

Det er muligt, at man mod Krieger kan indvende overdreven Tillid til Fremtidens Muligheder, men naar Situationen var som angivet, er det uhistorisk at gøre det til en grov Fejl, at han ikke stillede sig paa Selvopgivelsens og Defaitismens Standpunkt. Med sin kraftfulde Personlighed stod han vel i Forgrunden af Delegationen, men det maa dog heller ikke glide ud af Billedet, at Quaade og Bille var med, og at Afgørelserne hentedes i København. De foran gengivne Karakteristikker har — foruden formentlig manglende Egenskaber hos ham — kun faaet Øje paa hans intellektuelle Evne og hans egen Bevidsthed om denne Evne. Det centrale hos ham var den Kraft, hvoraf hans Intellektualitet kun var en enkelt Side. Den viste sig i hans Optimisme og Tro paa Arbejdes Nytte og Betydning, den viste sig i hans eget Arbejdstempo, der lod Medhjælpere tilbage i udmattet Tilstand, og her i London har den været under et Højtryk, der maaske ogsaa kan kræve lidt Forstaaelse med Hensyn til Formen. Endelig maa det erindres, at han var Skud af en Officersfamilie, og man havde fortalt ham om en Far, der i Kapertiden var gaaet til Dyst mod Engelskmanden i vore Farvande. Han var med dette Anlæg paa Linie med det heroiske Drag, der fandtes i Befolkningen, og med dens militære Optimisme. Det Slægtled, han tilhørte, var rede til at tage den usikre Chance ved en fortsat Krig. Vel sandt, at Tabet maatte ramme Eftertiden, men i første Række blev det Samtidens.

Slutningsfasen var Russells Voldgiftsforslag. Efter at han — i Strid med det Løfte, Krieger og Quaade havde afnødet ham om ikke at ændre sit Forslag af 19. og 28. Maj om en Deling efter Sli-Dannevirke Linien — havde foreslaaet Voldgift om Deling indenfor to Ydergrænser: nord om Flensborg-Tønder (senere ændret til Aabenraa-Tønder) og Eckernförde-Frederiksstad, og Krieger 16. s. M. havde telegraferet til Monrad, at han ved dansk Antagelse af Forslaget vilde forlade Konferencen, skulde Statsraadet 20. s. M.

tage Stilling. Stavnstrup skriver herom: »Forhandlingerne i dette Statsraad vidner tydelig om, at det var trætte, omtaagede og raadløse Mænd, i hvis Hænder Landets Skæbne laa. Man gik mærkeligt leddeløst udenom Situationens faktiske Problemer og fortabte sig i Diskussioner om Muligheder og Ønsker. Monrad afstod for sit Vedkommende fra ethvert Forsøg paa at tage Ledelsen.« I Biogr. Leksikon siger Engelstoft om Monrad: »Styrken svigtede ham i et Øjeblik, da han havde Brug for den. Mulighedernes Vildnis slog sammen om ham, Tvivl og Fantasterier brødes i hans Sind. Her ligger det afgørende Vendepunkt i M.s Psykologi.« Neergaard oplyser, at Monrad gjorde en alternativ Indstilling af 3 Forslag, som Ministeriet hver for sig kunde tage Ansvar for: enten den oprindelige Slilinie eller de Forslag, som Krieger-Bille og Quaade paa Opfordring havde nævnt som mulige Modforslag. Quaade havde Linien Flensborg-Tønder, Krieger og Bille syd om Flensborg-Husum og nord for Slesvig-Frederiksstad væsentlig med Flensborgs og Slesvigs kommercielle Interesse for Øje. Uden at gaa ind paa Monrads Psykologi fremholder han S. 1354 hans juridiske, politiske og moralske Ansvar ved denne Fremgangsmaade, der formentlig er uden Sidestykke i Staternes Historie. (Tilsluttende Aage Friis i Historisk Tidsskrift 10. R. 4. B. S. 149). Jeg kan ikke se noget saa overordentligt heri, der tillader Slutninger til abnorm Sindstilstand. Da Kongen nylig havde gjort et forgæves Forsøg paa at faa nye Ministre, stod disse ikke nogen i Vejen, hvilket vilde skærpe Kravet til deres Initiativ. Unægtelig viste Alternativet, at Monrad ikke var besjælet af Kriegers »Selvsikkerhed«, men anses nu dette for en Fejl? Hvis han havde indledet med at udbede sig Kongens Skøn som et Moment, Ministeriet maatte lægge Vægt paa, og efterat Kongen havde udtalt sig, havde erklæret, at Ministeriet gik ind herfor med sit Ansvar, vilde ogsaa Formen have været normal. Reelt var det det, der foregik. Den nulevende Slægt har oplevet en Situation, hvor det vistnok var Kongen, der sagde det første Ord, nemlig 9. April 1940. I 1864 drejede det sig om Monarkiets Integritet, maaske Dynastiets Fremtid. Kongens særlige Aktivitet bliver naturligt ved slige Spørgsmaals Afgørelse større, og Grundlovens Ord krænkes ikke derved.

Resultatet, at der ikke betingelsesvis blev givet Afkald paa Land nord for Slilinen, stemte med Kriegers Ønske, men Kongens egentlige Ønske at opnaa en kongerigsk Personalunion med Hertugdømmerne, havde han staaet bestemt imod. Deri vil Eftertiden sikkert give ham Ret, og jeg har heller ikke kunnet se, at det var en Fejl paa et tidligt Tidspunkt at vedgaa dette fremfor at søge at opnaa noget ved at fingere en positiv Interesse for Personalunion, S. 1242,

smgn. Erik Møller i Festskrift til Kr. Erslev (1927) S. 519 f. Neergaard bebrejder ogsaa som en Kompetenceoverskridelse og Lydighedsnægtelse, S. 1329, at Krieger havde udtalt sig til engelske Ministre om sin bestemte Afstandtagen fra visse Løsninger, inden han kendte sin Regerings Standpunkt til dem, og at han havde erklæret hjem, at han ikke vilde overbringe Akcept paa Voldgiftsforslaget. Men maatte det ikke ligge i, at han af politiske Grunde var taget med i Delegationen som en for hans Parti beroligende Garant, at han — for ikke at forvirre Begreberne hos Tilskuerne — maatte have en friere Stilling end Tjenestemanden, der skal udføre Ordre?

Hvad blev saa Resultatet? Danmark havde udtalt sig først om Voldgift og afslaaet. Tyskernes derefter afgivne Udtalelse var ikke om Voldgift men om Mægling af fremmed Magt uden noget begrænset Spillerum for denne Mægling, der jo var uforbindende. Ligesom dette blev afvist, blev det franske Forslag om en Folkeafstemning afvist fra dansk Side og ikke akcepteret fra tysk. Der var altsaa under den Del af Forhandlingen, der havde Betydning, intetsomhelst klart og bindende Tilbud om nogen vis Deling fremkommen fra tysk Side, og da dette var paa Linie med den bærende tyske Bevægelse »Los von Dänemark« og Kong Wilhelms Ønsker, se Erik Møller a. St. S. 523, er der ingen Grund til at antage, at Forhandlingen paa noget Tidspunkt havde indebaaret reelle Muligheder, selv om Kortene paa dansk Side havde været spillet af andre og paa en anden Maade.

Imidlertid opstiller Neergaard S. 1369 den Antagelse, at vi i Mæglingstilfælde eller hvis Folkeafstemning var sket, vilde have faaet en Grænse umiddelbart nord for Flensborg og ikke usandsynligt, at Flensborg vilde være bevaret for Danmark. Det kan ikke nægtes, at denne Antagelses Rigtighed vilde virke nedslaaende, men ogsaa paa dette Punkt maa jeg tage afgjort Afstand. Under Forhandlingernes Gang havde Bismarck samlet Traadene, og Bevægelsen i de engelske Voldgiftsforslag fra Slien over Flensborg til Aabenraa viste det stigende tyske Tryk. I den nordligste Købstad Haderslev var der under Krigen efter Fjernelsen af de danske Embedsmænd sket en tysk Reorganisation. Hvor kan man antage, at Sejrherren, selv om den eventuelle Mægler mærkværdigvis lukkede Øjnene herfor og henstillede, at denne tysksindede By blev ved Danmark, skulde lade sig lede deraf? Hvad Afstemningen angaar, skriver Krieger i sin Dagbog 20. Juni: »Det er trist, at man aldeles ikke tør tænke paa at benytte Afstemningsforslaget i de blandede Distrikter. Regensburg [der var sendt til London] vil i det Mindste ikke opmuntre dertil.« Selv om Afstemningen, som det blev sagt,

skete sognevis, maatte Resultaterne deraf dog altid føre til Dan- nelsen af Zoner, og derved vilde Købstædernes svagere Danskhed faa Betydning. I Sønderjyllands Historie IV S. 509 skriver Knud Fabricius, at paa Konferencens Tid vistnok største Delen af de danske Nordslesvigere var Modstandere af Delingen. Det var den i Kraft af den særlige slesvigske Patriotisme, der reagerede mod at skæres bort fra slesvigske Landsmænd. Spørgsmaalet lod sig overhovedet ikke blot anskue med kongerigske Øjne. Det bemærkede om Realiteten, der laa bag Konferencen og modnedes under den, maa staa fast. Troen paa Nyttens af et rimeligt dansk Forslag er en usandsynlig Hypotese.

At Krieger og hans Parti maatte høre ilde for, at det haabede Held med Krigen udeblev, er det offentlige Livs Gang; hans Skøn over Situationen i engelsk Politik støttes iøvrigt af P. Vedel i biografisk Leksikon om D. G. Monrad, S. 455. Hvis nogen maatte være indstillet paa at føle Bitterhed mod dem, der havde forvoldt hans Fødehjems Adskillelse fra Danmark, maatte det være A. D. Jørgensen. At han ikke havde de Neergaardske Anskuelse om, hvad der kunde være naaet, belyses ved, hvad han en Gang fortalte om ved en selskabelig Lejlighed at have taget til Genmæle mod Højesteretssagfører Octavius Hansen, der fra sit Partistandpunkt som Venstremænd skarpt havde angrebet Krieger for hans Optræden paa Konferencen som »en Mand, man ikke kunde betro at bestyre en Sum Penge.« I hans Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie (1882) knyttes der heller ingen Kritik til Meddelelserne om Konferencen, kun den Forklaring, at man naturligvis havde næret et Haab om bedre Krigslykke.

Naar man gennemlæser Dagbøgerne fra Monrads Tiltræden som Konseilspræsident 31. December 1863 til Kriegers Udnævnelse til Underhandler sidst i Marts 1864, finder man megen Kritik af Monrads Handlinger, men der gives overalt gode Grunde for Opfattelsen af ham. Der er noteret udførlige Tilbageblik og Sammenstillinger i 1869. Krieger udtrykker ikke ensidigt Tillid til vore militære Muligheder uafhængig af Udlandets Stilling. General de Mezas Tilbagetog fra Dannevirke bedømmes efterhaanden noget mildere militært, men han mener stadig, at der kunde have været givet Underretning om Hensigten. 28. Marts hedder det: »Vedel kom idag og spurgte, om jeg vilde være Underhandler«, og 29. Marts: »Jeg gik ind paa det utaknemmelige Hverv i Forening med Quaade og T. Bille som Tredjemand.« I en senere Note bebrejder Krieger sig, at han ikke fremfor at tage dette Hensyn til Bille havde forsøgt at faa Hall eller en anden Politiker ind i Ministeriet til Supplering af dettes eneste Politiker Monrad — maaske Situationen tillod ham

at stille et saadant Vilkaar. Noget Ønske om at blive Underhandler har han herefter ikke næret (saaledes P. Lauritsen). Af et Tilbageblik sidst i 1864 og i Juli 1866 fremgaar, at Krieger ikke havde Anfægtelser med Hensyn til Rigtigheden af sin Udførelse af Hvervet, III S. 111—14, se endvidere S. 210—17 og 221—25.

Gaar man videre til Dagbøgernes Referater af de idelig skiftende og meget sammensatte Drøftelser isprængt med Rygter, finder man ikke Grundlag for Forfatterens Kritik af Kriegers altfor store Selvfølelse (som ogsaa P. Lauritsen istemmer). Han analyserer ikke de andre Underhandlers Væsen, skriver knapt og sagligt uden Lyrik eller Patos. Den 10. Maj skriver han: »Samtidigt med Vedtagelsen af Vaabenhvilen fra d. 12te kom Efterretningen om de østerrigske Skibes Flugt til Helgoland. Jubel i Underhuset.« og som Note: »Baade Villiers og Gibson (hos Adams) erklærede Bifaldet for meget karakteristisk, autore T. Bille.« Han giver ogsaa Udtryk for Selvkritik. 11. Juni hedder det: (den russiske Forhandler Brunnow) »tog det meget ilde op, da jeg af en Ytring af ham, at Conferentsen ellers vilde døe af inanimation [Kedsomhed] lod mig — ubesindigt nok — friste til at sige, at det var bedre, Conferentsen døde af inanimation, end at Dmk. skulde døe af Conferentsen.« »Mødet endte med, at Brunnow erklærede, at han ikke mere vilde gjøre sig nogen Uleilighed med at hjælpe os . . . Brunnows Vrede var dog ikke farlig. Quaade gik efter Mødet til ham og fik hans Udkast.« 15. Juni hedder det: »jeg fik Lejlighed til (rigtignok imod vor Instrux) at udtale for Milner-Gibson, hvorfor jeg ikke kunde med nogen Nytte anbefale noget Voldgiftsforslag, der ikke sikrede os Flensborg med et passende Opland; naar det skete, vilde jeg efter Evne arbeide for, at Regjeringen samtykkede.« Se foran S. 138. Den 14. Juni refererer han som udtalt til ham af en Diplomat (E. R. Bulwer Lytton): »Baade Clarendon og Russell havde havt nogen Prevention mod mig, men den var forbi.« Efter Omtale af en for Ministeriet ubehagelig Debat i Underhuset siges det: »Det havde lettet os Stillingen, hvis Ministeriet var faldet, thi vi havde maattet tage, hvad Toryerne bød os. Men den Lettelse skulde vi nu ikke have.« Efter den danske Forkastelse af Mæglingsforslaget betegnes Mødet 22. Juni som det afgørende. Det indledes med: »Times melder, at Tyskerne sige Nei. Saa ere Terningerne kastede,« og der tales om Mæglingsforslaget. Om Afstemningen — der ikke tilbødes — siges under 23. Juni: »den var gaaet os imod i Flensborg, og hvad mon man ikke vilde have arrangeret i Haderslev og Aabenraa?« Først den 26. kommer den skarpe Udtalelse: »Vor store Ulykke har været, er og bliver, at den godmodige, dvaske og uduelige Russell har været engelsk Udenrigsminister. Et andet

Udenrigsministerium — Palmerston i sine yngre Dage — havde ikke ladet det komme saavidt i Fbr., og vilde endnu kunne udrette Noget.« Encyclopædia britannica (1910), der objektivt behandler John Russell (1792—1878) og hans lange Løbebane som liberal Politiker, bemærker lakonisk: »He was not succesfull in preventing the spoliation of Denmark.« Han afgik 1866. Den følgende Dag hedder det om Underhusmødet: »Palmerston's statement blev hørt med overordentlig Spænding. Herefter intet at vente. Da han kom til den Mulighed, at Regjeringen paany maatte overveje Sagen, blev hans brutale cyniske Fremstilling, efter hvad der berettes mig — selv vilde jeg ikke være tilstede — saa smagløs, at han satte sig ned under Mishagsytringer fra begge Sider af Huset.« Den 30. skrives: »Jeg har nu, efter at Als er tabt, kun lidet Haab. Hvad man saa siger, vilde et kjækt Forsvar, et tilbagekastet Angreb havt Indflydelse paa nogle Gemytter — og det gjælder jo vistnok om nogle faa Stemmer.« Den 2. Juli rejste Krieger, der under Konferencen havde gjort et Besøg i Paris og konfereret med Gesandten Grev Moltke-Hvitfeldt, fra hvem iøvrigt flere Breve foreligger, tilbage til København.

Naar man gaar over til Læsning af Brevvekslingen mellem Krieger, Vedel og Monrad (Danske Magazin 7. R. 3. B., 68 Breve), og med Lup leder efter specielle Udtryk for Kriegers overdrevne Selvbevidsthed, Foragt for andre osv., leder man længe ganske forgæves. Man faar umiddelbart Indtrykket af en kyndig Mand, der bestræber sig for at faa et Overblik over Situationen, hvori ikke blot Stormagterne, men ogsaa Sverig-Norge spillede ind. Det er troligt, at han i ikke ringe Omfang har staaet overfor tyk Uvidenhed om Hertugdømmernes Forhold og i nogen Grad har maattet spille Manuduktørens Rolle, der ikke er taknemmelig. Det var magtpaaliggende, at der ikke opstod Misforstaaelser af Opfattelserne og ikke blev gledet fra Standpunkt til Standpunkt. »Takt og Smidighed« maatte i hvert Fald forenes med Fasthed, og Neergaard taler S. 1346 selv om »den fuldkomne Holdningsløshed, Russell atter havde lagt for Dagen«. Man slutter Læsningen efterat have konstateret Omtale en Gang af Quaades Opræden som »forfærdelig« samt den humoristiske Brug af »Nilhesten« om den russiske Forhandler og den noget uklare Brug af »Frø« om Russell alt i denne strængt fortrolige Korrespondance; i den af Andræs Søn i Historisk Tidsskrift 6. R. 5. B. 1894—95 offentliggjorte Brevveksling mellem Andræ og Krieger findes slet intet af den Slags. Det havde været bedre at lade hele denne Side af Kritikken fare. Angrebene paa Kriegers Bornethed, Selvsikkerhed og personlige Overmod er i Virkeligheden kun en Omskrivning af det allerede

behandlede Problem, om Krieger skal dømmes, fordi han ikke an-
saa en Forbedring i Situationen for haabløs og handlede derud fra.
Man betegner det som Bornerthed, Selvsikkerhed og personligt
Overmod, at han opretholdt Haabet. Havde Forventningen slaet
til, var han blevet glorificeret. Jeg for min Del formaar ikke at
bedømme, om han udfra sit Standpunkt har begaaet Fejl i sine
Handlinger, og jeg skønner ikke, at dette er paavist. De fremdragne
Kompetenceoverskridelser anser jeg for i hvert Fald betydnings-
løse. Han har opfyldt alle Krav om Samvirken med Kollegerne og
Afgivelse af udførlige Rapporter, som han har suppleret med Breve
til Monrad og Vedel. Brevene til Andræ har en noget anden Ka-
rakter. Hos ham venter han især at faa paalidelig militær Oplys-
ning og Bedømmelse, men Andræ, der ved Afstaaelsen af Holsten
og Lauenborg saa sig »berøvet et Fædreland«, havde et helt andet
Syn paa det politiske.

Kriegers Andel i det, der skete, indenfor den Handlefrihed, der
var overladt ham, maa naturligvis forstaaes ud fra hans Karakter
og Væsen. Dagbøger og Breve viser, at han har svinget mellem
Haab og Frygt, og naar det første beholdt Overtaget, hænger det
sammen med et Anlæg, man anerkendende kan kalde Helstøbthed
kritiserende Selvsikkerhed, og som hos ham forklares som Juristens
Tillid til Rettens Magt og endelige Sejr, maaske ogsaa Historikerens
Erfaring om Magtforholdenes Ændring i Tiden, som det ogsaa
skete tilsidst: »Dybt Bølgen synker, højt den gaar«. I første Ver-
denskrigs 4 Aar brødes omsider den tyske Militærvældes Bølge,
og Restitution fandt Sted overfor Danmark indenfor den nationale
Begrænsning, og nu som en egentlig Indlemmelse ikke blot i et
statsretligt Fællesskab, men i en Sammensmeltning i borgerlig Ret,
Økonomi og Kultur. Fremmedherredømmets Trængsler fik en
Ende, og Haabet fik Ret. Unge Kriegers Drøm om et egentligt Dan-
mark-Slesvig realiseredes 25 Aar efter hans Død som gammel
Mand. Men han selv maatte som sit Slægtled bære Sorgen, og hvad
den betød for ham, forstod hans Omgangsfælle Fru Heiberg: »Han
sagde selv ofte: »Aarene fra 64 maa regnes dobbelt for mig«, og
virkelig forbausedes jeg ved at se Forvandlingen af den endnu af
Udseende ungdommelige, kraftige Mand inden forholdsvis kort Tid
bøiet og med graanende Haar, kæmpende med sin Sorg for atter
at hellige sig til alt det Arbejde, som han uden Bram og tidt bag
Andres Navn i Utrættelighed udførte, medens han ofte i Mismod
udbrød: »Hvad er vi nu! og hvad kunne vi nu udrette!« ... Men
med en Mands Ro og Værdighed bar han sin Sorg og helligede sine
Kræfter utrætteligt til Fædrelandets Tjeneste saa godt som paa alle
Omraader; *men glad blev han ikke mere.*« (Et Liv, 4. Udg. III

S. 135). Hans dybtgaaende politiske Pessimisme belyses ved følgende Udtalelse af 27. Juli 1865 III S. 290 i Anledning af et Blad-opgør med Monrads Ledelse under Krigen: »I øvrigt bemærkes det ikke tilstrækkeligt, hvor ussel den hele Tilstand vilde være, selv om vi havde faaet det danske Slesvig, hvor ussel den vil være, hvis vi faae det, saalænge vi ikke faae noget ordnet Samfundsliv med Norge-Sverrig.«

For hele den dansktalende og dansksindede Befolkning indenfor eller udenfor Kongerigets Grænser blev 1864 gennem Freden af 30. Oktober det store Smertens Aar, ud fra hvilket alle Ting fik deres Bedømmelse. Det gjaldt dem, der som Krieger i egentlig Forstand havde været med til at bære Byrderne, og det gjaldt de yngre, der havde haft Tilskuernes Plads. De, der var over 16 Aar, vilde først som 70-aarige eller ældre opleve at se Genforeningen sikret. Men de overførte Indtrykket til deres Børn om den tunge Skæbne, der havde lagt sig over alle Danske. Dette var den indre Side, men Livet skulde leves i det private som i Staten, og da den første Fortumlethed efter Operationen havde sat sig, stod det klart, at de politiske Kræfter atter maatte udfolde sig Haand i Haand eller mod hinanden for at give Samfundet en ny forfatningsmæssig Skikkelse. For den, der som Krieger havde været med fra Begyndelsen, tegnede der sig først Gennembruddet fra Enevælden eller rettere Overgangen derfra, siden Kongen ikke havde holdt paa sin Retsstilling, med Bevægelsen mod Frihed og Selvstyre, men begrænsende sig til det dansk-nationale, medens de tyske Bestanddele af Monarkiet henvistes til en tilsvarende Udvikling indenfor det tyske Forbund. Saa havde det vist sig, at Junigrundlovens stykkevise Fremgangsmaade ikke slog til. Kongeriget var kun en af 4 Landsdele i en Helstat, og der behøvedes derfor en monarkisk Overbygning fælles for alle Landsdele med nye magtpolitiske Organer. Ved Opbygningen af disse var det Grundspørgsmaalet, ligesom det havde været for Junigrundloven, hvorledes Statsmagten skulde fordeles mellem det brede Folk, visse snævrere Grupper og Kongen. Udgangspunktet havde været, at der, ved Siden af den brede Adgang til Valgret for 30-aarige, kun for Valgbarheden til Landstinget havde været opstillet Krav om 40 Aar samt en Census. Indenfor Fællesforfatningens begrænsede men vigtige Omraade foregik imidlertid en kendelig Svækkelse af det brede Demokrati til Fordel for de to andre Faktorer. Af Rigsraadetets 80 Medlemmer valgtes 20 af Kongen, Rigsdag og Stænder (disse sidste censusbestemte) valgtes 30, og Valget af de 30 umiddelbart valgte var vel knyttet til den

lavere Alder 25 Aar, men til Census. Dette demokratiske Tilbage- tog skyldtes Nødvendighedens Tryk: en Ordning skulde skabes, Udlandet, der var konservativt, kontrollerede denne, og Brugen af enevældige Metoder var ikke udelukket. Da den varige Udskillelse af de tyske Hertugdømmer førte til den dansk-slesvigske Fællesforfatning af 18. November 1863, fik Rigsraadet to Ting, hvoraf Folketinget var demokratisk opbygget, medens af Landstingets 83 Medlemmer 18 var kongevalgt, 1 valgt af Færøernes Lagting og 64 umiddelbart valgt med Vælgercensus. 1864 havde med Fraskillelsen af baade de tyske og det danske Hertugdømme igen bragt Nødvendigheden af en grundlovmæssig Omstilling, men denne Gang teknisk set i modsat Retning ikke fra Enhed til Tohed men fra Tohed til Enhed. Kongeriget, der nu var alene, kunde ikke have to Organisationer beregnede dels paa særlige dels paa fælles Anliggender, efterat denne Sondring var blevet uden Mening, men deri laa i og for sig ikke noget om, hvorledes den fremtidige Ordning skulde være. Bestemmende herfor blev det, at den politiske Situation var en tilsvarende som for 9 Aar siden. Der var igen en Nødvendighed for at komme til en Ordning, og Kongemagten, der havde Udspillet, var stemt for det brede Demokratis Tilbagestrængen.

Efter en indledende Fastsættelse af nogle ved Afstaaelsen ubetinget nødvendige Ændringer i Fællesforfatningsloven indbragtes først i Rigsraadets Landsting Forslag om Samtykke til, at Fællesforfatningen ophævedes, naar en ny Grundlov af et vist Indhold var gennemført i Rigsdagen. Der behøvedes Opløsning af Rigsraadets Folketing, før der opnaaedes Enighed; 17. November 1865 stadfæstedes denne første Etape, hvis Resultat havde været Opretholdelse i forstærket Grad af Fællesforfatningernes Magtfordeling. Derefter gennemførtes i Rigsdagen den overensstemmende Vedtagelse, saaledes som Junigrundloven forlangte med ialt 3 Vedtagelser og en Folkeafstemning; samtidig ophævedes Grundlovsindskrænkningen fra 1855, og 28. Juli 1866 stadfæstedes den »gennemsete Grundlov« af 5. Juni 1849.

Gennemsynet havde ikke berørt Valgret og Valgbarhed til Folketinget. Landstinget, hvis Medlemstal var 66, havde 12 af Kongen paa Livstid valgte Medlemmer, og Valget havde iøvrigt alle Folketingsvælgere, men i skarp Konkurrence med de »højstbeskattede«. Valgene foregik middelbart gennem Valgmænd, saaledes at for Byernes Vedkommende de højstbeskattedes Valgmænd ved det endelige i større Kredse efter Forholdstal foretagne Valg havde samme Stemmevægt som samtlige Landstingsvælgere (de højstbeskattede stemte altsaa 2 Gange). Paa Landet (hvor Godsejerne hørte hjemme) var der en Valgmand pr. Sogneforstanderskabskreds

(Kommune), og ligesaa mange højstbeskattede som disse stemte umiddelbart med i det endelige Valg. Census var i København en Skatteindtægt paa 2000 Rdl., i Købstæderne 1000 Rdl. eller 75 Rdl. i direkte Skat til Stat og Kommune. Naar man sammenligner med Junigrundloven som forudgaaende Tilstand, hvad den var for de særlige Anliggende, var det vitterligt, at en ny Lovgivningsmagt med Rødder ikke i Talmajestæten min i Besiddelsen var blevet plantet i det voldelig formindskede Riges Jord. Frederik VII's Monarki var blevet fjern Fortid, det var forsvundet eller omdannet.

Krigen og dens Udfald havde været saa skelsættende, at der naturligt maatte gøres en Sondring i Redegørelsen for den almindelige Historie mellem Tiden før og efter. I det første Afsnit var det Kongerigets Mellemværende med Hertugdømmerne, særlig de tyske, og gennem dem med Udlandet, der havde tildraget det Opmærksomhed som Europas Krudttønde og havde endt med at gøre det til det nederste af de tre militære Trappetrin, der skulde føre Preussen op til Ledermagten i et nyt Kejserrige. I det andet Afsnit var der ingen udenrigspolitiske Begivenheder omend Forhandlinger, naar undtages Pragfredens § 5 i Forholdet mellem Preussen og Østrig, men uden traktatlig Ret for Danmark til Folkeafstemning i Nordslesvig og senere den forgæves Forhandling med Nordamerika om Salg af de vestindiske Øer. Kræfterne var nu samlet om de indre Opgaver. I Juli 1864, da Kampen var endt, var D. G. Monrad for stedse færdig med sin Lederrolle i dansk Politik. De Nationalliberale, som var det Parti, han nærmest havde tilhørt, men dog ikke sammensat sit Ministerium med, kom til at deltage i den Nedgang i Anseelse, han efterlod. C. A. Bluhme, der i 1852 havde indvarslet Helstatstyret, var nu atter Manden sammen med andre af de Nationalliberales Modparter, men lige som de tilhørende Embedsstanden. Inden Grundlovsarbejdet var færdigt, maatte de 6. November 1865 vige Pladsen for Grev C. E. Krag-Juel-Vind-Frijs' Ministerium, det første Ministerium — hvis man ikke medregner det Rottwitzske — der repræsenterede en enkelt Klasse som den dominerende, nemlig Godsejerne. De Nationalliberale, som jeg har betegnet som konstitutionelle Politikere, repræsenterede derimod Samfundshelheden. I den danske Regering og Nordslesvigs Genforening med Danmark (1921) I har Aage Friis S. 362—66 omtalt Kriegers raadgivende Holdning under resultatløse Forhandlinger med Preussen i 1867 om en nordslesvigsk Afstaaelse mod Garantier, hvorom det hedder, at han efterhaanden dannede sig en fast Mening. Man undrer sig over, at det samtidig uden Dokumentation paa en klichelydende Maade siges, at »Kriegers Indflydelse ofte svækkedes ved hans Vaklen og Ubeslutsomhed«, særlig naar hans

Optræden var frivillig, og dobbelt i en Fremstilling, der bærer det Rankeske Motto: »nur zeigen, wie es eigentlich gewesen«.

Efter Londonkonferencen kunde han deltage i Slutningen af Rigsraadets overordentlige Samling fra 25. Juni til 1. September 1864. Han siger Sp. 756: »Man er i de tunge Tider, i hvilke vi nu leve, næsten daglig i Tvivl om, hvorvidt det er det Rette ganske at tie, eller om man skal sige Noget. Jeg anseer det i det Hele taget i denne Tid for at være for Rigsraadets Medlemmer en Tid til at tie og ikke en Tid til at tale.« Der kan dog citeres en Udtalelse fra ham vendt fremad mod en tung Fremtid og tilbage til Tiden før Frederik VII, da Monarken bar Regeringsbyrden: »Det konstitutionelle Princip er et alvorligere, et i Ordets gode Betydning fordringsfuldere Princip, end at det saaledes i en Haandevending kan optages paa den lette Skulder. Det stiller Fordringer, hvor saa mange kun tænker paa, at det giver Rettigheder; nej, Sagen er, at det paa-lægger store Pligter, naar det alvorlig skal gennemføres«. Sp. 667. Det er tydeligt, at han ikke tænker sig Junigrundloven som Forbilledet. Sp. 687. 2. overordentlige Samling var fra 5. November 1864 til 11. April 1865. Han var i Fællesudvalget om Lovforslaget om de mindre Ændringer i Fællesforfatningen. Da det store Forslag fremkom, udtalte han sig ved Slutningen af 1. Behandling om nogle Punkter, som han lagde Vægt paa. Han var imod den foreslaaede Census af 2000 Rdl. for al Valgret til Landstinget, han ønskede, at de siddende kongevalgte Landstingsmænd skulde over-gaa til det nye Landsting, saa at ikke alle paa en Gang fornyedes. Han talte her mere almindeligt om sit Syn paa disse, der — som han udtrykte det — kunde komme til at udgøre en Slags Statsraads-kærne i Landstinget. Det skulde være Mænd, der udførte en betydningfuld borgerlig Virksomhed støttet paa stor Formue, endvidere dem, der uden at være Ministre dog stod eller havde staaet i Spidsen for Administrationen som civile, gejstlige eller militære, eller Mænd der ved kunstnerisk, videnskabelig eller litterær Virksomhed gjorde Landet Ære. Han var imod § 47, der lød paa, at Kongen kan nægte Sanktion til Forhøjelser og Tilsætninger, som Rigsdagen har gjort til Finansloven, uden at dens Vedtagelse som Finanslov bortfalder. Han ønskede Rigsretten besat med hele Landstinget og hele Højesteret (denne ved første Øjekast mon-strøse S sammensætning havde unægtelig den Fordel, at Tingets Medlemmer ikke alene repræsenterede Flertalsanskuelserne, noget der senere kom til at ramme ham selv), men han kunde dog ogsaa ak-ceptere den samlede Højesteret og ligesaa mange af Tinget. Han ansaa Diætløshed for ønskelig og ønskede Rigsdagsmøde og Finans-

lov hvert Aar. Behandlingen skete uden Udvalg; da Forslaget kom tilbage fra Folketinget, var der Fællesudvalg, hvori han sad. 3. overordentlige Samling var fra 28. August til 8. November 1865. Sp. 250 bemærker han: »Opgaven har ikke været en ny Grundlovsforhandling, Opgaven har ikke været en Revision af samtlige Grundlovsbestemmelser, men Opgaven har været en Sammensmeltning af Grundlovene af 1863 og 1849. Denne Betragtning maa, troer jeg, for den Enkelte være afgjørende.« Ved den afsluttende Behandling fremhævede han Nødvendigheden af at faa en Ordning og kunde derfor gaa med til de nye Regler, der gennemførtes om Landstingets Opbygning ikke demokratisk men timokratisk paa Højstbeskatningen. Som han Sp. 672 filosofisk udtalte: »Vi har desværre i længere Tid her i Danmark kun haft Valget mellem Onder... større og mindre Onder.« Under Rigsraadets 6. ordentlige, et tragisk Tidehvert afsluttende Samling fra 5. Februar til 11. Maj 1866 havde han været Udvalgsformand i flere Tilfælde, og i Udvalgene havde i det hele en Broderpart af hans Arbejde ligget.

Dernæst kommer jeg til hans Virksomhed i Rigsdagens Lands-ting. Justitsminister Heltzen forelagde 1864—65 en borgerlig Straffelov, hvortil der havde været udført Forarbejde af to Kommissioner; af den første fra 1850—59 havde Krieger været Medlem. Efterat denne havde fremsat nogle Betragtninger om den stillede Opgaves Forhistorie, dens Betydning og Vanskeligheder, jfr. min De Ørsted-ske Straffelove (1948) S. 12 f, standsedes 1. Behandling, og et Udvalg paa 9 med ham som Formand og Brock som Ordfører ned-sattes. Forslaget naede først ved fornyet Forelæggelse i 1865—66 af Justitsminister Leuning til Vedtagelse. Her skal kun citeres en lille Bemærkning Sp. 318 om Udvalgsarbejdets Ledelse: »Enhver veed, at hvor en Commission arbejder eller hvor et Udvalg arbejder, der er det, det gjælder om, fortrinsviis Indstillingerne. Naar der til et omfattende og vigtigt Lovarbejde eller til en Række af Indstillinger skal skrives Motiver, maa der sædvanlig gives Ordføreren eller den, der skriver Betænkningen, et vist Spillerum; man maa nødvendig der give Individualiteten nogen Frihed. Man kan ganske vist paa enkelte Punkter gjøre Henstillinger, som Ordføreren altid med Velvillie modtager — og det har ogsaa været Tilfældet ved nærværende Sag — men Individualiteten maa alligevel absolut respekteres, naar ikke det Hele skal blive utaaeligt for Ordføreren og for de andre Medlemmer i et Udvalg eller i en Commission.« Da Udvalget havde udstemt en foreslaaet §, og Heltzen i den Anledning talte om at lade hele Lovforslaget falde, replicerede Krieger meget skarpt mod en saadan Fremfærd. Han havde udtalt sig for Anvendelse af Livsstraf ved de groveste Forbrydelser, og

dette var optaget af Folketinget. Han fandt det nu stødende, hvis man ikke kunde finde en Regel at gaa efter for at udligne Uoverensstemmelser i Stedet for at handle sig frem, og han vilde derfor anlægge det Synspunkt, at naar en Lov som denne gør Forandring i gældende Ret, bør den Del af Repræsentationen være den stærkeste, som nærmer sig mest til den bestaaende Ret. Den anden har Opfordring til i altfald foreløbig at give efter. Dette Synspunkt maatte han senere nærmere værges mod Misforstaaelse, Sp. 633.

Han var Sp. 653 tilbøjelig til med Lehmann at erklære et Forslag om at sælge Marmorkirken til Nedbrydelse for Vandalisme, en Udtalelse, der peger paa hans senere Beskæftigelse med dette Spørgsmaal.

I 1865—66 gik han imod Forslaget til Forandring i Loven om Sognebaands Løsning — gaaende ud paa Opgivelse af Fordringen om, at Sognebaand kun kunde løses til en ved en vis Menighed beskikket Præst — og støttede det derpaa, at Forslaget tilsigtede at skabe en Lejlighedslov for at tage Hensyn til et enkelt Individ særegne Stilling, nemlig til den fra Embedet i Ryslinge afsatte Pastor V. Birkedal. Rigsdagen havde at støtte Folkekirken, og det var umuligt at søge at opfylde alle Ønsker. Og dog beklagede Krieger skarpt, at man administrativt var skredet ind mod Birkedal (for hans Kritik i Rigsraadet af Regeringen) i Stedet for at overlade dette til Formanden og eventuelt med Tingets Samtykke til Domstolene, Sp. 123.

Af hans andre Udtalelser i 1865—66 kan citeres en lille mæglende Bemærkning Sp. 551: »Jeg har ofte lagt Mærke til, at man let i en vis Modstandsvarme imod et Forslag aldeles ikke lægger Mærke til, at det kan være frembaaret af gode Motiver, og det synes mig, at den rette Modstand saa er en Undersøgelse af, om det ikke er muligt at tage Hensyn til disse Kendsgæringer, som mere eller mindre har motiveret et saadant Forslag, som man mener ikke at kunne gaa ind paa.« Om Grundlovsforslaget udtalte han sig her Sp. 292 kun i nogle almindelige Betragtninger: »Der kan vanskelig være nogen større Kreds i Folket, som med nogen særdeles Glæde hilser selve dette Indhold som det endelige Forfatningsforslag har... Det kan gjerne være, at det næsten ikke kan undgaas, at den afgjørende Beslutning bliver tagen paa en Maade, der svarer saa lidet til Afgjørelsens Vigtighed og ved en summarisk Fremgangsmaade, som staar i en besynderlig Strid med den Udførlighed, hvormed mange mindre vigtige Spørgsmaal behandles, ikke som disse jo have været udførligt behandlede, men den egentlige Afgjørelse, hvorledes kom den? Det veed jeg ikke« ... Hovedpunktet, naar Sagen tages i det Store, er, om denne Forfatning vil

bidrage til, at Folket hurtigere kan opnaa en virkelig Selvstyrelse. Han mener ikke, at denne Grundlov straks skal føre til egentlig parlamentarisk Regering, men mener at den bedre vil kunne det end den uforandrede Grundlov af 1849. Han har den Overbevisning, at Folketinget, som det dannedes efter Grundloven af 1849, blev dannet som det dengang maatte og burde dannes under de da givne Forhold, saaledes som vor Historie havde været og saaledes som vi var vokset op under en 200 aarig Absolutismes nivellerende Indflydelse. Han ønskede ikke noget svagt Folketing men afviser Sammenligning med det engelske aristokratiske Underhus. Det Lands-ting, der nu kan ventes dannet, vil, hvis det faar nogen Kraft, snarere styrke Folketinget end svække det. Betragter nemlig Folke-tinget en Sag som afgjort, blot en Majoritet kommer tilveje, kan man være sikker paa, at Afgørelsens Indhold bliver tilfældigt. Han mener saaledes, at Folketinget snarere vinder end taber ved den nu paatænkte Omdannelse af Landstinget. Maa vi ikke alle være enige om, slutter han, at det er af stor Betydning at faa Ende paa den hele Forfatningssplid? Om Tokammersystemet var hans Ord, Sp. 1592: »Opgaven er paa den ene Side at finde en passende og rimelig Forskel og dog paa den anden Side at forebygge enten en altfor stærk Modsætning, eller at der fremkommer en Institution, der staar paa saa svage Fødder, at den slet ikke har nogen tryk Bevidsthed om at være i levende Vekselvirkning og en levende Samforbindelse med sine Vælgere og jeg vil føie til med Folket, med Nationen i det Hele«.

Forslaget om Nedlæggelse af Stamstutteriet paa Frederiksborg fandt han pinligt, hvis Motivet skulde være at spare en Udgift paa ca. 20.000 Rdl.: »Vi ere vel blevne meget smaa, men vi skulle ikke selv gøre os endnu uslere. Var der her et Formaal at fyldestgøre, fandt man nok Pengene. Han protesterede paa Forhaand mod den Tanke, at Bevillingen kunde nægtes paa Finansloven, Sp. 923.

C. Ploug havde ønsket en Kommission til Overvejelse af den højere Undervisning. Krieger er, Sp. 1080, enig i, at der er andet at gøre for det danske Folk end at samle Penge og bruge dem godt... »skal man stille en Opgave som den foreslaede for det danske Folk, saa er det en aandelig Opgave og ikke en materiel«. Han kommer ind paa, at vore Forhold er for smaa til at have Undervisning sondret fra Dyrkelse af Videnskab.

I den ordentlige Samling 1866—67 foresloges en overordentlig Skat for 1867—69. Sp. 902 protesterede han vedholdende mod at lade Skatteloven overlade til hvert Aars Finanslov at bestemme Størrelsen af Opkrævningsbeløbet. Han var Udvalgsformand, og ved 3. Behandling Sp. 2954 kom der et Par Udtalelser i hans sæd-

vanlige ironisk godmodige Form om Udvalgsmedlemmet Haffners Adfærd. Først at han havde fristet de andre Udvalgsmedlemmer til at genoptage 2. Behandlingen — en Fristelse han skulde modstaa — men han kunde ikke fritage sig for nogle Bemærkninger: »Jeg troer at det æ. Medlem ikke har ganske fulgt de sædvanlige Regler og er gaaet frem paa en noget uregelmæssig Maade dels ved nu at fremkomme med detailleret Omtale af Ytringer, der faldt ved 2. Behandling, navnlig fra et æret Medlem, der nu ikke er tilstede, dels ved ikke at have villet tage Deel i Forhandlingen om de enkelte Ændringsforslag, der ere stillet efter 2. Behandling. Der har fundet en temmelig stærk Desertion Sted i Udvalget fra de Herrers Side, der ikke satte deres Forslag igjennem saaledes at, hvis ikke i det mindste et af disse Medlemmer havde været villig at komme i Udvalgets Møder efter 2. Behandling, kunde jeg ikke have faaet et egentligt Udvalgsmøde i Stand; man fordrer jo gjerne dertil en over det halve Antal af Medlemmer. Dette plejer vi ikke at gjøre, fordi vi ikke faaer vor Villie her i Tinget, vi plejer i god Forstaaelse at behandle Sagen tilende, og jeg er ogsaa overbevist om, at det ikke skete i nærværende Tilfælde, fordi man vilde sætte sig ud over de almindelige Regler, men kun, fordi man ikke har gjort sig Rede for, hvilken Fremgangsmaade der er den sædvanlige, og hvilke Følger der vilde komme, naar man trak sig tilbage, fordi man ikke fik sin Mening sat igjennem.«

I et Forslag om Skibsregistrering indstilledes det, at Bøder ikendt af Overtoldbestyrelsen kunde forelægges Retten til Godkendelse eller Forkastelse. Herimod udtalte han sig fra et Domstolssynspunkt, Sp. 699, »fordi Sagen derved bliver ført ind i en tvungen og unaturlig Tilstand, som kan virke uheldig, naar Domstolene hindres i at tage Hensyn til de muligvis senere oplyste Omstændigheder... Den Tvang, der undertiden paalægges Domstolene i meget lignende Tilfælde, hvor man kun har at afgøre, om Paagældende skal frifindes, eller om en vis lovbestemt Straf skal anvendes paa ham, kan være i højeste Grad pinlig; man bør ikke i en vis Forstand overlade Sagen til Domstolene men dog indsnøre deres Afgjørelse uden Nødvendighed inden visse Grændser«.

Ved et Lovforslag om Skolelærereksamen bemærkede han Sp. 2497: »Der er paa en Maade noget Rørende — om jeg saa maa sige — i den Uenighed, der er mellem det Medlem, der nu satte sig [Madvig] og den æ. Minister, idet Ministeren vil, at Afgørelsen af denne Sag væsentligt skal lægges i Rigsdagens Haand og den æ. Landstingsmand derimod ønsker noget stærkere at føle Trykket af Ministerens Haand«. Han udvikler, at dette Forhold har gjort sig gældende i mange Sager. Følgen bliver sædvanlig, at den væ-

sentlige Bearbejdelse kastes over paa Udvalgene i dette eller det andet Ting. Regjeringen bør i Reglen tage Initiativet, og kræves der fra Repræsentationens Side meget væsentlige Ændringer, maa Forslaget hellere forkastes eller blive liggende end vende fuldstændig omarbejdet tilbage. »Jeg veed meget godt«, tilføjer han, »at alle saadanne almindelige Sætninger som denne maa taale Undtagelser ... der kan være Tilfælde, hvor det kan være nødvendigt at gaa anderledes frem, men som almindelig Regel er det min fulde Overbevisning, at det er i alle betydeligere og større Sagers Interesse, at det Initiativ, der skal træde til i det Øieblik, da Sagen skal gennemføres, kommer fra Regjeringen. Der er et andet Initiativ, Initiativet til at sætte Sagen i Bevægelse og til at forberede det Øieblik, da den endelige Gjennemførelse kommer, og dette Initiativ kan i mange Tilfælde komme fra Repræsentationens Side.«

Beslægtet med hans foran S. 148 omtalte Utilbøjelighed til at lade det individuelle bryde Reglen var hans Standpunkt Sp. 404 ved Meddelelse af Indfødsret, at man bør undgaa at give Dobbeltstatsborgerret; Hensynet til det enkelte Individ bør ikke være bestemmende ... »det Hensyn, vi ere kaldede til at varetage, er Hensynet til, at Staten maa væрге sig mod de Misligheder, der flyder af, at man ikke veed, med hvem man har at gjøre«.

Ved Forslag til Afløsning af Byggeindskrænkninger indenfor Demarkationslinien mod Erstatning af Ejerne hævdede han Sp. 3537, at Loven bør afgøre Spørgsmaalet om Erstatningen, og der burde ikke være Mulighed for, at en senere Dom ændrede Lovens Bestemmelse. Eventuelt burde retslig Afgørelse erhverves i Forvejen. J. C. H. Fischer havde om dette Lovforslag udtalt, at han i formel Henseende fandt det slet, og at det vilde staa som et Vidunder selv blandt de mange ikke vel redigerede Love, man havde. Han var overbevist om, at Krieger, naar han gennemsaa Loven, med sit sikre Blik og sin klare Opfattelse vilde forfærdes over, at han havde talt for og anbefalet et saa ufuldkomment Lovforslag. Sp. 4598. Krieger fandt dette en ejendommelig Opfattelse, der frapperede ham. Man kunde ikke altid finde sig opfordret til at stille Ændringsforslag, blot fordi man mener, at noget vindes derved. Det var ikke saa stor en Fornøjelse at stille disse mangfoldige Redaktionsforslag; naar han ikke fandt noget urigtigt eller utydeligt, noget forvirrende eller noget i høj Grad stødende eller stygt, havde han gjort sig til Regel ikke at stille Ændringsforslag, blot fordi han kunde ønske en anden Affattelse.

Ved Behandlingen af Valglovsforslaget, hvor han som saa ofte var Ordfører, drøftedes Sp. 1390, om Valglisten skulde ændres, naar Vælgeren senere idømtes Straf. Man maatte, hævdede han, finde

sig i, at en saadan Vælger gav Møde. Der kunde iøvrigt ikke ske stor Skade derved; ved større Forbrydelser sad Vælgeren i Fængsel eller Arrest, og hvis nogen, der var idømt Fængsel paa Vand og Brød, trodsede Opinionen og gav Møde, maatte man lade det gaa. »Der kan opkastes mange saadanne fine og sindrige Spørgsmaal, men Lovene vilde blive, om jeg saa maa sige, altfor fine og udtyndede, hvis man ikke vilde finde sig i, at en eller anden saadan lille Fisk kan smutte igjennem. Det troer jeg ikke, man skal bryde sig om.« Han er imod den smaalige Udførlighed, der gør Teksterne saa uoverskuelige og kedelige: ». . . og lægger vel Mærke til, mine Herrer, at det at lægge an paa at skrive Love paa en saadan Maade, at man derved umuliggør enhver Misforstaaelse, fører til det afskyeligste Pedanteri i Lovsproget, man kan tænke sig«, Sp. 1590. Med Hensyn til Antallet af Valgmænd ved Landstingsvalgene var Forholdet i Storkredsene maaske for Øjeblikket et vist nærmere angivet talmæssigt, men det var ikke Grundlovens Mening, at man skal bidrage til at støtte dette som Grundlag for en Partideling. »Ordet Parti er der Mange, der tager i en uheldig Betydning, jeg tager det i Ordets sunde Betydning; man kan i et Land ikke ganske savne en vis Partideling, uden at det Hele bliver i høj Grad fersk . . . Men denne Partigruppering bør sandelig ikke til evige Tider hvile paa en Adskillelse mellem større og mindre Landejendomsbesiddere og Kjøbstadboere. Der maa kunne findes og der findes virkelig ganske andre naturlige Adskillelser, og vi veed jo, at det overalt i Verden drejer sig om en mere liberal og en mere konservativ Opfattelse. Den ene trænger til den anden . . . Dette er, mine Herrer, den naturlige Adskillelse, og der kommer det sandelig ikke netop an paa et Femtal [den omtalte Talopstilling]. Sp. 1496. Han polemiserer Sp. 1498 med Andræ, der i hele Grundlovssagen kun havde interesseret sig for Forholdstalsvalgmaaden, og derfor nu vilde have Kredsene saa store som muligt; hele Landet skulde saa gennemælttes af denne Metode som af en Surdej, men ved at undtage København, Bornholm og Færøerne herfra havde Grundloven fastslaaet, at særlige Hensyn kunde bryde det iøvrigt antagne Princip. Krieger interesserede sig varmt for den af Andræ konstruerede Valgmetode og, som det nedenfor bliver vist, havde han i Litteraturen gaaet i Brechen for den. Han mener aabenbart, at Vennen Andræ her nærmer sig det monomane ved at overse Hensynet til, at Valgmændene skal kunne mødes paa Valgstedet. Med uforstyrrelig abstrakt Overlegenhed udtrykker han sig saaledes: »Ved Gennemførelsen af et Lovarbejde er der altid noget, der er uskrevet, — der er en vis ledende Tankegang, som det aabenbart er lettere at bevare ren og uforfalsket og som

det er lettere at færdes med, naar man, om end mere eller mindre villigt, saa dog ialtfald stadigt deltager i dens Gennemførelse og Udarbeidelse, end naar man stiller sig helt udenfor Sagen eller væsentlig arbejder derimod. Sp. 1514.

Med Hensyn til Strafansvar for Paasejling var han Sp. 2301 enig i, at det kunde overlades Administrationen at give saadanne Regler, men naar deres Overtrædelse kunde medføre Straf og Erstatningsansvar burde de vistnok ikke udgaa som Anordninger af en enkelt Minister, men af Regeringen med kgl. Stadfæstelse.

Ved Forelæggelsen af Forslag om Vejvæsenets Bestyrelse kom han med et af sine Forslag om Behandlingsmaaden. Han fandt, at man skulde ind paa, at visse Sager blev gjort færdige uden Udvalgsbehandling, hvilket havde Betydning for Arbejdets Fordeling mellem de enkelte Ting og for de forskellige Samlinger, og dette Forslag fik ogsaa Flertal overfor det allerede fremsatte om Udvalg. Sp. 3062.

Ved Forslag om Hovedlandevejes Henlæggelse under Amtsraadet bemærkede han Sp. 3442: »Jeg har lagt Mærke til, at Regler, som vi for en stor Del have faaet fra det Land, hvor der er en gammel parlamentarisk Erfaring, og som ved første Øiekast saa vilkaarlige og konstige ud, dog i Virkeligheden har en meget dyb Rod i en lang praktisk Erfaring. Dertil hører en Regel, som Mange i Begyndelsen af vort constitutionelle Liv ikke rigtigt kunde finde sig i, den nemlig, at Rigsdagen ikke lettelig skulde forhøje de Bevillinger, som begjæredes af Regeringen. Dette er i det Land, som er det constitutionelle Regimentes Hovedland, en gammel og ufravigelig Regel og hvorfor?« Nærmere forklares, at Medlemmerne af Parlamentet ellers vilde faa Lyst til at stille mangehaande specielt motiverede Krav.

Sp. 4260 gjorde han ved Behandlingen af Hærlovens Ordning af Officersskolen den Bemærkning: »Det er maaske en Mislighed ved vort hele Undervisningsvæsen, som efterhaanden har optaarnet sig, ogsaa i andre Retninger, at vore unge Mænd ikke komme i Virksomhed, førend de ere ude over den Alder, i hvilken det var saare ønskeligt, at de kunde komme i Virksomhed.«

Krieger var mod Statens Overtagelse af de jydsk-fynske Jernbaners Drift: »Men hvorfor er det da saa misligt og betænkeligt at lægge Bestyrelsen af en saadan Jernbanedrift over i Statens Haand? Ja, mine Herrer, lad mig sige det rent ud; et privat Driftselskabs Bestyrelse har stærkere Nerver end en Indenrigsminister. En Indenrigsminister bliver i Reglen nervøs, naar han Dag ud og Dag ind modtager idelige og idelige Klager over, at ikke alt er saa godt indrettet, som man ønsker, og denne Indenrigsministers nervøse Til-

stand bliver vedligeholdt af mange Talsmænd for de Reisende ikke blot i Pressen og i Publikum, men ogsaa i Rigsdagen... Nu har jeg en stor Interesse for Jernbanevæsenets Udvikling her i Landet, og jeg har vist det i Gjerningen; men jeg kan ikke glemme, at ved Siden af det reisende Publikums Interesse staar Finansernes Interesse... hvis Varetagelse bliver overordentlig vanskelig, overordentlig besværlig, naar man overgiver Driften til Statskassen... Det ligger i Sagens Natur, at Statens Embedsmænd i Reglen ikke tage kommercielle Hensyn... Det hører ikke til en Embedsmands Egenskaber at ligge paa Lur efter, hvorledes man bedst kan opnaa Fordele.« Han fandt endvidere, at det var den historiske Udviklings Gang, at Staten trak sig tilbage, og ansaa det for et Gode at give Afkald paa noget af den Virksomhed, som »gjennem en sig udbredende Centralisation er bleven lagt ind under dens Omraade«, Sp. 1157. Hensynet til den almindelige Retsudvikling betød altid meget for Krieger. »Smaa Stater ville ved nye Lovbestemmelser i Reglen slutte sig til, ikke gaa ud over, hvad der er ligesom almindelig europæisk anerkendt« udtalte han L. T. Td. 1867—68, Sp. 606, ved Ændringen af Eftertryksloven.

25. Juni 1867 stillede han Forespørgsel til Konseilspræsidenten om Muligheden for at se Rigsdagssamlingen snart afsluttet, den »gik næsten tilbage til den graa Oldtid« og man havde snart siddet i 8 Maaneder; Samlingen sluttedes 12. Juli.

De første 3 Aar efter 1864 var nu overstaaet for Krieger, hvis Position ikke i det ydre var blevet paavirket deraf, hvorledes saa Folkemeningen bedømte ham. Andre Personligheder end hans samtidige og Venner havde nu Sædet i Statsraadet og vedblev dermed i endnu 3 Aar, men denne Plads var ejheller Genstand for hans Higen. Han havde ikke som D. G. Monrad og vistnok Tscherning efter Krigen følt Lyst til at kaste det hele fra sig og udvandre. Som Ørsted, der i 1826 efter Kongens Indskriden mod hans litterære Virksomhed ikke derfor forlod Kancelliet, hvor han ikke burde savnes, fortsatte Krieger uforstyrrelig sin Virken i de parlamentariske Forsamlinger, og han havde ikke tabt Lysten hverken til det grundige Lovgiverarbejde eller til at ledsage det med det almene Ræsonnement, der var hans Specialitet. Nogen Fuldstændighed med Hensyn til det første kan her ikke tilstræbes, snarere med Hensyn til det sidste, der ogsaa har Værdi som personlig karakteriserende, idet det foruden hans Forstaaelse viser hans Holdning i Samvirket med andre. I denne Henseende ser jeg bort fra traditionelle klicheagtige Udtalelser om ham og søger at lade oplyste Kendsgæringer tale.

I Samlingen 1867—68 fremsatte Krieger 16. December 1867 un-

der Behandlingen af Købstadkommunalloven med meget Eftertryk Ønsket om, at Regeringen vilde fremme den af Grundloven krævede Reform af Retsplejen; den civile var kun fremmet ved Oprettelsen af Sø- og Handelsretten i 1861, og den kriminelle havde to Gange været forgæves forelagt i 1862 og 1863. 28. Februar næste Aar blev Kommissionshvervet lagt paa hans egne Skuldre.

Med Hensyn til Sagførervæsenets Ordning betonedede han Sp. 127, at den egentlig burde ske i Forbindelse med hele Retsplejens Nyordning, og den var ikke noget Næringsanliggende. Han fremhæver Sagførervæsenets Betydning som et særdeles vigtigt Element i hele Udviklingen ikke blot med Hensyn til Sagernes Førelse men med Hensyn til Retsbevidsthedens Udvikling i hele Landet, i Befolkningen, i den lovgivende Forsamling, i Administrationen, og det er af Vigtighed, at den hele Samling af Advokater faar en saadan Karakter, en saadan Hæderlighed og en saadan Anseelse, at den ikke staar afsluttet i Samfundet, men at der er en frisk Bevægelse en Overgang til Advokatvirksomhed og fra saadan til anden offentlig Virksomhed. Han lagde særlig Vægt paa Bortfald af den kgl. Udnævnelse af Højesteretsadvokater. Om Prøven ved Højesteret siges intet. Han anbefalede, at Professorerne fik Adgang Sp. 155. Man maatte føle, at der med dette Lovforslag kom et Pust fra den vest- og sydeuropæiske Luft ind i vort noget tørre og hyperboræiske Klima. Det er interessant at se, hvor lidt han har af det cancellistiske over sig. Han finder det Sp. 520 naturligt for dygtige juridiske Kandidater, hvad enten de nu senere vil gaa ind i Ministeriet, eller de vil gaa ind i Domstolene, eller hvor de iøvrigt maatte søge hen, først at begynde med nogen Tids Sagførervirksomhed. Der var stillet Forslag om Adgang for Dommere og Universitetslærere til lige med Overretssagførere at blive Højesterets-sagførere og lignende Fortrin til de andre Grader, og han erklærer Sp. 521 Antagelsen heraf som aldeles afgørende for ham med Hensyn til Muligheden for ham for overhovedet at fremme Lovforslaget. »Jeg vedkjender mig det som min almindelige Overbevisning, at jeg ved Gjennemførelsen af vigtige og nye Love, af Reformlove, som bryde med det Bestaaende, fordrer, at der skal være en vederhæftig Mand i Regjeringen, som med fuld Fortrøstning paatager sig Ansvaret for Gjennemførelsen af den nye Lov og for den Maade, hvorpaa den nye Lov bringes i Overensstemmelse med hele den øvrige gjældende Lovgivning, som altsaa virkelig hævder Regjeringens Andel i Lovgivningsmagten. Der skal meget til, for at jeg i et saadant Tilfælde skulde ville være med til at paatvinge en Minister noget Mere og Større end den ansvarlige Minister til en vis given Tid anser det for rigtigt at gennemføre« Sp. 525. I det fore-

liggende Tilfælde med Sagførervæsenet havde han aabenbart knap nok haft Fornemmelsen heraf; han bentydede til, hvorledes han ved Næringslovens Gennemførelse var gaaet helt ind for sit Forslag.

Sp. 603 er Talen om Adgang for Kommuner til at udstede en vis Art af underordnede lokale Love med Ministeriets Sanktion. Opmærksomheden maa være rettet paa, at Lovgivningsmagten ikke svinder bort fra Repræsentationen ved alle disse Love, og det vilde derfor være heldigt, at der gaves Beretning til Rigsdagen om Anvendelsen. S. 2296 ankede han over, at »Regjeringen synes for ofte at mene, at naar et Lovforslag er vedtaget i Repræsentationen, saa er dermed ogsaa Repræsentationens Interesse for den hele Sag udtømt.«

Ved Behandlingen af Lov om uautoriseret Lægehjælp kom han Sp. 1170 med en Udtalelse til J. N. Madvig, der havde talt om mellem 2. og 3. Behandling »at faa udleveret« fra Justitsministeriet, Kontorchefer eller Fuldmægtige til Medhjælp: Man kunde gerne tage Assistenterne med, uden at det vilde hjælpe det allermindste. Tonen lyder noget overlegen, men det var jo paa Madvigs Vegne, hvem han oftere komplimenterer som »født Jurist«. Madvig glemte, udvikler Krieger, at han selv i sin juridiske Opfattelseevne har langt større Magt til Sagens Behandling end samtlige Fuldmægtige i Justitsministeriet tilsammen. (De ældre og højere Embedsmænd taler han her ikke om). Her er jo nemlig ikke Spørgsmaal om den specielle Lovkundskab, som ganske rigtig kan fuldstændiggøres af en Jurist . . . men her er Tale om en ganske anden Behandling af Sagen, som stiller sig paa et Standpunkt, der er de gjældende Lovbestemmelser overordnet, og det kan man ikke forlange af Fuldmægtige og Assisterter i Ministeriet . . . Jeg nægter ikke ubetinget Muligheden af, at den enkelte Fuldmægtig kan besidde et saadant Overblik, men det ligger ialtfald ikke indenfor den Virkekreds, der er ham anvist«. Sondringen mellem produktiv legislativ Evne og positiv Kundskab er naturligvis ganske rigtig.

Lovforslaget om Æresoprejsning gav ham Sp. 1332 Lejlighed til at tage Ordet for at afskaffe den af Praksis indførte Frifindelse »for videre Tiltale«.

Lovforslaget om Valgmenigheden, der omsider naaede Gennemførelse, gav ham Sp. 1507 Anledning til en bred Udvikling. »Der har været saa mange Forhold, hvori jeg har været nødsaget til at træde frem, at det er aldeles naturligt, at jeg i og for sig gjerne vilde holde mig tilbage ved nogle Spørgsmaal. Dette gjælder saaledes om det kirkelige«. Han har imidlertid fundet det nødvendigt at minde om Grundlovens Krav i § 75 om Ordningen af Kirkens

Forfatning. Det afhænger jo til syvende og sidst af det danske Folk, om Grundlovsbestemmelsen skal blive til Sandhed eller ikke... men ties ihjel skal den ikke, og det er ikke Grundlovens Mening blot at sige, at der til Ordningen skal anvendes Lov og ikke Anordning. Han glider derefter over til en almindelig Revy over Grundlovens Programlove.

Overfor de nu siddende Ministerier kunde Bemærkningerne falde noget skarpere, saaledes Sp. 2554 til Indenrigsminister Estrup: »Den ærede Indenrigsminister bruger ofte Argumenter, som man finder overmaade svage eller rettere sagt ganske ufyldestgørende, uden at man dog finder det Umagen værd netop at fremhæve og gjendrive dem, thi det bliver trættende.«

Naar i Samlingen 1868—69, Sp. 125, den militære Straf Krumslutning foresloges afløst af staaende Arrest, ønskede han ikke den løsrevne Reform — hvis det havde Karakter af en saadan — og manede til at fremsætte nye Forslag om Straffelov og Retspleje for Krigsmagten. Sp. 656 udtaltes, at Landstinget bestemt maatte fastholde, at en Lov ikke blev en Bevillingslov (der skulde forelægges først i Folketinget), fordi den indeholdt en Bestemmelse om Løn eller Honorar for offentlige Hvervs Udførelse.

At Eksamensvæsenet er Genstand for Anordning og ikke behøver Lov, gjorde han Sp. 1653 til Genstand for en længere Udvikling. Han hævdede, at Grænsen i sin inderste Rod var politisk, den er derfor noget stærkere, hvor visse moralsk-politiske Forudsætninger er til Stede, og den veksler med Tider og Personer. »Hvad jeg vil sige, veed jeg meget godt kan blive forvrænget, og jeg veed ogsaa, at det kan blive misforstaaet. Dette er mig imidlertid ligegyldigt, thi det er min Overbevisning, at det er sandt hvad jeg siger, og at der er Tid til at sige det. Jeg siger da, at ikke enhver Minister kan bære Ansvar for Brugen af den Art af Myndighed, som saaledes ifølge en Usikkerhed i Grænsen mellem Lov og Anordning i og for sig maaske kan siges at eksistere. Naar man vil tilraade Kongen at føre den inden visse Grænser saa utvivlsomt eksisterende Anordningsmyndighed ud paa de yderste tvivlsomme Enemærker, maa man i det væsentlige vide sig i dyb og inderlig Forstaaelse med den Institution, som man ved de ensidige Anordninger vil anordne... Forandringen maa i det Store og Hele bæres af en almindelig Mening.« Dernæst er der Ændringer efter Tid og Personer, idet der vil være Tendens til at udvide Lovgivningsmagten. Her fejrede han D. G. Monrad med hans Eksamenskommissioner; han var den betydelige Minister, der ganske vist meget villig lod sig trække i Kjöleskøderne af Tscherning og derved styrkede sin Stilling; det er et Billede han dvæler temmelig længe ved, han kunde

godt lide at muntre Tinget. Under Finanslovbehandlingen Sp. 1557 foreslog han, at Udskrivningsvæsenet kunde henlægges under Amterne og betonedede i Sammenhæng hermed, at naar der anvendes særlige Embedsmænd for de enkelte Administrationsgrene, kommer der let en Tilstand tilveje, under hvilken det centrale Synspunkt for Betragtningen af hele Administrationens Ordning aldeles svinder bort. Jeg har nogen Frygt for, at naar alle saadanne Spørgsmaal om visse Forretningers Udførelse i den højere Instans tages for isolerede for sig og kun under det enkelte Ministeriums Synspunkt, saa vil der til Slutningen komme et stort Vilderede i vor hele administrative Hovedordning.« Han fremhæver særlig Betydningen overfor Befolkningen af at bevare Amterne som »den Melleminstans, i hvilken de forskjellige administrative Traade samles«. Administrativ Tradition vurderede han højt, mindre den blotte Rutine. I L. T. 1866—67 Sp. 3110 bemærkede han herom: »Jeg finder det vistnok overmaade heldigt, naar man paa mange Steder advarer mod Rutine, uagtet en vis Rutine i Administration dog i alt Fald er bedre end Forvirring; men der er dog en stor Forskel paa Rutine og Tradition, og der er intet farligere for al Administration end en Sammenblanding af Rutine og Administration. Man skal altid kæmpe mod den blotte Rutine, men man maa ikke tro, at det er at bryde med Rutine, naar man uden videre vil bryde med de Traditioner, som har Hjemmel i Lovgivningen, og som gennem Aarrækker, gennem Opførelser og Anstrængelser have arbejdet sig frem.«

Aaret 1869—70 gav ikke Travlhed i Landstinget, og Krieger efterlyste ogsaa en Arbejdsplan; en militær Straffelov vilde der f. Eks. have været god Lejlighed til at behandle. Sp. 1044 udviklede han de almindelige Betingelser for, at et Lovforslag efter naturlige og ved Erfaring bekræftede Kendsgeninger kunde gaa roligt igennem Tinget — antagelig fordi der havde været Eksempler paa det modsatte — nemlig først at Regeringen fra første Færd havde taget alle Punkter med under Overvejelsen, som hører hjemme under Sagen, og for det andet, at den under Gennemførelsen fastholder det en Gang givne Standpunkt, saa at man kan have Tillid til dens Udtalelser. Ved Forhandlingen om en Lov- og Ministerialtidende, der kom 25. Juni 1870, stillede han det hele saaledes op, at man omsider i Regeringen anerkender, at Bogtrykkerkunsten er opfundet, hvad Højesteret for 14—15 Aar siden havde opdaget efter norsk Eksempel med Hensyn til Ekstrakter af Dokumenterne, Sp. 1423. Da Samlingen 25. Juni 1870 sluttede, havde han i en Maa- ned været Justitsminister.

Dagbøgerne beskæftiger sig indgaaende med Forhandlingerne

paa Rigsraad og Rigsdag, hvori Krieger deltog, om Grundlovs-sagen, men Enkelthederne kan ikke følges. Han »foreholder« Konseilspræsident Bluhme snart det ene snart det andet indtil hans Afgang sidst i 1865, da han efterfulgtes af Grev Frijs. Af og til afbryder en pudsig Udtalelse den ellers mest dystre Tone, hvori disse Tovtrækninger omtales: 25. Marts 1865 hedder det: »David og jeg betroede idag hverandre, at vi vare hjertelig kjede af hinanden«; 20. April skrives: »Ploug har aabenbart spist Honning — aldrig har han været saa mild«. Bøgerne er tildels opfyldt af Betragtninger over Tingenes Gang i 1864 og siden, over europæisk Politik og over Lovarbejder saasom Hærloven, som Krieger havde forberedt i Kommission, endvidere om skandinaviske Stemninger eller snarere Mangel derpaa; i April 1867 ventes fransk-tysk Krig. 9. September 1867 anføres, at Martensen efter Rosenørn-Teilmanns Afgang som Kultusminister havde bevæget Kongen til at foreslaa Frijs at gøre Krieger til Efterfølgeren. Ministeriet turde dog efter Betænkning ikke inklade sig herpaa, noget andet vilde være Dannelsen af et nyt Ministerium. »Saaledes kom da ingen forstyrrende Opfordring til mig«. Tilførselen 8. Marts 1868 gør iøvrigt hans Stilling op overfor Ministeriet Frijs: »Frijs traadte ind som den, der skulde forene de smaa og store Bønder til »Professorpartiets«, »de Doctrinæres« fuldstændige Undertrykkelse. Snart skilte han sig fra J. A. Hansen (der holdtes ude fra Forsvarscommissionen), og ethvert Løfte, han havde givet Blixen, faldt til Jorden. Frijs traadte ind som den, der med hele sit Huus vilde tjene Kongen. Ingen Conseilspræsident er optraadt saa hensynsløst mod Kongen som Frijs efterhaanden er blevet drevet til; og det er ikke blot han selv, men og hans Kone, der stiller sig meget lidet ærbødigt. Frijs traadte ind som anti-skandinavisk Fredspolitiker, men kunde gjerne sige à tout prix. Hvad skeer? Han har kastet sig i Armene paa Raasløff, har nærmet sig stærkt til Frankrig, og arbejder iøvrigt for det skandinaviske Giftermaal . . . Frijs traadte ind som økonomisk Mand, der ønskede, at Nationen skulde have en Spireskilling i Lommen. Han er drevet til en slap Finansstyrelse, som, hvis det ikke lykkes Andre at standse Estrups Jernbaneflugt, og hvis St. Thomas Affairen falder i Vandet, let kan blive skadelig for vor Credit, i alt Fald vil medføre forøgede Skatteforøgelser. Frijs traadte endelig ind som Kirkens Mand, som en bestemt Modstander af Grundtvig-Birkedal. Han er nu nærved at gjøre Birkedals Anerkjendelse og den grundtvigske Frimenigheds Gjennemførelse til en personlig Æressag.« Dette er et godt Eksempel paa, hvorledes Krieger afleverer sit Angreb: blot ved en historisk Sammenligning mellem Løfter og Forventninger og saa, hvad der skete.

Jeg vender mig til Kriegers andre Arbejdsopgaver i dette Tiaar. 4. November 1861 modtog han Meddelelse om, at han 7. September af de fem Bestyrelsesmedlemmer i Thorvaldsens Museum var valgt til lovkyndigt Medlem. Valget byggede paa hans kendte æstetiske Interesser, og Opgaverne interesserede ham. I næste Tidsafsnit, hvor hans Berøringer med Arkitekten Kammerherre F. Meldahl omtales, skal der vendes tilbage dertil.

Til Januar 1862 sad han endnu med Kommissionen om Orlogsværftet. Hertil kom Formandskabet i tre andre store Kommissioner: 1866 Forsvarskommissionen, 1867 Teaterkommissionen og 1868 Proceskommissionen. Det drejede sig i alle Tilfælde om at faa udført Forarbejder til vigtige Love. Under 30. November 1869 kaster han i Dagbøgerne et Blik paa de mange nedsatte Kommissioner og gør den Bemærkning, at saadanne hos os er Surrogat baade for et (franskt) Statsraad og for de (engelske) Parlamentsudvalgsundersøgelser. Der kunde ogsaa gøres den Iagttagelse, at Krieger, der altid viste sig at være den kyndige og paalidelige Arbejdskraft i Rigsraadets og Rigsdagens Landsting, aabenbart var uundværlig ved de særlig store Opgaver, der endnu ikke kunde overkommes i Repræsentationen.

Krigsminister J. V. Neergaard nedsatte 2. Februar 1866 Forsvarskommissionen, der under Kriegers Forsæde bestod af 9 Officerer af de to Etater og 9 Parlamentarikere. Opgaven var efter foreliggende foreløbige Udkast at udarbejde en ny Plan for Landets samlede Forsvarsvæsen til Afløsning af den ældre, der stammede fra 1842. Kommissionens Betænkning med formulerede Lovudkast kunde allerede i November s. A. overrækkes Kongen, der undrede sig over, at den tidligere Finansminister Fenger, der var Medlem, var gaaet med til den indstillede store Udgift. Forslaget betød nemlig et virkeligt militært Fremstød. B. Christensen vendte sig imod, at der regnedes med en betydelig søgaaende Flaadestyrke i Stedet for flydende Batterier til Forsvar for Hovedstaden og Kysterne; Flaaden skulde være Hjelpevaaben for Hæren. Om dennes Ordning afgav han et selvstændigt Udkast, der ikke tilsigtede Billighed, men større Effektivitet, tiltraadt af H. Carlsen og delvis af Oberst Müller. Det var Krigsminister V. R. Raasløff, der tog mod Betænkningen og straks gik i Gang med Lovforslaget om Hærens Ordning, som det lykkedes ham at gennemføre 6. Juli 1867. Han komplementerede ved Forelæggelsen i Landstinget Kommissionen for dens Mod ved at grunde Ordningen paa, at den almindelige Værnepligt skulde gennemføres fuldstændigt — hvoraf det blev Følge, at Stilling og Vilkaarsbytning skulde afskaffes — og at enhver vaabenduelig Mand skulde vaabenøves. Ingen kunde blive

Befalingsmand uden at være uddannet som Menig og ikke fast Officer uden at have været værnepligtig Officer (Sekondløjtnant). Den militære Højskole omdannedes til Officersskolens ældste Klasse. Fodfolkets Inddeling var i Brigader og Batailloner, Rytteriets i Regimenter; Officersklasserne blev 4: General, Oberst, Kaptajn (Ritmester), Løjtnant. Den militære Straffelov burde reformeres og de militære Ministerier forenes. 11. Januar 1867 opløstes Kommissionen. Krieger, der i Aarene 1863—85 korresponderede med den norske Oberst J. G. Ræder, fik ogsaa fra ham anerkendende Udtalelser: »De har faaet et prægtigt Stykke Arbejde fra Dem, vel et helstøbt Stykke. Det har under Deres Hænder faaet en anden Skik end som det var, da De modtog det fra Krigsministeren«. Kommissionens Nedsættelse havde haft et lille personligt Forspil, som i Dagbøgerne 16. Januar beskrives saaledes: »Da Frijs imorges opfordrede mig til at indtræde i en Krigscommission med lige mange militære og civile Medlemmer — hvoriblandt fra Folkethinget J. A. Hansen — svarede jeg ham reent ud, at jeg ikke sad efter fri Beslutning sammen med J. A. Hansen i en Commission. Tanken overraskede mig saa meget, at jeg strax fik Svaret givet uden ret at betænke, hvor besk det maatte være«. J. A. Hansen var overfor Grev Frijs Forhandler i Alliancen mellem smaa og store Bønder og var maaske derfor udset til dette Hverv, men Krieger havde ikke megen Agtelse for ham som parlamentarisk Forhandler, og i Stedet kom B. Christensen. Spørgsmaalet om Befæstningsvæsenet havde man ikke kunnet naa at behandle.

Nedsættelsen af Teaterkommissionen, hvorom Kirke- og Undervisningsminister C. P. Rosenørn-Teilmann 7. Juni 1867 traf Beslutning, havde ifølge Kriegers Brev til Dunker af 20. Maj ogsaa haft et pikant Moment, nemlig dette, at den ikke blev »kongelig« som nedsat ved kgl. Reskript men kun ministeriel, hvilket skyldtes, at »adskillige af Medlemmerne saasom Ploug vare Hans Majestæt ildesmagende«. Af Arkivakterne ses, at Krieger har stillet sine Vilkaar for at imødekomme Anmodningen, først at Folketinget skulde have voteret Teatrets Budget, dernæst at Etatsraadinde Heibergs Kontraktsforhold til Teatret blev ordnet paa fuldstændig klar Maade og saaledes, at »hendes Personligheds Værdighed hævdedes«. Kommissionens Arbejde, der var færdigt 5. Oktober 1868, resulterede i Udkast til en Lov om det kongelige Teaters økonomiske Forhold i 40 §§, der dog ikke gik igennem. Dens Opgave var at undersøge Teatrets Økonomi, Gældsforpligtelser og finansielle Forhold overhovedet, derunder at overveje Spørgsmaalet om dets Opretholdelse i samme Omfang som hidtil, Bestyrelsens Organisation, Personalets Ansættelses- og Lønningsvilkaar m. v. og endelig

Spørgsmaalet om en ny Teaterbygning og dens Tilvejebringelse, hvorom der ogsaa maatte forhandles med Kommunen. Medlems-tallet var 10 med Kammerherre Grev Juel-Vind-Frijs til Juellinge i Spidsen samt Hofjægermester Carlsen, dernæst Repræsentanter for Teatret og Kommunen og 4 fra Rigsdagen, hvoriblandt Redak-tør C. Ploug og Skolelærer Chr. Berg. Fuldmægtig J. A. N. Madvig, en Søn af Professoren, var Sekretær. I Brev af 28. Oktober 1868 til Dunker giver Krieger Madvig Skylden for, at Lovforslaget med Motiver og Oplysninger var »uanstændigt tungt affattet«. »Noget har jeg lempet og filet, men det er umuligt at curere ham, og hvad galt er er blevet end værre i formel Henseende, da det tilsidst gjaldt at faa Bergs Samstemning i Redaktionsudvalget; en hvil-kensomhelst æsthetisk Betragtning havde bragt denne iøvrigt mær-kelige Skolelærer i Harnisk«. Madvig blev senere kendt som den dygtige men altfor tungt arbejdende Formand for Sø- og Handels-retten. Berg, der stod ved Begyndelsen af sin Rigsdagsbane, synes at have sat sig i Kampstilling til den rutinerede nationalliberale Formand. Til Belysning af Kriegers Holdning overfor underordnet Personale kan for Resten anføres hans Indstilling om Honorar til Sekretæren, der foreløbig havde faaet udbetalt 200 Rdl.: »Arbejdet har i den Grad lagt Beslag paa hans fulde Tid og Kraft igjennem en Række af Maaneder, han har i det hele maattet anstrenge sig i den Grad for at fyldestgøre Krav, jeg var nødt til at stille til ham,« skriver Krieger, saa at han med Tiltrædelse af Kommissionens Medlemmer indstiller et samlet Honorar af 800 Rdl. Arbejdet har for ham selv været betydeligt men maaske mindre tilfredsstillende end det i Forsvarskommissionen. Betænkningen foreligger trykt, 298 Sider med et stort Bilagsmateriale. Kommissionens Forslag, der ikke var enstemmig vedtagne, var efter Rigsdagens i 1851 frem-satte Plan at naa til at fastsætte et bestemt aarligt Tilskud fra Staten uden yderligere Forpligtelse for denne navnlig ikke til Pen-sioner, herved forudsat at Teatret opretholdtes paa en til dets Hensigt og Formaal svarende Maade; efter Drøftelse havde man afvist Tanken baade om at opgive nogen af de tre Kunstarter, navn- lig Balletten, og at indrette Dobbeltscene. I Stedet for kgl. pensions-berettigende Ansættelse skulde fremtidig træde kontraktmæssigt Engagement, hvorved Teatret udover Lønningen aarlig indbetalte et Beløb lig $\frac{1}{10}$ af denne til et Pengeinstitut til senere Udbetaling eller Indkøb af Livrente. Der fastsattes Maksimum for forskellige Lønninger. I 1842 var indført Spillepræmie (Feu), hvortil henlagdes 10 % af Bruttoforestillingsindtægten; dette nedsattes til $7\frac{1}{2}$ %, idet Systemet opretholdtes med nogen Ændring i Reglerne. Det samme gjaldt de saakaldte Sæsonudsører og overordentlige Understøttel-

ser paa 2¹/₂ og 2 % af nævnte Indtægt. Bygningsinspektør Hansen havde projekteret en ny Teaterbygning opført for 500.000 Rdl.; forudsat Fremskaffelse ad anden Vej (Kommunen) af 400.000 Rdl. kunde der af Sorø Akademis Midler hertil anvendes 100.000 Rdl. og af Staten tilskydes Byggegrund og det gamle Teater. Endelig skulde der foregaa en Normering af forskellige eksisterende Kasers Forhold. Ved Lov 18. Juni 1870 toges Opgaven om Opførelse af en ny Teaterbygning op. Krieger mente selv at have fornærmet Venstre ved denne Kommissionsvirksomhed, Helga Stemann: F. Meldahl og hans Venner, 3. B. S. 200, antagelig ved altfor stor Interesse for Teatret.

Han var endnu midt i det forcerede Arbejde med denne Kommission, da den næste og langt større Opgave, Proceskommissionen, blev lagt paa hans Skuldre. I den fortsatte Appelleren til hans Arbejdsvillighed laa en høj Anerkendelse af hans Uundværlighed. Indenfor »små eller store Bønders« Rækker fandtes i hvert Fald ingen anden, der kunde tage en saadan Gerning op. Retsplejens Reform var et fremstaaende Grundlovskrav, og for en Jurist var den det mest hæderfulde Hverv at betjene. Som før nævnt havde han 16. December 1867 i Tinget indtrængende manet Regeringen til at fremkomme med Forslag. 30. Januar 1868 stillede Minister Rosenørn ham Opfordring til at indtræde i en »Commission for den civile Retspleies Omordning«, og Kriegers Svar var dette: »Jeg betingede mig strax, at hvis jeg samtykkede, maatte Højesteret holdes fuldtallic, altsaa Lund pensioneres. At vi maatte enes om Medlemmerne, var en Selvfølge.« Assessor J. C. Lund, født 1798, var svageleg, og da Kommissionsarbejdet kunde ventes at ville gaa ud over Kriegers Møde i Retten, maatte Lund altsaa erstattes, hvilket ogsaa skete 11. Maj. 4. Februar erklærede Krieger sig villig og meddelte, hvem han ønskede som Medlemmer; Underretsdommere udenfor København opgaves paa Grund af Bekostningen, og i Stedet kom ogsaa Kriminalretsassessor C. V. Nyholm med. Medlemmerne var iøvrigt Højesteretsassessor W. J. Ussing, Borgmester i København L. C. Larsen, Sø- og Handelsretsformand C. S. Klein, Professor J. M. V. Nellesmann, Overretsassessor C. Rimestad, Højesteretsadvokaterne G. E. Brock og C. C. V. Liebe og Byfoged i Stege H. E. P. Hage, der havde arbejdet med Forslag til den kriminelle Retspleje. Programmet skulde nemlig ogsaa omfatte denne, saaledes at Udkastet fra Rigsdagssamlingen 1864/65 lagdes til Grund. Reskriptet kom 28. Februar 1868, og man begyndte i Marts.

Kommissionens Protokol i 6 Bind rummer 1100 tæt beskrevne Sider, og der naaedes 24. April 1875 til Møde Nr. 231. Senere var Mellemrummene mellem Møderne noget større, men der arbejdedes

støt ogsaa i Aarene 1870—74, da Formanden var Justitsminister, ligesom Klein, da han blev Minister, gav Møde. Notitser i Dagbøgerne følger Arbejdets Gang til Ophævelsen 19. Oktober 1877. Forslag med Motiver blev trykt. Det var en Kreds af særdeles kapable Jurister, der blev sat ind paa Opgaven. Kun Nellemann var vel egentlig proceslærd, Kriegers Viden om europæisk Lovgivning var naturligvis solid, men det var ikke egentlig hans Erfaringsomraade. En indledende Generaldebat gennem flere Møder, efter at Nellemann havde lagt for med et stort Foredrag om Mundtligheden i civil Retspleje, gav hvert af Medlemmerne Lejlighed til at udtale sig, og det vide Omfang for Overvejelserne, der ogsaa skulde gaa til de specielle Afsnit af civil Retspleje: Skifte, Fogedforretninger og Auktion, virkede inspirerende. Ideer blev slynget ud, en havde ét processuelt Ideal, en anden et andet. Krieger lyttede til og gjorde besindige Bemærkninger. Et Brev af 9. Juni 1868 til Dunker viser hans Tanker: »Adskillige af mine brave Medlemmer navnlig min fortræffelige Prof. Nellemann er revolutionære i Civilprocessen, saa revolutionære, at jeg ikke ret veed, hvad det kan blive til. Jury vil han vel ikke fordre, men han vil have collegiale Underdomstole, der i første og sidste Instans afgjøre alle Bevisspørgsmaal i Henhold til den for Retten førte Forhandling; kun reene Retsspørgsmaal skal altsaa kunne paaankes for Høiesteret, hvis Virkekreds saaledes bliver meget begrænset.« Ret naturligt vendte Tankerne sig til Sø- og Handelsretten, der i 1861 havde faaet Mundtlighed i sin Retspleje, men hverken Retsformanden Klein eller f. Eks. Liebe var tilfreds med den. Retsbrugen havde aabenbart lagt Vægten over paa det skriftlige Grundlag, saa at den mundtlige Forhandling havde tabt Interessen. Overfor Nellemanns »revolutionære« Forslag, der fik en Del Tilslutning, var Ussing, Brock og Larsen mere konservative. Overhovedet aftegner naturligvis ved Læsningen de enkelte Medlemmers Ejendommeligheder sig, de brydes mod hinanden og supplerer hinanden. Franske, tyske og engelske Impulser mødes med indarbejdede danske Synspunkter. Den Ramme, der her i Bogen maa holdes, gør det umuligt at levere et egentligt Referat. Men man kan ikke lade være at anstille det Tankeeksperiment, at den første Part af denne almindelige Debat en Gang kunde trykkes for at læses af Jurister med den Interesse, som vore »Grundlovsfædre« paa Retsplejens Omraade har Krav paa. Det var ikke blot Nellemann, der kunde siges at virke revolutionerende, ogsaa andre slog sig løs fra det bestaaende, og Nævningerne var i hvert Fald noget helt nyt og ukendt. Det lød som Vingeslaget fra en Sværm af Brevduer, der slippes løs paa et fjernt Maal, og fjernt blev Maalet, naar der tænn-

kes paa de 70 Aar, der gik fra Grundloven inden Retsreformens Ikrafttræden og de 42 Aar fra Lovforslagets Færdiggørelse. For den 37-aarige Professor Nellesmann, der saa fuldt og helt hengav sig til Opgaven, vilde denne Viden have været bitter, og han skaaedes ikke for senere at se Vanskelighederne taarne sig op. Men som det var, arbejdedes der med Liv og Lyst.

Efter Drøftelse i Almindelighed af de to Forgørelser af Retsplejen behøvedes der mere konkrete Grundlag, og ganske naturligt blev enkelte af Medlemmerne hertil brugt stærkere end andre. Klein gav Udkast til Domsmagtens Ordning, der blev gennemgaaet af Formanden og to andre. Klein og Brock foreslog Ændringer til Udkastet om kriminel Retspleje, der forelaa fra ældre Tid, hvilket ligeledes gennemgikkes af Formanden og en anden, og Nellesmann gav Udkast med Motiver til en Civilproces. Sidstnævnte Udkast blev udsendt til de overordnede og en Del Underretter til eventuel Udtalelse. Saa udspandt der sig en 1. Behandling af disse Udkast. Lejlighedsvis noterer Krieger hjemme, at der har været »stort Røre« i Kommissionen, og han fører Bog over de vigtigste Tvivls-punkter eller over visse af sine egne Standpunkter, f. Eks. at der i Landsretten maa være 5 Dommere til betryggende Afgørelse af kriminelle Sager og af Beviset i civile.

Jeg følger paa dette Sted kun Arbejdet frem til den Dag, da Krieger meddelte, at han nu 28. Maj 1870 var blevet Justitsminister, men ialtfald indtil videre vilde fortsætte, dog uden at stemme. Der var altsaa stadig med Mellemrum af enkelte Medlemmer blevet afgivet skriftlige Arbejdsgrundlag, der gik ind i Plenarmødernes utrættelige Gennemgang af de mange Afsnit, hvori den kriminelle og civile Retspleje falder. Formanden var den stadige Leder, der ikke udeblev, og som var rede til at gaa i Gang med ethvert opdukkende Spørgsmaal med al den saglige Alvor, som det havde Krav paa. Man vilde ikke kunne tænke sig, at Diskussionen i hans Paahør skulde forfladiges til Mundhuggeri eller ørkesløs March paa Stedet. Enhver søgte aabenbart overfor ham at yde sit bedste. Han selv saa det aabenbart som Opgaven at være med i det hele, og paa hver eller hver anden Side i Forhandlingsbøgerne kan man vente at finde Formandsbemærkninger. Han følte sig næppe som processuel Autoritet, skønt han havde megen Læsning i evropæisk Proceslitteratur, som han raadspurgte og gerne gjorde andre bekendt med, men hans Synspunkter kunde have et mere alment Sigte. Hans konstitutionelle Instinkt var altid vaagent. Ved Behandlingen af Fallitboer fandt han saaledes Anledning til at advare mod at »generalisere« dette Institut og gøre det altfor almindeligt, fordi Valgret og Valgbarhed herved bliver berørt, og Institutet

derfor kan tænkes misbrugt til at berøve en Mand hans Valgbarhed. Om Nævninger bemærkede han, at Tanken med Indførelsen har været overhovedet at garantere god Strafferetspleje baade med Hensyn til Domfældelse af de skyldige og Frifindelse af de uskyldige og at holde Dommerne »rene« i politiske Sager. En Idé af Rimestad om Samvirken af Nævninger og Dommere afviste han med Henviisning til det almene Begreb om denne Institution, hvorfra Grundloven er gaaet ud. Han var imod at lade Valglisten være Grundlag for Nævningeudtagningen og gjorde opmærksom paa, at Regeringen i 1849 kun under en modsat Forudsætning gik med til Indførelsen. Ganske absolut var han mod Diæter til Nævninger. Han var betænkelig ved at lade Husundersøgelse opfattes som Forvaltningsakt, naar blot Kendelse var afsagt. Med Hensyn til at gøre Overgang til fri Bevisbedømmelse var han betænkelig. »Vi Danske bør i det hele taget vogte os for i enhver Retning at kaste alle Baand bort«. Parterne trænger til nogen Beroligelse i Lovene for ej ganske at prisgives til Dommeren. D. L. Regel i 1—13—1 om to Vidner som fornødne til Vidnebevis ønskede han ikke ophævet, og han var tilbøjelig til at kræve Dokumenter som nødvendigt Bevis for flere Retshandler navnlig om faste Ejendomme. Man maatte have nogle Regler om Bevis dels for ikke at gøre Folk altfor ængstelige ved en komplet Regelløshed, dels fordi vore Dommere ikke vil staa med de engelske Dommeres Autoritet og Dygtighed. Ved Vejledningen for Nævninger kunde der overfor Anklageren henvises dertil. Han ønskede Domstolsselvstændigheden hævdet og foretrak at lade Højesteret fremfor Justitsministeren udøve en Bevillingsmyndighed om Appel til Højesteret. Han nærede Frygt for, at en særlig Anklagemyndighed ikke i samme Grad som Amtmændene vilde kunne hævde sig. »Jeg er kort sagt bange for de Justitsministre, vi kan faa (vi kan faa en lidenskabelig hensynsløs Minister, hvis Befalinger Overanklageren er nødt til at adlyde). Der er vel visse Tilfælde, i hvilke Justitsministeren maa kunne fordrø Aktion anlagt, men man kan ikke sige, at Anklagemyndigheden ubetinget hører ind under den eksekutive Magt, cfr. ogsaa England, hvor man trods alle Stormløb endnu holder paa Anklagejuryen.« Med Hensyn til den i Offentligheden liggende Retsgaranti udtalte han, at der, naar Rettens Dør lukkes, bør gives Sigtede Ret til at fordrø, at nogle anstændige Personer indlades og bivaaner Retsmøderne. Endelig kan nævnes som Slutning paa disse Eksempler, hans Vurdering af det høje Dommerantal i Højesteret. »Vil man gaa under 7, er det at sige, at vi ikke længere har Raad til nogen Retspleje i Danmark.« Formen paa denne Udtalelse viser, at Sagen laa ham paa Hjerte, den viser ogsaa, at han ved Forhand-

lingsbordet kunde forekomme bidsk. Mere end som supplerende Deltager i Debatten saa han vel Opgaven i at lede og tilrettelægge denne, og han var stadig aktiv med at angive Dagsorden for kommende Møder og med ofte meget indgaaende at trække op, paa hvilket Stadium et Spørgsmaal befandt sig.

Som allerede nævnt korresponderede Krieger med Advokat Dunker om sit Kommissionshverv (om Dunker se nærmere S. 180). Straks i Marts 1868 skrev han et i flere Henseender interessant Brev til ham: »Kjære Dunker! Tænkte jeg ikke nok, at De, efter Deres hele Personlighed, dog tilsidst maatte blive en Juryven? Hvem skulde nu have troet, at det var forbeholdt »Frithiof« [formentlig Krieger, Frederik] at omvende Dem? Tænk, hvis De nu var kommet til Deres Opfattelse for 10 Aar siden og dengang havde stillet Dem i Spidsen for Jurysagens Gennemførelse? Saa havde vi maaske og været noget videre. Nu er vi da — som De vil have seet — kommet til Commissionsstandpunktet, men samtidig have vi taget ny Ballast ind, nemlig hele Civilprocessens Omdannelse. Hovedspørgsmaalet vil blive, om vi have Mod til at indføre Collegialretter i første og sidste Instans, under Høiesteret som Kassationsret (i vidtløftig Forstand) naturligvis med Enedommere i Bagatelsager. I ethvert Tilfælde vil Civilprocessens Bearbejdelse tage lang Tid, og jeg vil forsøge paa at bringe det dertil, at Commissionen afgiver særskilt og først Betænkning over Criminalprocessens Omdannelse. Det er virkelig min Overbevisning, at Ingen kan vide, om man ikke kunde komme til at fortryde, at det factiske Spørgsmaal i politiske Straffesager er blevet unddraget retslærde Dommeres routinemæssige Afgjørelse. Det er iøvrigt virkelig en Mangel ved den nuværende norske Høiesteret, at saa faa af dens Medlemmer have været Storthingsmænd.« I Foraaret 1869 skriver han: »Jeg reiser i Begyndelsen af næste Uge sydpaa, da vil jeg se lidt paa de tydske Strafferetsloves Anvendelse.« Et i Tübingen 11. Juni 1869 skrevet Brev drejer sig igen om Civilprocessens radikale Reform: »Sagen er den, at jeg slet ikke tvivler paa, at man *tilsidst* i det Væsentlige vil komme til den nellemannske Umiddelbarhedstheories Gennemførelse NB overalt hvor Domstolenes Organisation tilsteder det. Man maa have faste Collegialdomstole i første Instans, og det saa talrige og saa stærkt besatte, at der bliver Mulighed for Vidnerne til at møde uden altfor stort Besvær, og for den samlede Ret Tid til dans l'audience at høre Vidnernes Udsagn. Jo mere jeg seer paa de enkelte tydske Proceslove, des klarere bliver det mig, at Alt gaar i denne Retning, men at man af praktiske Grunde maa overlade det til Domstolene, om de kunne faa Tid til umiddelbart at afhøre Vidnerne eller maa

overlade det til et Medlem eller til Enkeltunderdommeren at afhøre Vidnerne . . . « Den 27. Januar 1870 skrives der, efter at Dunker har givet kritiske Bemærkninger til Nellesmanns Udkast om civil Rettergang: »Han er ikke i mindste Maade rokket i sine Grundanskuelser, men han er ikke af dem, hvis Villie hærdes ved Modstand. Han er en Stuegransker, som ikke er vant til ublid Behandling. Deres Indsigelse er gaaet ham nær, da han i Dem seer noget nær den eneste Sagfører, hvis Competence han anerkjender paa det lovgivningspolitiske Omraade her i Norden.« Den Tanke paa-kommer Læseren, at Nellesmann maaske ogsaa kunde være ærgerlig over, at Dunker ligesom blev gjort til Medlem af Kommissionen uden at møde til Forsvar for sin Anskuelse. 4. Januar 1870 hedder det i Dagbogen: »Nellesmann er blevet noget mistrøstig over den Modstand, Umiddelbarhedsgrundsætningens Gjennemførelse møder, og truer med at ville trække sig tilbage fra Sagen, navnlig hvis han kommer til at staa i afgjort Mindretal i Commissionen«, men 28. Maj 1870: »Nellesmann forklarede idag meget godt sin Stilling til Civilprocesspørgsmaalene«, og ved Afstemning 3. Juni antoges hans System som Grundlag af alle undtagen Brock og Ussing — Nyholm og Rimestad dog med visse Forbehold og førstnævnte antydende Civiljury.

Tidligere er omtalt Kriegers Deltagelse i posthume Udgaver af J. E. Larsens og Chr. Paulsens Skrifter. I denne Periode var han atter med i et saadant Foretagende: Udgivelsen af den allerede i 1861 afdøde tidligere Kollega F. C. Bornemanns samlede Skrifter. Sammen med C. Goos udgav han 1. Bind: Foredrag over den almindelige Rets- og Statslære (1863) og 5. Bind: Blandede Skrifter (1866—68), hvoraf Forelæsninger over den positive Folkeret ogsaa udkom særskilt (1866). Sammen med F. Gram udgav han 2. Bind: Foredrag over den danske Arveret (1864). 3. og 4. Bind om Criminalretten udgaves af Goos, A. Aagesen og J. Nellesmann. I den Arne-Magnæanske Kommission var han i 1869 med til at udgive et Haandskrift med Valdemars sjællandske Lov. Hans Stilling som Formand i Historisk Forening gav ham adskillig Virksomhed som Medhjælper ved Fremkomst af litterære Publikationer. Dagbogen for 22. Juni 1863 oplyser paa samme Maade, at han sammen med Regenburg gennemgik O. Vaupells Fremstilling af Krigen i 1848 og rensede den, Regenburg historisk og Krieger politisk.

Ved Siden af den litterære Virksomhed, der lagde sig for Dagen i Udarbejdelse af retsvidenskabelige Værker eller Udgivelse af saadanne, i Kommissions- og i Udvalgsbetænkninger, havde Krieger et andet Forfatterskab af helt anden Art, ikke stort og tilmed dæk-

ket under Navneskjul, men netop derved interessant og ikke paaagtet i Biografierne. Det viser ham tildels fra andre Sider end de kendte, men passer fuldstændig ind i Billedet, idet det gør det mere alsidigt og mere personligt, og Bidragene tilhører alle 1860erne. Tidligere er der dog S. 93 nævnt hans lille statsretlige Opsats fra 1856 om den holstenske Stænderforsamling, se ogsaa S. 73. Det 8. Supplementsbind til Dagbøgerne har Fortjenesten af at have leveret Listen over disse Arbejder, hvorved der dog er indløbet et Par Fejltagelser. Dette gælder »Anmeldelse af Fru Recamier af Guizot« i Dansk Maanedsskrift 1860 : en Oversættelse med Noter af en saadan Anmeldelse mærket † ikke * og en Anmeldelse i samme Tidsskrift 1861 af Breve af J. P. Mynster, mærket T—s. Udgiverne oplyser, at Fortegnelsen forelaa ved deres Udgivelse og ikke er kontrolleret af dem. Holdepunkter for Forfatterskabet i Breve eller andetsteds kendes ikke. Stilen peger ikke mod Krieger, der i den sidste ikke vilde have skrevet om »de Holbergske Advokater i deres røde Kapper«, ligesom Emnerne ikke er hans. En Fejltagelse maa derfor antages.

Det er rigtigt, at Dr. phil. M. G. G. Steenstrup, der redigerede Dansk Maanedsskrift, var den fortrolige ved disse Udsendelser, og i Brevveksling hentydes til dette Forhold. I Tidsskriftet for 1861 findes under Mærket Verecundus (den tilbageholdende) en Række af tre Artikler under Overskriften Theatret; efter Udtalelser i den Fru Heiberg-Kriegerske Brevveksling skyldes den et Samarbejde mellem de to, og den midterste »Qvindens Vaaben«, der var Titel paa en 9 Aar gammel nu genoptaget Sukces af Heiberg, maa sikkert tilskrives Krieger, selvom der kan være Paavirkning af hendes Synspunkter og Ting stammende fra hende. Den gaar ud paa, at hun stadig burde anvendes i de unge Roller, som kun hendes Fantasi og Idealitet kunde give den sande Ungdom. Forfatteren holder en Revy over alle hendes sceniske Skikkelser fra Trine ved Frydendahls Aftenunderholdning til den sidste store som Maria Stuart; han har fulgt dem alle og er under Fortryllesen af hendes kunstneriske Magt, hvis Egenart han forstaaende skildrer. Krieger staar med denne Artikel i et nyt Lys for os. Vi har Grund til at tro, at han paa en Scene vilde være ligesaa umulig, som A. S. Ørsted var det under sin Svoger Oehlenschlägers Instruktion, men sikkert er, at han har været en lidenskabelig interesseret og udmærket opfattende Tilskuer, og hans Pen magter ogsaa at gengive Indtrykkene. Det er meget naturligt, at han ikke har haft Lyst til at udsende denne Artikel under Navn, men Emnet har fyldt ham saa stærkt, at han ikke kunde undlade at skrive den og faa den ud.

I samme Halvbind fremkom under Mærke *** (det samme som

anvendt i 1856) »Den holsteenske Budgetsag (Conseilspræsidentens allerunderdanigst Beretning og Hr. Raasløffs Tilsvær«, og her var han tilbage i det politiske, det nye er Formen. Han gennemgik udførligt sin tidligere Chef i Slesvigs Ministerium H. I. A. Raasløffs uheldige Optræden som Kommissarius i de holsteenske Stænder, der i Marts 1861 førte til, at han maatte fratræde som holsteensk Minister i Halls 2. Ministerium. Stænderne havde afvist Regeringens Forslag, og Hall bebrejdede ham under Behandlingen af Budgettet ikke at have overholdt sin Instruktion, men Regeringen var kommen til at staa i et uheldigt Lys overfor Udlandet, og Raasløff forsvarede sig. Krieger, som medbragte dyb Mistillid til ham, retter et meget skarpt personligt Angreb paa hans Karakter og Kvalifikationer.

Afhandlingen »Rigsraads-Valgloven og John Stuart Mill« i Dansk Tidsskrift 1863 mærket O—s hører til de Udarbejdelser, der i Kriegers Privatarkiv er lagt i det foran S. 73 omtalte Omslag. Forfatterskabet bekræftes i Dagbøgerne II S. 290. Artiklen beklager den hjemlige Vrangvilje overfor Andræs System og oplyser om det af Mill omtalte tilsvarende System af Englænderen Hare. Mills Udvikling om Forholdstalsvalgmaadens forfatningsmæssige Betydning gengives. Af Indledningen hidsættes følgende: »Men sandt er det, at det er gaaet Valgloven af 2. Octbr. 1855, ligesom det er gaaet den Fællesforfatning, hvortil den slutter sig: ingen af dem har fundet den Modtagelse, der burde være blevet dem tildelt. Skjønt Alle vidste, at det dengang ikke gjaldt om at ordne den politiske Frihed for et villigt, i Fædrelandskjærlighed tæt sammensluttet Folk, men om at muliggjøre en Samvirken af forskellige, tildeels fremmede, ja modstræbende Folke-Elementer under Former, som indeholdt nogen Betyggelse for et selvstændigt dansk Riges Opretholdelse og Udvikling, lod det dog til, at de Færreste betænkte de nødvendige Følger af denne Kendsgerning. Saa lidet skjønnede man paa, hvad der var vundet ved denne Fællesforfatning, at selv de, der havde stemt for dens Indførelse, strax fik travlt med at nedsætte og haane den, uagtet man skulde synes, at i det Mindste de, som havde medvirket til dens Tilblivelse, kunde have overladt dette Nedbrydningsværk til deres Modstandere hiinsides Eideren«. Anledningen til Artiklen var et nyligt Ordskifte i Landstinget mellem Carl Ploug, der lastede den »kuriøse« paa Andræs Metode byggede Valglov, og Andræ, der fremdrog Mills Udtalelser. Den maa da anses som en Vennetjeneste ydet Andræ, der omtales anerkendende og noget undskyldende: »Det er nu ganske vist en af de Overdrivelser, der i Polemikens Bitterhed ikke sjældent undslipper Andræ ... Andræ er en tankeklar,

charakterfast Mand, som kun lidet ændser de sædvanlige Forestillinger; det hænder vel endog, at han i Bevidstheden om sin Tankes Styrke, sin Villies Reenhed trodser den med uforstandigt Overmod«.

I Dansk Tidsskrift for 1865 findes »Nogle Betragtninger i Anledning af Skrifterne om Aarsagerne til Danmarks Ulykke«. Forfattermærket V. S. kan henvise til det tidligere anvendte Verecundus; Afhandlingen findes i Omslaget, mærket Krieger, se endvidere Dagbøgerne 28. Februar 1865, og næppe nogen anden kunde have ført disse fængslende Strøtanker i Pennen. Der forelaa 7 Skrifter af F. C. Krebs, H. I. A. Raasløff, Orla Lehmann, Chr. S., J. N. Madvig, M. Goldschmidt og M. L. Nathanson. Afhandlingen munder ud i følgende: »Det Spørgsmaal, som en kommende Historieskriver har at granske, er dette: »Var det i den ved de ældre danske Kongers Forsømmelse og ved Europas nyere Historie givne Situation muligt at omdanne det gamle danske, mellem Norden og Tydskland usikkert svævende absolute Monarkie til en constitutionel Stat paa samme Tid, som Frederik den Tredies Mandsstamme blev ufrugtbar?« Betegnelsen af Skrifterne er taget af Titlen paa Lehmanns Aaret før udkomne Skrift, der var gaaet i 7 Oplag. Det siges derom, at han meget velskrevet havde fremstillet »de velbekendte Forhold og Omstændigheder, der gjorde det gamle Dynasties Uddøen til en skæbnesvanger Begivenhed«, men intet Forsøg gjort paa at vise, om der kunde være gaaet anderledes frem. Til de fleste af Skrifterne nøjes Forfatteren med en kort ironisk Bemærkning og til Raasløffs, der kom fra den konservative Augustforening, med en affejende. Madvigs er ifølge sit Indhold Hovedgenstanden for hans Kommentar; at Formen er »forsømt«, maa indrømmes, naar der i den meddelte Prøve maa ventes 39 Linier paa Eftersætningen. Krieger rejser den Indvending, at Madvig med Hensyn til Nationalitetens Forhold til Staten holder sig til den begrænsende Side, der har naaet et Yderpunkt i en saa stor Lidenhed, at det er tvivlsomt, om Staten kan bestaa med sit nuværende Omfang, men at han lader den forenende Side ligge og ikke taler om det skandinaviske. Overfor Goldschmidt protesteres der imod, at de Nationalliberale skulde have udgjort et organiseret Parti, hvis Ledere 1854—63 havde siddet ved Roret, og han paapeger Frederik VII's Indflydelse, »snart til det Gode, snart til det Onde«. »Han var stor i Forstillingskunsten, og denne hans kongelige Egenskab virker endnu efter hans Død selv paa den critiske Madvig.« Andræ og Hall vandt ikke Indflydelse ved personligt Forhold til Kongen; anderledes med Navne som Scheele, Blixen-Finecke og Tscherning. Med en hel Del Skepsis udtaler han sig om den ubestemte Kd. 28.

Januar 1852, der ikke blev forelagt i Holsten saa lidt som den første Fællesforfatningslov.

I samme Halvbind af Tidsskriftet findes under Mærket 46 »Theatersaisonen 1864—1865«. Den findes i Omslaget, mærket Krieger, og er omtalt i Brevvekslingen som skrevet af Krieger og — ganske interessant — ikke i Forvejen kendt af Fru Heiberg. Det kan ikke nægtes, at Kriegers Fordybelse paa 32 Sider i Teatervæsen og Teaterkunst forbavser. Fru Heiberg var fratraadt, saa hun var uinteresseret i Tingenes Gang under den nye Direktør Kranold. Der begyndes med en mørk Tidsbetragtning og spørges, hvem der under alle disse Skuffelser, alle disse fejlslagne Forhaabninger, alle disse Smerter kan glæde sig til »Musernes Leg indenfor det stygge Hus paa det smukke Torv«. Først kommer et Blik paa Direktørforholdene siden Heibergs Tid holdt i en munter ironisk Tone. Hr. Kranold havde i flere Henseender været heldig tildels derved, at man havde slaaet sig paa Opera. En laant svensk Sangerinde var dog udramatisk, og Gounods Faust kritiseres sønder og sammen baade i Udførelse og som Drama. Skuespillet gaar det ikke bedre: »Man aad og drak, man slugte Alt hvad man kunde faae fat paa for at nære Legemets Fordringer; men Sjælen led formelig Hungersnød. Man fyldte sin Mave med Grød og Plukfisk og bildte sig ind, at man blev mæt«. Forfaldet beror ikke blot paa, at man savner det begavede, aandrige og udmærkede, men ogsaa paa, at man ikke føler Savnet alvorligt nok, og her finder han en Aarsag i den slette Bestridelse af Teaterkritikken. Kunstdommerne tiltræder deres høje Kald »saa snart den sidste Skoletrøie kastes og den første sorte Svalekjole tages paa«. Clemens Petersen ved Fædrelandet er 46 en Torn i Øjet, og Høedts Mangler som Instruktør faar Ansvar for de Unges Utilstrækkelighed. Som Modstykke fremholdes Phisters Jeppe paa Bjerget, hvor Baronens dog skulde gives som den raa Levemand. I Kunsten, hævdes det, skal man være streng; »thi er det ikke Kunst, saa er det Ingenting, høist Løier... Skal Theatret atter kunne reise sig, da maa man ikke forvexle det Maadelige og det Udmærkede, da maa man ikke foregjøle dem, der staae paa Kunstens nederste Trappetrin, at de ere naaede op til det øverste; man bør orientere dem — og sig selv i hvad man har, og hvad man ikke har.« Der kom heftige Indsigelser i Fædrelandet af Redaktøren C. Ploug og Holbergkenderen C. W. Smith. I Dagbøgerne 20. August staar der: »Det er pudsigt at see Ploug elegisk, ulykkelig over ikke længere at kunne være saa vild og ung som den »frambusande« No. 46«.

Endnu i samme Aargang af Tidsskriftet kom under Mærket A. D. N. Afhandlingen »Femtende September-Tractaten og Gastei-

ner-Overenskomsten eller Napoleon den Tredies Alternativer. Politiske Betragtninger fra et catholsk-belgisk Standpunkt. Udtogsvis meddelt efter Dechamps.« Den findes i Krieger-Omslaget, og BARNETS Lighed bekræfter Paterniteten. Nævnte Overenskomst var truffet 1865 mellem Østrig og Preussen angaaende Raadigheden over de fra Danmark afstaaede Hertugdømmer. Forfatterens meget levende Udredning af de europæiske Magtgrupperinger munder ud i, at der efter Frankrigs næste Aar forestaaende Forladen af Rom som Alternativer for Napoleon forelaa Roms Opgivelse, Venedigs traktatmæssige Afstaaelse eller dets Erobring, hvert med Konsekvenser, der kunde faa Betydning ogsaa for de smaa Magter. Krieger har villet orientere sine Landsmænd ud fra sin Belæstthed.

1867 findes der i Fædrelandet Nr. 3—4, 6—7 en anonym Anmeldelse af norsk Regeringsadvokat B. Dunkers Bog Om Revision af Foreningsacten mellem Sverig og Norge. København 1866 (først fremkommen i Dansk Tidsskrift s. A.). Den nævnes i Dagbøgerne IV S. 58 uden Vedkendelse, men en saadan findes i Kriegers Breve til Forfatteren. Der var paa dette Tidspunkt nedsat en svensk-norsk Unionskomite, og Bogens Opgave, der refereres udførligt, er at undersøge, i hvilket Omfang Foreningsakten berørte de norske grundlovsmæssige Institutioner og særlig at paavise, at dette ikke var Tilfældet med Statholderembedet. Ogsaa denne Artikels Formaal er altsaa at give politisk Oplysning her paa det skandinaviske Omraade.

Tidligere er omtalt, at Krieger var Kasserer for Indsamlingen til en ny Bygning for Studenterforeningen. I 1860 købtes der Grund paa Gammelholm, og den nye Bygning toges i Brug 1863. I Foraaet d. A., altsaa endnu i den relativt ubekymrede Periode, fandt Indflytningen Sted. I H. C. A. Lunds Bog er gengivet den humoristiske tegnede Frise, der fremstillede Begivenheden. Personen yderst til venstre er Krieger: korpulent, med foroverbøjet Hoved og Hænderne i Lommen. Lund skriver S. 515: »Ballet Søndag Aften forløb meget fornøjeligt, skjønt der var temmelig mange Deltagere. I Polonaisen, hvormed der aabnedes, vare A. F. Krieger og Fru Fenger (Finansministerens Hustru) første Par, derefter kom Ploug med Fru Heiberg og den ledende Senior N. Madvig med Bispinde Martensen«. 11. Oktober 1863 takker Studenterforeningen Krieger for Holbergs Marmorbuste.

I disse Aar mistede Krieger tre af sine Nærmeste. Hans Søster Margrethe Vilhelmine døde 1862, hans Moder Anna Elise, født Finne, døde 1863, og hendes Søster Margrethe Vilhelmine 1869. De begravedes i det Gravsted paa Holmens Kirkegaard, der blev Familiens. Denne havde i nogle Aar boet i Nørregade Nr. 16, men i

1863 købte Krieger Grund i Rosenvænget og byggede sig en meget rummelig endnu eksisterende Villa nær ved den, som Fru Heiberg havde faaet opført. Hans havde Nr. 23, hendes Nr. 39 nærmest Sundet med 5 mellemliggende Ejendomme; Navnet er nu Rosenvængets Hovedvej. Et tredje Medlem af deres Kreds, Departementschef P. Vedel fik samtidig med sin Familie Villa i Rosenvænget, og Vennen Andræ paa Østerbro var altsaa ikke langt fra dette Centrum, hvilket imidlertid ikke kunde siges om den fjerde, Hall, hvis Ny Bakkegaard laa paa Kanten af Valby.

28. Maj 1868 blev han Doctor juris utriusque i Lund.

Blandt de Kriegerske Brevskrivere indtager Johanne Luise Heiberg litterært Førstepladsen. Kun faa Breve fra ham findes der derimod i den henved 30 Aar omspændende Brevveksling imellem dem, der i to Bind er udgivet af Aage Friis og P. Munch. Indirekte oplyser Brevene meget om hans Privatliv, men Hovedinteressen set fra Biografiens Side er dog det rent menneskelige Billede af ham, som de afdækker. Dette kunde paa den anden Side ikke blive sandt og rigtigt uden nogen Baggrundsviden om hendes Liv og Personlighed, og denne Viden er lagt fyldigt frem i hendes Et Liv genoplevet i Erindringen. Kun med dette Udgangspunkt vil man ret kunne forstaa det indbyrdes livslange Venskabsforhold, karakteristisk for begge Parter, der bestod mellem Krieger og Fru Heiberg. I korte Træk bliver det derfor nødvendigt at fremdrage det væsentlige i hendes Livsgang, som den var forløbet indtil Tabet af Ægtefællen i 1860.

Egentlige Barndomsaar var ikke blevet hende til Del, men Pligtarbejde paa Teatrets Danseskole, hvor de ringe stillede Forældre, der tilhørte Beværterstanden, fik hende anbragt. En ung dog 13 Aar ældre Mand J. G. Harboe hjalp paa hendes og en Søsters mangelfulde Undervisning, men senere blev Bekendtskabet hende besværligt. Et Underslæb paa Klædelageret, hvor han var ansat, drev ham muligvis ikke skyldig til Selvmord ca. 30 Aar gammel. Hun var en Tid forlovet med en ung Skuespiller, men hævdede det misforstaaede Forhold omtrent samtidig med, at hun kom i Huset hos Fru Gyllembourg, der var Enke og først havde været gift med P. A. Heiberg. Sønnen var Digteren J. L. Heiberg, med hvem hun Aaret efter 1831 blev gift.

Allerede for længe siden havde hun slaet igennem i Skuespillet, og med Støtte hos Heiberg som Forfatter og Vejleder udfoldede hun mere og mere alsidigt sin dramatiske Evne. Oplevelser og Indtryk i de unge Aar havde kastet dybe Skygger over hendes Sind, gjort hende indesluttet og sky, hengiven til Grublerier. Dette brø-

des med den stærke Paavirkning, hun modtog fra Heiberg og den intellektuelle Kreds, han tilhørte, og med overordentlig Udviklings-trang og -evne søgte hun at tilegne sig hele denne Kultur, idet hun gerne modtog den Hyldest, der ydedes hendes Talent og Skønhed. Medens Faderen, der var Katolik, var af et flygtigt og let Gemyt, var Moderen, der var af jødisk Byrd — begge Forældrene tyske Indvandrere — en yderst stræbsom og retlinet Kvinde. Ogsaa denne Side var stærkt udviklet hos Fru Heiberg. Hun var streng i sine Fordringer baade til sig selv og til andre saavel i Ydelse som i Livsførelse. Sit Fagomraade paa Teatret beherskede hun med moden Intelligens, og hendes kritiske Evne ogsaa til skriftlig Fremstilling var vel udviklet.

Da Heiberg i 1849 blev Enedirektør, kom de før omtalte 7 Sæsoner, der spændte hendes Kræfter næsten til Bristepunktet i Kampen for at modstaa en Opposition og Boykot i Personalet, hvoraf en Del anført af F. L. Høedt, der repræsenterede en »ny Skole«, forlod Kongens Nytorv og gik i Hofteatret. Kultusminister Hall havde efter Ægteparrets Mening fuldstændig svigtet Teatrets Interesser. Denne højtbegavede, omsværmede og mangfoldig sammensatte Kvinde, Repræsentant for den romantiske Digtning og selv med alt opfyldt af romantiske Forestillinger, mødte altsaa Krieger med hans Skat af systematisk ordnet Viden. At han var betaget af Kunstnerinden som flittig Teatergænger, var der ingen Tvivl om. Men der var allerede til at begynde med noget mere. Hans Jura og Sans for Disciplin sagde ham, at hun og Heiberg i lang Tid var blevet daarlig behandlet og havde Krav paa en Sympati, som han — en Enkes Søn og en Søsters Broder — paa Forhaand maatte være indstillet paa at føle for hendes forladte Stilling.

De faa Linier foran S. 113, hvori hun med Edderkop-Billedet malede sin oprevne Stemning, maa staa som Prøve paa, hvor let hun finder det slaaende Udtryk for sin Tanke, men paa Citater, hvor fristende de er, maa der spares, og i Stedet berettes om Kendsgerninger, der belyses af Brevene. Vennerne, navnlig Martensen, Madvig og Krieger, besluttede kort efter Dødsfaldet at besørge en samlet Udgave af Heibergs mange Værker, prosaiske og poetiske. Krieger tog Teten, fremlagde en Plan, der godkendtes, og deltog selv i Korrekturen. Efter halvandet Aars Forløb forelaa de 22 Bind, og Honoraret, der blev hendes, udgjorde 10.800 Rdl. Et andet Skridt, hvormed han var behjælpelig, var Adoptionen 29. Juni 1862 af tre saa godt som forældreløse vestindiske Søstre Sarah, Lelia og Anna i Alderen 9—5 Aar. Da de i Maj 1861 — engelsktalende — ankom hertil, havde hun ikke før set dem; hun stolede paa sin Indskydelse og saa et Forsyn i, at hendes Veninde, den tidligere

nævnte Harboes Søster havde gjort hende bekendt med Børnenes vanskelige Stilling. Valget var heldigt, og de kom til at udfylde den indtraadte Tomhed i hendes Liv. Et nyt Foretagende, der behøvede Vennehjælp, var hendes Køb af Grund i Rosenvænget og Opførelse af en Villa. Herhen flyttede hun 14. April 1863, og Krieger fulgte som nævnt efter til dette Kvarter ved ogsaa at købe og bygge; inden Aarets Udgang var Byggeriet i Gang, baade Moderen og hans Søster var da døde. Saa er der igen at berette om et litterært Foretagende, der nu var Resultat af et Samarbejde, nemlig »Breve fra og til Johan Ludvig Heiberg«, en højst værdifuld Samling paa 222 Sider, der uden Angivelse af Udgiver udkom 1862. Artikelrækken »Theatret« i Dansk Maanedsskrift 1861, 1. Bd. under Forfattermærket Verecundus er omtalt foran S. 169. Den første i Rækken »Det gaaer tilbage med Fremtiden« vil man ikke nære Tvivl om stammer fra Fruens Pen, meget mulig naturligvis med Tilrettelægning af ham. Det er et kvikt og springende Angreb paa »den nye Skole« og dens Anbefalere. Den sidste Artikel om Holbergs Barselstue undersøger, om de sidste 5 Aar havde bragt nye Talenter frem. Skildringen af N. Rosenkilde, Phister og Fru Sødring som Repræsentanter for det bedste af det bestaaende i Modsætning til nogle nu ukendte Navne er gode Prøver paa Fru Heibergs litterære Evne, og Kritikken af Høedts Instruktionsmaade er hendes. Ogsaa andre Artikler af hende besørgede han frem til Pressen. Endelig var det et stort Skridt frem i Fortroligheden, at hun i Juni 1861 havde overladt ham at læse Manuskriptet til sin Selvskildrings første Del (til 1842), der hidtil var holdt hemmelig for fremmede. Han læste den i et Træk og tilskrev hende: »Det er Morgen; Timerne ere forsvundne; jeg veed ikke hvorledes. Jeg kan ikke gaae i Seng uden at sige et Ord til Dem, men hvilket? Lad det være dette: De er et velsignet, sanddru Menneske! Behøver jeg at sige Dem, at hvad der har rørt mig mest, er d. 3. Novbr. 1830? Deres taknemmelige Fr. Krieger.« 3. Nov. var Dagen for Lægen Møhls Selvmord, der medførte Forlovelsen med Heiberg.

I Bogen om Krieger maa derfor et Billede af Fru Heiberg fremfor andre af Samtidens Personligheder ikke savnes.

Det fremgaar, at Krieger i Eftersommeren 1861 over Slesvig rejste til Italien og Frankrig. I 1862 var Fru Heiberg i Juli-August med Adoptivdatteren Sarah og sin Tjener Hans Bøge i Marienbad i Bøhmen; i Efteraaret var hun dernæst sammen med Krieger i München og andre Steder i Sydtyskland. Han planlagde i August Ture til Skaane, Fyn eller Slesvig. I 1863 var han fra Begyndelsen af Juli til henimod Slutningen af næste Maaned paa Rejse i Sverig og Norge.

I 1864 var Krieger i London fra Begyndelsen af April til først i

Johanne Luise Heiberg.

Juli. I et Brev til Andræ fra 1862 siger Krieger iøvrigt, at han regelmæssig, naar et Ministerium ikke hindrede ham, har faret til Udlandet om Sommeren og har gjort det, dels fordi Varmen generede ham, og dels fordi han ellers i Ferien ikke kunde undlade at læse, hvad hans Øjne ikke taalte.

Jeg standser et Øjeblik her for at orientere om Brevvekslingens Karakter. Allerede de meddelte Kendsgerninger viser, at Brevene kun kan ses som en enkelt Side af et langt mere omfattende Fællesskab. De har ikke haft deres Formaal i sig selv som et Stykke Literatur. Enhver af de to Parter gemte sine Breve, men da Krieger efter hendes Død fik sine udleveret, tilintetgjorde han dem, saa at kun faa fra ham forefindes. Naar P. Engelstoft i sin Biografi med Hensyn hertil siger, at Karakteren af Kriegers Holdning var klart nok den aldrende Pebersvends Beundring for Skønheden, den sprænglærdes Dragen mod den flagrende Intelligens, kan jeg altsaa ikke finde det dækkende, og Skønheden maatte i hvert Fald mest være Erindringen om scenisk Skønhed. Det Forbund, der groede op mellem dem, havde Rod i et gensidigt Behov af dybere Art end Intelligensudfoldelse. Da hun blev Enke, følte hun sig overvældende ramt ved Tabet af den Mand, der havde været Autoriteten for hende som Lærer og hendes Beskytter i Samfundet; Krieger var blevet Hjælperen. I et Brev fra Nytaar 1875 skriver hun, at Bj. Bjørnson havde undret sig over hendes friske og ungdommelige Udseende, og hvorledes hun fulgte med i Nutidens Liv. »Da stod det paa engang klart for mig, som aldrig før, hvem jeg skyldte Bevarelsen af et fortsat levende Liv.« Da Heiberg døde og hendes Virksomhed ved Teatret senere ophørte, følte hun Livsaanderne vige, Naturen blev hende ligegyldig, og hun var ked af Poesien. »Da kom *De* og ligesom *tvang* mig til paany at hælde Olie paa Lampen. *De* var utrættelig i at vække mig paany. *De* talte til mig om Alt, hvad der bevægede sig og gjærede i Tiden! *De* læste for mig Bøger, Digterværker, Kritikker, theologiske Skrifter, historiske Afhandlinger. Ofte var jeg en meget uværdig Tilhørerinde; erindrer *De*, at jeg meer end eengang faldt i Søvn; thi min Sjæl var mat, den bevægede sig kun om et eneste Punkt, og dette Punkt var blevet forrykket for mig, saa jeg igrunden intet Fodfæste havde mere. Ja, Gud være lovet, at jeg nu kan tilstaa det; ofte var jeg fortvivlet over, at *De* ligesom *tvang* mig ind i Livet paany, thi jeg vilde helst have siddet ganske stille og ørkesløs hen i en Døs.« Hvis dette havde haft Karakteren af Paatrængenhed fra hans Side, vilde det uvægerlig være blevet afvist, men hun forstod hans varme Iver for hendes Vel og værdsatte hans mandlige Beskyttertrang, der altid foretrak Handling for Ord. Han gengældte hendes For-

trolighed, lukkede sig selv op til Meddelsomhed og fandt sit andet Jeg hos hende. Deres Fortrolighed bevarede det selskabelige Livs Former med »Kjære Ven(inde)« og »Deres hengivne« men efter Lejligheden ofte forstærket til »Deres inderlig hengivne Ven« o. l. (heller ikke med Adoptivdøtrene som voksne var han Dus fra deres Side). Altsaa et Venskabsforhold: hun var vedblevet at føle sig som Digterens Enke og havde tidligere barnløs faaet sin moderlige Opgave med de tre Døtre; at gaa ind i et nyt Ægteskab har antagelig ligget helt udenfor hendes Tanke, og i saa Fald vil allerede dette have været afgørende for ham. Brevene, hvis Hyppighed naturligvis er størst under Bortrejse, skildrer Rejseoplevelser eller Dagens Gang, og Krieger er utaalmodig efter Beretninger, mindre meddelsom selv; saa er der Teateranliggender og Dagens offentlige Begivenheder, Børnene (»de tre Spurveunger«) eller litterære Ting, og Fruens »flagrende Intelligens« kan føre langt ud, naar Følelse og Fantasi sætter hendes smidige Pen i Bevægelse. Lejlighedsvis opfordrer han til fortsat Arbejde med Levnedsskildringen, lejlighedsvis ytrer han sin Bekymring over Landets Stilling under Halls Ledelse, men det er maaske især paa dette Omraade, hun kunde ønske noget større Fortrolighed fra hans Side.

31. Juli 1862 skriver han: »Tak for Deres Venskab, for det gode Sind, hvormed De tager til Takke med mig, som jeg nu engang er bleven . . . Det er sandt, at jeg i »min Læges« Fraværelse Intet faar udrettet herhjemme.« Hun var i Marienbad, hvor hun og Sarah var de eneste, der ikke bar Krinoline, og et norsk Bekendtskab havde givet hende Lyst til at rejse til Norge eller Finland, men dertil maatte man være flere i Forening. »Jeg veed nok, hvem jeg vilde have med paa Touren, *De er selvskrevet* — hedder det ikke saaledes? Men Ulykken er, Manden tør ikke for Konen, Konen ikke for Manden, Broderen ikke for Søsteren, Søsteren ikke for Broderen, Faderen ikke for Datteren og Datteren ikke for Faderen, og Alle tilsammen ikke for Sladdereren, den mægtige Tyran mod os Alle. Og at vente saalænge, til man for sin høje Alderdom maa lade sig bære til Finland, det er der heller ingen Fornøielse i. Resultatet bliver altsaa, at man ikke kommer der.« Da han har erklæret »jeg kan ikke undvære Dem«, beder hun ham 3. Oktober ikke at sætte hende for højt, at der ikke skal komme et Tilbageslag. I December 1862 var Mindeudgaven af Heibergs Skrifter færdig, som hun Gang paa Gang har bragt ham Tak for. Fru Heiberg betoner ofte det norske i Kriegers Afstamning, og for hende er det norske tillige det stærke. Der blev senere Lejlighed til norske Rejser ogsaa i Fællesskab. I 1829 havde hun iøvrigt været med til at give Forestillinger i Christiania med Kunstnere fra det kgl. Teater.

Fra Aaret 1863 er der 95 Breve, der mod Slutningen præges af den trykkede politiske Stemning; det næste Aar indtil Hjemkomsten fra London havde et halvt hundrede Breve, men ret faa fra Tiden derefter. Kriegers Trang til at modtage Underretning i Breve forlod ham ikke under Konferencen. Hendes Instinkt for den rette Holdning under Krigen er som hans aktivt, men hun underordner ganske sit Skøn under hans. Et Glimt af Kriegers Hjem i Rosenvænget giver et Brev af 25. April 1864: »Igaar Eftermiddags var jeg hos Deres Tante for at se til Haven. Som sædvanlig var hele Stuen fuldt af Damer, imellem hvilke Grevinde Friis og Datter . . . Jeg hørte Grevinden sige til Deres Tante: Hils Frederik, naar De skriver . . .« I samme Brev hedder det: »Forleden Aften tog Samtalen med Madvig en ualmindelig fortrolig Retning. Ogsaa De kom paa Talen.« »Vi, Deres andre Venner,« sagde han, »ere, vi tilstaae det, noget skinsyge paa Krieger, og dog maa vi jo sige os selv, at Ingen af os kan være det for Dem som han«; og nu kom han paa sin naive Maade ind paa Familietrykket, der hindrede de andre af mine Venner i ret at hjælpe og støtte mig. »Dette er Kriegers Fortrin, og vi Andre maa finde os heri, det har jeg ogsaa sagt til Martensen . . .« Visselig skjønner jeg paa disse Venners Hengivenhed . . . men min *fortrolige* Ven er kun *De*, og hvilket Menneske kan ganske undvære en Fortrolig?« Om alle disse Venner gjaldt det, at de var erhvervede af hende i Heibergs Tid. De havde med ham deltaget i det efter-Oehlenschlägerske Aandsliv, hvis teatraliske Side saa glansfuldt var repræsenteret i hendes Kunst. Men det Nederlagets Aar, man gennemlevede, maatte hos nye Slægtled indlede en Drejning over til Nydannelser; hvad Fru Heiberg angaar, tog hun i Sommeren Afsked med Scenen. Om Kriegers Udseende i London skriver hun 4. Maj: »Jeg saae Dem for mine Øine gaae eensom om i Parkens Gange med nedbøiet Hoved, en alvorlig betænkksom Mine og begge Hænderne i Sidelommerne. Troer De ikke omtrent, at De gik saaledes?« Om Tanten skriver hun 9. Maj: »Der er norsk Natur i hende, og De veed, at det norske Blod har jeg Godhed for. Det er dog rart, at De har den venlige gamle qvikke Natur i Deres Hjem, og jeg er glad over den frimodige Tone, der er kommen mellem hende og mig. Hun holder saameget af Dem, og her mødes vi jo paa et vigtigt Punkt«.

I Juli 1865 rejste Krieger til Norge og var i Christiania og Bergen (i et Brev til Andræ skrev han en Gang: »den Bergensiske Røst er den smukkeste i alle tre Nordens Riger«), hvor han traf Dunker og Motzfeldt. Hun mindes, at hun Aaret før støttedes af Krieger ved Beslutningen om at forlade Teatret, nu overvejedes en Ansættelse som Sceneinstruktice. 7. August skriver hun: »Ved at læse

om Deres Samtaler med de prægtige norske Bønder og ved Tanken om at kjøre mellem Fjeldene i de Kærre, bliver jeg ganske øm om Hjertet af Længsel efter den norske Natur. Er det dog ikke skammeligt, at en saadan Tour ikke bliver mig tildeel; hvem vilde have større Glæde af den end jeg? O, du lumpne Verden«. I For-sommeren næste Aar opfyldtes dette Ønske ved hendes Besøg med Sarah i Christiania, hvor hun formelig fejredes af en Række fælles Bekendte af hende og Krieger. Senere paa Aaret var han i Norge og ligeledes næste Aar; han havde deltaget i Forhandlinger med Teatret om Sceneinstruktionen, der begyndte efter Sommerferien. I Foraaret 1868 opholdt hun sig med Døtrene i Hundtorp i Gudbrandsdalen, hvor Krieger hentede hende. I 1869 gjorde Krieger Rejse til Tyskland, Østrig og Italien. 18. Juni takker hun for mange venlige Ord i et Brev fra Stuttgart: »Jeg trænger til venlige Ord; jeg fordærves ikke af dem, men bliver et bedre Menneske derved. Jeg er rørt over Deres Ord, »*hvad var jeg uden Dem*«. Ofte tænker jeg, at jeg i Grunden ikke er noget rigtigt for Nogen mere, og at det i Grunden er en Misforstaaelse, at jeg endnu trisser om hernede; da gjør det godt at høre en kjær Ven sige: »*Hvad var jeg uden Dem!*« Og visselig kan jeg med Sandhed sende disse Ord tilbage . . .«

Næst Fru Heiberg maa som Korrespondent nævnes norsk Rege-ringsadvokat Bernhard Dunker (1809—70), med hvem Krieger var i brevlig Forbindelse i de sidste 4 Aar af hans Liv, og i dette Til-fælde er Brevene, 78 Stk., fra Kriegers Haand; af hans modtagne Breve haves Afskrifter. Dunker var barnefødt i Slesvig, og dette kunde tænkes at have haft Betydning for ham, naar han i 1848 og 1864 kraftigt hævdede sin Røst for at støtte Danmark. Iøvrigt var han af norsk Afstamning og stærkt nationalbevidst. Han var al sin Tid kun Sagfører og indtog ved sin originale og kraftige — vel ogsaa ensidige — Personlighed en enestaaende Plads. Gennem Flyveblade og Skrifter øvede han betydelig Indflydelse og holdt som Skandinav paa Unionen, men 1859 gjorde han Front mod Sverig i Statholdersagen, hvori han hævdede, at Grundloven holdt svensk Indflydelse ude. I 1867 hjalp Krieger ham med Udsendelse hernede først i Dansk Maanedsskrift, derefter som Bog af hans Af-handling og anmeldte den. Skønt oprindelig Modstander af Jury blev Dunker dog Medlem af de herom nedsatte Kommissioner og endte med at blive Tilhænger. Der var personlige Sammentræf her og i Norge, og Fru Heiberg droges ind i Bekendtskabet. Dunker gav sig ogsaa af med Teaterdrift og støttede hermed Bj. Bjørnson, der har gjort ham til Forbillede for Advokat Berent i En Fallit. Om et senere Skrift af Dunker, som Krieger ogsaa var behjælpelig

med, bemærker han 16. September 1868, at Dunker med sin logiske Ensidighed synes uimodtagelig for en eventuel Medoptagning af Danmark i Unionen.

I Efteraaret 1866 er Dunker ledsaget af en Datter kommet hertil i Anledning af Afhandlingens Trykning, og Krieger har straks hos ham skaffet sig Eksemplarer af hans Forslag til en Jurylov. I Brevene behandles danske og norske Emner og Personligheder fuldkommen jævnsides, og Dunker forudsættes kendt med og interesseret for dansk Rigsdagspolitik, Teater og Litteratur, idet Krieger naturligvis gør Gengæld overfor det norske. Efterat Afhandlingen er udkommet, lægger Krieger sig i Selen for at faa den anmeldt, men hverken Bille, Ploug eller Lehmann tilfredsstillter i denne Henseende, og han beroliger Forfatteren med, at dette ikke er Tegn paa Ligegyldighed, og at baade Andræ og Madvig med stor Interesse har gransket Bogen, men det bekræfter sig stadig, at betydelige Bøger har vanskeligt ved at finde Anmeldere, hvilket er Tegn paa Respekt. 10. Januar 1867 skriver han saa: »Det vilde jo være affecteret, om jeg *ligeoverfor Dem* vilde dølge, hvad ellers holdes under lukt Laag, at jeg til Syvende og sidst selv maatte skrive Anmeldelsen [i Fædrelandet], hvis det skulde blive til Noget«. Anmeldelsen gik gennem Nr. 3, 4, 6 og 7 og var anonym; paa samme Maade kom den som Særtryk og fyldte 76 smaa Sider. Ifølge P. Vedel (X i Nord. Tidsskr. 1893) var det først den, der gjorde Dunkers Afhandling kendt. Den indledes med at sammenstille Afhandlingen med Welhavens berømmelige Indsigelse i »Norges Dæmring« 1834 mod Henrik Wergelands Ultranorskhed, idet der atter nu tiltrængtes et formanende Ord. Carl XV havde underhaanden i 1859 erklæret sig villig til at stadfæste en norsk Grundlovsændring, der afskaffede Statholderposten, men Stortingets paafølgende Vedtagelse herom mødte svensk Modstand, der afholdt Kongen fra en Stadfæstelse. Statsraad Grev Manderstrøm, der i 1864 havde trukket sig tilbage fra Løftet om Hjælp til Danmark, var atter her blevet omstemt af Justitsministeren de Geer, der hævdede Anvendeligheden af Rigsakten af 6. August 1815, der for unionelle Bestemmelser gav Anvisning paa svensk-norsk Behandling. Efter hans Forslag verserede Overvejelserne herom nu for en i 1865 nedsat Unionskomite paa 2 Gange 7 Medlemmer. Dunkers Bestræbelse var overfor denne at fastslaa, at Rigsakten, der intet nævner om Statholderposten, var udtømmende, saaledes at Anliggendet var rent norsk. Han var ogsaa Modstander af en Udvidelse til Oprettelse af et Unionsting og en Fællesforfatning. I eget Navn nævner Anmelderen nogle Forandringer, han kunde tænke sig.

26. Februar skriver Krieger: »Der vil snart ligge et forfærdeligt Hus, thi det er omsider lykkedes at formaa Martensen til at optræde mod R. Nielsen« [dennes Udtalelser om Tro og Viden]. Efter sin Omtale af Skriftets Indhold maa Krieger i Forvejen være bekendt med det. Selv om Formen efter hans Begreb ikke er vellykket, mener han, at det vil blive staaende i den filosofiske Literatur. »Det var i ethvert Tilfælde Synd, at Martensen skulde staa ligesom han var forkuet, dertil er han for god og stærk«.

Han kommer 16. Marts 1867 ind paa Omtale af norske Historikere. Birkeland betragter han som Hoved for den yngre historiske Skole i Norge, og han fortsætter: »Det er mig nu gjennem L. L. Daa, som jeg har faaet fat paa, aldeles klart, at dette Sæt Historikeres Grundtanke er at *bevise*, at Norges Folk, hvis Norge ikke var blevet forenet med Danmark, vilde være blevet *for-svensket*; thi alene kunde Norge ikke dengang staa, og Gustav Vasa vilde hellere end gjerne have erobret Norge. Sars er uheldigvis en Buckleaner par sang — af den materialistiske Betragtning af Historien kommer dog Intet ud om hans store Begavelse end kan modvirke Systemet Noget«. Han ytrer i samme Brev sin Forundring over, hvor usigelig let og naturligt det falder for de Svenske at glemme Danmark og lade Norge gaa op i Sverig. I Brevet 28. Marts skrives: »Har De nogensinde læst Geijers Menniskans historia, hvoraf det Motto er taget, som jeg fik Martensen til at vælge i Stedet for et af en gammel Scholastiker paa Latin, som han først havde tænkt paa«. [Om nævnte Bog se Afh. i Nordisk Tidsskrift, 1954 S. 314]. Idet han reserverer sig mod at gælde for Filosof, udtaler han sig mod en ikke aandelig opfattet Empirisme — han regner med heri at skille sig fra Dunker — og mener, at Kendskab til Geijer maaske kunde forklare denne, »hvorfor jeg sætter Tanken over Erfaringen«. Martensen har Ret, naar han gør Viljen til det centrale i Mennesket. »Hegel sendte Dem et Exemplar af R. Nielsens sidste Skrift samtidig med Martensens. Gjør R. Nielsens Tankepersonlighed ikke et fattigt Indtryk ved Siden af Martensens Villiespersonlighed?« Overfor sin norske Ven som overfor Biskoppen har Krieger altsaa fraveget sin sædvanlige Tilbageholdenhed i personlige Anliggender. Det nævnte Motto lyder: »Så blir ock filosofien i sista instansen ej blott tanka, utan vilja«, og Læserne af Biskoppens overlegne og levende Lejlighedsskrift mod den angribende Filosofiprofessor vil sande, at det rammer det centrale. Til Belysning af Forholdet mellem de to Danskere kan her citeres et Brev fra M. til Fru Heiberg af 31. December 1874 (Rahbeks Breve til og fra Fru H. II S. 108) om et Besøg af K.: »Han er og bliver dog en trofast Charakter og jeg maa beundre

den Friskhed, som er over ham. Vi have atter disputeret i al Gemytlighed. Ligeledes have vi talet om *Dem*. De er Fredens Genius imellem os«. Martensens konservative Synsmaader var paa flere Omraader forskellige fra Kriegers nationalliberale, f. Eks. om det slesvigske Spørgsmaal; i Udg. af A. D. Jørgensens Breve S. 439 er en Diskussion herom skildret paa en pittoresk Maade. En Fredens Genius var maaske ikke overflødig. Her kan anføres et Sted af Dagbøgerne for 14. April 1866: »Man kan holde sig til Troen med Tilbagetrængning af Dogmerne, af Erkjendelsesmomentet (Schleiermacher)¹⁾, man kan holde sig til Virkeligheden med fuld Afkræftelse af Troen (Spinoza), man kan søge at mediere imellem Tro og Viden (Martensen); men at stille Tro og Viden ligegyldigt ved Siden af hinanden, som R. Nielsen, det er til Syvende og Sidst dog meningsløst og fordærveligt baade for Videnskab og for Religion«.

I November 1867 beskæftiger Brevene sig med den unge Georg Brandes. Han kendte ham ikke personlig, og i et Brev, Georg Brandes 20. Oktober 1869 sendte ham med Forespørgsel om Udlaan af Stuart Mills Bog om Kvindernes Underkuelse, som B. vilde oversætte, berøres det manglende personlige Bekendtskab. Den 6. skrives: »Lægger De Mærke til den lille Brandes, som har den Ulykke at være jødefødt og derfor ikke har frigjort sig for den hermed forbundne Negativitet, men sikkert vilde blive til Noget, hvis han kan naa denne Frigjørelse. Det er ham, som skriver under Mærket G—g i Illustr. Tidende »det kgl. Theater«, og som i sin Tid skrev en ret fri Brochure om R. Niensens Dualisme; i Octoberheftet af D. M. [Dansk Maanedsskrift] har han under Navn skrevet en lille Afhandling om Ibsen, navnlig om Kongsemnerne. De kjender jo Ibsen godt. Jeg gad vide, hvad han efter Deres Opfattelse vil synes om denne Brandes Udtalelse. Efter min Mening undervurderer Br. Ibsens Kjærlighedens Comedie og lyriske Digte«. Den 26. s. M. skrives: »Apropos af Brandes. Nei han er ingen Beundrer af Brand, uagtet han har gjort gode philosophiske Studier. — Det er et forkjælet begavet Jødebarn, hvis Horoskop det er vanskeligt at stille. Endnu er det et bon enfant, glad, med et aabent Blik for Mangt og Meget; han er opdraget i Brøchners negative Skole, men har æsthetiske Anlæg, som Brøchner savner; han er letsindig, hvor Brøchner er tungsindig; han er udentviwl hidtil ærlig og oprigtig men ikke sjældent noget kaad og lapset saare lidet beregnende. Som Følge deraf er Cl. Petersen & Co. høist opbragt paa ham og vilde gjerne kvæle ham, men det lykkes sikkert ikke paa den

1) Schleiermacher har i Grunden ingen Mefaphysik; det samme gælder for Guizot.

Maade som Cl. Petersen vil«. I sidste Brev tales der ogsaa om Martensen: »I disse Dage kommer et nyt Stridsskrift af Martensen, denne Gang rettet mod Kirkeminister Kierkegaard. Uagtet jeg er uenig med Martensen i flere Hovedbetragtninger, er ethvert Arbeide af ham mig altid kjærkomment. Han har i de 10 Aar 1852—1863 kun været altfor taus. Han har efter min Mening ikke udfoldet sin hele Styrke der hvor han er stærkest, og han har villet udtale sig paa Punkter, hvor hans Stilling forekommer mig svag, men det ligger maaske i hans Embedsforhold, at det ikke kan være anderledes«.

Begge Korrespondenter var teaterinteresserede, Dunker gennem Bjørnson, Krieger gennem Fru Heiberg, og meget af Brevstoffet er viet Teatervæsen. I Brevet af 6. November 1867 skrives: »Bjørnsons Maria Stuart holder sig — takket være Fru Heibergs derpaa anvendte Arbeide — paa Scenen. Det undrer mig næsten, at den kan give saa godt Huus; thi næppe kan Nogen, som ikke dertil er forpligtet, holde ud at se den mere end een Gang. Det undrer mig, at De kunde det — medmindre det var en Slags Pligtfølelse. Jeg har drevet det til at se den to Gange — *Mere kan jeg ikke*; det er mig altid et betænkeligt Tegn paa, at den sande Poesi ikke rigtig findes deri. For Øieblikket er Fru Heiberg ifærd med at sætte Palnatoke i Scene; det er i Grunden morsomt, at hun skal sætte Liv i alle de Mandfolk. [Rollelisten har kun Mænd]. Jeg ønsker inderligt, at det maa lykkes hende, thi hun anstrænger sig maaske over Evne; stundom er hun aldeles ødelagt, naar hun kommer hjem efter 4 à 5 Timers Slid. Ovenpaa det gjør lidt Medbør godt; unægtelig kan man sige om hende som Sceneinstructrice, hvad Andræ i sin Tid var saa beskeden at sige om sig selv som Formand i Folkethinget: En saadan (Formand — Sceneinstructrice) har der aldrig før været og vil der aldrig komme«.

Krieger vilde gerne bestemme Dunker til at behandle skandinavisk Politik i en Afhandling; han udvikler hvad den maatte omfatte, og lover ham Bistand. I et udateret Brev synes han at give Planen en noget anden Skikkelse. »Sagen er, at jeg — jeg kan gjerne sige Dag for Dag — forfærdes over den Uvidenhed, der hernede hersker med Hensyn til alle norske Forhold undtagen at der er Noget fra 1814 som hedder den norske Grundlov, at der var engang Noget, der kaldtes Statholdersagen og at der er nogle yngre norske Digtere — altsaa Christian Frederik og Eidsvoldsforsamlingen, Dunker og Bjørnson, Ibsen til Nød Welhaven — Wergeland. Dette gælder baade Lehmann og Ploug, jeg vil ikke tale om Bille«. »Thi er det min Mening, at der naturligt er Opfordring for Dem til at give et ... Kendskab i en Række af Breve fordelt over en længere Tid«. Derefter opregner han en saa lang Række Emner, at der

vilde behøves en Kriegers Arbejdsenergi for at gøre Fyldest. Rækken af Overskrifter minder om Bogen »Kriegers Papirer«, hvis Indhold var tænkt og desværre kun tænkt; det samme blev Tilfældet her.

I et udateret Brev fra Foraaret 1869 kommer en nedstemt Udtalelse: »I Grunden er De yngre og stærkere end jeg nu er; 1864 har gjort mig gammel og 1866 svag. Jeg har ikke længere nogen Tro til Napoleon eller Frankrig; hvor en Lavalette og en Rouher kan spille en Rolle, ser det slet ud. Som sagt for Øieblikket er jo Alt stille, men det gjærer jo i Dybet; hvert Øieblik kommer et eller andet lille Tegn frem . . .« Samtidig skrives om den politiske Situation herhjemme: »Vanskeligheden for Frijs er dels den, at han er træt, dels og især at han er saa fornuftig, at han trænger til næsten heelt ny Ministerbesætning, hvis han skal blive den nye Rigsdag over. Imidlertid venter Monrad hver Dag. Er det dog ikke et besynderligt Træf, at han skal komme netop nu, da Ministeriet ramlede overende?« Brevet 19. April 1870 handler om Teater, og det siges, at Bj. Bjørnson har gjort Gæld: »Jeg tænker, Bjørnson bliver aldeles ude af sig selv, naar han hører, at den Lykke de Unges Forbund har gjort, sandsynligvis fører til, at Kongsemnerne bliver opført næste Spilleaar. Naar Digternaturerne ikke har en moralsk Grund, bliver det dog nogle eiendommelige Væsner. Har De Interesse for Baggesen? Isaafald gør jeg Dem opmærksom paa K. Arentzens Baggesen og Oehlenschläger til 1802. Der kan være noget at indvende mod dette Skrift, men det giver en let tilgængelig Samling af Baggesenske Breve m. v., Bidrag af Dagbogsoptegnelser, som har Umiddelbarhedens Interesse. Hvilket Liv har dog ikke Baggesen ført fra 1785 til 1800? Og hvis vi tager de næste 25 Aar med, hvor uopslidelig er dog ikke denne nervøse nervesitrende Natur. Hvilken Assimilationsevne! Og hvilken Subjektivitets Udfoldelse! Reiser og Polemiker, det er hans Gjentagelse og Fornyelse«. Den store aandelige Aktivitet sætter Krieger i Begejstring.

Brevet 27. Maj 1870 er det sidste; det har de sædvanlige 4 Sider og det Indhold, der var de to Mænds Interesse, men Indledningen og Slutningen viser, at Krieger har forstaaet at være ved Afslutningen. I længere Tid havde Brevene dvælet ved Dunkers Helbredstilstand, og i dette indledes der med at udtale Beundring for den Aandskraft, der holder ham oppe under stærke legemlige Smarter. Hovedindholdet er en Udvikling om Udsigten for et nyt Ministerium. »Oprindeligt antoges det, at Kongen ikke havde Noget mod et Ministerium Holstein-Holsteinborg, hvori J. A. Hansen optoges. Det er Andræs og Frijs' Fortjeneste, at Kongen er vegen tilbage for denne Tanke i det afgørende Øieblik. Spørgsmaalet er nu, om

Godsejerne have faaet Øinene op, om Octoberforeningsvindelen er grundigt ihjelslaaet, saa der for Alvor kan være Tale om at møde det forenede Venstre med et Ministerium, der er dannet ved en Forening af det gamle Højre (Hartkorn) og Centrum. Voila la question! Naturligvis maa Hall ikke være Conseilspræsident og heller ikke Udenrigsminister, men Kirke- og Undervisningsminister, Holstein er Conseilspræsident, hvis han kan og tør bringe den hele Combination i Stand, men han bliver hverken Udenrigsminister eller Krigsminister tillige. Han beholder Conseilspræsidiets i Forvaring, som jeg tillod mig — noget til Holsteins Overtalelse — i Landstinget at antyde, indtil Frijs' Helbred tillader ham og Situationens Alvor tvinger ham til at gjenindtræde som Conseilspræsident. Han skal være Garanten for Godsejernes Understøttelse, hvis Combinationen kommer istand; det kryber i manges Godsejer; saalænge har de gaaet og skjældt de Doctrinære ud, men i Politiken gjælder det paa visse Punkter ikke at have for god Hukommelse. Anderledes i det private Liv. Der gjælder det at bevare de gode Erindringer, at holde dem i Hævd. Det vil altid høre til mine gode Erindringer, at jeg omsider lærte Dem at kjende, som jeg har gjort det i disse Aar. Mange venlige Ord fra Lehmann, Brock og Fru Heiberg, Deres hengivne Fr. Krieger.

Bjørnstjerne Bjørnson kom i 1860, 28 Aar gammel, første Gang til København med sin Familie. Vi saa, at J. L. Heiberg ikke optog ham i sin Kreds, og han havde heller ikke givet ham Adgang til Teatret. Bjørnsons Digt ved hans Død faldt ikke i Enkens Smag, men 5 Aar senere iscenesatte hun hans De Nygifte og stod paa god Fod med ham. Fra denne Tid til 1870 findes en Del Breve fra Bjørnson. Brevet 8. Marts 1866 opfatter Krieger som Formand i en »Fru Heiberg-Kommission«: »Kjære Krieger, Fru Heiberg har ladet mig melde, at hun agter sig til Norge i Maj. Til en Anden i Kristiania har hun ladet sige, at hun agter at spille hos os i Maj. I den Anledning henvender jeg mig til Dem, som jeg anser som Formand i den Kommission af Venner, som er betroet Fru Heibergs Anliggender. Jeg vil da ligefrem spørge, om hun virkelig er til at bevæge? I saa Fald skulde mit Raad være, at hun spillede i franske Stykker fremfor i noget andet Fag, da vi her ingen Stil have udviklet, og altsaa intet Smagssammenstød kan befrygtes, men tværtimod at Overraskelsen bliver aldeles ublandet glad«. Dette uddybes nærmere med Forslag og Indbydelser. Hun kom til Norge, men at optræde var der ikke Tale om.

Fra Redaktør Carl St. A. Bille er der foruden det foran S. 121 omtalte Brev under Londonkonferencen 12 Stykker begyndende 1869, og de antyder ikke noget nærmere personligt Forhold. Nogle

af dem giver Oplysninger om engelske Forhold, og i det sidste fra 1892 appelleres der til Kriegers Hukommelse med Hensyn til Halls Holdning i de spændende Dage under Krigen i 1870. Bille, der skulde skrive om Hall, vilde aabenbart helst kunne fastslaa, at Hall ikke havde været videre tilbøjelig til fransk Tilnærmelse; Billes eget Blad havde været det.

Højesteretsadvokat Gustav Brock var som tidligere omtalt Kriegers meget gode Ven fra Ungdommen. Han skriver i 1862 til ham under hans Udenlandsrejse om Søsterens Død; 7 Breve findes til 1878 og i nævnte Aar har Brock, som det synes flere af Kredsen, gjort sig bekendt med Martensens Etik. Han skriver 23. Maj, at han læser den med Fornøjelse, men følte sig dog mere tiltrukket af 1. Del, den individuelle Etik. »Jeg tilstaar, at jeg holder mest af ham, hvor han taler af sit Eget; naar han lader den hellige Skrift forkynde Moralen, forbavses man over hans Standpunkt. Babels Taarn bliver virkelig Udgangspunkt for de forskjellige Nationaliteter. Apocalypsens historiske Betydning synes ham aldeles ubekjendt — og saaledes skal Tingenes sidste Ende virkelig gaa for sig! Det synes mig — med meget andet — haarde Nødder at knække — selv for Troende. Hvor M. især synes mig Mesteren er, hvor han analyserer Digtere — i alm. Del Goethe og Byron, specielt Schillers Ethik«. Af de ikke mange Breve fra H. L. Martensen kan anføres 29. November 1874, hvor Etikken drøftes mellem dem. »Med Hensyn til vor sidste Samtale, da tror jeg, kjære Ven, at gjensidig Forstaaelse meget vilde fremmes, dersom De — jeg taler nu med min sædvanlige Dristighed — mere vilde fastholde selve de ethiske Principer og Ethikens Forskjel fra Nationaløkonomien og andre Videnskaber, med hvilke den ikke kan undgaa at indlade sig. — Hvad angaar det historiske Stof, som De hos mig altid desidererer, da er det min Overbevisning, at Ethiken ikke bør optage mere end fornødent er for at stille sine Principer i den rette Belysning«.

Et Par Breve fra Folkemindeforskeren Svend Grundtvig giver et Eksempel paa Paaskønnelse af en litterær Medvirken, i dette Tilfælde ved Opsats i Historisk Tidsskrift 3. R. 5. B. om den norske Historiker Keyser; forskellige Ændringer i mildnende Retning var foreslaaet og tiltraadt, idet Grundtvig dog paa et enkelt Punkt fandt at maatte staa fast for ikke at gøre sin Afhandling betydningsløs. Afsluttende udtalte han: »Med inderlig taknemmelighed modtager jeg de bemærkninger til min afhandling, som Deres alt-overkommende arbejdsdygtighed og utrættelige velvilje lader komme mig tilgode. De maa da ogsaa finde tid til at læse disse linjer...«, de drøfter ogsaa en Udgave af Palladius.

Den Situation, der kaldte Krieger fra Dommerbordet i Højesteret til Statsraadet og Ministerværelset i den røde Bygning, var efter hans foran gengivne Syn paa Ministeriet Frijs' Muligheder ikke nogen pludselig opstaaet, men en der længe havde foreligget. Der behøvedes nye Mænd, kyndige og arbejdsdygtige Mænd, som de kunde faas hos de Nationalliberale, medens Godsejerne fremdeles maatte beholde Ledelsen. Til disse sidste kom derfor Kongens Opfordring, men Krieger var fremtrædende under Forberedelsen, saasnart det blev klart, at der ikke skulde søges til venstre; efter hans Ønske var det, at Hall og Fenger kom med. Konseilspræsidenten L. H. Holstein-Holsteinborgs ringe personlige Betydning fremgik af, at han intet Fagministerium fik at administrere. 28. Maj 1870 var Ministeriet dannet; idet Krieger gik ind i dette, blev han tillige paany ekstraordinær Assessor i Højesteret.

Forholdenes indre Magt havde villet denne Bevægelse mod »Centrum«, saa kunde Godsejerne og det nu dannede »forenede Venstre« nok saa meget lægge Skyld og Ansvar for 1864 paa dette Parti. Den Maade, hvorpaa Ministeriet Frijs Gang paa Gang havde maattet søge en anden Mand end en Partifælle til at overtage de store arbejdende Kommissioner, viste uden Ord, at der maatte søges i samme Retning, naar selve Ministeriet skulde fornyes. Og Krieger var villig til at stille sine Evner til Raadighed i et Fagministerium; dette blev indtil 1. Juli 1872 Justitsministeriet, derefter til 20. Juni 1874 Finansministeriet.

I Ministeriets første Aar dukkede i Sommeren et europæisk Problem op, der i nogle Ugers høje Temperatur — baade klimatisk og national-politisk — stillede Krav til Ministeriet, som det lykkelig opfyldte i Harmoni med Kongen. Det var Fristelsen til at gaa med Frankrig i dets Krig med Preussen for derved at generhverve Slesvig. I en udførlig Fremstilling har Prof. Aage Friis i 1923 gjort Rede

for, hvorledes Fristelsen blev modstaaet, og idet dette i Betragtning af Frankrigs eklatante Nederlag toges til Indtægt som et utvivlsomt Held for Land og Rige, søger han ogsaa at opgøre, hvem Æren herfor mest maa tilskrives.

Midt i Julis Sommerferiestemning udviklede en Krise mellem de to Stormagter sig hurtig til Krig, hvorom officiel Meddelelse modtoges her den 22., og der viste sig en stærk spontan Dragning i Befolkningen mod Alliance med Frankrig, der antoges overlegent. Den fhv. Minister General V. R. Raasløff optraadte selvbestaltet i Paris for dette Program, og der var en Plan eller snarere en Fantasi om at sende en stor fransk Flaade til vore Farvande med en Landgangshær. Bankmanden C. F. Tietgen vilde i Forbindelse hermed indrette Kabelledning fra Paris til et Punkt i Jylland. Kongen var stærkt stemt for straks at udstede en uforbeholden Erklæring om Neutralitet, men da man 25. Juli havde faaet en Erklæring om Neutralitet udarbejdet af Udenrigsministeriets Direktør P. Vedel, havde den i Slutningen, dog ikke meget iøjnefaldende, en Passus om, at Regeringen mulig i Fremtiden kunde ønske at varetage sit Tarv paa en anden Maade. Kongen var betænkelig herved, men man hævdede, at Standpunktet kun kunde være foreløbigt, og at man burde antyde dette bl. a. for at fremkalde en Villighed til at opfylde Pragfredens § 5 om nordslesvigsk Afstemning, ligesom man overfor Kongen tænkte sig, at det kunde lette en mulig senere Overgang til en anden Kurs. Det faktiske var nu, at Bismarck, da Gesandt Quaade lod ham læse Erklæringen, syntes slet ikke at standse ved den stærkt indsvøbte Tilkendegivelse. Der kom ikke nogen Landgangsflaade, kun nogle faa franske Skibe viste Flaget. Her i Landet foretoges nogle Indkaldelser og andre militære Forberedelser, som dog ogsaa kunde sigte paa en tysk forebyggende Okkupation.

Saa blev det meddelt, at den franske Regering vilde sende en Hertug Cadore hertil for at underhandle. Det tilkendegaves, at man ønskede hans Hjemvenden, saa snart han havde udtalt sig, og man fik ordnet, at Lensgreve Chr. Krag-Juel-Vind-Frijs i Stedet for den dertil mindre egnede Udenrigsminister Rosenørn-Lehn fik det Hverv at tale med Cadore. I Grevens Instruks indsattes det, at der intetsomhelst skulde stilles i Udsigt om Alliance hverken nu eller senere. Alligevel saa man gerne, skønt det maatte være lige saa spinkelt begrundet som omtalte Slutningspassus om en ændret Holdning, at Hertugen skulde modtage et vist Indtryk af en positiv Holdning under visse Eventualiteter. To Samtaler fandt nu Sted 5. og 7. August, men allerede under den anden forelaa Efterretning om franske Nederlag ved Wörth og Saarbrücken, og

det krigerske Barometer var afgjort faldende; den 10. fik Cadore Afslag og afrejste derpaa, Frijs havde allerede begivet sig til Frijsenborg. Hvad der med Sorg og Bestyrtelse oplevedes i Resten af August og de første Dage af September, kunde kun føre til helt at nedslaa Dragningen mod Krigsdeltagelse. Denne havde været ret stærk hos en Del af Ministrene, navnlig hos Hall og med ham Fenger, Fønnesbech og Haffner, medens en modsat Holdning indtoges af Holstein og Rosenørn ligesom af Frijs og Vedel. Hos dem alle var det dog saaledes, at Haabet om en Oprejsning fra 1864 havde rørt sig stærkt paa Bunden af Bevidstheden og gjort dem modtagelige for den Tanke under visse tænkte Omstændigheder — afgørende fransk Vaabenheld og klare Tilsagn om Belønningen — at gaa med paa denne Side, medens Kongens Holdning havde været om ikke absolut saa dog næsten ubetinget, og den støttedes af England og Rusland.

Hvad Krieger angaar, saa følte han for varmt til, at hans første Indtryk ikke skulde være et opblussende Haab om at kunne opnaa noget. Da P. Vedel ved sin ilfærdige Hjemkaldelse fra Norge 17. Juli fik de første Meddelelser af sin Hustru, rapporterede hun da ogsaa, at han var »krigerisk«. Men han lod sig ikke henrive. 29. Juli udtalte Kongen, at den eneste han kunde stole paa i Ministeriet, var ham. Han støttede Forslaget om at tilkalde Frijs, og Neutralitetserklæringens Slutning fik han til at glide ved at paaberaabe sig Diplomaternes Medvirken, og at Ordene ikke betød saa meget. I et Brev af 7. August til sin norske Ven Motzfeldt sagde han ganske udtrykkeligt, at han var stemt for hverken aktuelt eller eventuelt at stille nogetsomhelst i Udsigt overfor Frankrig. De Antydninger, der findes hos Aage Friis om, at han kunde tænkes at ville »glide« og »sædvanlig manglede Mod til at tage Beslutning«, kan man lade ligge ligesom Forf.s skeptiske Overvejelser om, hvorledes Kongen eventuelt kunde staa, hvis Hall gik ind for aktiv Optræden. Det maa dog være klart, at Kongen i 1870 personlig stod langt stærkere end i 1863, og at han formentlig kunde faa Tilslutning i et Godsejrerministerium med Landstingsstøtte. Da Sejrgudinden ikke havde tøvet med at vise Kong Wilhelm sit Ansigt, var der som Referatet har vist, paa intet Tidspunkt aktuelt Tilløb til Alliance. Det hele var en psykologisk Begivenhed, der for Kriegers Vedkommende oplyser foruden om hans varme Følelse om hans rolige Besindighed. Poul Andræ har formentlig i sine Skrifter overbetonet Betydningen af Faderens Paavirkning af Krieger, se Noter til Dagbøgerne I S. 274.

Naar Grev Frijs i Breve paa sine gamle Dage udtalte, at »vor Frelse i 1870 maatte tilskrives Vedels store og gode Handlinger«,

turde disse stærke Ord, som Aage Friis S. 202 akcepterer og tillige overfører paa Greven selv, savne Hjemmel i hans egen Fremstilling. (P. Vedel selv betoner stærkt Kriegers »væsentlige bidrag«, anf. St.). Situationen i 1870 naaede overhovedet ikke at vikle sig ud af det hypotetiske, og naar Hall, Fenger, Haffner og Fønnesbech i et Ministermøde før Forhandlingen med Hertugen udtalte en bestemt Formening om, at vi maatte slutte os til Frankrig, var det udtrykkelig betinget af, at den franske Landgangshær var ankommen (i Slutningen af Maanedene kunde Afsejlingen ventes) og stiltiende, at Efterretningerne fra Krigsskuepladsen var gunstige, men begge Forudsætninger svigtede. Ligeledes var der Enighed i Ministeriet om, at den Greven meddelte Instruks tildelte ham en rent receptiv Rolle, saa at endog intet hypotetisk Tilsagn undslap Regeringen. Denne Holdning var ikke først blevet bibragt ved Vedels Forestillinger (smlgn. Affattelsen af Neutralitetserklæringen), og bortset fra alt dette havde Christian IX staaet urokkelig paa sit neutrale Standpunkt. At noget alvorligt skulde være sket overfor Folkemængden, hvis dette 25. Juli var blevet deklareret simpelt og uden andet Forbehold end det, der ligger i enhver saadan Tilkendegivelse, forekommer mig uantageligt. Rigsdagen var iøvrigt misfornøjet med ikke at have været indkaldt under Krisen.

Kriegers afsluttende Refleksioner over Tingenes Gang kommer kun indirekte frem i Dagbøgerne. 6. September skriver han, at Madvig kom fuld af Forskrækkelse over sig selv, fordi han havde haft et af sine stærke Udbrud mod Biskop Martensen, og man forstaa Nationalisten og den klassiske Kulturs Repræsentant, naar man hører, hvad Martensen har hævdet: »Denne er opfyldt af protestantisk-germansk Stolthed over Tydskernes Seir over det catholske, revolutionære Frankrig. Paa os vil han ikke tænke i denne Tid, da der gaaer Guds Dom over Frankrig; om vi faae Nordslesvig eller ikke, er et forsvindende Spørgsmaal; om vi og fik det, hvad hjalp det os saa, naar vi ikke kunne sætte os i et nogenlunde godt Forhold til den Magt, der nu er den første i Verden, den Eneste, hvor der er Aand. Det vil nu vise sig, om ogsaa Preussen vil misbruge, hvad der er det givet, isaafald vil ogsaa det blive straffet.« Krieger føjer hertil den Bemærkning: »Det er en beqvem Theorie, der altid bagefter seer det Fornuftige i Virkeligheden. At Mongolerne overfaldt Rusland i sin Tid havde vel og sin Betydning, men derfor var det dog ikke tiltalende at blive overfaldet. Preusserne ere vel ikke Mongoler, men de ere høist forskjellige fra de Tydske-re, som Martensen sætter saa høi Priis paa« . . . 25. September fortættes der: »Martensen var da idag fuld af det protestantisk-germanisk-monarchiske Princip Seir over det catholsk-romansk-repu-

blikanske Princip. Det er rigtigt, at det republikanske Princip Indflydelse er det Eneste, Bismarck for Tiden frygter paa Grund af Sydtysklands Forfængelighed; men iøvrigt er det det franske militære Centralisationsprincip, som Preussen repræsenterer i strammere Skikkelse, og Enden er ikke endda; det, der væsentlig tilhører den franske Republik af 1848, den almindelige Stemmeret, har Bismarck jo allerede hyldet.« Som et Symbol i modsat Retning paa det slesvigsindede Danmarks Følelser — og vistnok mere end et Symbol — staaer Dagbøgernes Tilførsler 11. og 13. September: »Lehmanns Helbredstilstand forværres dagligt. Der er kun lidt Haab« og »O. Lehmann †«. Vel kunde det føles som en Lettelse at være undgaaet katastrofale Følger af at have gjort fælles Sag med den slagne Stormagt, men den blivende Virkning af Efteraarets Begivenheder kunde kun være en dyb Nedslagenhed over Tysklands nye Sejr, der stængede for Landsmandsskabets Forhaabninger.

I Juni udstedte det forenede Venstre et Manifest, der afslørede en »Krise«, Dagb. V S. 13: »Octoberforening og det ublandede Hartkornsministerium er forsvundet fra Skuepladsen og en rigtignok noget skrøbelig Forening af Venstre har dannet sig ligeoverfor det nye Ministerium«. Krieger mødte igen i Folketinget, som han dog i det hele ikke naaede at blive saa dybt indarbejdet med; han havde kun i 3 Aar været Medlem og ikke af Finansudvalget og saa iøvrigt haft sin Adgang til Møderne i sine Ministeraar, men hans egentlige parlamentariske Virksomhed i Sal og navnlig i Udvalg havde udfoldet sig i Landsting og Rigsraad. Tscherning, sin gamle Modpart i Ordkamp, mødte han ikke, men I. A. Hansen, hvem han havde fortrængt fra Forsvarskommissionen, og Chr. Berg, den »mærkelige Skolelærer«, som han kendte fra Teaterkommissionen som ret polemisk, og som var den kommende Fører.

Jeg anfører nogle af hans almindelig holdte Udtalelser. De kunde lyde ironisk-irriteret, naar han overfor Ændringsforslag, som der efter hans Opfattelse aldrig vilde blive Anvendelse for, bad om at man »vilde have saa megen Godhed for Lovforslaget« eller »have lidt Medlidenhed med de Lovforslag, der forelægges«, saa at man vilde opgive disse Ændringsforslag, Sp. 2728. Eller han synes at føle at staa overfor ret stor Vankundighed, der kræver udførlig Gendrivelse: »Det er jo en Selvfølge, at Justitsministeren er Rigsdagen ansvarlig for den Maade, hvorpaa han opfylder sin Pligt med Hensyn til de Love, hvis Gjennemførelse paahviler ham, men heraf følger sandelig ikke, at det er stemmende med denne Lov af 1868 [om Overformynderiet] at bringe Bestyrelsesudgifter, hvis Normering er overladt til Administrationen alene, ind paa Finansloven,

og heraf følger om muligt endnu mindre, at det stemmer med denne Lov at optage hele det store Overformynderiregnskab, med Hensyn til hvilket der findes de fornødne Regler i Loven, paa Statsregnskabet . . . Finansloven og Statsregnskabets constitutionelle Charakter og Omraade er givet ved Grundloven, men det Omraade det Omfang, som naturligvis tilkommer Finansloven og et dertil sig sluttende Statsregnskab nemlig Statens Indtægter og Udgifter, kan sandelig ikke naa til et Regnskab for en Institution som Overformynderiet, der er ordnet paa den Maade som sket er i Loven af 1868. Den ene Omstændighed, at der i Baggrunden staar Muligheden af et Ansvar for Staten . . . kan ikke paa nogen Maade retfærdiggøre, at man i Strid med de naturlige constitutionelle Begreber om Finanslov og Statsregnskab bringer Forhold ind, som efter Grundlovens Tankegang aldeles ikke hører hjemme der . . . At overgive uden videre det hele Overformynderivæsen til en ny Efterrevision af Statsrevisorerne er sandelig ogsaa en Tanke, som jeg tror, at fremfor alt Rigsdagen maa bede sine Statsrevisorer fritagte for.« Sp. 1784.

Nedsættelse af en parlamentarisk Kommission — den første efter Grundloven — om Vallø og Vemmetoftes Forhold, gav Sp. 4592 Anledning til Tvivl, om den kunde fungere mellem Samlingerne, hvad Krieger ikke mente, idet han ansaa den som et Udvalg med en særlig Kompetence. Paa den grundlovgivende Rigsforsamling, siger han, fandt en vis Famlen Sted. Ørsted havde udtalt sig i benægtende Retning, og Krieger som Ordfører havde ikke repliceret hertil, skønt han iøvrigt besvarede Ørsteds Bemærkninger, hvad han heller ikke havde ubetinget Pligt til. David havde paa-beraabt, at Svaret i England var bekræftende, og det havde Krieger ikke faaet undersøgt, hvortil kom, at andre rettede Angreb paa hele §'en, som optog ham. »Oberst Tscherning var paa den grundlovgivende Rigsforsamling som bekendt den, der helst vilde være fri for de fleste Paragraffer i Grundloven, og saaledes vilde han ogsaa af med denne.« Nyere Oplysning havde vist ham, at Davids Opfattelse ikke var rigtig.

Han fandt Sp. 3376 Anledning til (mod H. C. D. Müller) at udtale: »Naar man vil føre en Lov igjennem, tror jeg ikke man maa anvende den alleryderste Skarpsindighed paa samtidig at faa enhver Detailtanke fyldestgjort eller ethvert Detailspørgsmaal, som kan opkastes, løst . . . Jeg skal nærmere overveje dem, hvis der fremkommer Forslag i saa Henseende, men jeg tror, at man i høj Grad vanskeliggjør den Slags Spørgsmaals Løsning, dersom man vil medtage ethvert saadant lille Fortolkningsspørgsmaal, som kan opkastes med Hensyn til den gjældende Ret.« Udtalelsen er Udtryk

for hans praktiske legislative Haandelag, der holdt de teoretiske Overvejelser under Kontrol. Omvendt gør han opmærksom paa, at Lovgiverne maa have udtalt deres Mening: »Det hjælper ikke, om vi Alle tilsammen staa op og sige Vi forstaa Ordene paa en eller anden Maade. Hvis disse Spørgsmaal senere komme til Domstolene, er Domstolene jo fuldkommen berettigede til at sige: Vi forstaa Ordene paa en anden Maade.« Sp. 403.

Det anførte er hentet fra Folketinget i Samlingen 1870—71. Han gennemførte et Par Love: om Politiet udenfor København, om Ligsyn, om Islands forfatningsmæssige Stilling i Riget. Efter det samlede Ministeriums Ønske havde han fremskyndet et Lovforslag om Lens, Stamhuses og Fideikommisgods' Overgang til fri Ejendom, hvilket kunde ske enten ved en under Amtmandens Ledelse indgaaet Overenskomst mellem Besidderen og Sukcessor samt Hovederne for sukcessionsberettigede Linier eller ved Substitution af Kapital, der baandlagdes. I Landstinget opnaaedes Vedtagelse, men ikke i Folketinget. Lempeligheden overfor Statskassen i Sammenligning med den ca. 50 Aar senere gennemførte Afløsning belyses ved, at Hjemfaldsretten kun vederlagdes med 50 Rdl. pr. Td. Hartkorn, hvis alene Agnaler var berettigede, og ellers 25 Rdl.

I næste Samling 1871—72 gentoges Forelæggelsen af Afløsningsloven, men Krieger maatte konstatere, at »Regeringens Tilbud var blevet vraget«, idet Rigsdagen bød ringere Vilkaar ved Bøndergodsets Afhændelse end af Regeringen anset retfærdigt, F. T. Sp. 7018. Det vigtigste af hans Forslag var til Konkursloven, der gennemførtes efter Udarbejdelse i Proceskommissionen (Nellemann). Krieger kæmpede for dette med sædvanlig Fyrighed og havde bl. a. Ordskifte med Alberti, F. T. Sp. 5027, der indtog »en ganske mærkværdig, jeg kunde fristes til at sige, forhistorisk Stilling«: »Med al mulig Agtelse for vor egen Retsudvikling, hvis Betydning jeg tilvisse skal være den sidste til at miskjende, er der visse Retsomraader, som ikke have en særegen national Karakter, men som hænge sammen med en mere almindelig Kulturudvikling, og hvor den universellere Erfarings og Tæknings Udbytte maa øve en større Indflydelse paa Forholdenes Ordning end den blot overleverede tilvante Tilstand.« Han nævner Ordningen af Brugen af Jord som ofte nationalt præget modsat et Emne som dette. »Ordningen af den civile og kriminelle Proces efter de nye Grundsætninger, der overalt arbejder sig frem, de almindelige Hovedgrundsætninger, hvorpaa Konkursretten nu hviler baade i de store og i flere kontinentale Lande i Evropa, har jo udviklet sig i dette Aarhundrede, i det Udgangspunktet er givet i Frankrig, med den ledende Tanke i den franske Handelslovbog, som har vandret Evropa rundt, na-

turligvis bearbejdet, udviklet, gennemtænkt og omdannet paa denne lange Vej, men netop derved hævde en vis almen Gyl-dighed.« Alberti synes ham helst at have villet beholde Gælds-fængslet. Men naar Kreditten taber den Støtte, der ligger i Gælds-fængsel, og i denne Retning gaar den almindelige Retsudvikling, er det hel-digt, at den Svækkelse for den, der kan ligge i Underpant, ikke bliver for kraftig. Senere, Sp. 6548, vendte han sig paany mod Alberti: »Jeg er for min Person som velbekjendt ikke radikal. Jeg kan imidlertid have en vis Agtelse for en konsekvent Radikalisme uden derfor at sympathisere med den, men det fremkalder ganske naturlig Kritik, det ægger altid til Modsigelse, naar man ser det paafaldende Misforhold, at den, hvis Anskuelse ellers ofte nærmer sig til det Radikale, som ellers ofte gaar frem med Hensynsløshed, paa et enkelt Omraade hylder lige den modsatte Anskuelse. Der er en egen Inkonsekvens heri. Denne Art af Inkonsekvens er nu ikke saa ganske sjelden, man ser ofte i Livet, at de, som i mange Retninger ere radikale, paa det Omraade, som de kende bedst, ikke ere det; i den ere de endogsaa mangen Gang ultrakonservative.«

Lovforslaget gjorde helt op med Underpant i Løsøre udenfor Forbindelsen med fast Ejendom, i Forpagtningsforhold etc. og som Pant i Redskaber, og Krieger forfægtede ufortrødent denne Re-form, L. T. Sp. 1415: »Saavidt vides staa Danmark ved sin Bibeholdelse af denne Institution aldeles isoleret i Verden. Jeg kan jo nu vel tænke mig, at vi ved et lykkeligt Tilfælde en Gang maatte kunne være de første til at gennemføre en Tanke, der siden gaar Verden rundt — min ærede Ven (Andræ) vil vistnok mene, at dette har været Tilfældet med Mindretalsvalgmaaden — men jeg har ondt ved at tro, at vi virkelig skulde være de eneste Kloge, naar vi sidst af Alle ville beholde Noget, som ikke længere kjendes andetsteds; det er vanskeligt at fatte, at en Bibeholdelse af Løsøre-underpant virkelig skulde være en dansk Herlighed, som man kunde forsvare at ville beholde imod den hele øvrige Verdens Vidnesbyrd.« Som bekendt fik man kun Bugt med det almindelige ikke med det specificerede Underpant i Løsøre. Under Drøftelse af Kvaksalverilovgivningen udviklede han, at et abstrakt Krav om Frihed for Lovordning, der var Liberalismens, mødes med et i Nu-tiden — navnlig til Fordel for den lavere stillede Klasse — stigende Krav om Samfundsindgriben, og mellem disse Krav er det da den lovgivende Magts Sag saa meget som muligt at mægle, Sp. 5570.

Et Par Udtalelser i L. T. er Kuriosa. Sp. 2720 betegner han en af en nuværende og en tidligere Statsrevisor ytret Opfattelse af Finansbevillingers Natur som intet mindre end »gruopvækkende«. Den gik ud paa, at der var Pligt til at afholde enhver bevilget

Udgift og at skaffe enhver bevilget Indtægt, f. Eks. at supplere Beholdningen ved Salg af Effekter, selv om den var tilstrækkelig. Til Modtagelse af en Gave behøves ikke Bevilling. Han gentager det oftere udtalte, at der ikke bør bevilges mere, end af Regeringen begært. Sp. 620 siger han i Anledning af en Forespørgsel: »Det er overhovedet ikke heldigt, om en Minister ved Forespørgsler taler for meget om, hvad der kan gøres eller hvad han vil gøre, thi det viser sig ofte bagefter, at han ikke kan gøre det. Jeg tror derfor, at jo mindre en Minister taler paa den Maade desto bedre. Hvad det kommer an paa ved en Forespørgsel, er at stille det almindelige Synspunkt frem.« Om det ofte berørte Spørgsmaal om Grænsen mellem Lov og Anordning bemærkede han Sp. 64 i en Forhandling om Byggelovgivningen, at han troede, man helst maatte søge at gaa i den Retning, at Administrationen bliver mere og mere lovbunden. Han erkender, at dette vil føre til udførlig affattede Love, som det ogsaa er Tilfældet i England. Han ønsker ikke at have dette Spørgsmaal afgjort ved en paa alle Tilfælde anvendelig Definition, men vil gaa kasuistisk frem. Sp. 615 kom han ind paa Statskassens Ansvar for Embedsmænds Retsbrud. Efter kgl. Resol. 12. November 1828 nægtede han Erstatningspligten og fandt det betænkeligt at give en almindelig Regel herom, men vilde anbefale at udsondre særlige Grupper.

31. Marts 1871 havde Krieger skrevet: »Denne Rigsdagssamling har knækket det forenede Venstre ikke saa lidt; det maatte godkjende alle i Sommer truffne Foranstaltninger uden at kunne aftrøe os nogen yderligere Meddelelse. Det har senere aabenbaret adskillig indre Strid, og har derved tabt i Sammenhold og Styrke. Paa den anden Side er Ministeriets Forhold til Landstingsgodsejerne blevet meget kjøligt; ... Hovedulykken er og bliver, at den europæiske Stilling gjør det slesvigske Spm. fortvivlet; dertil kommer Folkethingets tiltagende løse Fordringsfuldhed og Holsteins fuldstændige Mangel paa Evne til at udfylde en Conseilpræsidents Stilling, undtagen forsaavidt angaar de personlige Berøringer med Kongen. Af væsentlig Betydning vil de næste Folketingsvalgs Udfald blive.« I Efteraaret 1872 forøgede det forenede Venstre ved disse sine Mandater fra 42 til 53, over Halvdelen af Tingets Medlemmer, hvortil kom 5 af det nærstaaende Bjørnbakske Parti. 27. Marts 1872 fastslog Krieger som sikkert, at hele Rigsdagssamlingen havde været uheldig.

Sommeren 1872 havde bragt de københavnske Arbejderkredses Fremvækst som et socialt-politisk Parti, thi dette blev Følgen af den dramatiske Begivenhed »Slaget paa Nørrefæled«, hvis juri-

diske Side, som Krieger fik med at gøre, bestod i politimæssig Indskriden mod Internationales herværende Førere. Omstændighederne nødvendiggjorde denne politimæssige Indskriden, og Krieger, der for sin Sundheds Skyld i Maj—Juni tog til Marienbad, afsluttede dermed sin Virksomhed som Justitsminister. Forskellige faktiske Fejltagelser og Personforvekslinger ses i Beretningerne om denne Begivenhed, som den socialdemokratiske Historieskrivning har taget til sit Hjerte med Bortseen fra den dybe principielle Forskel mellem hint Parti og det senere socialdemokratiske. Her interesserer det at vurdere Kriegers Holdning under denne Borgerskabets Paniksituation, som der faktisk forelaa.

Povl Engelstoft skriver i Biografien: »Ved anden Lejlighed som under Socialistuelighederne i 1872 viste han Ubeslutsomhed og Usikkerhed«. Her synes altsaa at være et Eksempel paa den Egen-skab, man saa gerne vil indlemme i Karakteristikken af ham, men hvad siger Historien? Den internationale Arbejderforening for Danmark havde i længere Tid i Bladet Socialisten og paa anden Maade agiteret for en Samfundsomvæltning, og den i April 1872 begyndte Murerstrejke havde virket ophidsende. Til det støttende Massemøde, der skulde afholdes Søndag den 5. Maj paa Nørrefællend, indvarslede Bladet 2. Maj i Artiklen »Maalet er fuldt«. Ifølge Dagbøgerne kom Politidirektør Crone om Aftenen til Krieger og indstillede, at dette Friluftsmøde som urovækkende blev forbudt, og at de tre Ledere Pio, Brix og Geleff anholdtes. Dagen efter er Crone stadig ivrig for sine Forslag. Krieger drøfter dem i Ministermøde, hvor Krigsministeren holdt igen af Frygt for Militærstyrkens Utilstrækkelighed; man tillader Crone at handle efter bedste Skønnende. Krieger har saa yderligere talt med Crone og derved foreholdt ham, at hvis Anholdelserne ikke opretholdtes i Grundlovsforhøret, hvad Crone ikke havde kunnet skaffe sig Sikkerhed for (Justitiarius Drewsen i Kriminal- og Politiretten havde faktisk følt sig for hos Assessorerne, men de var tilbageholdende) vilde det være et Nederlag for Politiet. Nu vilde Crone end ikke forbyde. »Han tog sig dog sammen og fastholdt Tanken om Forbudet«, hvorhos Undersøgelse (altsaa ikke Anholdelse) skulde foranlediges indledet. Om Lørdagen er Forbud mod Mødet udstedt af Politidirektøren. Anmodning fra Partiet om Ophævelse henviser Krieger til Crone, der afviser. Om Aftenen beslutter Partiets Ledere at trodse Forbudet. Crone kommer kl. 11½ Aften til Krieger med denne Meddelelse. »Jeg holdt ham ikke tilbage, da han nu igjen vilde anholde«. Om Søndagen skete Anholdelsen og det bekendte Sammenstød paa Fællenden. Paa Rejse til Udlandet fik Krieger om Mandagen Telegram fra Crone, at alt var roligt. Kriegers Skøn om

det risikable ved at anholde ud fra en generel Sigtelse for forsøgt Anstiftelse til Samfundsomvæltning og hans derpaa støttede Henstilling var sikkert rigtigt. Oplysning om dette Forhold krævede senere langvarige Forhør, og det strafferetlige Tyngdepunkt i de senere Domme var overhovedet Forbudets Overtrædelse, se om Sagen min Højesteret fra Grl. til Retsref. S. 128 ff. Med stærk Overbevisning plæderede Højesteretsadvokat Sofus Nellemann senere til Frifindelse for Omvæltningsforsøget, der for at begrunde Vare-tægtsfængsel i hvert Fald skulde staa til højere Straf end simpelt Fængsel. Crone, der stadig søgte Forholdsordre, kunde siges at være noget usikker og skiftende, men Afgørelsen om Forbud saavel som om Anholdelse var hans Pligt, som den var hans Ret, naar Justisministeren ikke greb ind, og man havde altsaa Tillid til hans Skøn. Krieger holder netop denne Linie, og noget i Relation til Ministermødet nyt, der kunde begrunde ændret Optræden, foreligger først ved Beslutningen om at trodse Forbudet, men da er han enig med Crone om at anholde. Kritikken af hans Holdning er da efter min Opfattelse uden Føje. (Her kan bemærkes, at det i den Fru Heiberg-Kriegerske Brevveksling urigtig anføres i Noterne S. 411 til S. 129 i 2. Del, at Forbudet gaves af Hall som fungerende Justitsminister).

Som Følge af Fengers Afgang i Marts 1872 som Finansminister blev Krieger, efter at Holstein midlertidigt havde vikarieret, fra 1. Juli 1872 Finansminister og efterfulgtes som Justitsminister af C. S. Klein, Formanden i Sø- og Handelsretten. I Halls første Ministerium havde Krieger i 1858—59 haft samme Portefeuille i 10 Maaneder. For ingen af de to Ministre medførte dette Forandring i deres Stilling i Proceskommissionen.

Da Rigsdagen i Oktober 1872 mødte med sit Venstreflertal i Folketinget, fik den lige Finanslovsforslaget præsenteret, saa mødte Holstein og oplæste uden nærmere Forklaring en Beslutning om Mødernes Udsættelse til 2. December; det skete paa Grund af Sygdom og for at gøre Forslag færdige, men ærgrede i Tinget, og det blev ogsaa nødvendigt at vedtage en midlertidig Finanslov for de første 3 Maaneder af næste Finansaar. Denne Rigsdagssamling bragte Forpostfægtningen til den Forfatningskamp, der skulde udfylde Resten af Kriegers Tid, ikke en Kamp om forelagte Grundlovsforslag i Lighed med dem, man havde været igennem i 1849, 1855, 1863 og 1865—66, men en Kamp om den saakaldte Folketingsparlamentarisme, der betød en vis Brug (af Folketinget) og en vis ikke-Brug (af Kongen og Landstinget) af de Magtbeføjelser, som Grundlovens Ord tillagde disse politiske Faktorer. Uden at prøve

at gennemføre en formel Omstøbning af den for faa Aar siden gennemførte gennemsete Junigrundlov vilde Venstre i Praksis naa det samme Resultat blot ved at rejse Krav derom og overvinde den konstitutionelt begrundede Modstand derimod ved Sabotage (Magtfordrejning). Overfor en Udtalelse fra Gert Winther om, at Landstinget i hvert Fald paa Finanslovgivningens Omraade principielt burde rette sig efter Folketinget, for at Parlamentarismen kunde fuldbyrdes, hævdede Krieger Sp. 188, at denne Opfattelse var uhistorisk, og at der fra begge Sider burde vises Resignation for at give sund og sindig Fremskriden, og han hævdede, at Landstinget mange Gange havde givet efter. Under Samlingens Gang voksede Misfornøjelsen med Regeringen, og den fik Udtryk i en den 31. Marts vedtaget Adresse til Kongen, udtalende Haabet om Lydhørhed overfor det parlamentariske Krav om bedre Arbejdsforhold, end dette Ministerium bød. Landstinget indgav en Modadresse. Kongens Svar beklagede, at der kun var talt om Ministeriets Samvirken med Folketinget, og der ytredes fuld Tillid til Ministeriet. Det næste Skridt blev Forslag ved Ordføreren Chr. Berg om at forkaste Finansloven, der nu var til 3. Behandling. Under denne Debat tog Krieger 2. Maj Ordet, Sp. 4688, medens Ministerne under Adressedebatterne havde holdt sig tilbage. Parlamentarismedoktrinen var efterhaanden kommen stærkt frem; Finanslovsnægtelsen skulde bane Vej for den ved at sætte Regeringen op i en Krog eller virke som et Chok. Krieger, der iøvrigt den Dag var indisponeret som Taler, begyndte sit Foredrag med at garantere for, at Doktrinen var ganske fremmed for Grundloven og det allerede af den Grund, at den ikke lod sig fæstne i Paragraffer. For at belyse dette leverede han en længere Udvikling af Systemets delvise Anvendelse i England efter et sekshundredaarigt Parlamentsliv, noget, der ikke lod sig efterligne andetsteds. De i Grundloven liggende Modargumenter kom han ikke ind paa. Det, der behøves, sluttede han, er en virkelig Regering, en selvstændig Regering med sin egen Mening, som den handler efter saavel paa Administrationens Omraade som i Lovgivningen, men denne Regerings Vilje skal ikke være eneraadende, og den kan heller ikke være afhængig af det ene Ting. »Jeg kan saa godt som Nogen ønske, at Hans Majestæt maatte se sig i Stand til at finde en anden Regjering, som var i Besiddelse af større Talent, som var i Besiddelse af friskere Kræfter, som maaske havde mindre skarpe Kanter, som fremfor Alt maaske havde noget mere af den guddommelige Gave, der hedder Lykke. Tro De, mine Herrer, at Dannelsen af en parlamentarisk Regjering bygget paa Folketingets Flertal er en saa simpel og let Sag, er et saa berettiget Krav, at dets Fyldestgørelse kan

fremtvinges ved Finanslovens Forkastelse, saa forkast Finansloven!... Finanslovens Forkastelse har om den end i formel Forstand har Hjemmel i Grundloven, ikke Hjemmel i Realiteten under de Forhold, som her ligger for...« Han havde ikke talt for døde Øren, Venstreflertallet holdt ikke Stand, men Forkastelsen blev forkastet i den paafølgende natlige Afstemning med 61 Stemmer mod 39. Kækt og overlegent havde Ministeriet Holstein gennem sin Finansminister taget mod Venstrepartiets første Varsel om Kamp. Det var klart, at Partiet i de Nationalliberales Øjne ved sin Optræden havde stillet sig som umaadelig uegnet til foreløbig at staa til Rors paa Statsskibet; Kriegers Fremhæven af engelske Ministres personlige Fortrin havde tilsigtet at gøre dette tydeligt, Dagb. V S. 298.

Denne Tone af Kækhed og Overlegenhed gør sig ogsaa gældende i hans Forsvar for de flere finansielle Love, han havde at føre frem, f. Eks. Toldloven, der kom for anden Gang, og hvor der raabtes paa Nedsættelser for at lade Pengene komme frem ved Indkomstbeskatning, hvad Landstinget ikke vilde med til. Han bevarede ogsaa den ironisk-spøgefulde Form: »Man kan ved Begyndelsen af Skatteloves Forhandling være i den Stemning, at man blot tænker paa de Lettelser, man ønsker; det er en meget behagelig Stemning at hengive sig til, men det fordres nu engang af det ærede Ting og det fordres af Finansministeren, at man ikke for længe vugger sig i disse behagelige Stemninger, men at man gør sig Rede og Rigtighed for den nøgne Virkelighed og bøjer sig for dens uafviselige Krav«, Sp. 361; Gennemførelsen lykkedes ikke for ham. Overfor Professor N. C. Frederiksen, der ofte afbrød ham, gør han, Sp. 4266, en personlig Bemærkning om slige Afbrydelser, som han inddeler i dem, der tjener til at oplyse Misforstaaelser eller Vildfarelser, og dem, der kommer ud fra en hel anden Tankegang end Talerens og som berettiger til at afvise Afbryderen paa en maaske brusque Maade. Forespørgsler, der rettedes til ham som Minister, gav ham Anledning til en karakteristisk maaske med Sideblik til Kolleger formet Udtalelse: »Det kan gjerne være, at jeg er noget for forsigtig og tilbageholdende, men det maa det ærede Medlem ikke tage mig ilde op. Det har i alle de Tilfælde i den lange Aarrække, hvor der for mig har været Tale om Indledning og Fremme af Lovforslag, været en Regel ikke for tidligt at indlade mig paa Udtalelser. Det er muligt, at andre have et større Talent end jeg til at give Svar, som ser ud, som de var Svar, uden at være det. Jeg gjør ikke Fordring paa at have et saadant Talent; hvis jeg tror til en vis Tid at kunne udrette noget, saa siger jeg aldeles bestemt, hvad jeg tror at kunne gaa ind paa, og det gjælder baade med Hensyn

til Forhandlinger i Udvalg og i Tinget; men naar jeg ikke ser nogen saadan bestemt Udvej, saa giver jeg ingen Løfter og ingen Tilsagn,« Sp. 4231. Han fremsatte, Sp. 2776, 2778, den Regel om Finansloven, at ikke denne, men en særlig Lov skulde anvendes ved Salg af Domæner, hvortil han ikke henregnede Marmorkirkens Grund med Ruinen.

Fra sin Forgænger Fenger overtog Krieger Møntsagen og gennemførte den heldigt til Loven af 23. Maj 1873, hvorved Sølv møntfod afløstes af Guldfod og et skandinavisk Udmøntningssystem grundet paa Titalsystemet indførtes, foreløbig dog ikke i Norge. Den danske Regering havde foreslaaet den skandinaviske Møntkonvention, og vor Rigsdag gav først sit Samtykke, straks efter fulgt af Sverig; en fælles Kommission havde været nedsat 1. Juni 1872. Krieger tilstaar, Sp. 1079, at han med en vis Frygt og Ængstelse var gaaet til at udtale sin Mening, som det paalaa ham som Kongens ansvarlige Raadgiver; han havde dog altid interesseret sig for Emnet og havde fulgt Bevægelserne i de forudgaaende Forhandlinger. Det var indlysende, ytrede han, at det var en Vinding for Danmark, at Omraadet ikke indskrænkedes til vort lille Land. »Den Følelse af Lidenhed, der maa gjøre sig gjældende hos Enhver, der i en eller anden Retning har Opfordring til at drøfte vore Forhold, kan af og til i det mindste for mig være saa knugende, at det har, noget i høj Grad velgjørende, naar man ser Mulighed for i en praktisk Retning at komme til at sætte sig i det rette Forhold til et større Omraade, saaledes at man paa dette Omraade kan staa Last og Brast, uden at det dog paa nogen Maade træder vor Selvstændighed for nær.«

Ved Samlingens Slutning havde Venstre atter ranket sig og i en Fælleserklæring lovet sig selv i næste Samling at anvende de stærkeste »af Grundloven tilladte« Midler, hvis Ministeriet stadig sad, og det gjorde det naturligvis. Samlingen 1873/74 oprandt i Oktober, og nu blev der gjort Alvor af Demonstrationen. Den 13. vedtog Flertallet en Beslutning, der beklagede, at Forholdene siden Adressen af 31. Marts ikke var ændret og opfordrede Ministeriet hertil; en ledsagende Skrivelse til Formanden oplyste, at man vilde stemme mod Finanslovens Overgang til 2. Behandling altsaa nok deltage i en 1. Behandling. Næste Dag oplyste Holstein, at Ministeriet havde henstillet til Kongen, om han ønskede at søge et nyt Ministerium, men Kongen havde ønsket at beholde dem. Finanslovsnægtelsen vilde blive besvaret med Tingets Opløsning og Nyvalg.

Da Krieger 17. Oktober tog Ordet, Sp. 274, var der talt 87 Sp.; han selv lagde Beslag paa 13 og derefter fulgte endnu 63 Sp. Baade Ministrene Hall, Klein og Fønnesbech deltog tildels gentagende

med Foredrag, Krieger talte kun den ene Gang, men hans Ord var til Gengæld monumentale. Paa autoritativ Vis pegede han paa Grundlovens bærende Faktorer, tog Ordet for en moderat Brug af Regeringsmagten i den foreliggende Situation og paa pegede Hindringer og Betingelser for den store Lovgivningsvirksomhed. Det hele blev fremført i hans klare Stil og formfuldendte ofte betagende Sprog. »Det lakker forhaabentlig ad Enden med denne Forhandling,« begyndte han, »og hvor original den hele Situation end er, saa vilde det være for originalt, om Finanslovens Drøftelse blev nægtet, uden at Finansministeren forinden havde ytret et eneste Ord.« Da der kun var faldet sparsomme Ytringer om Lovens Indhold, kunde hans Foredrag ikke faa andet Emne end Konseilspræsidentens Erklæring, der havde tre Led. Først de 53 Herrers parlamentariske Opræden ved den forud og udenfor Tinget fattede Beslutning, dernæst Kongens Forhold overfor Ministrene. Herom ytrede han: »Iøvrigt er det Forhold, der finder Sted mellem den konstitutionelle Konge og hans Raadgivere et meget fint et, om jeg maa bruge det Udtryk, af de mest udviklende Personlighedsforhold, som kunne findes mellem Mænd, der arbejde sammen uden at være ligestillede. Men det taaler ikke, at man offentlig indlader sig paa nogen meget detailleret Forklaring om de Pligter, det paa lægger Ministrene.« Det tredje var Stridens Genstand nemlig denne, om Folketinget skal indsætte Ministeriet.

Han beder sig fritaget for Afbrydelser. Hvis han var Medlem af Tinget og havde en meget stærk Stemme, kunde det være fristende at optage Afbrydelser, »og jeg vil heller ikke sige, at en Minister skal være udelukket fra at optage saadanne, naar han efter Sagens Beskaffenhed dertil føler Kald og Lejlighed. Men denne Sag er mig for alvorlig...« Der følger nogle spredte Bemærkninger om den Forskel, han mener at iagttage mellem ældre og yngre Medlemmer nemlig hos de sidste en langt stærkere Fremstormen endvidere om den gjorte Brug af Begrebet Menneskeret i denne Forbindelse og af Begrebet folkelig Selvstyre. Han henviser særlig til sin Udvikling for et halvt Aar siden om, at det sidstnævnte Begreb er meget lidt anvendeligt paa det stærkt aristokratiske engelske Underhus med sit aarhundredgamle Grundlag. Vort Grundlag er den danske Grundlov. Den er ikke en historisk udviklet Forfatning, men bestemt ved de forudgaaende 200 Aars Enevælde. Forandringen, der er sket, er, at Loven kun bliver til ved Overenskomst mellem Kongen og Repræsentationen. »Spørger De mig nu, hvor er da Magtens Tyngdepunkt, naar den ikke er i Folketinget, saa skal jeg svare Dem derpaa, saavidt overhovedet et Svar kan gives paa denne Art af Spørgsmaal, med faa Ord. Det retlige

Tyngdepunkt, det retlige Centrum er Rigsretten. Det moralske Centrum er det konstitutionelle Kongedømme. Før Enevældens Indførelse var det et gammelt Ord her i Danmark, at det er Kongen, som giver Alle Fred. Ogsaa efter Enevældens Afskaffelse gjælder det gamle Ord, saa at ogsaa det konstitutionelle Kongedømme er Frihedens og Fredens Opretholder og Værge. Behøver jeg at sige, hvor Forandringen i Styrelsen siden Grundlovens Indførelse ligger? Den gennemgribende Forandring er den, at i Stedet for den uansvarlige Konges Styrelse er der traadt en ansvarlig Regjering. Viselig var ogsaa Enevoldskongen ansvarlig for Gud og sin Samvitighed, og efter sin Død hjemfaldt han til Historiens Dom. Den konstitutionelle Konge er lige saa uansvarlig som Enevoldskongen for menneskelige Domstole, men Grundloven vil, at han styrer ved Ministre, som han frit vælger, og mod disse Ministre kan Ansvar gjøres gjældende ved Rigsretten, hvis Dom kan paakaldes af Folketinget og — hvad jeg tror Nogen glemmer, thi det er en Ejendommelighed i den danske Forfatning — ogsaa af Kongen, som, lad mig minde derom i Forbigaaende, ogsaa har Indflydelse paa Landstingets Dannelse og paa Rigsrettens Dannelse. Altsaa, mine Herrer, Loven grundlagt paa en Overenskomst mellem Kongens Regjering og de ved Grundloven indstiftede repræsentative Forsamlinger, Lovens Herredømme hævdet ved Ministrenes Ansvarlighed for Rigsretten, en selvstændig Regjering, en fritvalgt Repræsentation, selvstændige Domstole, det er Grundlovens Kærne; vilde De med et Ord vide, hvilken Fordring Grundloven herefter stiller til alle, som skulle arbejde under den, saa er det givet allerede ved den Maade, hvorpaa Grundloven er blevet til. Ligesom Grundloven er blevet til ved en Overenskomst mellem Kongen og Rigsforsamlingen efter forudgaaende fri Forhandling, saaledes er Grundprincippet i Grundloven som i alle konstitutionelle Forfatninger Overenskomst efter fri Forhandling, men sandelig ikke Nægtelse af Finansloven efter forudgaaende Beslutning udenfor Tinget.«

Naar der saa spørges »hvorfor dette?« er Svaret, at Tilstanden er blevet utaalelig, men dertil riposterer Krieger, at man selv har fremkaldt dette. Han klager ikke for sit Vedkommende over for ringe Udbytte af de tre sidste Samlinger, men paaskønner Gennemførelsen af Loven om Island, Konkursloven og Møntloven. Man kan ikke forlange at se Genier paa Ministerpladserne, og Forholdet er jo ikke det, at al fra Enevældens Tid stammende Lovgivning trænger til Omdannelse. Hvis man tager de store Emner Kirkeforfatningen og Retsplejen, saa har der ialtfald paa det sidste været gjort flere Forsøg. »Der møder her den Anke, som kan gøres mod mangfoldige ærede Medlemmer af det Flertal, som fremkalder den nu-

værende Situation, at de tænker altfor lidt paa den hele aandelige Bevægelse, som i forskjellige Retninger foregaar ikke blot i Landet men ogsaa udenfor Landet. Alle Tider ere ikke lige skikkede til store Lovgivningsarbejders Gjennemførelse. Der ere i den Retning lykkelige Tider, og der er mindre lykkelige Tider. Der er Tider, hvor man ligesom kan anvende det svenske Ordsprog, at naar Lykken vil, saa skyder Pistolhylsteret; den offentlige Mening er moden, saa Frugten er færdig til at plukkes. Der er andre Tider, hvor alt gaar trægt og tungt, fordi man kun møder Meningsforskell og Strid. Held den, der som Minister arbejder under den førstnævnte opadgaende Konjunktur. Taalmodighed er den Egenskab, som først og fremmest kræves af de Ministre, der skal arbejde under den nedadgaende Konjunktur, Usikkerhedens og Forvirringens Tid som den nuværende«. Tiden gaar langt stærkere i konservativ Retning. Han slutter uden særligt Eftertryk. »Jeg har nu belyst den Stilling, hvori vi nu befinder os, den Situation, hvis Utaalelighed De selv har fremkaldt, og den Knude, som til en vis Grad herved kan være fremkommen, bliver kun yderligere strammet, naar De ville tvinge en saadan Paastand om Folkethingets Flertals Overmagt igennem ved at nægte en Drøftelse af Finanslovsforslaget... De Herrer har aabenbart ønsket en Opløsning... den Haandsrækning vil blive Dem givet, men, mine Herrer, erindre det vel, den gives Dem ikke i den engelske Parlamentarismes Aand. Kom tilbage, Flere eller Færre, men brug denne Mellemtid til at tage Reb i Sejlene«. Tilsidst foreholdt han, at Spiren i Grundloven til en mere parlamentarisk Styrelse end den, der for Tiden fandt Sted, vilde blive kvalt, hvis der atter skabtes en utaalelig Tilstand.

Efterat Valg var afholdt 14. November, kom Tingmændene tilbage med nogle Ombytninger og et noget formindsket Flertal, men ikke besluttede paa at fortsætte Boykotten af Finansloven, der nu fremmedes. Finansministerens Hævdelse af denne Lovs grundlovmæssige Karakter havde for anden Gang været virksom. Men den øvrige Lovgivning gik trægt, og Konfliktstemningen stak stadig Hovedet frem. Krieger fandt derfor mere end en Gang Anledning til at sige et borgerligt Ord for at berolige og retlede. Han fik ogsaa Lejlighed til anden konstitutionel Iagttagelse. »Jeg vil erkende,« sagde han, Sp. 2289, »at det er en Fejl — og det staar i Grunden som den væsentligste Fejl i vor Grundlov og maa forklares af vor Uerfarenhed den Gang, Grundloven blev vedtagen, — at den til enhver Tid eksisterende Regjering ikke har større Indflydelse paa Sagernes Fremme, ikke har en bestemtere mere umiddelbar lovhjemlet Indflydelse paa den Orden, hvori Sagerne foretages«. Han, der altid drev paa effektivt Arbejde, har følt sig stærkt hæmmet

paa dette Omraade. Ved Overvejelse af det hensigtsmæssige i at give Lovregler om administrativ Raadighed over Statens Reservefond kom han til det Resultat, at et saadant Forsøg vilde mislykkes, Sp. 1914. Enten vilde der nemlig ikke kunne opstilles Regler, som indeholder nogen Grænse for denne Raadighed, som ikke ligger i Forholdets Natur og er anerkendt fra alle Sider, eller ogsaa maatte der lægges et saa at sige fideikommissarisk Baand paa Administrationens Raadighed. Han udtalte Sp. 1971 den politiske Sætning, at hvor man staar ganske frit og kan følge sit Skøn, der vil den, der siger Nej, øve større Indflydelse end den, der siger Ja.

Ved Enestebehandlingen af Finansloven, Sp. 3140, kom han ind paa en længere Udvikling om, hvorledes Regeringen kan tænkes at optræde, naar dens Forslag ikke gaar igennem, og om den skal gøre dette til Portefeuille- eller Kabinetsspørgsmaal. Hovedspørgsmaalet, som her ligger for i den senere Tid, er, siger han, skal der her i Landet være et regerende Folketing, eller skal der være en Regering og en Rigsdag. Han minder om Forslaget, der gennemførtes om Nægtelse af Finansloven. »Den Gang advarede jeg de Herrer og bad dem om at tage Reb i Sejlene. Der var den Gang — siden vi er kommen ind paa disse Sømandsudtryk — jeg vil ikke sige Storm, det var der ikke; men der var i alt Fald, hvad man i Sømandssproget plejer at kalde en trebet Mersejlskuling. Som sagt, jeg bad Dem om at tage Reb i Sejlene, og De har begyndt at gjøre det. Vi have nu, hvad man kunde kalde en laber Kuling. Regjeringens Stilling har hele Tiden været den, at vi ikke gik af Vejen for en Konflikt, men vi udæskede den ikke.« Han erkender, at der kan være begaaet Fejl, handlet mindre heldigt under Hurtigheden o. l., men det anførte er Hovedspørgsmaalet; derfor havde man ikke troet, at man i Anledning af Nægtelsen af Bevillingen til Panserskibet skulde blæse op til Storm. Grunden til dette Standpunkt er, at den store Faktor i det konstitutionelle Livs Udvikling, som der nødvendig maa tages Hensyn til, er Tiden, den Tid som den offentlige Menings Udvikling behøver. Han foreholder Mindretallet, at Folket ikke vilde have forstaaet en Opløsning paa Spørgsmaalet om Panserskibet eller paa Spørgsmaalet om de ligeledes nægtede Lønninger, men han er vis paa, at naar der gives Tid, saa vil Folket forstaa, at det vel er en Kamp værd, om der i Landet kun skal være et Folketingsflertal, der afgør alting. Overfor Afbrydelse her fra I. A. Hansen: »Som intet betyder«, fortsatte han: »Regjeringen er ikke afmægtig, fordi den ikke er almægtig, Folkethinget er ikke intetbetydende, fordi det ikke blev regjerende. Tværtimod, det er vor Grundlovs Villie, at der skal være selvstændige Magter, som skulle indbyrdes samvirke, og det Maal, jeg be-

standig har haft for Øje under alle de vanskelige Forhold, vi har gennemgaaet, er at bidrage mit til, at en saadan Samvirken kan komme til at finde Sted under lige Vilkaar om ikke i Dag saa i Morgen.« Disse filosofiske Ord blev hans sidste til Folketinget.

Paa et tidligere Tidspunkt havde han Sp. 1270 udtalt følgende: »Skjøndt jeg ikke vil gaa udførligt ind paa den hele politiske Situation, vil jeg dog sige, at den Stillestaaen i Lovgivningsvirksomheden, som kan være indtraadt paa visse Omraader og som ikke har en særlig Grund i en vis Stemning hos Folkethingets Flertal, efter min Overbevisning ikke er at søge i dette Ministeriums Personer. Det er netop derfor, jeg holder mig forvisset om, at om vi traadte tilbage i Dag, vilde ikke Forholdet i det Store forandre sig. Naar der nemlig er Spørgsmaal om betydelige Forandringer, gennemgribende Forandringer paa det store Lovomraade, saa kræver det visse særegne Betingelser; det kræver, at den offentlige Mening er moden, at den ved, hvor den vil hen; det forudsætter, at der paa visse forskellige Omraader henligger en, om jeg saa maa sige, opsamlet Kapital af Erfaringer, Kendsgerninger, Overbevisninger, som kunne udmøntes i nye Love og Foranstaltninger . . . det nye Guld, om jeg saa maa sige, maa være opdaget, forinden der kan være Spørgsmaal om at præge det i Rigsdagen . . . Jeg er overbevist om, at vi her i Danmark, under hvilken Form det nu end maatte ske — det er tilfældigt; det har ikke været afhængigt af Ministeriet; der er andre, der har sørget for at skaffe Formen tilveje — trængte til at faa os lagt paa Sinde, at der hører mere til en gennemgribende Omdannelse end blot at faa et Flertal her i Thinget for et eller andet Forslag, som — det kan jeg gjerne indrømme — er udarbejdet under en vis Omhu, men som dog ikke hviler paa et saadant Tankearbejde som det, der er nødvendigt, naar man vil reformere de store Administrations- og Lovgivningsforhold. Der ligger Hemmeligheden i vor nuværende Situation og overfor denne er det, at de enkelte Personer træde tilbage. Ville De fremskynde, mine Herrer, at de nuværende Personer og fremfor alt Finansministeren træde tilbage, saa behandl ham godt, giv ham de Love, som han forlanger, saa faa De ham langt sikrere til at gaa.« I Landstinget havde han at forfægte samme Synspunkt som overfor Folketingets Mindretal, at det havde været rigtig Politik ikke at søge at forcere Panserskibet og Embedslønningerne igennem.

Med alt dette var Ministeriets Stilling usikker indadtil og udadtil; Krigsminister Haffner trængtes bort i December 1872 efter Sammenstød med Krieger. 22. Maj 1873 var det ved Slutningen af Samlingen hans Mening, at Folketinget i Løbet af Sommeren burde opløses eller Ministeriet fornyes, men da han ikke ventede Tilslut-

ning, vilde han ikke ved at gaa alene faa Udseende af Desertør. Naar han 25. Juli betror Dagbogen overfor Kongen at have antydet Ønskeligheden af Holsteins Afløsning med Frijs, hvad Kongen ikke var tilbøjelig til, undrer man sig ikke over Tilføjelsen, at dette mishagede adskillige af Kollegerne, og man mindes hans analoge Optræden som Departementschef overfor den slesvigske Minister. Han følte stærkt sin Selvstændighed, og Holstein havde ogsaa kun spillet Straamandens Rolle. Bevægelsen gik imidlertid videre i samme Retning, og en Folketingsadresse til Kongen, der henstillede Ministerskifte uden at tale om et parlamentarisk Krav, fik 59 Stemmer. Ligesaa bestemt Krieger havde modsat sig Finanslovsnægtelsen, ligesaa indstillet var han paa, at »man ikke ganske kunde overse Folkethingsfleertallets constitutionelle Betydning, hvor lille Betydning man end kunde tillægge de enkelte tilkomne Personer« (Stigningen i Stemmer), og Ministeriets Indstilling gik ogsaa ud derpaa, men den kgl. Haandskrivelse af 2. Januar 1874, som Ministeriet offentliggjorde, (hvilket Tinget misbilligede) holdt paa Ministeriet. I Landstinget holdt mange paa, at Ministeriets Eftergivenhed i militære Bevillingsspørgsmaal havde været for stor. Krieger fandt, at Erfaringen maatte prøves, om den personlige Fornyelse vilde give bedre politisk Samvirken, og lagde for med 8. Juni at overrække Kongen sin Afskedsbegæring, rent politisk motiveret, idet, som han sagde, personlige Hensyn allerede i Efteraaret 1871 kunde have ført ham dertil. Afgangen blev pr. 20. s. M., for det øvrige Ministerium pr. 14. Juli. I Forestillingen er talt om, at Krieger agtede at rejse til Udlandet. Hans Pension sattes efter L. 24. Februar 1858 § 3 til 3000 Rdl.

»Alt ialt var Kriegers Ministergerning ikke glansfuld trods al saglig Styrke,« siger Povl Engelstoft. Det anerkendes hermed, at Konjunkturerne i de to Ting maatte bære Skylden for, at en hel Del af hans lovforberedende og forelæggende Arbejde blev uden Frugt. Naar han selv i sit Opgør med Venstre nævnedes tre monumentale Lovarbejder, der gik igennem, maa det dog ogsaa anerkendes, at der bag dette laa et dygtigt Arbejde, for Konkurslovens Vedkommende tillige i Proceskommissionen. Da Ministeriet dannedes, var Godsejernes Henvendelse kommen til ham, der forlangte Hall og Fenger med. Paa samme Maade var det ham, der gav Signalet til Opbrud, ikke derimod Hall eller Klein. Dette tyder paa, at han i de 4 Aar havde været den væsentlig bærende Kraft. Og kunde mon ikke hans førende Taler 2. Maj og 17. Oktober 1873 fortjene Betegnelsen glansfulde, ligesom de fortjener Betegnelsen virkningsfulde? Samme Forfatter taler om »den imponerende faste

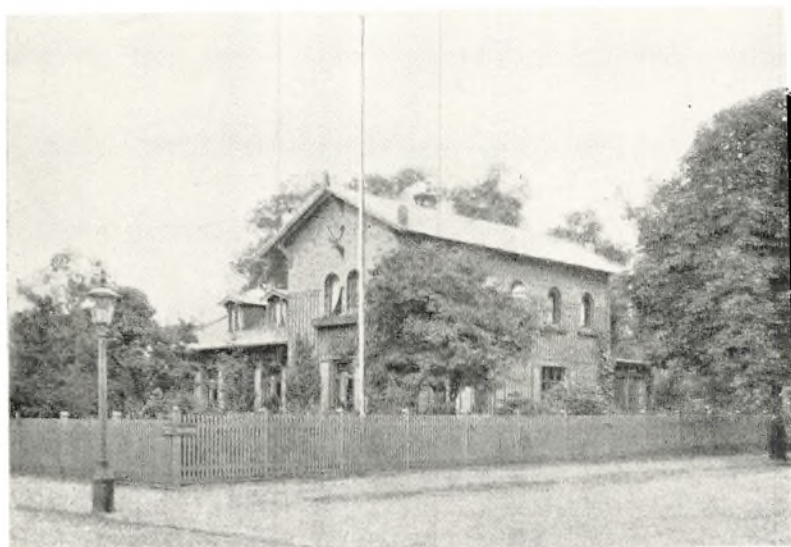
teoretiske Linie«, der gik gennem hans Politik. Hans praktiske Politik var i Harmoni med denne, naar han selv traadte ud og forlangte det samme af sine Kolleger i det Øjeblik et saadant Skridt maatte synes fremmede for den overenskomstmæssige Samvirken, som han proklamerede som Forfatningens Aand.

En Ministergerning — ikke omtalt i Biografien — fortjener i hvert Fald Betegnelsen glansfuld, nemlig den af Krieger paa Falde-rebet af Statsskibet trufne Disposition om Fuldførelse af den saakaldte Marmorkirke. Hans endelige Aftale herom med Privatbank-direktør, Etatsraad C. F. Tietgen blev truffet Dagen før hans Af-gang som Finansminister, og man mindes uvilkaarlig hans Aftale med Politidirektør Crone to Dage før han sluttede af som Justits-minister; det var to administrative Handlinger, udført med fast Haand, men den sidste ikke uden betydelig politisk Risiko. Dette kirkelige og historiske Byggeforetagende blev en straalende Begivenhed i Tidsrummet 1874 til 1894, hvis offentlige Liv ellers var alt andet end straalende. Tietgen var ikke nogen overdaadig rig Mand, men en anspændt arbejdende Forretningsmand, der derfor behøvede den dobbelte Tid af de stipulerede 10 Aar, og han modtog betydelig Hjælp af Forretningsvenner og andre. Fra Ungdommen var det hos ham en herskende Idé at komme til at rejse en anselig Kirke. De ufuldendte Mure af den Kirke, som Frederik V i 1749 havde lagt Grundsten til ved Palæerne paa Amalienborg for at fejre Kongestammens 300 Aars Jubilæum, talte derfor til hans Fantasi og Virketrang, naar han fra 1867 daglig gik forbi. Han tumlede med Planen om den Opførelse, som der allerførst var talt om af N. F. S. Grundtvig, til hvis Tilhængere han hørte. Regelmæssig bad han sig hos Finansministrene underrettet om mulige Bestemmelser, der paa-tænkte. Og i Maj 1874 kunde Krieger fortælle ham, at det forenede Venstre nu vilde have Pladsen solgt. Saa sluttedes der med Finansministeriet paa den Maade, at Ruinen med omliggende Grund solgtes for pantesikrede 200.000 Kr. til 4 % med Forpligtelse til Kirkens Opførelse i 10 Aar og derpaa følgende Overdragelse til Staten med Forbehold af livsvarig Raaden for Tietgen og Hustru; inden 5 Aar skulde der være udført Arbejde for 200.000 Kr. I F. Meldahl fandt Tietgen den fremragende Arkitekt, der med uselvisk Begejstring gik op i det store Foretagende.

Krieger var velkendt med Tietgen og hans Planer; sammen med mange andre havde han vedligeholdt det unægtelig spinkle Haab. Han var ikke Grundtvigianer, politisk slet ikke, men dog kirkelig-sindet, og hans historiske Sans og Sans for Hovedstadens Bygninger maatte tiltales stærkt af Tanken om en Rejsning. Modsat forholdt f. Eks. Fru Heiberg sig: hun satte Tietgen højt, men interes-

A. F. Krieger.
Fotografi fra 1870'erne.

A. F. Kriegers Bolig i Rosenvænget
(nuværende Rosenvængets Hovedvej 23).

serede sig ikke for, at de »hovmodige« Grundtvigianere skulde faa en Kirke. Saa løb Krieger da Risikoen overfor Venstre, hvis Stemninger han ikke kunde være i Tvivl om, og i Marts 1875 begyndte da ogsaa et Udvalg at orientere sig om den Rigsret, der kom i Stand 1877, hvorom senere. Havde han nu været den ængstelige Natur, nogle vil gøre ham til, havde han ikke — navnlig paa dette fremrykkede Tidspunkt — indladt sig paa et Skridt, hvis finansielle Forvarlighed naturligvis beroede paa, om der blev betalt nok for Grunden selv bortset fra, at den kunde paastaas at være Domæne, hvis Afhændelse kræver Lov. Nogen underhaands Aftale med Folketinget kunde der ikke være Tale om, og Dagbøgerne taler heller ikke om Ministerkonferencer. Ret betryggende maatte det være, at Værdien paa Finansloven kun var sat til 15000 Rdl., men det var dog kun for at have et Tal, og Anklagen urgerede en Værdi af 540.000 Kr. Kriegers Indsats var altsaa afviklet i Løbet af Dage, Tietgen og Meldahl behøvede 20 Aar, og endda gik flere Aar, inden de 12 Statuer forneden af Kirkens danske Mænd og de 18 Statuer foroven af den almene Kirkehistories Mænd var bragt tilveje, saa at Kirken fik sit hele paa en Gang pompøse og levende Udseende, men han maa nævnes ved Siden af de to Kirkebyggere, og Marmorkirkens — Frederikskirkens — bevægede Saga hører overhovedet til den mest opbyggelige historiske Læsning fra vor nyere Historie, se Helga Stemmann anf. V. 4. Bd. S. 157.

Som Minister modtog Krieger, der fra 1857 var Kommandør af Dannebrog, yderligere to danske Ordensdekorationer, nemlig som Dannebrogsmænd 9. November 1870 og som Storkorsridder 25. Juni 1873. Han befandt sig fra 3. Juni til 22. Juli 1873 paa Kurrejse til St. Moritz. Det i Frederiksborg Slotskirke ophængte Vaabenskjold viser ikke noget særligt Vaaben som Ordensridder, men det adelige sømilitære Familievaaben. Den sædvanlige Devise findes ikke. Med den svenske Nordstjerne Orden dekoreredes han 3. Juni 1868 som Kommandør og 28. August 1872 »med stora korset«. Karakteristisk er, at disse Oplysninger ikke findes i hans Dagbøger. Livsstillingen Landstingsmand, som efter 1874 blev Kriegers, trængte til at suppleres med en Titel. Han kunde kalde sig Dr. juris, men det laa nærmere ved Stillingen som pensioneret Minister og hans høje Dekoration at føre Titlen Gehejmeetsraad eller Gehejmeraad, og uden formel Udnævnelse gav man ham den, hvad han ikke afviste. Fra Udnævnelsen til Departementschef i 1855 havde han været Etatsraad.

I en tre-fire Aar havde den unge Krieger gjort Tjeneste i Kancelliet og havde den Gang faaet megen Ros for sit praktiske Greb

paa Arbejdet og Interessen derfor. Mellem hans Afgang som Kancellist og hans Afsked som Minister med den røde Bygning laa der 30 Aar, og han havde da foruden sine 7 Aar som Minister haft $1\frac{3}{4}$ Aar som Departementschef. Nærmere Oplysninger om, hvordan han var som Chef, og hvordan han selv havde befundet sig ved sit Arbejde med de ministerielle Skrivelser, Forhandlinger med Embedsmænd og Publikum, har vi ikke. En enkelt Side er blevet paapeget: at han stillede store arbejdsmæssige Krav. Om dette blev der endog af Slotspræst, Lic. theol. S. A. Poulsen gjort Hentydning i Talen ved hans Baare. Kontorchef C. E. F. Reinhardt i islandsk Departement, der maatte afaa 1873 som overarbejdet men iøvrigt overlevede Krieger, er nævnt som et Offer herfor. Han havde anset det for en Æressag ikke at beklage sig og optoges samtidigt af et stort historisk Arbejde. Justitiarius Niels Lassen skriver i sine Erindringer (1919) II S. 90, at Krieger med Dags Varsel forlangte en oven i Købet resultatløs Undersøgelse foretaget af Assistentpersonalet i Justitsministeriet, der til ingen Nytte bandt dem hele Dagen og Natten med til Kontoret; unægtelig synes de foresatte her at have været for passive. Selv sagde han en Gang i Folketinget, 1872—73 Sp. 554, med Hensyn til Justitsministeriets Indhenten af statistiske Oplysninger: »Jeg har navnlig overfor Retsbetjentene ikke sjældent været nødsaget til at være noget haard; jeg ved det, og jeg har hørt mange Klager derover, men jeg har ikke kunnet andet,« smgn. foran S. 162 om Sekretæren i Teaterkommissionen. Hvad hans Form og Optræden angaar, har hans samtidige Højre-redaktøren H. Wulff i Den danske Rigsdag (1882) S. 426 — i øvrigt i et Stykke, der indledes saaledes: »Enhver maa erkende, at Krieger er en udmærket Mand med glimrende Gaver« — leveret denne Udtalelse: »Han har et stødende Væsen og en kantet Fremtræden, han er Aandsaristokrat til Fingerspidserne og snærende, gnaven og pirrelig at forhandle med«. Skulde dette i al Almindelighed slaa til, vilde det være mærkeligt, at han fik Sæde i utallige Rigsdagsudvalg og Kommissioner som ledende Formand, uden at denne Dom fra mange Sider er blevet bekræftet, og det fortjener at bemærkes, at Redaktør V. Topsøe i sine Politiske Portræstudier (1878) ingen Antydning havde i denne Retning. »Aandsaristokrat« er en Betegnelse, der naturligvis i en vis Retning passer, og hvorledes kunde det efter hans Aandsudvikling og Tidsforholdene være anderledes? Brugt her ved Siden af de andre Wulffske Tillægsord betyder det aabenbart, at han yndede at lægge Overlegenhed og Foragt for de svagere udrustede for Dagen. Jeg vil da føre en tredje Redaktør som Vidne nemlig Carl St. A. Bille i Nekrologen om Andræ og Krieger i Almanakken Danmark 1894. Han taler S. 62 om Kriegers

»mærkelig døde og dog betagende Øjne«, særlig før han holdt op med at bruge Briller. Med disse Øjne saa han paa Bille, naar denne undertiden kom for at forelægge ham en Opfattelse eller et Projekt, han selv havde fundet indlysende rigtigt. Naar han saa rolig havde spurgt, hvorledes Bille egentlig havde tænkt sig, at Sagen skulde lade sig gøre, havde han med det samme meddelt det uforkastelige Indtryk af, at han var den klogere, men efter Billes Beskrivelse følte han ingen Tilfredsstillelse ved at lade dette mærke. Andræ virkede derimod i tilsvarende Situation »kold og afvisende«. N. Lassen skriver anf. Sted paa sin karakteristiske Maade: »Jeg ved ikke, hvori det laa, en særlig Grund til at have Kærlighed til Krieger havde jeg egentlig ikke, men en Kendsgerning var det aligevel, at jeg følte mig i særlig Grad tiltalt af ham. Var det hans, som det forekom mig blide og bløde Røst, der paavirkede mig? Jeg ved det ikke«; om hans Stemme (som ogsaa Fru Heiberg roser ved Oplæsning) se foran S. 32. Kriegers svage Syn har antagelig bidraget til at give ham et overfor Omverdenen tillukket Udseende, og at han ogsaa kunde virke stift, er der andre Oplysninger om. Men Wulffs ordrige Beskrivelse, der kommer fra en Pennefører for det Matzenske Parti i Landstinget og som efter Sammenhængen skal forklare Kriegers Tilbagegang i Tinget, (!) maa det antagelig være berettiget at modtage med Forbehold. Naar Engelstofft om Kriegers senere Landstingsaar netop gør den Bemærkning, at hans »Kanter traadte stærkere frem«, er det ikke oplyst, om Historien her har andre Kilder end Redaktør Wulff; Kriegers samtidige trykte Taler ialtfald kan man godt kalde ireniske.

Ved Siden af sin Ministervirksomhed havde han haft Ledelsen af Proceskommissionens Arbejde. Dettes Gang havde han under Behandlingen af Lovforslaget om Konkurs 1871 i Landstinget skitseret saaledes: Til den første Del af den almindelige borgerlige Rettergangsmaade leverede Nelleman et Udkast med Motiver, der drøftedes i Kommissionen, hvorpaa han afgav et revideret Udkast med Motiver, der udsendtes til forskellige Jurister til frivillig Erklæring, der ogsaa delvis indkom. Efter Indkaldelse af Ændringsforslag, hvorm Nellemann udtalte sig og ligeledes den samlede Kommission, forelaa det afsluttende paany gennemsete Udkast. Den anden Del af den borgerlige Retspleje udgjorde Dømmes Fuldbyardelse, Dødsboskifte og Fallit, hvorm paa lignende Maade forelaa Udkast fra Nellemanns Haand, der underkastedes en almindelig Behandling, medens det mindre Udkast vedrørte enkelte Forhold. To Hovedspørgsmaal ønskedes særskilt afgjort nemlig Gældsfængsel og en ny Fallitlov. Kommissionen afgav den Er-

klæring til Justitsministeriet, at Gældsfængsel bør ophæves, men at Spørgsmaalet hang sammen med andre om Løsørepan og Eksekution. Der blev Enighed om, at dette kunde samles som et Slags Tillæg til det foreliggende om Konkurs. Indenfor den civile Proces var det saaledes Professor Nellemann, der fremtraadte som den bærende Kraft, og Indtrykket heraf bekræftede sig i de følgende Aar. Hans Forslag kunde, som Krieger straks havde bemærket, i Forhold til det eksisterende virke som revolutionerende. Naar vi senere skal kaste et Blik paa de Forslag, der fremkom, vil der ogsaa fremstaa et Billede helt forskelligt fra Nutidens ligesom det Nellemannske havde været helt forskelligt fra Samtidens.

For Straffeprocessens Vedkommende havde der foreligget Grundlag i tidligere udarbejdede Udkast, og man var ogsaa begyndt med Ændringsforslag til disse, der tildels skyldtes H. Hage, men det blev ikke ham, der kom til at præge denne Del. Kort efter sin Udnævnelse til Justitsminister fik Krieger Professor C. Goos ind i Kommissionen, hvor han første Gang ses 11. Juli 1870, og 14. Januar 1871 omtaler han sine paabegyndte Udkast til Lov om Straffeprocessen, hvortil skulde komme om Domsmagtens Ordning, Anklagemyndigheden og Nævningers Kaldelse; han vilde give dette en selvstændig Behandling med al Anerkendelse af, hvad der allerede var udarbejdet. Som det fremgaar af det foran S. 82 meddelte Brev fra Hage, havde Krieger aabenbart ikke Tillid til, at han kunde levere den sammenfattende Bearbejdelse af det hidtil fremkomne, som Nellemann paa det civile Omraade havde haft Tid og Kraft til, og som nu skulde skaffes paa det kriminelle. I det Ordskifte, der udviklede sig ved Hages Beklagelse og Tilkendegivelse af Lyst til at trække sig tilbage, udtalte Krieger, der søgte at berolige ham, at han selv havde tænkt at levere Oversigten men ikke havde kunnet overkomme det. Mod Goos Forslag, som de efterhaanden fremkom, var der ikke saa lidt Modstand. Han fremhævede, hvad Krieger sikkert har lagt megen Vægt paa, at senere tysk Procesvidenskab havde ændret ved det oprindelig optagne franske System. Goos blev da den anden Professor, der blev Hovedmand for sin Del. Endnu et nyt Medlem blev paa samme Tid sat ind, nemlig Departementschef i Justitsministeriet C. F. Ricard, der udarbejdede Udkastet til Udpantningsloven. Der fandt om begge Afdelinger Afstemning Sted, hvorved Stemmerne stod med 8 mod 2, Formanden i Flertallet, W. J. Ussing afgav Særvota ud fra den Opfattelse, at Forslagene manglede det naturlige Grundlag i vor Udvikling. I Modsætning dertil blev hans Søn Carl Ussing senere en af de mest ihærdige Talsmænd for Reformens Ikrafttræden, men ganske vist havde den da skiftet Ham. Det afsluttende Møde holdtes

22. September 1877. Af Medlemmerne var L. C. Larsen og H. Hage døde i 1873. Konkursloven af 25. Marts 1872 havde været den først modnede Frugt fra Kommissionens Overflødighedshorn. Udpantningsloven af 29. Marts 1873 og Skifteloven af 30. November 1874 fulgte efter gennemført af Justitsminister Klein, og alle tre Love kom til at høre til de længelevende.

Som før oplyst, var Krieger fra 1861 Medlem af den den Gang selvsupplerende Bestyrelse paa 5 Medlemmer for Thorvaldsens Museum. I 1873 fik han Arkitekt F. Meldahl ind, og i Helga Stemmanns tidligere omtalte Bog 6. Bd. (1930) er der en Skildring af deres Samarbejde, der varede Kriegers Tid ud. Meldahl, der som Dreng havde set Thorvaldsens Hjemkomst paa Toldboden, og som havde sin aldrig hvilende Virketrang og overlegne Forstaaelse, fik, som han skrev, i et udmærket Samarbejde med Krieger, der som ældste Medlem blev Formand, »Hvervet at vaske op — Alt var i Opløsning«. Det store og stadige Problem var at bevare den ejendommelige Bygning med dens Facadeudsmykning, Gulve og Lofter i særlige Stoffer og selve Kunstværkerne mod Forfald, Slid og Tilsmudning. Særlig Sonnes højtvalderede Frise i sin mere og mere medtagne Skikkelse var Genstand for stadig fornyede Forsøg paa den virkelig holdbare Fornyelse, der først nu synes at være indenfor Synsvidde. Men Billes Forslag i Borgerrepræsentationen 1875 om at fjerne den blev da afværget. Krieger skriver med Tilfredshed om Thorvaldsens 100 Aars Fest 19. November 1870, der fejredes trods den ved Frankrigs Nederlag trykkede Stemning bl. a. med en pompøs Tale af Rs. Nielsen. Hans Forslag: »Hvorfor ikke lægge Gas ind i Museet og indbyde paa Lys og Musik« blev dog ikke fulgt. Fra 1890 ses der et interesseret Brev fra ham om Erhvervelse af et Portrætmaleri af Thorvaldsen. Med sit svage Syn var han naturligvis ikke den, der som Billedhugger Th. Stein (i 1887) tog Forargelse over, at »Marmorfigurerne ere saa bundsmudsige, at en Berøring med en Svamp vilde være en Velgjærning mod dem,« men der var andre Ting, han kunde se: Han var mod en Plan af Carl Jacobsen om at opstille en Statue af den tyske Kunstner A. C. Carstens foran Museet, fordi hans Betydning for Thorvaldsen ikke havde været væsentlig. Derfor interesserede han sig for den af det danske Litteratursamfund udsendte Bog af A. D. Jørgensen om Georg Zoega, der var Thorvaldsens Lærer i Rom.

I Sommeren 1872 skulde der fra Juni til Oktober i København afholdes den 2. nordiske Industriudstilling i den anseelige dertil opførte Bygning paa Vesterbro. Dette fik Betydning til at fremkalde det første nordiske Juristmøde eller i hvert Fald til at henlægge

det til København. Her viste der sig en Arbejdsopgave for Krieger, hvor det fulgte af sig selv, at han maatte komme til at yde Indskud. At give Retsvidenskaben et skandinavisk Tilhold og et praktisk skandinavisk Sigte var talt ud af hans Hjerte, og han var blandt de første til at gribe Initiativet, der kom fra Sverig gennem Skrivelse til ham og Nellemann fra Landshövding Grev E. Sparre paa en Del fremstaaende svenske Juristers Vegne. Forbilledet var hentet fra England og Tyskland, og Studenterskandinavismen havde heller ikke været skrevet i Sandet. Aaret efter gennemførtes jo ogsaa den skandinaviske Møntlov. Sparres Skrivelse var kommen i Marts; 19. og 30. April noterer Krieger imødekommende Tiltræden af en Indbydelse dels fra norsk dels fra dansk Side »Hall dog meget modstræbende«. I Begyndelsen af Maj udgik offentlig Indbydelse undertegnet af 50 norske, svenske og danske Jurister, og Mødet afholdtes i Dagene 22., 23. og 24. August i Rigsdagens Lokaler paa Christiansborg. Sidstnævnte Dag noterer Krieger: »Det gik over Forventning,« og Læsningen af den s. A. udkomne Beretning om Forhandlingerne, ca. 320 Sider stor, efterlader et meget fyldigt og sagligt Indtryk. Deltagelsen havde ogsaa været god; der var blevet indtegnet 397 Medlemmer, hvoraf 113 fra Sverig, 50 fra Norge, 3 fra Finland og 231 fra Danmark. Stenograferede Referater af Foredragene ledsages for Indledernes Vedkommende af skrevne Grundlag. Man undres egentlig over, at der med det korte Varsel havde kunnet præsteres saa meget. Krieger gik ikke ind i den danske Bestyrelse, der fik Navnene Brock, Klein, Liebe, Nellemann, Ussing, men valgtes til Formand under Mødet. Dette overværedes efter Indbydelse en Dag af Kongen og Kronprinsen, og man vedtog at holde næste Juristmøde i Stockholm i 1874. Mødernes Varighed havde været 5 Timer med $\frac{1}{2}$ Times Pavse, og Beretningen omtaler ikke Festligheder, men ifølge Berlingske Tidende afholdtes Lørdag den 24. en festlig Sammenkomst i Klampenborg Badehotels store Sal, hvor Klein dirigerede, medens G. Brock holdt Festtalen, og med Digt af Ploug.

Første Dag optoges helt af Professor Nellemanns Foredrag, der gik ud paa, at den tidssvarende Reform af dansk Civilproces krævede Overgang fra Skriftlighed til Mundtlighed, altsaa det Program han saa energisk havde forfægtet i Proceskommissionen. Det var en mere principel Drøftelse uden nærmere Indgaaen paa Konsekvenserne med Hensyn til Ankens Omfang og Retternes Organisation. Diskussionen var omfattende med Indlæg fra alle Landene, fra dansk Side med konservativt betonet Kritik fra den senere Politiker og Borgmester, Højesteretsadvokat H. N. Hansen, mod hvem Venstremanden Overretssagfører O. Hansen vendte sig i Fremskridtets

Navn. Professor Aschehoug ansaa ikke Systemet anvendeligt i Norge. Nellemann tvivlede ikke om, at Mundtligheden havde overmaade mange Modstandere paa Mødet men tvivlede ikke paa dets Sejr.

Den næste Dag havde tre Emner til Forhandling. Højesteretsadvokat Hindenburg talte om, at Overensstemmelse i de nordiske Rigers Veksellovgivning burde søges gennemført; under en flersidig Drøftelse fik det Tilslutning, saaledes at formel Resolution herom kunde vedtages med Enstemmighed. Med ikke mindre Grundighed behandlede et fra svensk Side af Landshøvding Grev Sparre fremført Emne om Tinglæsningsvæsen, hvorefter Overretsassessor Bachke fra Christiania talte om den litterære og kunstneriske Ejendomsret. Uden Diskussion vedtoges enstemmigt Resolution om gensidig nordisk Retsbeskyttelse, Beskyttelse for Oversættelser og Tilstræben af nordisk Retslighed paa dette Omraade, der »i den videnskabelige Behandling bør ansues under Synspunktet af en nordisk Fællesret og som Genstand for en fælles nordisk Jurisprudens«.

Tredje Dag talte Professor Aschehoug om Formueforhold mellem Ægtefæller, hvorom han havde udarbejdet et udførligt Lovudkast, ligesom den retssammenlignende Forelæggelse var udførlig. Hans Standpunkt var konservativt men reformvenligt. Den korte Tid til Forberedelsen havde ikke tilladt ham helt at koncentrere sine Forslag. Noget lignende udtalte Goos, der var Hoveddeltageren fra dansk Side. Der var Enighed om, at Undersøgelserne burde fortsættes paa senere Møder. Afsluttende blev der fra svensk Side som Emne fremført dette, om Sagførervirksomheden skulde være et frit Erhverv eller bundet til visse Kvalifikationer. Højesteretsadvokat S. Nellemann var her en fortrinlig Repræsentant for sin Stand, og han undlod ikke at beklage, at en tilsvarende Stand under Manglen af en Lovbestemmelse ikke havde kunnet danne sig i Sverige. Tiden var bleven knap, og dette Emne udsattes. Fire anmeldte Emner deriblandt Goos' om en Undtagelse fra Tyveribehandlingen naaede ikke at komme med, og de stod ogsaa i Almeninteresse tilbage for de behandlede. Møderne havde under Kriegers Auspicier ikke været indrammet af pompøse Taler. »Lad os da,« sagde han, »skride til Værket, hvis Tanke er stor og vidtskuende, men hvis Begyndelse er beskeden og fordringsløs. Vi ville alle gjøre vort bedste for, at vi i alt Fald ikke skulle faa Skam af Begyndelsen«. Hermed aabnedes der for et Kildespring, hvis kulturbringende Strømme rinder den Dag i Dag. Naar han ved Afskeden indskærpede, at disse Møder kun vilde kunne blive Mærkedage i den nordiske Retsudvikling, naar der i de mellemliggende Aar blev udfoldet et stille stadigt Arbejde, var han selv den, der gik i Spidsen for dette.

Krieger plejede ved Siden af Politik og fagligt juridisk Arbejde sine Interesser, som vi kender det efter spredte Notitser i Dagbøgerne. Han følger nøje med i, hvad Historikerne faar fra Haanden af nye Arbejder og ligeledes hvilke Videnskabsmænd der kommer frem i forskellige humanistiske Fag. Nordiske Digterværker har ogsaa hans Interesse ligesom Billedhugger- og Malerkunst; af og til findes Notitser om en Skuespiller, der slaar igennem, eller en ældre, der gaar bag ad Dansen. At han følger med i nordisk og europæisk Politik, er en Selvfølge.

Arkitekten Ferdinand Meldahl, der var 10 Aar yngre end Krieger, var med en hurtig Karriere i 1873 blevet Direktør for Kunstakademiet efter i en Aarrække at have været Medlem af Akademiet, kgl. Bygningsinspektør for Slottene og Formand for Akademiets Skoleraad samt Professor. I Slutningen af sin Minister-tid fik Krieger særlig gennem Styrelsen af Thorvaldsens Museum nærmere Forbindelse med ham, og i nysnævnte Bog af Meldahls Datter Fru Stemann er der leveret en fyldig Skildring af Familiens Samværen med Krieger og hans Personlighed, saaledes som han opfattedes ikke mindst vistnok af Fru Meldahl. Venskabet med hende begyndte i Juli 1875 ved en Tur, som Meldahls med deres Børn gjorde sammen med ham og Fenger til Silkeborg og Himmelbjerget. I 1878 var hun med ham og Meldahl paa Rejse i det sydlige Udland og i 1880 i London. »Der var maaske,« hedder det, »noget Usoigneret over hans Fremtræden, hvilket sikkert skyldtes hans svage Syn og maaske Sparsommelighed, og det kunde slaa En, at aldrig havde man staaet overfor en Adelsmand, for hvem Adelsstand syntes at betyde saa lidet, thi han var en erklæret Professor-type; men ingen Adelsmand kunde ved given Lejlighed være mere hensynsfuld og mere ridderlig end han ... Krieger gjorde det Kunststykke at være fornem uden at være elegant.« Han var altid den beherskede men kunde ogsaa endda i de senere Aar være ungdommelig livlig. Fruen beskriver, hvorledes han i 1887, da Meldahl var i Carlsbad, under et Besøg med største Iver forfægtede, at denne af Akademiet skulde lade sig vælge ind i Christiansborgkomiteen »for at skaffe Gang i det Hele«. Hun finder ham »bedaa- rende« og er rørt og opbygget over hans »Livsmod«.

I en Aarrække var Krieger om Vinteren Meldahls Gæst om Onsdagen ved Frokosten Kl. 12. Samvirken i Kommissioner og Bestyrelser, Interessen for Bygningslovgivningen og meget andet gav dem Berøringspunkter, og blandt dem har sikkert Arbejdets Gang med Marmorkirkens Opførelse hørt til de stadige Emner. Naar Krieger fra Rosenvænget begav sig til Landstinget — efter 1884, var

det i Fredericiagade — leverede han ofte en Meddelelse ind til Portneren paa Charlottenborg og hentede sammesteds Meldahls Svar. Der foreligger fra 1869 til 1893 500 Breve og Sedler fra Krieger til Meldahl; fra denne findes ogsaa mange Breve fra Aarene 1873—89. Der er ikke meddelt noget om, at Krieger, før han i 1874 sluttede med Tietgen om Marmorkirken, har raadført sig med Meldahl, og Tietgen stod ogsaa i Begyndelsen i Forbindelse med en anden Arkitekt, Zwingmann; under Rigsretsagen 1877, da det drejede sig om en forstandig Værdiansættelse, havde han megen Nytte af Meldahl og paaskønnede det. Han drog Meldahl og Hustru ind i sin norske Bekendtskabskreds, og de var paa Rejser sammen i Norge. Hvad der for Krieger i høj Grad forøgede Tilfredsheden ved disse Samvær, var Ægteparrets varme Følelser for Fru Heiberg, til hvis Kreds de hørte. Han følte sig her sikker paa sympatisk Forstaaelse og udtalte sig derfor gerne om Fru Heiberg. Overfor andre af hans Venner var det anderledes. I Vedels Hjem nævnede han hende ikke — men nok overfor Vedel personlig — i Følelsen af en der herskende kritisk Holdning overfor hende, og efter Skildringerne fra Andræs Hus var omtrent det samme Tilfældet der men noget anderledes begrundet nemlig i Andræs gamle for hans Frue sikkert ikke ubekendte Sværmeri for Kunstnerinden.

Naar det S. 99 siges, at Krieger berørte at have opmuntret A. D. Jørgensen til at skrive sin Bog om Nils Stensen, er jeg tilbøjelig til at tro, at der foreligger en Forveksling med den før omtalte Bog om Georg Zoega, og naar det i Værkets 5. Bd. S. 118—19 berettes, at Krieger gennem Meldahl satte Kaptajn J. C. Jacobsen i Bevægelse med at fremkalde Bogen 40 Fortællinger af Fædrelandets Historie, er Sammenhængen ifølge A. D. Jørgensens Dagbog i Danske Magazin 7. R. 5. B. S. 42, at Jacobsen havde faaet Ideen om en saadan Bog og »gennem Mellemmænd« fik A. D. Jørgensen til at skrive den. Disse Mellemmænd har altsaa været Meldahl og Krieger. I Værket, ogsaa 4. Bd., findes mange Oplysninger om, hvorledes Krieger støttede sig til Meldahls faglige Dygtighed, hvor han efter Professor Edv. Holms Udtryk var fuldstændig »meldahliseret«. Det var ogsaa denne københavnske Nyopbygger, der skaffede Fru Heiberg en Lejlighed i et af sine Komplekser ved Søerne, da hun 1874 flyttede fra Rosenvænget. Der er ligeledes meddelt adskillige Breve fra Provisorietiden, der ikke skal nærmere omtales. Der er altid talt om, at han var paa tværs af Frederik VII's Hof; dette faar en lidt bredere Baggrund, naar det paapeges, at de Nationalliberale overhovedet nærede Ringeagt for Hofvæsen og for Fødselsaristokratiet, saa at f. Eks. Grev C. E. Frijs-Frijsenborg kendeligt ikke imponerede Krieger, og naar et Karaktertræk hos ham

var »frimodig Redelighed«, blev dette maaske netop hos ham mere kendeligt end hos andre. Han foretrak iøvrigt det svenske vistnok mere jævne Hofvæsen for det danske. Et Par Breve af mere almindelig Interesse skal citeres: 26. August 1880 skrev han: »Jeg har aldrig været og aldrig villet være Partifører. Hører jeg til noget Parti, da er det det, hvis Styrke bestaar i, ikke at være noget Parti; have vi haft Partiførere herhjemme, da har det paa dem bekræftet sig, hvad Franskmanden siger: »Je suis chef, il faut donc, que j'obéisse«. Med den Lydighed har jeg aldrig kunnet finde mig tilfreds. Derfor var jeg ogsaa før 1864, da det saae lidt mere parlamentarisk ud (det var dog kun et Skin) gjerne mere eller mindre paa Kant med dem, Folk ansaae for mit Parti.« Til Meldahl, der havde klaget over en Redaktør, skrev han: »Man maa tage de Folk som de ere. Det er en Stilling fuld af Fristelser; en af Fristelserne er Nødvendigheden af at tænke paa Erhvervet, naar man er Med-eier, en anden er Herskesygen og Forfængeligheden. — Fortryd ikke paa det Arbeide, De gjør af Interesse for en Sag uden Hensyn til, om det i Øieblikket lønner sig. Siden De forlanger mit eget Vidnesbyrd, vil jeg sige, hvad enten De nu vil mene, at jeg gjør mig Illusioner, eller at jeg er sær nøisom, at jeg er hel veltilfreds med den Tak, jeg har faaet for frivilligt Arbeide. Den bedste Tak er altid det, man udretter, dels udad til, dels for Ens egen Udvikling, men man træffer dog ogsaa ad den Vei Mennesker, som man ellers næppe vilde finde paa sin Vei, og hvis Møde man ugerne vilde undvære. Dette har jeg i høi Grad sandet, ogsaa hvad Dem selv angaar.« 23. Maj 1884 skriver han i et Brev om tysk Arbejderforsikringslov: »Jeg er her som altid i *Principet* med dem, der tager *Initiativet*, fremfor med dem, der klage over Forholdene og de truende Farer, de udsætter os for, men intet ville gjøre for at afvende dem. Deraf følger jo ikke, at man kan gaae ind paa et hvilket som helst Forslag. Hvad kan det nytte som Andræ at sige, at Arbeider-spørgsmaalet er det eneste virkelige Spørgsmaal, som foreligger i Nutiden, og saa dog afslaae ethvert Offer, som stilles i Udsigt til Bedste for Arbeiderne. Paa den Maade maa det jo ende med For-
skrækkelse.«

Fru Heiberg, som vi nu gaar over til, var om Sommeren 1870 paa Møn, »Andræs Paradis« som hun kalder det, fordi han gjorde saa meget ud af denne sin Fødeø. Hun skildrer Naturens beroligende Virkning og sender en funden Firkløver: »De veed, at jeg tror paa slige Tegn.« Hun er begyndt at skrive lidt paa Værket; Krieger paa sin Side er i »Slutningen af det berømte Manuskript for 1848—49«. Som Eksempel paa de mange Udtryk for Tak og Venskab tages en

Indbydelse til hendes Fødselsdag 22. November »for at indvie mit nye Aar og tage Afsked med det gamle, som De fremfor Alle har hjulpet mig med at gennemleve. Tak for det gamle! Hjælp mig fremdeles med det nye. Deres — hvad skal jeg skrive? — hengivne, taknemmelige, forbundne, trofaste indtil Dagenes Ende.« I 1871 var Krieger om Sommeren i Norge bl. a. i Drammen og besøgte Slægtninge; da hans Moder havde haft 15 Søskende, var Slægten talrig. Hun omtaler Fordybelse i Martensens Ethik. Meget fornøjeligt skildres Genvordigheder ved en Rejse til Jylland, som hun er stolt af selv at have planlagt. Den originale Fabrikejer Drewsen i Silkeborg, hos hvem hun ved en Middag befandt sig godt bortset fra en Bordtale til hendes Ære (»Phu! De Taler, de ere Ba!«) var forbavset over, hvor elskværdig Krieger var blevet siden for en Del Aar siden: »Han er jo, saagu, nu mild, munter og humoristisk; nei en saadan Forandring har jeg aldrig seet!« I August besøger hun Hellebæk med Minder fra 24 Aar tilbage. I 1872 var Krieger i Maj-Juni i Marienbad, og der skrives om adskillige Emner bl. a. at Berner ved Teatret »er paa Vej til personlig at blive mig ubehagelig, og De veed, at naar dette skeer, er jeg ikke uden en vis »Frygtelighed«. Hun har en Samtale med den meget unge Forfatter Ernst v. d. Recke, hvem hun bebrejder at være gaaet ind paa at lade Digtene i Bertrand de Born fremsiges og ikke synges. »Den lille Fyr saae helt betuttet ud . . . Kort sagt jeg var »frygtelig« . . . Den lille Digter kunde jeg iøvrigt godt lide. Hans sorte brændende Øine udstraalede en Ild, som maaskee kan blive til et lysende Baal.« Hun skriver, at hvergang Krieger rejser, »opstaar atter og atter det Ønske hos mig — dog ikke uden Frygt og Bæven — at lade Andræ gennemlæse mit Liv.« Hun udvikler nærmere at nære Frygt for, at Kriegers Dom er for mild. »Ofte foruroliger den Tanke mig, at dette skal læses af alle efter min Død,« og hun tror, at en frisk Dom af en stærkt kritisk indstillet vilde berolige hende; hun beder ham tænke over det. Hun er begyndt at studere Overskous Teaterhistorie men føler sig frastødt deraf. Iøvrigt savner hun Ro til at arbejde: »Aarene gaer uden at jeg faaer min sidste Livsgjerning gjort at forsvare Heibergs 7 Theateraar.« I Juli og August er hun i Sandefjord i Norge og bruger Bade; de mange Badegæster trætter hende. Den tidligere Minister C. Rosenørn-Teilmann, der afløste Hall som Badegæst, hørte hun betegne Krieger som bleven altfor eftergivende. »Herre Gud, jeg har saa ofte hørt Dem dadle for det Modsatte . . . De ender vist med at faa Ord for at være en blid Mand, ikke alene mod mig, men mod Andre . . .«

I 1873 var Krieger i Juni-Juli paa en Rejse i Tyskland og Schweiz. Han føler sig ene i St. Moritz og er misfornøjet med sine Øjnes

Tilstand. Hun fraraader ham at eksperimentere med dem og anbefaler ham grønne Brillen mod Sollyset. Han burde ikke rejse alene. Hun udbreder sig over de stærke Indtryk, hendes Fantasi modtager ved historisk Læsning i Modsætning til det digterisk bearbejdede. Et Brev af 4.-5. Juli er Lykønskning: »Glædeligt Storkors!!« og noget af en Opgørelse: »Jeg føler saa ofte, hvorledes De maa bære over med mig og mine mange Vrøvelier, snart med Et, snart med et Andet, hvorledes jeg ofte er vranten og kjedsommelig, og da jeg tidt er saa usigelig utilfreds med mig selv, er det jo rørende, at De, min Ven, ikke alene finder Dem i mig, men endog synes bedst om mit Selskab . . . Hvorledes denne min Tilbagegang smerter mig, kan De jo begribe, jeg, som har sværmet for lidt efter lidt at blive en peen, from, hyggelig, taalmodig gammel Dame, der levede fra Morgen til Aften med et mildt Smil paa Læben . . . jeg føler nu ofte en Heftighed i mit Sind, der undertiden gjør mig reent fortvivlet. Ja, nu har jeg skriftet, og det letter altid Sindet noget«. Hun fortsætter: »Nei, jeg bliver ved det; De maa ikke mere reise ene ud i Verden. Jeg har i denne Tid tænkt saa meget paa Dem og Deres daglige Tilværelse, at De ved Leilighed maa tillade mig at ytre mig derom. De har paa en Maade for faa daglige Plager, naar undtages dem, jeg forskaffer Dem. I det offentlige Liv — ja, der bør De lade Dem nøie med, hvad De har af Pligt, Vrøvl, Mis-kjendelse og liden Løn, men i det private trænger De til lidt tungere Blyelodder, der kan faae Vægtskaalen til at staae lige mellem det Offentlige og det Private«. Hans Pligtfølelse, Gavnelyst og Arbejdsevne drev ham idelig udad og fremad og krævede Resultater, men Arbejdslivet havde ikke altid Opgaver, og naar Maskinens Hjul svirrede i Luften uden at trække, kunde Følelsen af Tomhed paakomme. Saa var der ganske vist det Spørgsmaal, som kun Krieger kunde besvare, hvor meget hun med sine »Plager« betød for ham, og kanhænde han fra sit Hjertes Dyb vilde svare: alt. Fru Heiberg boede en Del af Sommeren i Aggershvile ved Dyrehaven. I 1874 rejste hun med Døtrene til Lausanne, hvor hun maatte holde Sengen med en Brystkatar. Imedens toges det nye Teater i Brug, og hun fik sin Villa solgt. I Juni ankom Krieger, og de rejste til de norditalienske Søer. Et Brev af 9. Juni begynder saaledes: »Nei, min kjære Ven, nu er De ubillig at klage over, at jeg ikke ofte nok lader høre fra mig! Jeg gjør jo ikke andet end at sidde med Pennen i Haanden for at skrive til Dem«; de sidste 4 Breve var skrevet med 4 Dages Mellemlum.

I Tilslutning til disse Breve kan nævnes Fremsendelsen 25. April 1873 fra Henrik Ibsen i Dresden af en Digtsamling »som et ringe tegn på det taknemmelige sind, hvormed jeg erkender alt, hvad

jeg skylder Deres excellences velvilje for mig«. Det tilføjes, at »Bogen indeholder digte fra de forskellige tidspunkter i mit forfatterliv. Der vil findes meget modsigende deri og meget, som jeg selv ikke længere kan godkende, men det hører altsammen med til en fortsat udvikling«. Sigtens drejer Takken sig om, at Krieger overfor Sceneinstruktoren Fru Heiberg har været en Talsmand for Digteren maaske ogsaa overfor Forlæggeren Fr. Hegel. Kriegers Notater vidner om, at han omhyggelig har fulgt Ibsen paa hele hans Bane og har interesseret sig for Opførelsen i København af hans første Arbejder. I 1870 havde Ibsen været i Rosenvænget, og Aaret efter tolkede han fra Udlandet i Rimbrevet til Fru Heiberg sin Hyldest til hende i stærke Linier. »Underfuldt til Danmark bundet skal De stå for slægters øje...«

Af Korrespondenter i dette Tidsrum kan nævnes den yngre norske Professor Schweigaard, hvis Far Krieger havde tilskrevet i 1848. Han sætter sig nu i Forbindelse med ham og faar sendt Manuskript til den ældres Bog om Skifte, et Eksempel paa hvorledes han orienterede sig skandinavisk paa Proceskommissionens Omraade.

Kunsthistorikeren Julius Lange havde i 1870 tilskrevet ham om Ansættelse som Høyens Efterfølger som Docent, og de stod i venkabelig Brevveksling. 21. Maj 1875 anmoder Lange som Redaktør af Fra Videnskabens Verden om et litterært Bidrag fra Krieger og nævner ham som Emner en historisk Betragtning af Grundlovens Tilbliven eller en Sammenligning mellem dansk og norsk Statsforfatning. Opfordringen er næppe den første, og den lyder utaalmodig: »Det forekommer mig virkelig — ikke som Redaktør men som Medlem af det store og ubestemmelige Samfund Publikum — at man har et Slags Krav paa at modtage Beløring fra en Mand, der sidder inde med en saa ualmindelig Combination af historisk og juridisk Lærdom, af praktisk-politisk Erfaring og af Mesterskab i Fremstillingen«. Jul-Lange forsøgte sig altsaa overfor Krieger i den Rolle, som ellers var dennes: at incitere til litterær Frembringen, men for saadan Paavirkning var Krieger selv uimodtagelig.

Efter at have forladt Ministerstillingen stod Krieger 56 Aar gammel endnu i fuld Arbejdskraft og ogsaa med betydelige Arbejdsopgaver foran sig, men Kravene udefra var blevet mindre, og Vejen syntes ikke at ville frembyde saa store Afvekslinger som før. Vi vender da et Øjeblik Opmærksomheden mod Mandens personlige Egenskaber og benytter dertil den meget indgaaende Karakteristik, der foreligger i Historikeren A. D. Jørgensens En redegørelse (1901) S. 155. Deres første Berøringer laa tilbage i 1870—71, og fra 1874 samarbejdede de dels ud fra fælles historiske Interesser, dels i Gennemgangen af Fru Heibergs Levnedsbog, en nær Samvirken vedligeholdt til hans Død. Der tales først om »den store begrænsning i Kriegers evner og synskreds, hans overtro på intelligensens magt, hans mangel på sans for de mere umiddelbare livsformer og personlighedens mangel på ofte halvt skjulte rødder. Dertil var han en lidet produktiv natur, i mange retninger aldeles gold, på naturvidenskabens og filosofiens område helt uvidende«. »Og dog — hedder det saa videre — var han en sjælden helstøbt personlighed, ren og hæderlig indtil sjælens grund, en fædrelandsven uden bagtanke, uden krav for sig selv; dertil en mand med en eminent intelligens og evne til at arbejde med og gennem andre, fremdrage deres dygtighed og hjælpe til at få dem sat på den rette plads«. Den positive Del af denne Karakteristik siger, hvad den kyndige og forstaaende Samtid saa i ham, og den giver mig kun Anledning til den Bemærkning, at yngre Historikeres Fremhæven af Ubeslutsomhed og manglende Handlekraft ikke synes mig at stemme med det, der her er sat i Spidsen: den sjældne Helstøbthed. Men idet Forfatteren aabenbart har villet give baade Fortrin og Mangler alt, hvad de havde Krav paa, er Trækkene tegnet i saa stærke Linier, at de synes mig at rumme Fare for Misforstaaelse eller ialtfald at kunne behøve nærmere Forklaring.

Nu først dette, at han var en lidet produktiv Natur. Da Kriegers Væsen just var at frembringe Arbejdsresultater ikke blot, hvad han selv kunde overkomme, men ogsaa hvad han kunde faa fremmet gennem andre, er der selvfølgelig her kun tænkt paa Frembringelse af Litteratur, og dette har jeg selv været inde paa. Og dog, naar man medtager de mange Bind Dagbøger i deres ubeskaarne Skikkelse og en mægtig Brevveksling ved Siden af, hvad han med eller uden Forfatternavn har faaet trykt, vilde det formentlig være mere træffende at sige, at han trods stor Tankerigdom ikke frembragte Litteratur con amore, han skrev med praktisk Sigte men levede ikke ud i gennemarbejdet litterær Frembringelse, og han savnede denne Evne. Naar det anførte tilspidises til »aldeles gold i mange retninger«, spørger man, om hans faktiske levende Interesse for Historie, æstetisk Litteratur, Teater og Billedkunst da ikke er regnet for noget. Noget, der her kunde nævnes, er formentlig Musikken. 8. Nov. 1879 noterer han meget tørt, at ældre Tids Interesse for Teatret fortrinsvis er gaaet over paa denne Kunststart, der er blevet en Modesag. »Den ene Concert afløser den anden«. Naturvidenskab var der ikke noget af i hans Bogsamling, og meget mulig er Bemærkningen herom rigtig, men den meget rejsende Krieger kunde formodes at have Natursans, nogle illustrerende Træk vilde ialtfald have været af Interesse. Desuden: har Samtalerne haft en saadan Karakter, at de overfor den altid videbegærlige men personlig tilbageholdende Krieger har aabnet A. D. Jørgensen Adgang til et dybere Indblik i hans Interessekreds ogsaa eventuelt i hans yngre Aar? Denne Betragtning udstrækker jeg navnlig til det filosofiske, idet jeg her maa indrømme, at Filosofiens førende Navne ikke var blandt hans Bøger, og at vi har Udtalelsen i hans Prisopgave, foran S. 13, men Karaktergivningen »helt uvidende« er sikkert for lav. Etik og Retsfilosofi, som han ikke kunde undgaa Kendskab til, har historisk altid været doceret sammen med de ældre filosofiske Systemer. Af hans Breve til Dunker og af Dagbøgerne ses, at han interesseret fulgte Diskussionen i Tresserne om Tro og Viden, hvor han gik mod Rs. Nielsen; han fralægger sig vel at kunne betegnes som Filosof og vil benytte Geijer som sit Talerør, men f. Eks. i Dagbøgerne for 21. Februar 1864 giver han en Udsigt over samtidigt franskt Aandsliv med Fremhæven af den etiske og religiøse Retning, og han nævner de filosofiske Bevægelser uden at erklære sig for nogen af dem. Krieger var iøvrigt Kirkegænger og ejede adskillig kirkelig Litteratur. Man kunde med alt Forbehold tænke, at hans Standpunkt laa i Nærheden af H. L. Martensens, Heibergs Ven, hvem han ogsaa havde megen Forbindelse med. Han foretrak hans Viljespsykologi for Rs. Nielsens Tanke-

psykologi, medens han tager Afstand fra det negative, som han finder hos Spinoza, men han var med sit eget en tavs Mand, Tilhænger af den Maksime, at man *næsten* aldrig fortryder at have tiet, Dagb. II S. 330 Note. Glemmes maa det ikke, at Kriegers aandelige Udvikling laa ret langt tilbage, i en Tid da Litteraturen — i Mod-sætning til senere Decenniers jordbundne Erfaringsvidenskab — forkyndte en idealistisk Livsanskuelse som Allemandseje, som naar Oehlenschläger skrev:

»Saa du, da den tykke Taage fra dit kiekke Øie faldt,

At for sig er Alting Intet, men i Alt er Alting Alt?»

eller J. L. Heiberg i »Protestantismen i Naturen«:

»Hvad i din Verden forgik,

Vil i din Tanke du finde,

Alt det Forsvundne derinde

Liv og Tilværelse fik«.

Dette Aandsliv har været hans, og paa dette Grundlag var han tilsluttet den Heibergske Kreds. Der synes da ikke Grund til at opholde sig over manglende Kendskab til filosofisk Litteratur (der iøvrigt ikke var A. D. Jørgensens stærke Side).

»Overtro paa intelligensens magt« er flertydigt. Maaske tænkes der paa, at Krieger i det statsretlige Forhold havde at udvikle og forfægte, hvad A. D. Jørgensen et Sted kalder »Papistretten«, men overvurderede han dens Bærekraft? Maaske tænkes der paa det ideelle, en høj Vurdering af Intelligens og Viden og dermed Bevidstheden om at tilhøre et aandeligt Aristokrati, men Ordet Aandshovmod er ikke brugt. Jeg tror, at han i Forbindelse med sin sjældne Evne til at opfatte og lige saa sjældne Evne til at huske havde en stærk Pligtfølelse med Hensyn til Oplagring af Viden, som der mulig senere kunde blive Brug for, men dette er ikke Overvurdering af den rene Reception. En grundlærd Mand som Madvig agtede han som saadan uden at sætte ham paa en Piedestal, og han havde tydelig Blik for hans Svagheder. Endelig er der de noget slørede Vendinger om »manglende sans for de mere umiddelbare livsformer og personlighedens mangehånde ofte halvt skjulte rødder«. V. Topsøe fremhæver i sine Politiske Portrætstudier (1878) overfor en Anke om manglende Menneskekundskab, at han som Politiker havde et vist Greb paa at behandle Folk, og Dagbøgenes kritiske Tone vidner om hans Evne til at vurdere Personlighederne; det stive og formelle, tilbageholdende og lidet indladende er ikke det samme som manglende Opfattelse. Den Begrænsning »i hans synskreds« var der, at han var Pebersvend.

P. Vedels før omtalte Nekrolog fortjener ogsaa Opmærksomhed

som et meget kompetent Bidrag af en samtidig. Naar Kriegers Tilbageholdenhed med personlige Ytringer etc. betones lovlige stærkt, afgiver den Meldahlske Omtale og Brevene til Dunker nogen Modvægt derimod, og Forholdet til Fru Heiberg nævner Vedel overhovedet ikke. Naar han endvidere meget stærkt fremhæver Kriegers »ængstelighed ved at påtage sig ansvar, når det gjaldt vigtige og afgørende beslutninger« særlig i senere Aar, trænger det vistnok til nærmere Undersøgelse, især da en senere Historiker, Aage Friis, synes at have hæftet sig for stærkt herved. Først og fremmest: Ængstelighed i Betydning af Frygt for Presseangreb eller for Risiko i personlig Position kan der ifølge andre Vidnesbyrd (Andræ) ikke være Tale om. Efter den nærmere Beskrivelse drejer det sig ogsaa om Frygten for ikke at have fundet det rette Standpunkt; jeg har dog ikke set Eksempler anført paa, at det førte til Vankelmød ved i Gerning at anlægge Zigzagkurs. Han var derimod ængstelig ved at binde sig til et Parti, hvad han vilde gøre ved at blive dets Fører, og dette fordi han vilde bevare sin Uafhængighed. Naar V. fremhæver, at han var ængstelig for at give nogen et Raad, turde det foruden med hans kyndige Overblik hænge sammen med hans Respekt for andres Individualitet, der ogsaa forklarer noget af hans Tilbageholdenhed; han tiltog sig ikke et Formynderskab. Hans foran S. 60 anførte Udtalelse om Englændernes Fortrin bl. a. i personlig Selvstændighed har her sin Interesse.

I den korte Tid af knap et Aar, hvori det delvis fornyede Ministerium under C. A. Fonnesbech endnu fortsatte det godsejerlig-nationalliberale Styre, var Krieger i Landstinget ikke ude for store Begivenheder. 11. Marts 1875, da der behandlede en midlertidig Finanslov, beklagede han levende, Sp. 1108, at Finansloven ofte kom saa sent frem fra Folketinget og ligeledes Arbejdets ulige Fordeling mellem de to Ting. Brydningerne med Ministeriet udspillede i Folketinget, hvor det af Venstre stillede betydelige Tilbud om Militæruddgifter ikke kunde føre til Forlig, fordi det var betinget af Indtægt- og Formueskat, og om de i længere Tid tilbageholdte Lønningstillæg opnaaedes der af Frygt for en provisorisk Finanslov kun Forlig paa Vilkaar, at Ministeriet indgik paa at trække sig tilbage. Dette skete 11. Juni 1875, og J. B. S. Estrups Kampministerium indtog Pladsen med nye Mænd.

Af Udtalelser i de første to Samlinger skal citeres følgende. I 1874—75 bemærkede han, at han i Almindelighed ikke var nogen stor Ven af Regler om endelig administrativ Afgørelse af Spørgsmaal, som ellers vilde høre under Domstolene. Hvor der er Tale om visse smaa Beregninger, kan det derimod være naturligt, at de

kan komme til en endelig Afgørelse ved Finansministerens Resolution, Sp. 1458. I den følgende Samling drøftedes Løn til Folkekirken Embedsmænd. Her var han, Sp. 183, imod en Regel om, at Præsten ikke maa tage Gaver i Anledning af Daab, Konfirmation, Skriftemaal osv., idet han finder dette en unaturlig Indgriben i Forholdet mellem Menigheden, dens Medlemmer og Præsten. Sammenligning med andre Embedsmænd kunde ikke gøres. »Jeg kan paa ingen Maade finde det rigtigt, at Lovgivningsmagten saaledes rækker sin Arm ud i et Forhold, hvor den kommer tilkort eller gjør ubodelig Skade, dersom den vil forsøge at opstille saadanne Regler«. Et Forslag om at hensætte 100.000 Kr. til Fordeling mellem Præsterne kunde han heller ikke finde stemmende med konstitutionelle Regler, og det hvad enten man vilde overlade Fordelingen til Administrationen eller — hvad Folketinget formodentlig havde tænkt sig — lade den ske i Finansloven ved en individuel Votering. Hans ansørende Paavirkning indskrænkede sig ikke til private literære Foretagender. Sp. 1176 opfordrer han Ministeren til at lade fremkomme en samlet historisk Bearbejdelse af samtlige Danmarks Statistik vedrørende Forhold og til at samle Oplysninger til de fynsk-jydske Baners nu 20-aarige Historie. Kirkeforfatningen laa ham stadig paa Sinde. Sp. 1230 betegnede han det som en stor Ulykke for Stat og Kirke, en stor Ulykke for det danske Folk, dersom Anskuelserne vedblivende gaar i den Retning, at man ikke vil vide af en nærmere Ordning af Folkekirken Forfatning. »Efter min Opfattelse er det imidlertid en forældet Anskuelse, naar man vil lade den almindelige borgerlige Lovgivningsmagt behandle Kirkens Anliggender som ethvert andet Lovgivningsemne. Naar man ikke betragter dette Forhold med et blot dansk Blik, men betragter det med et noget mere omfattende historisk Blik, ser ud over vore smaa, snævre og paa mange Maader forpjudskede og forplumrede Forhold, tror jeg, det skal erkendes... at det er en forældet Anskuelse, en Anskuelse som ikke taaler en indtrængende Prøvelse, naar man vil hævde, at Ordningen af Kirkens indre Anliggender vedblivende skal høre under den verdslige Lovgivningsmagts udelukkende Raadighed«. Han ser dette som Anvendelse af den gamle Grundsætning, at det verdslige Herredømme bestemmer Undersaatternes Religion. Grænsen mellem, hvad det tilkom Rigsdagen selv at ordne og hvad Administrationen, fandt han, Sp. 198, ikke blev iagttaget, naar et Lovforslag gik ud paa, at Indenrigsministeren indtil videre ordner alle de Forhold ved Statsbanerne, der vedrører Asættelse og Afskedigelse af det Personale, der osv., og naar Befordringsreglementet ikke i Hovedtrækkene gaves ved Lov.

Estrup havde begyndt med at udsætte Rigsdagens Møder i 2

Maaneder, men sidst i Januar 1876 blev der truffet Bestemmelse om at holde den samlet i endnu 2 Maaneder. Finansloven fremkom som normalt, men Regeringen kunde ikke opnaa Folketingets Tilslutning til Forslaget om ekstraordinære Militærbevillinger til Søbefæstning og Fort ved Aggersø. Saa opløstes Folketinget, og Nyvalget 25. April 1876 forøgede Antallet af Befæstningens Modstandere med 15. I den derpaa følgende kortvarige overordentlige Samling gentog Venstre forgæves sit ældre Tilbud, og et forenet Højre dannedes omfattende bl. a. de Nationalliberale. Saa gik man til Samlingen 1876—77, der kom til at rumme det første Provisorium om Finansloven. Der var paa Forslaget herom sat 2 Millioner til ekstraordinære Militærudgifter; foruden om dette var der i Folketinget Uenighed om 5 Punkter, og det nedsatte Fællesudvalg naaede ikke helt til Ende med Uoverensstemmelsen. En midlertidig til 15. April gældende Finanslov var vedtaget, og 31. Marts skulde Tingene udtale sig endeligt. Estrup ønskede Ordet inden Afslutningen, men Formanden var modvillig, og Konseilspræsidenten følte sig fornærmet. I Stedet for at opfordres til at tilvejebringe en ny midlertidig Finanslov hjemsendtes Rigsdagen 4. April. og en foreløbig Finanslov udgaves 12. s. M.

I næste Samling blev den forkastet den 7. November, men Dagen efter opnaaedes Enighed om en til Aarets Udgang gældende og siden til Finansaarets Udløb forlænget midlertidig Finanslov, og om den nye Finanslov for 1878—79 opnaaedes Enighed; Venstre deltes ved Udsondring af den Berg-Hørupske Fløj.

Af karakteristiske Kriegerske Udtalelser i Samlingen 1876—77 kan anføres Sp. 43: »Skjøndt jeg naturligvis erkjender, at de Forhandlinger, der ere gaaede forud for Lovbestemmelsen, maa tages under Overvejelse ved dens Anvendelse, saa er det aldeles vitteligt, at det, hvorpaa det kommer an, og det, som i og for sig er det aldeles Bestemmende, er selve Loven. I det Øjeblik, Ordene blive til Lov, maa de fortolkes efter hele Lovens indre Sammenhæng, og hvad man har forudsat ved Lovens Affattelse, har ganske vist endnu en Betydning, men kun en vis meget begrænset og betinget Betydning.« Ved Omtale af Metersystemets Indførelse berørtes Sp. 69 den altfor store Frihed, der var givet Administrationen, dels derved at Fristen til at sætte Loven i Kraft ikke var afsluttende begrænset, dels derved, at alt om Maale- og Vejeredskeer var overladt til administrativ Fastsættelse. Sp. 275 ytrede han: »Jeg ved, at der med Hensyn til det almindelige Spørgsmaal om Nødvendigheden af at nedsætte Udvalg er nogen, i alt Fald en mindre Uoverensstemmelse mellem Thinget og mig, idet jeg i og for sig altid er stemt for saa meget som muligt at undgaa Udvalg, medens

der i Thinget er en større Stemning for Udvalg i Almindelighed, end jeg kan dele.« Til et Forslag om, at Politimesteren kan suspendere en Fæstemand, men Byraadet ophæve Suspensionen, bemærkede han Sp. 392: »Jeg har aldrig haft den Ære at være Politimester, hvorimod jeg nok har haft Sæde i kommunale Raad, men det staar for mig, som om det maatte være en yderst ubehagelig Stilling for en Politimester — og det især i en lille Kommune — dersom han benytter sin Suspensionsret og Byraadet i Købstaden saa hæver Suspensionskendelsen og gjenindsætter Fæstemanden; hellere vilde han indskrænke Politimesteren til at kunne indstille til Suspension. At Domstolene underkender den eksisterende Myndigheds Beslutning, betragtes ganske vist ikke som ydmygende, men her mener han, at Politimesteren kommer i en overmaade falsk Stilling, naar han giver en administrativ Resolution, og den saa bliver hævet af en anden administrativ Autoritet. Politimesteren vil, hvis han er energisk, saa nok finde en ny Form for en Suspension, eller han bliver knækket, hvis han er energisk.

Den 1. Februar 1877, altsaa under den tilspidsede Situation overfor Folketinget, holdt han, Sp. 622, et længere pædagogisk Foredrag, der synes »talt ud af Vinduet« til det andet Ting. Af de i Tidens Løb ekspederede 27 Finanslove var 13 blevet ændret i Landstinget, men naar man fordybede sig i dette Forhold, burde man ikke se Forholdet under Synspunktet Sejr for det ene eller det andet Ting. Han omtaler Forholdet mellem den permanente Skatte-lov og det enkelte Aars Finanslov og gaar over til det analoge Forhold ved Udgifterne. Der havde hos Folketinget været en Tendens til at anbringe Anmærkninger og tage Forbehold. »Nogle blev taalte, fordi de var mere uskyldige, eller fordi man var i godt Humør og derfor ikke gad røre ved Bagateller, andre blev skudte ud, naar de var mere ondartede, eller naar man var oplagt til at anvende en skarpere Kritik«. Efter en halv Snes Aars Forløb fremkom en Tendens til Lovordning og Regelmæssighed, der undergiver Friheden en forstandig fast Begrænsning. Uden formelt bindende Karakter kan Udgift have Hjemmel i finansiel Hævd, det gælder f. Eks. Institutioner eller i faste Principper. Drejer det sig om gennem flere Aar gentagne Bevillinger, vil det vække forstemmende Opmærksomhed, hvis disse pludselig helt inddrages. Hvorfor gøres nu disse almindelige Bemærkninger? »Man maa ikke blive træt af at gjentage Sandheden, thi der er altid dem, som er utrættelige med at gjentage Vildfarelserne.« Grænserne er naturligvis ikke skarpe. Ved Behandlingen af denne Finanslov understregede han under Bifald, staar Landstinget paa det gamle Standpunkt, men det erkender, at der er et Bevillingsomraade, hvor der maa være større

Frihed. Er der imidlertid Poster, der efter Landstingets Flertals Mening uundgaelig maa ændres, staar det noget friere overfor andre, der ved samme Lejlighed kunde ændres. Som saadanne nævner han et Paalæg af Indbetaling fra de vestindiske Øer eller Nedlæggelse af det kgl. Teater, hvilke ogsaa frafaldtes.

I Samlingen 1877—78 bemærkede han beroligende Sp. 109: »Til visse Tider er den offentlige Mening saaledes forberedt, at store Spørgsmaal gennemføres forholdsvis let, andre Tider er Tiden for den forberedende Overvejelse.« At et øjeblikkeligt Resultat ikke opnaas hindrer ikke, at et væsentligt Udbytte dog kan komme ud af Forhandlingen. Situationen er ikke blot i Danmark saaledes, at vigtige Forslag forelægges Aar efter Aar. Sp. 120 udtalte han sig imod, at der foreslaas Indskrænkning i Biskoppens og Provstens Tilsyn med Skoler — herom udtalte han, at det var tvivlsomt, om den »Understøttelse« jfr. Grundloven, som Staten giver Kirken, eller den, Kirken gennem Tilsynet yder, er størst — og Sp. 482 imod, at Skolelærere kunde afskediges med Nedsættelse eller Bortfald af Pension ved en Ministerresolution i Modsætning til Embedsmændene, der kan gaa til Domstolene. Denne sidste Ordning anbefaler sig ved den Interesse, hele Staten har af, hvorledes Embedsmændenes Stilling er.

Den 8. November 1877 ved 1. Behandling af den midlertidige Finanslov, om hvis besværlige Fødsel Dagbøgerne udtaler sig udførligt, talte Krieger Sp. 183 paa en Maade, der tyder paa højt Humør: »Det kan ikke nægtes, at den, der for en Menneskealder siden som yngre Mand interesserede sig for konstitutionelle Spørgsmaal, nu maa være kommen til at sande den erfarne Digtters Ord, at de Ønsker, man nærer i Ungdommen, faar man i en fremrykket Alder opfyldt i — jeg tilføjer — en stundom altfor stor Fylde.« Der havde været saa at sige et Kursus i konstitutionelle Spørgsmaal. Forsaavidt ogsaa overordentlige Udgifter paa Forslaget for 77/78 var medtaget, kunde dette neutraliseres ved en Tilføjelse om, at det kun gjaldt de allerede paabegyndte eller forberedte; denne af Krieger fundne Udvej synes at have muliggjort Forliget. Han tog, Sp. 803, Forbehold overfor, at Regeringen bemyndigedes til at raade over Midler, der ved Afdrag i de større Præstekalds Indtægter uden særlig angivet Øjemed midlertidig var inddraget under Stiftsmidlerne; her maatte træffes en blivende Ordning ved Lov.

Fra Samlingen 1878—79 er der kun Grund til at omtale hans Udtalelser under Behandlingen af Forslaget om Eftergivelse af et vestindisk Bidrag til Statskassen. I Folketinget laa de større Forslag til Afhjælpning af Negeropstandens Virkninger, men de blev Ofre for Oppositionen mod Ministeriet. Han taler, Sp. 268, mod disse

Stemninger med den Vægt, han raadede over: En Sag af denne Beskaffenhed havde Krav paa en rolig og lidenskabsløs Overvejelse. Opstanden maatte sammenstilles med en Naturkatastrofe eller med Pengekrisen for 20 Aar siden. Han bringer i Erindring, at der snart vil komme en Eftertid, der dømmer roligere og koldere om, hvad der er foregaaet, vi staar allerede overfor en saadan Samtid, der vil være Vidne og Dommer. Er der nogen Sag, sluttede han under Bifald, der ikke egner sig til at bruges som Middel til parlamentariske Kraftprøver, saa er det denne Sag. Heller ikke Samlingen 1879—80 bringer meget af det Stof, vi søger. Ved Behandlingen af et Lovforslag om Sagførervirksomhed udtalte han, Sp. 644, det interessante, at man ved Behandlingen for 12 Aar siden af den paa-gældende Lov indenfor Udvalget havde været betænkt paa at faa indrettet en nærmere Kontrol med Virksomheder, men der havde ikke været Stemning derfor i Regeringen, og først Retsreformen skulde løse dette Problem. En betydningsfuld Lov, ved hvis Behandling han var Ordfører, var den privat indbragte om gifte Kvinders Raadighed over Selverhverv, som han gik varmt i Brechen for; den gennemførtes med kun 30 mod 23 Stemmer. Et Eksempel paa den causerende Tone, han kunde anslaa, kan man finde Sp. 219, hvor han vil omtale den Sjældenhed, at der ved 2. Behandling af et Forslag ikke var fremsat Udtalelser. Han gør det paa denne Maade: »Dersom der et eller andet Sted i Provinsen endnu sidder en Læser, der opmærksom følger Rigsdagstidende, maatte det vistnok have forundret ham at se etc.«

I Samlingen 1880—81 talte han imod et Forslag om Vederlag til Rigsdagsmændene beregnet pr. Dag for den Tid, for hvilken Valget er gældende. Han indvendte, at Grundlovens Regler om et dagligt Vederlag maa forstaas som Vederlag for de Dage, Virksomheden finder Sted, og Forslaget gik ikke igennem. I en Forhandling om offentlige Slagtehuse udtalte han, Sp. 309, at det i høj Grad vilde stride imod den naturlige Opfattelse af Kommunernes Stilling, hvis man vilde paalægge København m. fl. Købstæder inden 1. Januar 1885 at opføre saadanne Huse, da dette maatte forudsætte, at Erkendelsen af Nødvendigheden var trængt igennem i den almindelige Bevidsthed, men dog ikke hos Kommunalbestyrelserne, hvad ialtfald ikke for Tiden var Forholdet; det stred derfor mod deres Selvstændighed.

Forkastelsen af de vestindiske Forslag var af Estrup besvaret med Folketingets Opløsning, og Valget i Januar 1879 havde givet Højre Fremgang. To Opløsninger, som Tinget underkastedes, bragte imidlertid ved Valgene 24. Maj og 26. Juli 1881 det tidligere Styrkeforhold tilbage. Man levede paa en midlertidig Finanslov.

Tiderne blev i stigende Grad ugunstige for det konstitutionelle Samarbejde, hvori Krieger ønskede at bevæge sig.

Fra Samlingen 1881—82 kan fra Debatten om en ny Lov om Told- og Skibsafgifter anføres de Ord, hvori han gav Udtryk for sit historisk-konservative Syn, Sp. 266. Efter Krigen 1864 var der givet Afgiftslove, der ikke skulde være reformerende i Forhold til Toldloven af 1863, men af midlertidig Karakter. De havde imidlertid ikke Krav paa stadig at opretholdes. »Jeg mener, at der her foreligger et historisk berettiget Hensyn, som det er uklogt uden Nødvendighed at sætte sig ud over. Et vist historisk politisk Hensyn til de Forudsætninger, hvorefter den nærliggende Fortid gik ud, som har overleveret sine Resultater til Nutiden — et saadant Hensyn er efter min Mening, jeg kunde fristes til at sige den inderste Kjerne i al ægte Konservatisme, og naar man naturligvis uden at være sig det bevidst, at man tager Sagen paa den Maade, tilsidesætter et saadant Hensyn, gaar man frem paa en Maade, som efter min Mening er Radikalismens inderste Kjerne.« Et Par Erfaringsbetragtninger kan ogsaa anføres: »Jeg veed vel, at man ikke undgaar at blive misforstaaet og det ofte høist besynderligt . . man maa finde sig i at blive misforstaaet, det hører til den Skjæbne, Ingen kan undgaa i offentlige Forhandlinger«, Sp. 357. »Er først en Repræsentation overbevist om en vis Foranstaltnings Nødvendighed, saa plejer det ikke at volde nogen særlig Vanskelighed med denne Repræsentation at enes om Tilvejebringelse af de Midler, der behøves til den vedkommende Foranstaltnings Gjennemførelse«, Sp. 358. »Jeg veed altfor godt af lang Erfaring, at man ved at dvæle for længe ved de almindelige Synspunkter let kan komme til at fremkalde større Meningsforskel end den, der maaske i Virkeligheden ellers vilde vise sig«, Sp. 357.

Den 21. Marts 1882 under Finanslovsdebatten, der iøvrigt denne Gang førte til Enighed, fremkom Krieger, Sp. 733, med en længere Udvikling af advarende Karakter, denne Gang ikke rettet mod Venstre, men mod Højre. Han bemærkede, at en ensidig Landstingsparlamentarisme i hans Øjne var ligesaa forkastelig som en ensidig Folketingsparlamentarisme. Han opholdt sig en Del over Regeringens Passivitet ved ikke at stille Regeringsforslag til Finanslovsforslaget og vendte sig mod Professor H. Matzen, med hvem han var enig om Maalet at tilvejebringe Loven ved indbyrdes Forhandling, men dette maatte ske uden Ydmygelse for noget af Tingene. Han henholdt sig til sine Udtalelser 1. Februar 1877, foran S. 228, og beklagede, at Novembergrundlovens Regel om beslutende Fællesudvalg i Bevillingsspørgsmaal ikke var blevet gentaget i 1866; dennes Ordning var vel i og for sig den ideale, men det var

ikke derfor, men af Magtlyst, den var blevet gældende. Den havde ogsaa haft en alt andet end moraliserende Indflydelse paa Medlemmerne. Den fører til Prangerpolitik og til andre Arter af Politik. »Jeg beder Thinget undskylde det Udtryk, jeg bruger, jeg ved ikke noget finere Udtryk at bruge, der kommer let derved frem Bussemandspolitik og ogsaa let en Prokuratorpolitik.« Hvis man prøver at fremmane Billedet af absolut Ufordragelighed, kan det være, man opnaar sin Hensigt, men det kan ogsaa være, at man ikke gør det. Med Hensyn til Matzens Udtalelser, forekom det ham, at der mellem Begyndelsen og Slutningen, som han anerkendte, var adskilligt af Prokuratorpolitikken, saaledes naar han betonedes, at det var de to Tings Pligt at tilvejebringe Finansloven, og at ellers Regeringen fik Ret til at handle. Naar Folketinget kun vilde give Dyr-tidstillæg til lavere lønnede, fandt han det ubilligt, men ved at ændre Satsen, vilde der kun opnaas, at ingen fik noget, og derfor vilde han ikke gaa den Vej. »Landstinget vilde ellers komme ind paa den Negationspolitik, den Afvisningspolitik, som vi paa andre Punkter, hvor der havde været Lejlighed efter min Mening til at gjøre det, ikke vilde gaa ind paa . . . Det er i det Hele den defensive Holdning, der maa være ledende ved Bedømmelsen af de øvrige Spørgsmaal, paa hvilke jeg ikke skal gaa ind. Det er dem, der var de ledende i 1877, det er dem, som vi maa fastholde under forskellige Forhold, thi kun derved kan efter min Overbevisning Lands-tinget og Regeringen beholde det, man i disse Dage med et meget betegnende og smukt Udtryk har kaldt »den stille Magt« (Monrad) for os.« Indskudsvis havde han sagt, at han ikke uden særlig Anledning læste Rigsdagstidende og lidet af Aviserne.

Matzen replicerede næste Dag tildels undskyldende, at han talte tungt og bredt og uden Kriegers Herredømme over Sproget. Han vilde betone Pligten for Tingene til at skaffe Finansloven, og Udtrykket Prokuratorpolitik vilde skade ham. Med Agitatorens Behændighed fik han saa pludselig en Sammenstilling gjort mellem Krieger og Monrad, der netop havde udgivet en politisk Pjece, som to Mænd, der nu igen samtidig søgte at gribe ind i en politisk betydningsfuld Situation, men hvor dybt han end bøjede sig for Krieger o. s. v., havde »han ikke en ubetinget Fidus til hans Evne til som politisk Leder at magte en politisk Situation i et betydningsfuldt Øjeblik«, en Udtalelse, der fik Bifald. Krieger svarede roligt, at han ikke var ømskindet, og at han, selv om det var ilde hørt, vilde advare de to Partier, der som Lokomotiver paa samme Spor var ved at fare mod hinanden. Da han gik ud fra, at Matzen havde sigtet til hans Optræden i London 1864 — og kun paa den Maade blev der Mening i Sammenstillingen med Monrad — sagde Matzen,

at han sigtede til hans Ordførerskab for Novemberforfatningen i 1863 (hvor Monrad ikke var med), og hvor han ikke i egentlig Forstand kunde siges at have været Leder. Det er ganske interessant, at han ikke vilde fastholde et Angreb for Londonkonferencen, men sandsynligvis havde dette været hans Mening.

Jeg standser foreløbig ved Aaret 1882 for forsaavidt at afrunde Skildringen.

Jeg har i hele den foregaaende Fremstilling i vidt Omfang ladet Krieger selv tale, for at Læseren kunde stifte Bekendtskab med hans Meninger gennem hans egne Ord. Hans velovervejede altid til Kærnen søgende Synspunkter er overalt iklædt Ord og Vendinger, hvis Rigtighed, Tilstrækkelighed og Velklang glæder baade Øret og Tanken. Hans Udtalelser maa læses som en Samling af Strøtanke, først og fremmest om forfatningsretlige Emner og om det politiske Livs Gang. Tilbøjeligheden til at fremsætte disse belærende, formanende og advarende Sætninger havde straks givet sig til Kende hos ham som ung Parlamentariker, og den holdt sig hos ham som Veteran. Den dikteredes af hans personlige Position som den juridiske Professor, og der var Brug for den i det unge konstitutionelle Liv. Hans Almensætninger fremsattes ikke med Fordring paa at være hidtil uhørt Visdom, men selv hvor Indholdet kan falde hverdagsligt, giver den sproglige Form dem Værdi. Den fine Kritiker og Stilist Vilh. Topsøe har i sin førømtalte Afhandling fra 1878 ydet Krieger en høj Anerkendelse som Taler. Hans Udtalelser paa den grundlovgivende Rigsforsamling indeholdt, siger han, »en ganske sjælden Blanding af Friskhed og Modenhed, af Frihed i Abstraktion og Kjærlighed til Virkelighed.« Naar hans Tale »spillede over i abstrakt Doceren«, opfattede Topsøe det som en Erstatning for at skrive. »Krieger ynder,« siger han, »stundom at lægge et let Slør over sin Tanke, at lade den staa i et romantisk Halvlys.« Om hans Taler om Forfatningsspørgsmaal hedder det: »Under Diskussioner af den her antydede Art holder K. sine bedste Taler, og det er i Sandhed betydelige og originale Præstationer. Og de have en Egenskab til, som er værd at mærke. Det er Taler, der er i Slægt med vor Litteraturs Guldalder og i nær Slægt vel at mærke.« Topsøe ser ham som Repræsentant for den Heibergske litterære Skole.

Til Kriegers politiske Liv hørte Rigsretssagen om Salget af Grunden ved Marmorkirkens Ruin. Han fik dermed samme Oplevelse som A. S. Ørsted: at kaldes for Rigsretten efter sin Ministerafgang og med samme Udfald: blank Frifindelse. Under Proceduren blev der ikke Spørgsmaal for ham om at give personligt

Møde, iøvrigt heller ikke om Vidneførsel, Højesteretsadvokat A. Klubien var hans dygtige Forsvarer. Ved Dommen 13. Juni 1877 havde Venstrepartiet at bogføre et tabt Slag og ligeledes ved Rigsrettens Dom af 4. Oktober s. A. om Opførelsen af Det kgl. Teater, hvor Hall og Worsaae af Anklageren gjordes ansvarlige for Overskridelser. Uden Følger var disse Domme dog ikke. For Krieger personlig drog Dommen efter sig personlig Misstemning efter Reglen om, at den, der har gjort Uret mod en anden, forfølger ham med sit Nag; man forbeholdt sig i hvert Fald traditionelt at hævde, at hans forretningsmæssige Arrangement havde karakteriseret ham som en upraktisk Mand. Begge Sagers Udfald blev taget som Begrundelse for, at Venstrepartiet ikke i den politiske Strid vilde prøve Rigsretten, hvilket syntes at give dets Politik Indtryk af Halvhed.

En Retssag har undertiden den Betydning med uforgængelig Klarhed at stille en dybtgaaende personlig, social eller politisk Modsætning frem til Beskuelse for Samtid og Eftertid og til Inspiration for Digterne. Denne Rigsretssag og den følgende mod Hall har noget af dette. Det var de to Ordførere for Grundlovsudvalget i 1848—49, der skulde stande til Rette overfor et Demokrati, der paastod sig daarlig betjent i Grundlovens Efterlevelse, ialtfald — har man vel tænkt — i formel Forstand. Der var den Forskel paa de to Sager angaaende Teatret og Kirken, at Teatrets Nybygning stod der, og Frifindelse var i dette Tilfælde baaret af den Betragtning, at den var Pengene værd eller i hvert Fald ikke havde kunnet skaffes billigere til Veje. Kirken derimod var kun et Fremtidshaab. Modsætningen var her mellem det Standpunkt at interessere sig for dette Haab og at være kold derfor. Og for det sidste var Anklageren, cand. jur. V. Hørup, Venstremanden af den europæiske Retning en god Repræsentant, naar han betegnede Nationalliberalismen som »en Kultur i Forfald«.

Naar Krieger havde følt Varme for Frederikskirke-Projektet, var det sikkert ikke ud fra Pietetsfølelse overfor den afdøde Monark med de menneskelige Skrøbeligheder, hvis Statue paa Amalienborg Plads højt paa sin Plint red ned mod Kirkepladsen »med Næsen i Absolutismens syvende Himmel« (Julius Lange, citeret efter Hukommelsen), men nok med Pietet overfor den Tanke, at Kirken skulde minde om Oldenborgerstammens 300 Aar paa Danmarks Trone, og navnlig at Fuldførelsen i over hundrede Aar havde været vedkendt som en Statsopgave, medens Ruinens stadige Henliggen kun kunde virke som et Tegn paa Armod og manglende Driftighed. Det var tilstrækkelig godtgjort, at der ikke var reelle Udsigter for en fornuftig Anvendelse af Grunden, og Retssagen

slog fast, at Anklageren, der lagde en rent økonomisk Opfattelse til Grund, arbejdede med en fiktiv Værdiansættelse. Udover dette Synspunkt var hans Betragtning negativ. Den planlagte Pragtbygning, indføjet i Amalienborg-Komplekset, selv om den skulde faa et noget beskednere Udseende, gjorde ikke Indtryk paa den borgerlige Sans, heller ikke den kirkelige Anvendelse, idet de grundtvigianske Venstremænd tog deres kirkelige Følelse fangen i Partipolitikkens Jernbaand, og kun den fordomsfri Gaardejer N. J. Termansen vilde indskrænke sig til at udtale en Misbilligelse med formel Begrundelse. Men var det ikke netop kulturelle Interesser, den nationalliberale Krieger her varetog, og var de mon i Forfald? Da Byggeperioden var ovre, kuplede den guldstribede Kobberhjelm sig over den vældige Rundkirke med sin Lanterne foroven, der synede langt ud over Landet som over Sundet. Der laa et Bygningsværk til aandeligt Brug af den Slags, at en Befolknings Sind kan drage Næring deraf ved Beskuelsen, et Mindesmærke, kan man sige, ogsaa for den nationalliberale Periode i Danmarks Historie.

Af den almindelige Historie har jeg regelmæssig kun berørt saa meget, som behøves til at afgive nødvendig Staffage for Omtalen af Kriegers Virksomhed. Og selve denne, der paa sine Steder er detailleret oplyst i Dagbøgerne, saasom ved hans Forhandlinger under Finanslovens skiftende Situationer, maa jeg i stort Omfang af Pladshensyn afstaa fra at gaa ind paa. Dette gælder ikke mindst det 7. og sidste Bd. om 1878—80. Hvor meget af senere Manuskript Krieger har tilintetgjort, er ikke oplyst.

Det er nævnt, at Proceskommissionen i 1872, 1873 og 1874 saa tre betydningsfulde Lovforslag gennemført. Først Retsreformen af 1916, ikrafttraadt 1919, bragte som bekendt de øvrige Lovresultater endda efter Omarbejdelse i den anden Kommission. Sine Forslag havde Proceskommissionen stykkevis afleveret og faaet trykt. Udkast til Lov om Strafferetsplejen med Motiver kom i Marts 1875, Udkast til Lov om Domsmagten, den offentlige Anklagemyndighed, Politimyndigheden og Sagførervæsenets Ordning med Motiver kom i Februar 1876, og endelig Udkast til Lov om den borgerlige Retspleje med Motiver i Juni 1877. Justitsminister Nellesmann gjorde i Samlingen 1880—81 et forgæves Forsøg paa at interessere Rigsdagen for Forslagene, og saa blev der stille om dem. Det kan ikke nægtes, at Synet virker fremmedartet. Der foreslaas 6 Landsretter (2 sjællandske, 1 fynsk, 3 jydsk), og disse er med Rekurs til Højesteret den normale første Instans baade i borgerlige og i Straffesager, idet Underretterne kun behandler mindre Sager af begge Arter med Rekurs normalt kun til Landsret. Dennes Bevis-

bedømmelse er i begge Arter af Sager urørlig for Højesteret, medens der ved Anke fra Underret sker ny Behandling af det bevismæssige. Bestemmende for Nævningebehandling er med nogen Begrænsning, om Strafarbejde skønnes forskyldt. W. Ussings principielle Dissens ledsager begge Sæt Motiver, og set med Eftertidens Øjne kan det ikke nægtes, at hans Betragtninger er tankevækkende i al deres Konservatisme. Det havde paa Rigsforsamlingen været Grundtvig, der fik Fordringen om Offentlighed og Mundtlighed ind i Grundloven, og Krieger, der fik Fordringen om Nævninger ind som noget, den europæiske Retsudvikling ikke tillod at lade ligge. Uden dette havde der sikkert ikke været nogen stor Proceskommission og omvendt lød for dennes Medlemmer og ikke mindst for de dominerende af dem — Goos, Krieger og Nellemann — Grundlovskravene som Lurtoner, der ikke, som Ussing ønskede, tillod at nøjes med ønskelige Forbedringer paa de bestaaende Systemer, men som drev frem til helt nye Systemer for Retspersonalets Arbejde og en ny Organisation af Retterne. Men Forslagene om borgerlig og Strafferetspleje blev altsaa kun et historisk Gennemgangsled, selv om det kom til at staa fast, at man skulde over til Mundtlighed, Umiddelbarhed og i Straffesager Anklageprincippet og Nævninger. De yderligere Trin i Udviklingen blev Omdannelse af det nu tilvebragte Grundlag efter Hensyn, som Grundlæggerne havde ment at maatte underordne andre principielle, men som efterhaanden rejste Hovedet, ikke mindst økonomiske. Selv da Lov om Rettens Pleje var traadt i Virksomhed, fik den som bekendt den Skæbne næsten uafbrudt i en lang Aarrække at underkastes Ændringer og Tilføjelser, og en særlig Repræsentation af Retsvæsenets Jurister havde en indstillende og raadgivende Virksomhed herved. I Baggrunden stod stedse den af vore bedste Processualister gennemtænkte og i særlig Grad af Grundloven inspirerede første Løsning af denne Lovgivningsopgave.

De nordiske Juristmøder havde i denne Periode deres regelmæssige Forløb med det andet i Stockholm 1875, det tredje i Christiania 1878 og det fjerde i København 1881, idet Mellemløbet altsaa blev 3 Aar, ikke som oprindeligt vedtaget kun 2. Deltagelsen holdt fuldt Maal med det første Møde, hvortil 397 havde indfundet sig. Den udgjorde i Stockholm 526, medens desuden 150 havde været indtegnet, i Christiania 441 med 227 indtegnede, medens Tallene i København var 400 og 358. Krieger deltog i alle Møderne og var i København paany Formand.

Paa Stockholtermødet, hvis Sæde var Riddarhuset, fortsattes den i 1872 fra svensk Side begyndte Drøftelse om Sagførervirksomhed som frit Erhverv, og ikke mindre end 11 Talere, mest sven-

ske, gav Bidrag. Tilsidst optraadte Krieger og efter ham i Korthed Justitsminister Nellesmann. Krieger fandt Forskellen mellem svensk-finsk og dansk-norsk Ordning særlig egnet til frugtbar Drøftelse, og idet han tog Forbehold med Hensyn til, at vor Retsorden skulde være ideel, og at der i alle Sager skulde foregaa »Udfoldelse af alle Retshjælpens Midler«, udtalte han at anse det for sin Pligt mod de danske Advokater at bevidne, »at det for os er — jeg tør bruge et stærkt Udtryk — næsten ufatteligt, hvorledes man kan gennemføre store og betydelige Retstrætter, der sandelig ligesaameget kunne berøre Familiers Velfærd, som en eller anden mindre Straf-sag, uden Bistand af Sagførere.« Det følgende Emne, fremført af Højesteretsadvokat Hindenburg, om Ønskeligheden af Forandringer i Lovgivningen om Aktieselskaber, vakte ogsaa Interesse, og der afsluttedes med en Udtalelse om, at der ved en kommende Revision af Aktieselskabslovgivningen, der er ønskelig særlig i Danmark og Norge og i mindre Grad ogsaa i Sverig, bør tilstræbes Overensstemmelse i Lovgivningen mellem Landene. Den første Dag havde Kongen, der overværede en Del af Mødet, indbudt Deltagerne til Aftenselskab paa Drottningholm Slot. Hvad Krieger 31. Juli havde noteret: »Det lader til, at vi slipper for Kong Oskars Nærværelse i Stockholm under Juristmødet,« gik altsaa ikke i Opfyldelse.

Anden Dag, 27. August, optoges helt af Emnet Ægtefællers Ejendomsret, hvormed den svenske Professor E. V. Nordling optog Traaden fra første Juristmøde. Fra dansk Side fremkom Bidrag fra Professorerne Goos og Deuntzer, særlig udførligt fra førstnævnte. Det fælles Synspunkt var at øge Hustruens selvstændige Stilling; svensk og norsk Rets Standpunkt maatte i den Henseende virke tilskyndende paa dansk.

Sidste Dag fik Professor A. Aagesen udenfor Dagsordenen Ordet for at henlede Opmærksomheden paa en Opsats om Konnossementsreglerne, opfattet som Frembringelse af den almindelige Formueret og ikke særlige Sædvaner. Professoren pegede paa det ønskelige i en fælles Handelsret og hævdede, at Formuerettens Grundlag maa være Formueretsvidenskabens. Dernæst talte Professor H. Matzen om Statskassens Ansvar for Embedsmænds Forseelser, et Spørgsmaal, han efter Resol. 12. Novb. 1828 besvarede negativt som almindelig Regel, hvorfra Lovgivningen kunde have Grund til paa specielle Omraader at gøre Undtagelser. Et lignende Standpunkt havde Krieger lejlighedsvis givet Udtryk for, jfr. foran S. 196. Krieger optraadte ogsaa her og betonede denne Sondring, men afholdt sig fra nærmere Antydninger om Stedet for slige Undtagelser; af Domstolenes Kompetence til at prøve Øvrighedens

Afgørelser følger ikke, at de kan tilkende Erstatninger for be-
gaaede Fejl. Han bemærkede, at han »tilfældigvis for mange, mange
Aar siden havde haft særlig Lejlighed til at beskæftige sig med
disse Spørgsmaal« og maa derved have tænkt paa sin Prisaftand-
ling. Sluttelig talte Professor Rabenius om den administrativa rätt-
skipningen og udkastede Billedet af den i Sverig senere indførte
særlige administrative Judikatur; Matzen oplyste om dansk Rets
afvigende Holdning. »Ved Afskedsgildet«, noterer Krieger 28. Au-
gust, »forekom Intet af Mærkelighed, uden at Afzelius, da man
kun spillede den russiske Melodi, fremtvang Vårt Land, trods
Styrelsens Hyssen.« Der havde været 4 anmeldte Emner, der ikke
naaede Forelæggelse.

Christiania-Mødet i 1878 holdtes i Universitetets Festsal og nød
fra Kongens Side tilsvarende Opmærksomhed som før. Om Læg-
dommere i Straffesager foredroges af Professor Goos, og med livlig
Diskussion bredte dette Emne sig over første og en Del af anden
Dag. Taleren var forberedt paa kølig Stemning baade fra dansk
og norsk Side og paa Ligegyldighed fra svensk, og Meningen var
ogsaa delt; ved Lægdommere forstod Goos iøvrigt Nævninger.
Danske Deltagere var Højesteretsadvokat Octavius Hansen og Na-
tionalbankdirektør W. Ussing henholdsvis for og imod.

Professor Aagesen genoptog sit Emne fra forrige Møde om
Konnossementsretsforholdene. En dansk Sø- og Handelslovskom-
mission havde udarbejdet et Lovforslag, der forelagdes som Grund-
lag. Derefter talte Professor Aschehoug om Retsforholdet mellem
Naboejendomme, hvortil der fra dansk Side opponeredes af Kon-
torchef H. Øllgaard. Behandlingen gik ind paa tredje Dag, da Om
Handelsdomstolar drøftedes paa svensk Foranledning, og her le-
vede C. S. Klein et Indlæg til Fordel for saadanne. To anmeldte Fo-
redragsemner kom ikke for.

En ny Turnus begyndte med Mødet i København 25. August
1881, afholdt i Universitetets Festsal, og paa første Dag overværet
af Kronprinsregenten, der næste Dag saa Bestyrelsen m. fl. som
Gæster paa Bernstorff. »Om Statsborger- og Undersaatsforholdet,
især dets Stiftelse og Ophør« blev første Dag foredraget af Profes-
sor Deuntzer og diskuteret. Efter Forslag af Formanden Krieger
vedtoges det at udtale, at Forsamlingen anser det for ønskeligt, at
der søges tilvejebragt Tilnærmelse i Lovgivningerne om Statsbor-
gerretten i det væsentlige i den af Indlederen antydede Retning.
Fra svensk Side indleddes om Retten til Nødværge, hvor Goos
var blandt Opponenterne.

Anden Dag bragte Emnet Udstrækning af Konkurs til Ejendom
i Udlandet. Bemærkninger til dette svenske Foredrag gaves for

dansk Ret af Hindenburg og Nellesmann, og efter sidstnævntes Indstilling foreslog Formanden og fik Tilslutning til at udtale den Anskuelse, at Konkursbehandling skulde have Virkning indenfor de tre nordiske Lande, hvorhos det henstilledes at søge Overensstemmelse om Spørgsmaal som privilegerede Fordringer og Panthaveres Stilling. Professor Matzen talte om Søpanterrettigheder, og ligesom i sin Tid Aagesen forelagde han et Kapitel af Sø- og Handelslovkommissionens Forslag, der ogsaa indeholdt Regler om Registrering af viljesbestemt Pant i Skib; der var Samstemning om Indførelse af saadanne. »Om betydelsen af sakrätt« var Titlen paa et i Korthed fremført Emne, der bl. a. angik Vindikation af stjaalet Gods. Taleren var Grev Sparre, der havde Fortjenesten af at have startet Juristmøderne, og Emnets Antagelse synes at have staaet i Forbindelse dermed.

Endelig den tredje Dag bragte Foredrag om Myndighedsreglerne og Ændring deri og »Om förutsättningarna för erhållande af öfverensstämmande patentlagor för de nordiska länderna«. Begge fremkaldte livlig Drøftelse, og fra dansk Side fremkom ved det første Bidrag af Øllgaard og Professor Jul. Lassen, ved det sidste af Fuldmægtig H. Hørring. Det første kunde ikke anses for afsluttet og udsattes til næste Møde.

Afsluttende talte Krieger, der takkede og ytrede Tilfredshed med Deltagelsen, om den end kunde have været ønsket større, navnlig af de yngre. Han mindede om sine Ord for 9 Aar siden, at der maatte arbejdes i Mellemrummene, og fremhævede Tilblivelsen af Vekselloven af 7. Maj 1880 som en Frugt af det første Møde. Paa Videnskabens Omraade havde den ført til Arbejder af Professorerne Aubert og Evaldsen: »Saaledes tør vi da sige dette, at der er udrettet ikke saa lidt, hvor meget der end maatte staa tilbage. Lad os da enhver især efter Evne og Lejlighed fremdeles virke for den fælles nordiske Retsudvikling og med det samme for Befæstelse og Fremme af det gode Forhold og den gode Forstaaelse mellem de tre nordiske Lande, deres Regjeringer som deres Folk. Dertil give et naadigt Forsyn sin Velsignelse.« (Bifald). Afskedsgildet var som sidste Gang paa Klampenborg, hvor Overretsprokurator V. Rode talte for Gæsterne.

Juristmøderne var, som man har set, særlig et Forum for Professorerne, der her kom i Berøring med Praktikerne og kunde øve sig i at forme Lovtekster. Møderne var et Ønskeomraade at bevæge sig i for Krieger — Professoren, Lovgiveren og Skandinaven — ikke at han gav sig af med at fremføre noget enkelt Emne, men han lod sin Interesse omfatte dem alle; de var for ham hver for sig Trær, der skulde plantes i det nordiske Læbælte. Fremdragel-

sen af Veksellovgivningen i 1872 havde ført til, at dette Emne toges op, da der i 1875 rørte sig et Initiativ i Sverig i Retning af en Handelslovbog. Komiteer i de tre Lande samarbejdede, og ensartede Regler saa tilsidst samtidig Lyset 7. Maj 1880. Den i 1880 gennemførte danske Lov om gift Kvindes Raadighed over Selverhverv havde væsentlige Forudsætninger i Møderne 1875 og 1878. Et svensk Forslag af 1881 om Handelsfirma og Prokura og om Varemærker, der efter lignende Kommissionsbehandlinger for dansk Ret førte til Love af 1889 og 1890, havde vel ikke Udspring af Mødeforhandlingerne, men fulgte samme Tendens. En dansk Kommission af 1870 om en Sø- og Handelslov, der i 1882 havde ført til et Søløvsudkast af A. W. Scheel, fulgtes af 3 samarbejdende Kommissioner og derefter ens Sølove, i Danmark 1892. Her havde Møderne i 1878 og 1881 været et Islæt. Mødet i 1872 havde i Forfatter- og Kunstnerretten 1892 ført til et dansk-norsk Samarbejde, der dog først 1902 satte Frugt i en dansk Lov. Allerede de første Forhandlinger havde altsaa været skandinavisk spiredygtige, og det er kendt af alle, hvorledes fra Aarti til Aarti en skandinavisk Civillovgivning har udfoldet sig fra Juristmødernes Grobund. Stillet overfor den samtidige Tilstand paa Rigsdagen, der oftere var Arena for Kamp og Intrige end for legislativt Samarbejde, maatte der falde stærk og oplivende Glans over disse Møder med deres saglige og uselviske Arbejde for en foreløbig teoretisk Lovgivning.

Naar Krieger havde sluttet Mødet i 1872 med en Formaning om et stille Arbejde mellem Møderne, havde han formodentlig for sit eget Vedkommende sine bestemte Tanker derved. Allerede 11. September ses en Notits om en Konference (med Aschehoug) om »den nordiske Rets Encyclopædi«, men A. var ikke lige straks rede. Krieger var nemlig ganske klar over, at der behøvedes gensidig Retskundskab, naar det legale Arbejde skulde præges af Gensidighed. Det første Middel hertil var naturligvis Læsning i Nabolandenes juridiske Litteratur, og hertil behøvedes atter en Fortegnelse over denne Litteratur, da en saadan savnedes. Men den videre Tanke meldte sig, om der ikke maatte tilvejebringes ny Litteratur. Det første Behov stillede ved A. Aagesens nordiske juridiske Litteraturfortegnelse, som vi maa gaa ud fra skyldtes Kriegers Paa-virkning, og det tog sin Tid at faa den færdig. 24. December 1875 skrives, at sidste Ark udkom. Og det tilføjes: »Hvor møisommeligt maa dog ikke Steen lægges paa Steen!« Den anden og langt større Opgave har han altsaa hurtig været klar over ogsaa maatte løses og løses fra Bunden. Intet mindre end en nordisk Encyclopædi maatte skabes, og med en Medredaktør eller, som det senere blev, en Medredaktør fra hvert af Broderlandene, var han rede til

at starte et saadant dansk Værk, hvis Hovedarbejde naturligvis over en Aarrække maatte falde paa ham. Saa opfyldt var han af Juristmødernes Idé og saa klar over Betydningen af det paatænkte forberedende Arbejde dertil, at Slutningen: it might be done ikke har voldet ham Tvivl.

Nordisk Retsencyclopedi under Redaktion af T. H. Aschehoug, K. J. Berg og A. F. Krieger kom til at foreligge paa det Gyldendalske Forlag som et stateligt Værk i 5 Bind (oprindelig kun planlagt til 3 Bind), der fremkom i Hæfter. Systemet var dette I Retskilder og Statsret II Privatret III Strafferet IV Proces V Forvaltningsret, Sidetallet opgik til godt 3650. Udgivelsen begyndte 1878 og var med Undtagelse af Strafferetten, der paa Grund af Lovændringer krævede Omarbejdelse og derfor først forelaa 1899, afsluttet i 1888. Planen var, at den almen anerkendte Retstilstand skulde fremstilles ikke Forfatternes individuelle maaske omtvistede Anskuelse og, hvis det var muligt, skulde Landenes Ret refereres parallelt paa den samme Side. Muligheden herfor var ikke alle Vegne tilstede. Udarbejdelsen var derfor forbundet med store Vanskeligheder; foruden af de tre Redaktører maatte de samarbejdede Afsnit kontrolleres af Jurister i de andre Lande. Af Dagbøgernes mange Notitser om Værket ses, at ogsaa Spørgsmaalet om at holde en Forfatter indenfor det Antal Sider, der kunde tilstaas ham, lejlighedsvis voldte Besvær for Krieger. Forfatterne var følgende: J. H. Deuntzer (nordisk Familie- og Arveret), J. Ipsen (dansk og norsk Proces), Broomé, W. Bergstrand, Assarson (svensk Proces), H. Matzen og N. Lassen (nordisk Tingsret), Goos (nordisk Strafferet), Aschehoug (nordisk Statsret), H. Blomberg (den nordiska Förvaltningsrätten), F. Gram og H. Vogt (nordisk Obligationsret), Ebbe Hertzberg (nordiske Retskilder). Man kommer til at tænke paa Professor Kriegers skematiske Privatretsgrundlag, hvad Størrelsen angaar af det Arbejde, han her havde givet sig i Kast med. Og for Medarbejderne var det en hæderfuld Ydelse. N. Lassen har i sine Erindringer, se foran, fortalt om stadige Møder med Krieger under Udarbejdelsen af hans Afsnit om Tingsret. Han fulgte troligt med men gav i Realiteten ikke noget særligt Bidrag, bemærker Lassen, der lidt overlegent tilføjer, at Krieger havde sat sine Kundskaber til Retsvidenskaben overstyr; ved et tvivlsomt Spørgsmaal henvendte man sig en Gang til Nellesmann, der bedre end Krieger straks »kaperede« det af Lassen rejste Problem. Der foreligger en Bekræftelse af 30. April 1878 fra Forlaget med Tilsagn om 100 Kr. pr. Ark som Honorar og Ret til et Oplag paa 2000 Eksemplarer med 20 Frieksemplarer; en Notits af 12. Marts 1880 oplyser, at Subskribenternes Antal var 820 med 94 Frieksemplarer, og ifølge Kriegers

Notits af 18. Juni 1879 erklærede Hegel sig tilfreds med Afsætningen af Encyclopædien. Ogsaa hvad denne Side af Sagen angaar, er dette Foretagende forbavsende.

Under Juristmødet i Stockholm 1875 blev Krieger af svenske Venner taget med i Overvejelser om den svenske Rigmand Letterstedts testamentariske Dispositioner om Oprettelsen af en kulturel Stiftelse med skandinavisk Program, og 2. Oktober s. A. konstituerede den danske Afdelings Bestyrelse sig med ham som Formand, de øvrige Medlemmer var Hammerich, Ploug, Madvig og Meldahl. Krieger henvendte sig til Jul. Lange om at være dansk Redaktør for det Tidsskrift, der skulde udgives og som begyndte 1878. 5. Juni d. A. noterer Krieger, at det har omtrent 1300 Subskribenter »uagtet de Fleste med hvem man taler ere utilfredse med dets forskjelligartede Indhold«, idet Omraadet var Videnskab, Kunst og Industri. Dette Tidsskrift med sin blandede svenske og danske (norske) Tekst har altid opretholdt en fornem, kultiveret Standard og forsaavidt et godt nationalliberal Præg. Dagbøgerne følger baade dette og Stiftelsens understøttende Virksomhed med Interesse. Afdelingens af Krieger til 1890 delvis førte Regnskabsbog viser 1893 et ved forsigtig Administration naaet Overskud paa c. 17.000 Kr. Foruden Langes Honorar paa 1.200 Kr. og flere Rejseunderstøttelser til ham oplyser den om Understøttelser til Forfattere som Sigurd Müller, C. Rosenberg, J. Paludan og andre.

21. December 1878 vilde være Hundredaarsdagen for A. S. Ørsteds Fødsel, og 6. November indeholdt Dagbøgerne følgende: »Skulde der Intet gøres til A. S. Ørsteds Minde d. 21. Decbr.? En Prisopgave f. Ex. til Belysning af Ørsteds Betydning for den danske Rets Udvikling. Hall, Scheel og Mourier vare enige om at der ei kunde tænkes paa en Statue. Martensen opmuntrer til dog at gjøre Noget.« Krieger var altsaa den, der havde Ideen til at genoplive Erindringen om Ørsted som juridisk Kulturfaktor og dermed ogsaa slaa Bro over det politiske Svælg. Han fik Tilslutning hos Mourier, Nellesmann, Aagesen og ogsaa hos Aschehoug, der dog var mere stemt for at rejse et Beløb til Udgivelse af et Udvalg af Ørsteds Skrifter, da han for de norske Jurister omtrent kun var et Navn, eller at Bestyrelsen for det i 1851 for dansk-norske Midler stiftede Prismedaillelegat kunde vælge mellem dette eller et Prisskrift. Krieger holdt paa et baade—og; i December faar han den Tanke at begynde med Udgivelse af Ørsteds Formueret i 3 Bind, udbudt i Subskription. H. Øllgaard ses at have haft en Plan med en »altfor fri Bearbejdelse«, overfor hvilken Aschehoug krævede en genuin Udgave, og herom blev der Enighed. Disse sidste Drøftelser fik nu ingen Betydning, men det var naaet allerede 3. December

at udsende en af 10 Mænd underskrevet Indbydelse til paa Hundredaarsdagen at udsætte en Pris paa 3000 Kr. for en Afhandling om Ørsteds Betydning for dansk og norsk Retsvidenskabs Udvikling med Frist til Udgangen af 1880. Desuden skulde efterhaanden et passende Udvalg af Ørsteds retsvidenskabelige Arbejder udgives. Lignende Indbydelse udgik i Norge. Der var et svagt Øjeblik, hvor Krieger hindrede Planens Opgivelse, og da i 1884 hele Sagen overgik til Prismedaillelegatets Bestyrelse, udgjorde Midlerne ialt henved 12000 Kr. Besvarelse af den stillede Opgave var ikke sket. Men i Aarenes Løb — thi det tog lang Tid, men det var i Kriegers Aand at arbejde paa langt Sigt — tør begge Opgaverne at oplyse om Ørsteds Betydning og at gøre hans Værker lettilgængelige siges at være fyldestgørende løst, se Juristen 1941 S. 134 og 1951 S. 142.

Et akademisk Hverv fik Krieger overdraget 1. Marts 1880 ved Anmodning om at tiltræde Bedømmelseskommissionen ved en Professorkonkurrence i det juridiske Fakultet efter A. Aagesens ogsaa af Krieger saa dybt beklagede Død. Foruden Professorerne Goos, Matzen, Deuntzer og Evaldsen tiltraadte desuden W. Ussing og Prof. Ingstad fra Norge. Konkurrenterne var hele fire: Jul. Lassen, H. Sylow, F. U. Damm og C. Kraft, og Lassen blev enstemmig foretrukket. Dagbøgerne for 16. April beretter om et Intermezzo bestaaende i, at Kultusminister Fischer, der efter Indstilling af Goos havde begrænset Adgangen til indfødte, blev presset af Matzen og Nellesmann til at skaffe ny Resolution om Adgang for Nordmænd, da Francis Hagerup en Overgang lod til at ville melde sig.

Ved Skrivelse af 11. November 1878 blev Krieger af Indenrigsminister Skeel anmodet om at være Formand for en Kommission til Overvejelse af Spørgsmaalet om Københavns Banegaards Udvidelse. Saafremt det skønnedes, at Banegaarden i Løbet af 15—20 Aar vilde være utilstrækkelig, skulde det overvejes, om der burde indrettes et samlet Banegaardskompleks eller flere selvstændige Banegaarde eller mulig en Samling af Persontrafik for sig og Godstrafik for sig. Herom maatte udarbejdes Planer og Beregninger over Bekostningen samt gøres Forslag om Rækkefølgen af de forskellige Anlæg. Besvaredes Hovedspørgsmaalet benægtende ønskedes der Betænkning om eventuel Sikring af et senere anvendeligt Areal. Kommissionens Størrelse var 14 Medlemmer, af hvilke skal nævnes C. E. Fenger, H. T. v. Wenck, F. Meldahl, Overingeniør J. V. Tegner, Brygger J. C. Jacobsen, adm. Direktør for det sjællandske Jernbaneselskab V. Rothe og C. St. A. Bille, der dog udtraadte inden Afslutningen. Overingeniør Oberst Hedemann var teknisk Medhjælp, og der nedsattes et Udvalg, hvis Forslag overvejedes i Kom-

missionen. Efter længere Udredning kom Betænkningen, der afgaves i Marts 1881, til bekræftende Besvarelse af det indledende Spørgsmaal. Efter Bemærkninger til ældre eller nye Projekter erklærer Flertallet sig til Fordel for indtil videre at fortsætte med den i 1864 i Brugtagne Banegaard med Udvidelser paa tilstødende Arealer, hvorved der opstod adskillige Problemer, f. Eks. et Hensyn til Byens Vandforsyning. Person- og Godstrafik ønskedes som hidtil samlet. Der samlede sig om Formanden et betydeligt Flertal, hvis Forslag ikke nærmere kan gennemgaa; Wenck og Tegner havde Særforslag.

Et nyt Kommissionshverv blev overtaget af Krieger i 1879 nemlig angaaende Tilvejebringelse og Omordning af forskellige offentlige Bygninger. 13. Juni stillede Indenrigsminister E. Skeel Opfordring til ham om at være Formand og 26. s. M. talte de om Sammensætningen, hvortil Kultusminister J. Fischer havde foreslaaet 3 Medlemmer J. J. A. Worsaae, C. W. Bruun og E. Bloch for henholdsvis Museerne, det store kgl. Bibliotek og Malerisamlingen. Den 10. Juli nedsattes Kommissionen bestaaende foruden af de nævnte af Departementschef J. L. Schou, Borgerrepræsentant Oberst L. A. Petersen og Slotsforvalter J. Th. Zeltner. Krieger havde desuden som bygningskyndig sikret sig Professor F. Meldahl, og 25. Juli kom tillige Arkitekt J. D. Herholdt. 30. Januar 1883 tiltraadte endelig den nylig til Gehejmearkivar udnævnte A. D. Jørgensen, der i Forvejen som Fuldmægtig i Kongerigets Arkiv havde fungeret som Kommissionens Sekretær. Rigsdagens Formænd kunde deltage. Det var Rigsdagen, Statens Centraladministration og Landets offentlige Samlinger, Bibliotek og Arkiv, man havde for Øje. Kommissionens trykte Betænkning af 24. September 1883 er ledsaget af Sekretærens udførlige ogsaa Domstolene omfattende Udsigt over Bygningshistorien. Dennes Sammenhæng med Statens Forfatning i de skiftende Tider var deri paavist, de store Fremstød som Enevælden havde bragt og siden Stilstand, der virkede uheldigt tilbage paa den Virksomhed, der skulde udfoldes i Bygningerne, eller den Belæring og Nydelse, de skulde rumme Betingelser for. Den frie Forfatning havde skabt Rigsdagen, der i meget mangelfulde Omgivelser var anbragt paa Christiansborg, og Kommissionens tildels sønderlemmende Kritik ramte i det hele alle de nævnte Bygninger, hvis Brandfarlighed ogsaa fremhævedes. Selv om det maatte tilstræbes at bevare Tilknytning til det eksisterende, behøvedes der mere end en nødtørfdig Afhjælpning af de nærmeste Mangler. For Centraladministrationen foreslaas Udvidelse ved Tilbygning til Kancellibygningen og Ombygning af denne. Arkivet kunde paa lignende Maade udvides paa Stedet navnlig ved Over-

tagelse af Bibliotekets Rum. For Rigsdagen projekteredes fortsat Forbliven paa Slottet ved Tilbygninger eller Flytning af Lokaler, saaledes at Højesteret anbragtes paa Amalienborg. Et nyt Rigsdags-hus maatte dog foretrækkes, hvortil Plads kunde faas ved Flytning af Vaabensamlingen og Geværfabrikken paa Slotsholmen. Her vilde ogsaa være Plads til Biblioteket og til Museerne, for hvilke Prinsens Museum ansaas uanvendeligt. Subsidiært opstilles flere andre Projekter. Specielle Betænkninger var vedføjede af Meldahl, Wor-saae og Bruun om Kravene for Bygninger til Rigsdag, Samlinger og Bibliotek; til det sidste havde Meldahl og Herholdt fremsat Kom-mentarer.

Den meget sagkyndige Betænkning sluttede med at indstille 1) snarlig Udførelse af Forslagene om Centraladministration og Arkiv, 2) Planlæggelse af Nybygninger for Bibliotek og Museer, 3) Foranstaltninger vedrørende Rigsdagen samt i det hele uopholdelig Imødegaaelse af Brandfaren. Denne sidste Henstilling understre-gedes med skæbnsvanger Styrke Aaret efter ved Slotsbranden 3. Oktober 1884, der skabte Nødtilstand for Rigsdag og Malerisam-ling. Henstillingen blev da ogsaa taget op i de forskellige Bygninger, i Arkivet f. Eks. ved Sten i Stedet for Træ til Trapperne. Men iøv-rigt befandt man sig ifølge den politiske Tilstand i de syv magre Køers Tid, og overfor større Krav kunde der efter 1884 siges, at der dog først maatte tænkes paa Genrejsningen af Rigets Borg — og det var en meget stor Opgave. I hvert Fald havde Krieger dog ledet en sagkyndig Undersøgelse, der demonstrerede den offentlige In-teresse for Bygningsproblemet, og spildt kunde Arbejdet ikke være.

Det maa erkendes, at Krieger uden at beklæde noget offentligt Embede, som Pensionist ydede Staten Tjeneste af et ikke mindre Omfang. I 1880 opstod ved Højesteretsjustitiarius Mouriers Afgang Spørgsmaal om han ønskede at være hans Efterfølger. Han undslog sig — efter Oplysning i Breve medens Akterne intet indeholder — med Henvi-sning til sin Sundhedstilstand, der heller ikke var bedre, end at han gentagende underkastede sig Kurophold i Udlandet, men den bundne og tilbagetrukne Virksomhed tiltrak ham næppe, og han havde som eventuel Rigsretsformand maattet opgive at sidde i Landstinget.

Men ved Siden af alt Arbejdet havde han sine litterære og æste-tiske Interesser. Officielle Middage og Balfester yndede han ikke men ligesaa lidt at være Eneboer. Han havde sin Torsdag hos Andræ, sin Onsdagsfrokost hos Meldahl og ialtfald Fredagen hos Fru Heiberg, maaske ogsaa et ugentligt Spilleparti. Omgang med

Bekendte og Venner havde altid været ham en Fornødenhed, og han saa gerne Gæster i sin store Villa, hvor de da imponeredes af hans fyldte Bogsal.

I Juni 1874 ankom Fru Heiberg og Døtrene ledsaget af Krieger fra Schweiz til de norditalienske Søer, hvorfra han rejste hjem. Hun skriver om en Flok optrædende Italienerne og sammenligner deres musikalske og dramatiske Præstationer med hjemlige: »Natur-Skuespillere ere dog alligevel de fornøieligste af Alle. Fiinhed kan være god nok, men den er tidt Pokkers kjedelig.« Derpaa tog de til Florens og saa i Oktober til Rom, hvor ogsaa Bjørnstjerne Bjørnson med Familie deriblandt den 13-aarige Søn Bjørn var. Flere Danske holdt sig fra ham som unational. Hun er naturligvis meget opfyldt af, hvad hun ser, mindre opbygget over Skandinavisk Forening, der var uden Sammenhæng. I Vatikanet var de to Timer, hvad Krieger har misforstaaet som 5, hvorfor han advarer mod Uforsigtighed og kommer tilbage dertil, saa at hun 14. Nov. skriver: »Men min kjære tro Bussemand, hvad er dog alt dette, atter Skænd for de 5 Timer i Vatikanet, som baade Anna og jeg flere Gange har fortalt Dem er en Feiltagelse . . . Ja nu svarer jeg ikke mere paa Vaticantouren, heller ikke paa, om der er Kakkellovne i Værelserne, thi ogsaa herpaa er svaret flere Gange.« Ved Juletid skrives: »Iaar vandrer De, jeg og Børnene ikke rundt om det runde Bord i Spisestuen syngende den deilige Julepsalme og derefter spise Julekage og drikke Punsch, De maadeholdende, vi Andre meer, end vi kan taale.« I Februar 1875 tog hun til Salerno efter at have lidt af Klimatfeber, og hun mener trods alt ikke at have skullet besøge Italien, først ved Kysten lavede hun op. Rejsen var en Gave fra Brygger J. C. Jacobsen. Efter et Besøg i Pompeji hedder det: »Det er især det, jeg har imod Italien, Grave, Grave med rædselsfulde Historier overalt.« I Juni indtraf Krieger i Sorrent og rejste hjem med dem. Han tog i Juli-August til Sverige. Hun har set Const. Hansens Grundlovsbillede og siger, at om Kriegers Billede »gælder, hvad min Svigermoder engang sagde om et af mine Billeder, at det lignede, naar man stod overordentlig langt borte, lukkede det ene Øie og kneb det andet til. Det hele Billede morede mig forresten at see. Ak hvad er ikke skeet, siden I alle stod der unge og forhaabningsfulde!« 19. Februar 1876 skrives, at hun forsøger at arbejde lidt med Pennen, men det vil ikke rigtig gaa; paa denne Tid led Krieger af Øjensvaghed. I Juli 1876 rejste han til Norge, hvor ogsaa 2 af Døtrene tilbragte en Del af Sommeren. 14. Juli skrives, at hun er flittig med Værket. I September deltog Krieger i en Kongres i Bremen som Vicepræsident i Selskabet for Folkerettens Reform og Kodificering. (Aaret før havde han i samme

Egenskab været i Haag). 2. Februar 1877 er der en Udtalelse, der viser, at Krieger under deres Samvær var tilbøjelig til overvejende at modtage; hun bemærker med Henblik paa en stor Tale af ham i Landstinget, at han godt kunde være mere meddelssom om sine egne Foretagender. I 1877 tog Fru Heiberg Sommerophold i Norge og fortsatte dermed i de følgende Aar; hun var i Myrer ved Grefsen og paa Tjerne hos Godsejer Aug. Konow. 26. Juni traf hun Bjørnson, hvem hun nu staaer fjernere. 4. Oktober fejredes Kriegers Fødselsdag, 60 Aar, hos hende.

I Maj 1878 rejste Krieger til Marienbad. Efter hans Hjemkomst tog Fru Heiberg til Norge og fik Ophold paa Villa Victoria, Ladegaardssøen nær Bygdö tilhørende Oscar II. Hun taler om en Nabdame, der er skinsyg over, at hun har faaet Ophold i Villaen: »Det er nu engang min Skjæbne at skulle, ufrivillig, ærgre saadanne Qvinder, der ikke kan taale eller fatte, hvorfor man er artigere mod mig end mod dem. Det kan jo gjerne være, at deres Ærgrelse er grundet, men jeg kan Intet herfor. Jeg synes, at jeg holder mig tilbage saa meget som muligt.« Med sine 65 Aar kunde hun endnu blænde ved sin vitale Personlighed og det baade paa Sværd- og Spindesiden, kun paa den sidste vækkende Skinsyge, men som Baggrund virkede Ryet fra Teaterbyen København. Brevet 18. August indeholder en Bebrejdelse mod ham for — »i utilbørlig Grad efterlignende Martensen« — i Selskab ikke at have konverseret sin Borddame: »Fy, skamme Dem! Saadan Opførsel kan til Nød undskyldes hos en Theolog, der ikke lever for dette Liv, men en Jurist, en Mand, der lever midt i Tidens Bevægelse, har sandelig ikke Lov til ikke at virke gennem Samtale paa sine Medmennesker«. Sidst i Juni 1879 tog hun paany til Bygdø. Krieger var ogsaa i Norge, en Tid sammen med hende. Næste Aar var hun i Badet i Sandefjord og arbejdede med Fru Gyllenbourgs Breve; det omtales at Krieger af Helbredshensyn havde afslaaet at blive Justitiarius i Højesteret. Af Brevvekslingen fremgaar, at Krieger i 1883, 1886 og 1888 var i Norge; hun var flere Gange sammesteds eller i Skaane. Hun var blevet helt inddraget i hans norske Dobbelttilværelse. Siden hun i 1829 med andre Kunstnere fra det kgl. Teater havde givet Forestillinger i Christiania og haft et ikke helt kort Ophold med Udflugter fra Byen, stod det norske for hende som det stærke og saltvandsfriske. Betydning for hende vil det ogsaa have haft, at hendes Mands Slægt Heiberg var af norsk Rod.

Af Korrespondenter vil jeg paa dette Sted nævne to Nordmænd Professorerne Bernhard Getz og Ebbe Hertzberg samt Danskeren Professor Carl Goos.

Den fremragende Kriminalist Getz har tilskrevet ham en Del venskabelige Breve i Aarene 1880—90, der drejer sig om norske Love om Strafferet og Juryvæsen. Hertzberg taler om Toldspørgsmaal og den politiske Tilstand. I 1881 berører han »en eiendommelighed ved os, hvilken bærer sin del af skylden for det politiske uføre, hvori vi efterhaanden er glæde ned, men som vi paa den anden side ikke kunne frigøre os fra; jeg mener vor udprægede utilbøielighed til al slags journalistik. Denne er hos Nordmænd af virkelig dygtighed saa fremtrædende, at de fleste af dem omhyggelig undgaar at deltage i den politiske diskussion og det at »skrive i aviser« bidrager aldrig til folks anseelse, hvorom min kollega Aschehoug kunde fortælle adskilligt. Følgen er, at vor presse saavel af høre som af venstre besættes med middelmaadigheder, hvis maade at anskue og udtrykke sig paa drager politikken saare langt ned og navnlig hindrer mere intelligente meningsnuancer fra at gjøre sig gjældende«. I 1884 skriver han: »I virkeligheden kan Norge nemlig ikke undvære unionen; denne begyndte som en politisk men den har udviklet sig til en økonomisk nødvendighed. I samme øieblik Sverige erklærer sig løst fra den, falder vore handelsaftaler...«

Brevene fra Goos, der spænder over Tiden 1870—87, angaar i Begyndelsen Samarbejdet i Proceskommissionen, men 5. Februar 1877 er Goos af F. Bojsen blevet spurgt, om han vil stille sig til Folketinget ved et Valg i Frederikshavn, hvor han da vilde faa Venstres Stemmer, og han spørger Krieger til Raads herom. »Hvis der nu var Tale om at stille som Betingelse, at jeg skulde erklære mig for eller slutte mig til »det forenede Venstre«, vilde der ingen Tvivl have været hos mig. Mange af Venstres Programpunkter misbilliger jeg, og underordne mig dette Partis Førere vilde jeg under ingen Omstændigheder«. Man stillede ikke en saadan Betingelse, og man havde tænkt sig ham til at virke for Retsreformen, men man ønskede at han erklærede ikke at anerkende en provisorisk Finanslov som stemmende med Forfatningen, og dette var ogsaa Goos' Standpunkt. »Jeg er imod de provisoriske Finanslove fra et retligt Synspunkt, og jeg betragter et Forsøg paa at komme udover den nuværende Krise ved Hjælp af en saadan som en sørgelig i sine Konsekvenser højst skjæbnsvanger Ting.« Om sig selv sagde han, at han vel vanskelig nogensinde kunde tænke at blive valgt i en Højre Valgkreds: »Mit Standpunkt er i almindelig europæisk Forstand et Venstre Standpunkt (venstre Centrum eller noget lignende), og jeg vilde aldrig kunne give f. ex. en kjøbenhavnsk Valgkreds de Garantier, der kræves for et specifikt Højrestandpunkt«; ved sidste Valg havde han dog afslaaet at stille sig mod Scharling. Efter

sin Overbevisning, som han var gammel nok til at antage rodfæstet, kunde han altsaa akceptere Vilkaaret, men der var jo ogsaa Modgrunde: om han i det hele havde Lyst og om han ikke vilde tabe Sympati ved at vælges med Venstrestemmer. Hovedspørgsmaalet maatte dog være, om han kunde gøre Nytte og om Højre skulde foretrække at faa en Venstremand valgt. Dagen efter har han talt med Krieger, der har fraraadet, og 7. s. M. bekræfter Goos at have opgivet Tanken og vil kun præcisere sit Standpunkt: Han tror ikke, at Højre vurderer Venstre tilstrækkelig som Magt og »naar jeg indrømmer, at en Nødssituation kan berettigede til at regere uden Finanslov — jeg kalder en Finanslov, der ikke er vedtaget af den lovgivende Magts sædvanlige Faktorer, ingen Finanslov — saa kan jeg dog ikke erkjende, at man i at bedømme, om der er en Nødssituation, *retligt* kan optage den Præmis: et lovligt indenfor Forfatningen tilblevet politisk Parti er umuligt til Regjeringen. Det er det gamle Forsvar for ethvert Statskoup f. Ex. det af 2. Decbr. 1851. Det viser, at dette er ingen retlig Betragtning, men at man er inde paa den moralske Berettigelse eller Kald til at »redde sit Fædreland *mod Loven*... Af disse Grunde tror jeg ikke, at de lovlig kan komme ud af den nuværende Krise uden ved en Kombination af samme Art som Betragtningen Nr. 1 (Venstres Betydning som Magtfaktor) førte mig til.« Dagen efter skriver han igen, udtaler at han hverken som Landstingsmand eller Folketingsmand vilde stemme for en saadan Finanslov, men antager, at der ikke vil være mindste Vanskelighed ved at faa Venstre til at anerkende Realitetsrigtigheden i Kriegers Foredrag i Landstinget (1. Februar). Han udtaler Tanken om et Venstreministerium og Krieger som en af de faa, der kunde forsøge dette. Goos, der i 1880 blev valgt til Folketinget i Københavns 5. Kreds, fortæller 22. Sept. 1881, at han mod Kriegers Raad har ladet sig knytte til et Blad. I 1882 forelægger han et Udkast til en Grundlovsændring til Forebyggelse af Kriser, og i 1886 skriver han, der tidligere har erklæret sig interesseret for Retsencyklopædien, temmelig modvilligt om sit Løfte om Medarbejde: »Var det ikke Tilfældet, gjorde jeg det formodentlig ikke, da det i sig selv er uden større videnskabelig Interesse, mødes med Lige-gyldighed af mange og kun faar liden Anerkjendelse, ligesom i det hele Interessen synes at have forladt de nordiske Juristmøder«. Han venter ringe Besøg paa næste norske Møde og bryder sig ikke om sin Formandsstilling. Hans Lykønskning til Kriegers 70-Aars Dag forstyrres ved den Mislyd, at et Højreblad har sagt, at Kriegers eneste Stræben var at give Venstre en Haandsrækning. Goos tager 8. Oktober 1887 Afstand derfra, men kun subjektivt set.

I 1882 fyldte Krieger 65, et rundt Aar, hvis Karakter som et saadant blev understreget ved Tilvejebringelse af det monumentale Portrætmaleri udført af Carl Bloch, der nu findes paa Frederiksborgmuseet. En værdig Senatorskikkelse er Indtrykket af ham, som han sidder i Lænestolen i hvilende og lyttende Stilling med Blikket uden Brillen rettet ubestemt fremad og de noble Ansigtstræk i Ro. Vel har den tætte Skikkelse i den folderige Frakke endnu Præget af Kraft og Myndighed, men det hvide Kransskæg, den haarfattige Isse og hele Indtrykket vil sikkert lade Tilskueren dømme ham til at have passeret Støvets Aar. Og i Virkeligheden var det vistnok saaledes, at Krieger blev tidlig gammel som en Modvægt mod sin saa tidlige Modenhed. Hos andre ialtfald har dette Forhold interesseret ham: en Seddel blandt hans Papirer fra August 1858 meddeler den Ytring af David udtalt om Algreen-Ussing: »De skal se, Ussing bliver tidlig gammel«. Det var ikke ham selv, der havde ladet sig male. Breve fra Fru Heiberg viser, at hun ikke kunde faa ham til at lade sig fotografere, hvad der dog er lettere overstaaet end at sidde for en Kunstner. Det var hans foretagsomme Ven Akademi-professoren og -Direktøren F. Meldahl, der fik Ideen (efter Brev af 4. Oktober 1881 (Kriegers Fødselsdag) i Rahbeks Breve til og fra Fru Heiberg II S. 193 har han til hende som den første fremsat denne Idé), og som sammen med J. N. Madvig 25. November 1881 havde overbragt ham en med talrige Underskrifter forsynet Opfordring til at lade sig bevæge til at sidde for en af ham valgt Kunstner, og overfor en saa vægtig Appel holdt han ikke Stand. Paa Fødselsdagen overbragtes Billedet af Madvig og Meldahl.

Den i hædrende Ord fremsatte Anmodning til Krieger var ved Rundsending blevet forsynet med Originalunderskrifter af en Kreds paa ikke mindre end 92 Mænd fra de nordiske Lande, hvortil 6 Damer yndefuldt føjede Anmodningen om at have Glæden ved at skænke Rammen. Det er en hel Falanks af Tidens fremtrædende Personligheder, man paa dette Skriftstykke ser skride frem i Rækker paa fire eller tre, i første Geled C. Andræ, C. Hall, J. N. Madvig, H. Martensen, senere f. Eks. F. Meldahl, H. Kayser, J. C. Jacobsen, N. Tuxen eller Motzfeldt, Breder, H. Aall, Birch-Reichenwald. Efter 57 danske Navne følger 35 svenske, norske, islandske og finske og endelig Damerne, der var Johanne Luise Heiberg, Fru Hammerich, Iselingen, Fru Meldahl, Frøken Brock, Fru Clementine Finne, Fru Hanne Thiis. Enhver af disse kom altsaa forudfra sine Forudsætninger at yde ham Tak for Tiden, der var gaaet, og den bragtes uden Bagtanke om Fordele derved end ikke ved Navnets Offentliggørelse, thi den meget hædrede Mand var ikke længere tillige den meget mægtige. En saa mangestemmig Hyl-

dest maatte fortrænge ethvert Indtryk, som kunde tænkes at paa- komme ham, af at være en ensom Mand. Hvad der havde forenet disse omtrent hundrede var altsaa Ønsket om at glæde Modtageren og tillige at bidrage til, at Billedet af hans Personlighed kom til at staa klart og virkningsfuldt for Eftertiden. Fra denne Side set taler hele Falanksen af Underskrivere tillige til den, der i denne Bog ad Biografiens Vej søger at tegne Billedet af Kriegers Personlighed. De henved hundrede er ligesaa mange samtidige Vidner om, hvad Krieger har været for dem og efter deres Skøn for Landet.

Og hvad er det da for Egenskaber og Handlinger, de vil pege paa? Ikke hans store Viden og Skarpsindighed, men den Maade, han havde anvendt disse Gaver paa i Retsideens Tjeneste ved at have opbygget en Livets Lære om vor konstitutionelle Statsforfatning og indenfor dens Rammer at have løst en Række store retlige Arbejdsopgaver, ved sin Iver for overalt at fremme den historiske Forstaaelse og ved sin Samhu med et ad retlige Linier fremvoksende skandinavisk Livsfællesskab, alt indrammet — og det bekræftedes særligt af Rammens Giverinder — af hans sympatiske, fordringsløse og uselviske Væsen. Biografen føler, at han har hele Falanksen med sig, naar han uden Skønmaleri og Overdrivelse har søgt at faa disse Træk frem. Han er i Sandhed sat i Stand til at føre Vidner paa sin Opfattelses Rigtighed. Og Krieger rykker ind paa Plads mellem alle sine samtidige — alle dem, der havde fulgt ham op til 1882. Næsten mere, end om der havde foreligget et Portrætalbum af alle Underskriverne, taler de paa Skriftstykket anbragte originale Navntegninger til Fantasien. De virker som det, »de Gamle« kaldte Manes, og som de forestillede sig som aandelige Væsner i Mellemting mellem levende og døde. Faktisk har jo en personlig Livsytring — Vedkendelsen og Bekræftelsen — i sin Tid faaet Udtryk i Navntegningens Skriftræk, og det er den forsvundne Livsytring, der stadig virker gennem disse, byggende Bro til Nutiden.

II

Henning Matzen var, ligesom Krieger havde været det, juridisk Professor, men han var ligesom Kollegerne Nellesmann og Goos en Mand af et yngre Slægtled og af et andet personligt Karakteranlæg. Kampen var ham ikke ukær, og Ministertaburetten syntes ham et attraaværdigt Maal. I Estrups Tid var der ingen Ledighed, i de følgende 7 Aar har hans agitatoriske Fortid antagelig været en Hindring. Sit Foraar fik han i Landstinget 22. Marts 1882, som

Krieger havde haft sit paa samme Aarstid i 1848, altsaa en Meneskealder forinden, og naar Krieger havde udmærket sig ved at forstaa Grundlovsparagrafferne og deres Efterlevelse under normale Forhold, tilfaldt det Matzen at vise Paragraffernes Brugbarhed som Kampmidler. For Kriegers Lovkyndighed blev der derimod i tilsvarende Grad ikke Brug længere, ikke indenfor det ministerielle Højre og heller ikke indenfor Venstre, hvis principielle juridiske Kritik af provisoriske Fimansloves Grundlovsmæssighed — at Ordet »vedtaget« kræver Rigsdagsvedtagelse — han ikke kunde følge, fordi Paragraffen slet ikke har haft dette Problem for Øje, og hvis politiske Midler: Lovgivnings sabotage ved den i 1881 indledede Visnepolitik, der sendte gode Regeringsforslag i Snesevis i »Begravelsesudvalg« eller aflivede dem ved Dagsordener, stred mod hans politiske Moral. For hans tilbageværende Rigsdags-tid fremstiller sig da det Spørgsmaal: kunde — og burde — han ikke sætte ind med et tredje Parti, der gik i aktiv Opposition til Estrup?

Som Indledning til Betragtningen og Vurderingen af hans Holdning i de kommende Aar vil jeg da søge at samle Billedet af ham som aktiv Politiker i de forløbne Aar.

Af Sysselsættelsen med Kriegers Liv er der for mig fremgaet Indtrykket af en Karakter modsætning mellem en optimistisk og tilidsfuld Aktivitet overfor en forsigtig Tilbageholdenhed. Det sidstnævnte Træk finder jeg paa væsentlige politiske Omraader: under Grundlovsforhandlingen viste han sin Besindighed ved at ville vente paa, at Slesvigerne som forudsat kunde komme med i Forhandlingen, overfor Tidens skarpe Modsætning mellem det ejderdanske og Helstatsstandpunktet erklærede han ikke helt at kunne slutte sig til noget af dem, og han erklærede aldrig at have villet være politisk Fører. Sin Optimisme viste han paa Londonkonferencen ved at haabe paa et Resultat gennem Krigen, og naar han paatog sig Ansvar for Aftalen om Marmorkirken. Han var i Halvtredserne ultradansk overfor Slesvigholstenerne og gav ikke Pardon til Højesteretsassessorerne efter Rigsretten. Udtalelsen om ikke at ville være Fører har særlig Interesse, motiveret som den var med, at han ikke vilde være bundet. Han skriver 24. December 1878 med Henblik paa Nellesmanns Omtale af Ørsted paa dennes Hundredaarsdag, at han ikke har haft Syn for det væsentlige, naar han ikke ser, at Ørsted som Politiker kun var Sekretær og Ordfører for de viljesstærkere »ganske som Nellesmann selv er«. Anderledes med Lovgivningsarbejderne, der ikke beherskedes af politiske Synspunkter »atter som Nellesmann nu selv«. Krieger vilde komme og gaa, som han selv fandt rigtigt. Som Vilh. Topsøe bemærker, havde han ikke om sig en fast Klan, men samlede sine Tropper for hver

Sag. Pladsen som den, der bestemmer en politisk Retning, være sig overfor Stormagter, Hertugdømmer eller i det indre indtog han aldrig og vilde det ikke, saa lidt som han gav Løfter derom. I de store Grundlovsspørgsmaal om Magtfordelingen agiterede han ikke.

Naar derfor Poul Engelstoft skriver: »Nogen stor Politiker var Krieger ikke«, kan det tiltrædes paa den Maade, at egentlig ledende Politiker i almindelig Forstand havde han overhovedet ikke været, og naar det kan tilføjes, at han heller ikke vilde være det, er der ingen Grund til at tilføje Ordet »stor«, der antyder en saadan Stræben. Jeg har derimod betegnet ham som konstitutionel Politiker, arbejdende paa Konstitutionens Udformning og Efterlevelse og for samfundsspændende ikke klassepræget Lovgivning. Der fik han sin fremskudte Plads i 4 Decenniers Udvikling, der vel nok kunde indbringe ham Betegnelsen »stor«. At han med sine Raad og »Forehold« ofte havde været aktiv indenfor den blandede Kreds af politiske Personligheder, der i Frederik VII's Tid og ogsaa senere havde at gøre med stats- eller folkeretlig betonedede Emner, er en anden Sag. Det skyldtes hans Viden og Erfaring, og det gælder Torsdagssammenkomsterne med Andræ og Hall. Derved blev han ikke ansvarlig for, at den deraf paavirkede Politik muligvis maa betegnes som «Studerekammerpolitik» (Engelstoft), og forsaavidt han paa dette Omraade har været svingende, kan det ikke lægges ham til Last, da det ikke var hans Sag at tage Bestemmelse. Paa de Omraader, hvor han havde paataget sig at bestemme, har jeg fundet ham fast og ikke ængstelig for at tage et Ansvar. Naar Engelstoft bemærker, at hans Taktik var usikker, og at han manglede praktisk Menneskekundskab og Evne til at vurdere en Situation saavel som hurtig Handlekraft, er jeg i Forlegenhed med at tage Standpunkt dertil, da jeg ærlig talt ikke er klar over, hvortil der sigtes. Jeg skimter Neergaard og Matzen bagved Bedømmelsen, forsaavidt der ikke sigtes til Tiden efter 1882, og henviser til mine Bemærkninger om Londonkonferencen, 1870, Internationale og Marmorkirken. Hvad 1864 angaar er Bedømmelsen af hans Taktik efterhaanden gunstigere, jfr. Erik Møller anf. St.

Jeg gaar over til Gennemgang af Kriegers sidste 8 Landstingsaar. Samlingen 1882—83 var storpolitisk neutral, forsaavidt som der efter Vedtagelse af en midlertidig Finanslov kom en normal Lov i Stand. Som Modstykke til en Folketingsadresse til Kongen indgaves en Adresse, der udtalte Tillid og betonedede Kongens Ret til at vælge sine Ministre; i Debatten herom deltog Krieger ikke og stemte næppe for den. Til et særligt Lovforslag om Københavns Befæstning og Søforter sagde han Stemmer ikke. Han fik Lejlighed til som

Ordfører at beskæftige sig med et Forslag om Baneanlæg ved København, der ikke gennemførtes. Sp. 78 og 80 udtalte han sig om den Fortolkning af »Stemmer ikke«, at vedkommende betragtes som deltagende i Afstemningen og tælles med. Om denne Fortolkning var blevet anvendt saa ofte, at den virkelig kunde siges at være slaaet fast, ansaa han for meget tvivlsomt. Den syntes ham saa overordentlig hasarderet, at man maatte gøre sit bedste for at der aldrig blev Spørgsmaal om at anvende den. Sp. 155 insisterede han paa Tilvejebringelse af en Industristatistik og slog paa, at der kunde anvendes privat Assistance dertil. Næste Samling var ligeledes finansielt normal; nogen midlertidig Finanslov behøvedes ikke, og et Forslag herom forkastedes. Sp. 351 fremsatte han nogle almindelige Bemærkninger om midlertidige Finanslove, der udstedes for kortere eller længere Tid i Haab om, at Arbejdet paa den egentlige Finanslov kan lykkes; hans Ord havde Karakteren af en Anbefaling. Sp. 230 anbefalede han koncessionsfri indenbys Telefonering.

Samlingen 1884—85 efter det skelsættende Opløsningsvalg til Folketinget bragte nogle Debatter, hvortil han gav Bidrag, om nye Bygninger til Malerisamling og Museer samt om Christiansborgs Genopførelse, men som Visnepolitikken lod blive uden Betydning. Nu, 10 Aar efter Ministeriets Tiltræden, var Tiden til Opgør inde. Estrups Forslag til midlertidig Finanslov gældende April ud rummede »foruden de løbende tillige de nødvendige Udgifter« efter Forslaget med de af begge Ting vedtagne Ændringer. Folketinget gik tilbage til den ældre Form »nødvendige løbende«, og da Landstinget paany antog Regeringens, erklærede Krieger Sp. 677 ikke at kunne stemme herfor, idet han frygtede en for vidtgaaende Brug af Begrebet »nødvendige«. Det endte med Lovens Forkastelse i Landstinget mod Kriegers Stemme. Et nyt Forslag fra Folketinget om en Lov med 14 Dages Gyldighed anbefalede han forgæves. Arbejdet i det om Finansloven siddende Fællesudvalg, der ikke havde naaet til Enighed, afbrødes 1. April ved Hjemsendelsen og det første Finansprovisorium af den nye, Grundloven tilsidesættende Type saa Dagens Lys, idet den foreløbige Lov rummede »de til Statsstyrelsens forsvarlige Førelse nødvendige Udgifter«, naturligvis uden Overskridelse af Posterne af Regeringens Forslag, og dette betød navnlig Anvendelse af betydelige Beløb til ekstraordinære Forsvarsforanstaltninger. Regeringen var nu inde paa det, Goos foran S. 249 kaldte at redde sit Fædreland mod Loven.

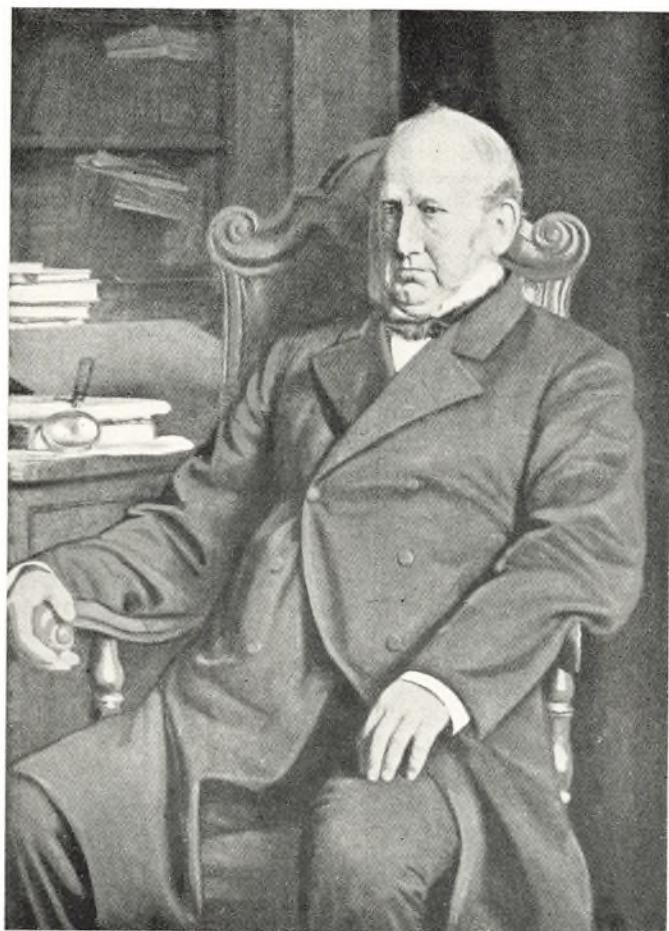
Saa kom Samlingen 1885—86. Krieger tog under den kun Ordet 26. Januar Sp. 402 om Finanslovsforslaget, idet han til Indledning beklagede, at man havde forkastet Anvendelsen af den ældre Form

for midlertidige Finanslove («nødvendige løbende Udgifter»). Efter at Finanslovsforslaget var blevet forkastet i Folketinget i Januar 1886 havde Estrup forelagt det i Landstinget. En Protest herimod som stridende mod Grundlovens Fordring om Finanslovens første Forelæggelse i Folketinget var afgivet af 14 Medlemmer. Kriegers Opfattelse gik i samme Retning. Selv om dette Forslag tænktes at gaa glat gennem begge Ting, hævdede han, kommer der ikke noget ud deraf. Det kunde kun føre til en retslig betydningsløs finansiell Samtale. Efter Modsigelse af Matzen, Rump og Goos bemærkede han Sp. 418, at det kunde være fristende for ham at udvikle Sagen nærmere. »Men efter den Maade, hvorpaa jeg har taget Sagen før, vil det let forstaas, at det kun var mig om at gjøre saa klart og kort som mulig at præcisere, hvorfor jeg ikke har villet have nogen Lod eller Del i denne Sags videre Behandling«. Han udtalte sig ikke om diverse Regeringsforslag saasom om Foranstaltninger mod Misbrug af Vaaben, Tillæg til Straffeloven og Gendarmeriloven, iøvrigt heller ikke om neutrale Emner som Vidnegodtgørelse og Erstatning for uforskyldt Varetægtsarrest. Finansloven naaede til 2. Behandling 6. Februar, men Rigsdagen hjemsendtes 8. s. M., og Provisoriet kom 1. April.

I den følgende Samling 1886—87 greb Krieger paany Lejligheden til at markere sin Afstandtagen fra Regeringen. Med Hensyn til Forslag om en overordentlig Bevilling til Landbefæstningen støttede han Sp. 366 et Ønske om Ministeriets Udtalelse om, hvad man vilde gøre, hvis det andet Ting ikke gik med, og begrundede det med, at en Afstemning i Landstinget kunde faa den Betydning, at der deri indlagdes en Anerkendelse af Sagens paatrængende Nødvendighed. Da Matzen vedblivende talte om uberettiget Insinuation og undrede sig over, at »det skarpsindige Medlem« var bleven saa uklar, ytrede han, at ved en lille Smule Tilbageblik paa, hvad der er sket i den senere Tid, vilde Matzens Blik nok blive lidt opklaret. Finanslovsforslaget forelagdes igen i Landstinget efter Forkastelse i Folketinget og gik til 2. Behandling, der afbrødes af Hjemsendelse med Provisorium 1. April. Den 30. Marts udtalte han Sp. 1670 med Hensyn til et Par Ændringsforslag, der havde Relation til provisorisk givne Love, at han for disse enkelte Punkter ikke havde Betænkelighed ved at deltage i Afstemningen. »Men idet jeg stemmer for Justitsministerens Forslag vil jeg for at forebygge Misforstaaelse udtrykkelig tilføje, at jeg ikke gjør det, fordi jeg anser mig for forpligtet dertil, jeg gjør det aldeles frivillig. Jeg kan ikke erkende, at de Hensyn, der bør tages til de regelmæssige af Kongen og Regjeringen vedtagne finansielle Love skulde skyldes foreløbige Love, som Aar ud og Aar ind forelægges i dette Thing,

uden at dette Thing gjør andet ved dem end at sende dem til et Udvalg, hvor de blive liggende. Dette har jeg anset for nødvendigt at udtale. Nogen nærmere Udvikling vil jeg ikke indlade mig paa, dels af Hensyn til Tidens Knaphed, dels fordi jeg ikke anser det for nødvendigt, idet Spørgsmaalet navnlig ved Justitsministeriets Budget i det andet Thing har faaet en udtømmende og grundig Behandling. [Herved sigtedes til C. S. Kleins Foredrag]. ... Jeg føler mig saa meget mindre opfordret til i Dag at komme ind paa disse Spørgsmaal, som jeg længe har troet og i Dag har faaet yderligere bekræftet, at der baade i Folkethinget og i Landstinget er et virkeligt Ønske om en saadan Tilnærmelse med gjensidig Hensyntagen, hvorved det bliver muligt at komme ud af de hidtilværende anormale Tilstande«. Bortset herfra udtalte han sig kun Sp. 343 om Christiansborgs Genopførelse, hvortil han følte sig forpligtet ved sin tidligere Kommission om Statens Bygninger, og han fremhævede, at man ikke ubetinget havde tænkt sig et nyt Rigsdagshus, men ogsaa Slottets Anvendelse til Rigsdagen foruden til Repræsentation og Højesteret, og Sp. 810 udtalte han sig for, at Grundlovens Adskillelse af Domstole og Forvaltning kunde praktiseres ved Ordningen af Jurisdiktionsforholdene i Københavns Amt.

Samlingen 1887—88 bragte en stor principiel Tale af Krieger, der naturligvis ikke kunde omstemme de stridende, men nok kunde have fortjent Omtale i de historiske Fremstillinger. Han anbefalede Sp. 102 et Forslag om et Straffedommerembede paa Frederiksberg, der havde den af ham ønskede Særstilling for Domstolene. Han henstillede Sp. 1566 »beskedent«, om det ikke trods det sene Tidspunkt 26. Marts kunde lykkes at faa gjort en Lov om Fiskeri færdig. Det vidstes jo, at 1. April kom Hjemsendelsen og Provisoriet. Finansloven var dette Aar oversendt fra Folketinget og gik i Fællesudvalg, men uden at Samstemning opnaaedes. Ved 1. Behandling udtalte han 3. Marts Sp. 999 følgende: »Isoleret som jeg for Tiden staar i dette Thing havde jeg ikke haft til Hensigt at tage Ordet idag, men der er faldet forskjellige Ytringer, overfor hvilke jeg dog føler mig opfordret til at tage et Forbehold. Ogsaa med Hensyn til den fremrykkede Tid skal jeg udtale mig i største Korthed. Den Statsforfatning, under hvilken vi nu lever, er saa ejendommelig, at jeg tror, det vilde blive en overordentlig vanskelig Opgave, hvis nogen vilde prøve paa at give en endog blot nogenlunde paa-lidelig Forklaring af dens forskjellige indbyrdes sammenhængende Bestanddele, og det er altsaa ikke til at undres over, at der er opstaaet forskellige Meninger med Hensyn til Fortolkningen af Grundlovens § 25 [om foreløbige Love, Provisorier] efter den An-

A. F. Krieger.

Maleri af Carl Bloch, 1882.

vendelse, denne Paragraf i de senere Aar har faaet. Det er mig ganske klart, at der ikke vil kunne vindes nogen Enighed eller Overensstemmelse mellem de forskellige Anskuelse ved en udførlig juridisk Fortolkning af den Art, som nærmest maa kaldes en Bogstavfortolkning«.

Han udvikler derefter, at hvis den foreløbige Lov ikke antages at kunne overleve en Samling [den ældre Mening], kan der spørges: kan der da ikke gives en ny Lov? og maa saa ikke Grundene for Udstedelsen stadig være tilstede, endog i forøget Grad? »Men forlader man den traditionelle Fortolkning og kommer ind paa en mere bogstavelig Fortolkning, saa er det ganske klart, at der vil være et vidt Spillerum ogsaa paa dette Punkt«. Dernæst bemærker han med Hensyn til Matzens Stilling overfor det private Initiativ [modsat Regeringens egen Udførelse af den grundlovmæssige Forelæggelse af den foreløbige Lov for den følgende Rigsdag], at naar dette Initiativ af Matzen var anset for berettiget, hvis Regeringen forsømmer at forelægge den foreløbige Lov, maa han formentlig ogsaa anerkende det, naar vedkommende Ting unnlader at fremme Loven. Han fortsætter derpaa:

»Saaledes forholder det sig vistnok med Hensyn til denne Bogstavfortolkning; dermed kan man fortsætte i en Uendelighed, uden at man kommer til nogetsomhelst sikkert Resultat. Hvorledes skulle vi da forstaa den nuværende Tilstand? Hvorledes er det blevet muligt, at man kom ind paa saa mange Fortolkninger, som i en tidligere Tid vilde have været aldeles umulige, hvad enten de nu ere rigtige eller ikke? Ja, mine Herrer, det er virkelig Umagen værd at minde om, hvorledes det umulige er blevet muligt. *Det er kun blevet muligt, fordi der fra et politisk Partis Side i en Række af Aar er blevet udvist en saa uforstandig Adfærd, at der opstod en saadan Forbitrelse, en saadan Uvilje, at man af Nødværge mod en saadan Optræden greb til de Fortolkninger, hvorom der nu tvistes*«. Man kommer ikke ud af Tilstanden ved juridiske Bogstavfortolkninger. »Og dog maa man — saa sandt vi ellers skulle kunne siges at leve under konstitutionelle Vilkaar — spørge: Er da de i § 25 opstillede Betingelser for foreløbige Loves Gyldighed aldeles betydningsløse? Maa der ikke paa Basis af den kunne danne sig en Opfattelse, som bør faa sin Betydning ved Spørgsmaalets Afgjørelse? Ja, jeg vil nu gaa saa vidt at sige, at jeg tror, at selv om der ikke havde eksisteret nogen § 25, saa vilde den Optræden, som tidligere fandt Sted fra et politisk Partis Side, have ført til, at man uden nogen Hjemmel i nogen § 25 havde sørget for at skaffe Midler til de Udgifter, som ere nødvendige til Opretholdelse af Stats-husholdningens regelmæssige Gang, hvad enten det skete ved kon-

gelig Resolution eller ved kongelig Anordning. Jeg udtaler dette ligefrem, fordi jeg tror, det er sandt«.

Men, fortsætter han, hvad hjælper Grundloven til, naar en Bogstavfortolkning ikke fører til noget Resultat? Hvor skal Grænsen findes?

»Jeg kan kun derpaa svare i al Korthed. Der maa udvikle sig en ny Praksis, hvorigennem den naturlige konstitutionelle Retsfølelse, som kræver Grundlovens Forskel mellem almindelige Love og foreløbige Love opretholdt, fyldestgøres. Der kan ikke uden ny Grundlovsbestemmelse opstilles nogen almindelig Regel, som kan overføres umiddelbart paa de enkelte Tilfælde; men det kommer an paa det almindelige Udgangspunkt«.

Der maatte foregaa en Tilnærmelse, og det enkelte Ting maatte ikke foretage Skridt, der forøger det abnorme. Fra dette Synspunkt pegede han paa »det Punkt i Landstingets Stilling, som efter min Mening Aar for Aar bliver betænkeligere, det er den Maade, hvorpaa det lader de foreløbige Love, som forelægges det, [de foreløbige Love til Forebyggelse af Uro] ligge uden at føre dem frem, saaledes at de kunne komme over i Folkethinget«. At dette paa lignende Maade lod den forelagte foreløbige Finanslov henligge, kunde der ikke søges noget Forsvar i. »Det er for mig et stort Spørgsmaal, om det, der kan vindes derved, ikke er mange Gange mindre end det, der tabes, og om der ikke vilde være vundet for den konservative Sag, for Landstinget og for Regjeringen Mere, om disse foreløbige Love istedetfor at ligge hengjemte, kom over til Folketinget, selv om de der bleve forkastede. Det er et stort Spørgsmaal, om ikke alle Parter vilde staa sig langt bedre derved, end ved den Maade, som nu sker, at dække over det Hele«.

Han sluttede: »Har jeg Ret i den Opfattelse, at denne Behandling af foreløbige Love, som er forelagt for Tinget, bliver farligere og farligere Aar for Aar, at denne Behandling er stridende imod enhver rimelig Fortolkning af Grundloven, saa kan jeg ikke lade være med at spørge: *Har man da virkelig i Sinde ogsaa i Aar at lade disse Lovforslag ligge uden at lade dem komme frem?* Jeg vilde anse det for sørgeligt, om man gjorde det«.

Denne Tale kan betragtes som Kriegers parlamentariske Svanesang, selvom han i den følgende Samling 1888—89 endnu udtalte sig om et Par neutrale Emner. Sp. 1049 talte han som Ordfører om et Forslag om Eftertryksbeskyttelse mod Dramatiseringer og ytrede bl. a., at man burde se bort fra, at det andet Ting maaske vilde kombinere det med et Forslag om Teatrene. Da Forslaget var retfærdigt, maatte man med Glæde gribe Lejligheden til at fremme det. Sp. 1222 anbefalede han et Forslag om Teaterdrift i Køben-

havn. Nationalteatrets Lykke og Velfærd var dog ikke sikret derved. Baade paa den ene og paa den anden Maade hørte dertil Personer; han ønskede Revision af Regulativet om Forfatternes Honorar. I Samlingen 1889—90 tog han ikke Ordet. 73 Aar gammel søgte han paa Valgdagen 30. September 1890 ikke Valg for en ny 8 Aars Periode, han var sikkert mæt af Dage i Rigsdagsbygningen. Som Rigsretsmedlem havde han ved Tingets Valg 11. Februar 1887 mistet sit Sæde, som Viceformand afgik han 1884.

Hvad Gennemgangen af hans afsluttende Landstingsaar viser, er uimodsigeligt, at Krieger, som han selv havde sagt, stod isoleret i Tinget. Han havde været førende, da det drejede sig om at fastslaa den statsretlige Stilling overfor Venstrepartiets Ministeraspirationer. Efter 1882 drejede det sig derimod om at tage Standpunkt mod Regeringen. Det havde han gjort, klart og tydeligt men heller ikke mere. Lige saa klart som han i sin Ministertid 2. Maj og 17. Oktober 1873 havde tilbagevist Folketingets parlamentariske Ministerkrav, og som han 1. Februar 1877 havde trukket Linier op for den loyale Brug af Bevillingsretten, lige saa tydeligt havde han paa Forfatningens Vegne taget Afstand fra at bruge den foreløbige Finanslovs Form til at afholde betydelige Udgifter, som man i Forvejen vidste ikke kunde opnaa Vedtagelse i Folketinget, og fra at ophæve Forskellen mellem almindelige og foreløbige Love ved at omgaa Grundlovskravet om de sidstes Forelæggelse til Godkendelse. Men man kan ikke sige, at han udfoldede en agiterende Virksomhed for disse Anskuelse, han udfordrede ikke Nellesmann, Matzen, Goos eller Rump til Talerdueller i Tinget endsige udenfor. Specielle Udtalelser mod de provisoriske Finanslovs vide Udgiftsrammer var det overflødigt for ham at komme med, men den stærke offentlige Fremdragen 3. Marts 1888 af den anvendte Praksis overfor de andre foreløbige Love var et meget positivt Skridt. Og naar han i 1885—86 i Strid med Landstingsformand C. Liebe, der ikke havde haft Betænkeligheder, hævdede, at Forelæggelsen i Landstinget af den i Folketinget forkastede Lov var en juridisk Nullitet, viste han, at han ikke gav Afkald paa noget af sin statsretlige Overbevisning. Men han talte ikke som en Venstremand, han betonede med Eftertryk Venstrepartiets uforstandige Optræden og Modforanstaltningernes Karakter af Nødværge. Derfor undgik han den ophidsende Ordkamp, der iøvrigt fra den anden Side kunde forudses at ville forme sig som Tale om Nødret, overfor hvilket logiske Argumenter er temmelig virkningsløse. Det er meget tvivlsomt, om han, som C. St. A. Bille udvikler i Brickas Leksikon, kunde have bevaret en Del Tilslutning ved mindre Tilbageholdenhed, men derom var det ham næppe overmaade meget

om at gøre. Medens hans Bestræbelse i Halvfjerdserne havde været at vise Venstre tilbage, maatte den i Firserne være at forsonse. Det var til Bestræbelser i denne Retning, der var i Gang, at han i sin Tale af 30. Marts 1887 hentydede, og Tiden arbejdede jo for disse Bestræbelser, selv om Krieger ikke oplevede det politiske Forlig af 1894. Den Optimisme, som Bille erklærer aldrig forlod ham, kom forsaavidt til at slaa til.

Jeg ser da ikke rettere end, at disse Aar bekræftede og forstærkede det tidligere Billede af ham som Parlamentariker. Han lod sig ikke som Flertallet rive med af Indignation over Venstres »Kraftpræstationer«, dets Visnepolitik overfor det Lovgivningsarbejde, der var ham dyrebart, og dets Afvisning af Forsvarets Udvikling. Han aabnede ikke for Ventilen »Nødretstilstand for Staten«, der for andre Jurister skød Grundloven i Baggrunden, saa at Bestræbelserne for alligevel at opfylde dens Bogstav havde sin egentlige Mission i det negative at berøve Oppositionen populære Angrebsvaaben. Billes Ord paa dette Sted, at han trængte til at bæres af en gunstig Stemning og blev ængstelig, naar den svigtede ham, finder jeg derfor ikke træffende, men Bille hørte i senere Tid til Modstanderne. Hvis Krieger i 1880 var gaaet tilbage til Højesteret med Opgivelse af Landstinget, vilde han ikke have faaet Lejlighed til at aflægge dette Vidnesbyrd om, hvad der boede i ham af juridisk Besindighed og Kærlighed til Grundloven, naar han blev paa sin Post og gjorde, hvad han som Enkeltmand kunde gøre, klart, roligt og myndigt at nedlægge Indsigelse mod Ministeriets Regereri. Det har i denne Forbindelse Interesse at se, at Oppositionens Presse, Politiken og Social-Demokraten, paa hans 70 Aars Dag anerkendte denne Indsats og ikke forlangte noget »Murbrækker«-Arbejde af ham.

At Krieger gerne deltog i Forligsbestræbelser, viste han i 1882 og 1885 ved at tage mod Bistand i saa Henseende af A. D. Jørgensen (Tillæg til A. D. J.s Breve, Danske Magazin 7. R. 5. B. (1950)). Det fremhæves førstnævnte Sted, at han var ukendt med Grundtvigianismen, Højskolen og dertil hørende folkelige Bevægelser, hvad Jørgensen søgte at afhjælpe, og denne Klassesondring, der hørte til Tiden, var uden Tvivl uheldig for Forstaaelsen, men jo gensidig. Hans Opfattelse af Grundtvig var ifølge Dagb. for 3. Nov. 1875, at han umiskendelig »gik tilbage efter den ulykkelige mangeløse Opdagelse«. Om Forsøget i 1885 havde haft Chancer, hvis der under Kriegers Ægide i et Fællesudvalg var opnaaet Enighed, er et aabent Spørgsmaal, ligeledes om dette havde rokket Ministeriet; at Krieger principielt ikke vilde danne nyt Ministerium, var derimod vistnok sikkert. Den politiske Situation i 1885 opfattede A. D.

Jørgensen, sidste Sted S. 24, saaledes, at det bedste vilde være Optagelse af Bondestandens Repræsentanter i Regeringen, men det næstbedste, at Regeringen tog Magten og udrettede det fornødne for Folket om end ikke ved Folket (hvormed ogsaa menes »det statscoupagtige militærbudget«). Det var Kriegers Egenskab af statsretlig Jurist, der afholdt ham fra at gaa denne Vej.

Modsætningen mellem Højre og Venstre paa dette Tidspunkt kunde minde om Modsætningen i Frederik VII's Tid mellem Helstatsmænd og Ejerdanske, idet det førstnævnte Parti vilde idealisere Staten, det sidste Folket. Men, som vi ved, havde Krieger aldrig kunnet slutte sig til et enkelt af de sidstnævnte to, og det gik paa samme Maade med de førstnævnte. Mellemlandpunkter under stærke Brydninger møder Kulde fra begge Sider i Samtiden, og denne kan bæres i Tillid til Eftertidens Dom. Denne vil heller ikke svigte Krieger.

Kommissionshvervenes Tid var nu forbi, og der var kun Bestyrelshvervet i Thorvaldsens Museum og den Letterstedtske Stiftelse. Der var endnu adskilligt at gøre med Fuldførelsen af Retsencyklopædien, og den skandinaviske Brevveksling stod i fuldt Flor. Naar norske og svenske Jurister kom til Byen, var Villaen i Rosenvænget et sikkert Hjemsted for dem. Hvad danske Jurister angaar, bidrog den politiske Spaltning naturligvis til at indsnævre Kredsen, men af yngre Professorer havde han Forbindelse med J. H. Deuntzer, der ikke havde akcepteret Højre-Ideologien. I 1901 tilfaldt det denne yngre Kollega at føre Venstre som Sejrherr frem til Taburetterne. En nær Meningsfælle bevarede han i Højesterets-assessor, senere Overpræsident C. S. Klein, med hvem han iøvrigt var Dus. Han førte sine Dagbøger, men hvor længe efter 1880 han fortsatte dermed, vides ikke, da han senere har tilintetgjort det. Hvad han paa denne Maade havde samlet, følte han Trang til at nyttiggøre og for sit eget Vedkommende genopleve, og dette dobbelte Formaal realiserede han med Hjælp af A. D. Jørgensen, der som Historiker kunde optage Traditionen fra hans Optegnelser, Breve og mundtlige Udtalelser. I dennes Redegørelse S. 154 hedder det herom: »Krieger følte sig bestandig mere ensom; i rigsdagen var hans indflydelse brudt, flere dødsfald og hans tantes tiltagende alder og svaghed bidrog til at indskrænke den kreds, han omgikkes. Des mere satte han pris på mig, der blev ham tro og på så mange måder delte hans sympatier. Fra 1884 begyndte han at give mig sine dagbøger til gennemsyn og derpå til oplæsning, idet han lovede mig dem efter sin død. Mangt og meget blev her atter drøftet, særlig Londonkonferencen; til hvilken han nu gav mig sine breve og op-

tegnelser. Dette stod på i flere år, derpå gik vi over til hans brevsamlinger; dem nåede vi aldrig til ende med. Det var mærkelige aftener i det stille hus i Rosenvænget; Krieger gik for det meste frem og tilbage i det store høje værelse, der var opfyldt af bøger på alle vægge og borde; jeg sad ved lampen og læste, ofte med nogen besvær, hans lille fine skrift. Jævnlig afbrød han læsningen for at standse foran mig til en forklaring af et eller andet i det læste; ofte blev denne afbrydelse til en hel aftens samtale«.

Det var A. D. Jørgensen, der fik ordnet den anselige Hædersbevisning, der bragtes Krieger paa Halvfjerdsdaarsdagen 4. Oktober 1887 i Form af Værket Smaaskrifter tilegnede A. F. Krieger af nordiske Forfattere, 407 Sider (Gyldendal). Forfatterne var 12 i Tallet, 7 danske, 3 norske, 2 svenske, hvis Afhandlinger af juridisk, historisk, retshistorisk og personalhistorisk Art — som det hed i Forordet — repræsenterede den Kreds af Interesser og Ideer, der saa tidlig havde fængslet ham og talt ham blandt sine ypperste Ordførere, og som han gennem den lange Aarrække i gode og onde Dage havde vist en saa sjælden Troskab. Det var altsaa en Forfatterhyldest, der bragtes ham ikke som den fremragende Forfatter, men begrundet ved hans »Opmuntring og Tilskyndelse, personlige Paavirkning og aldrig svigtende Nidkærhed for alt, hvad der i nogen Retning maatte kunne tjene til nordisk Videnskabs og nordisk Aandslivs Fremme«, og den fremførtes paa egne som paa mangfoldige andre baade nulevende og afdøde Kaldsfællers Vegne. Til denne personlige Virksomhed kunde iøvrigt være føjet hans rundelige Boggaver i Aarenes Løb saasom til Bogsamlinger i Christiania, Reykjavik og Aalborg, og ogsaa A. D. Jørgensen havde modtaget meget. Dette Værk bragte da indenfor sit Omraade en lignende Dokumentation for Kriegers Betydning som Kulturpersonlighed, som Overbringelsen af Portrætmaleriet fem Aar forinden havde bragt; af dette Billede indeholdt Bogen en Gengivelse.

Blandt de danske Forfattere var der en kvindelig, Johanne Luise Heiberg, der her offentliggjorde et Brudstykke paa 29 Sider af Et Liv genoplevet i Erindringen omhandlende Aarene 1836—38. Bladet Politikens Anmeldelse, der mentes at skyldes Teaterkritikeren Arthur Aumont, men i Virkeligheden var af Edvard Brandes, var meget interesseret og forventningsfuld med Hensyn til det fuldstændige Værk, men da det kom, var Stemningen mindre venlig. Edv. Holm havde et Bidrag fra Christian VI's Tid, J. L. Ussing skrev om gammel græsk Lovgivning, A. D. Jørgensen havde to Foredrag om Sønderjylland og C. St. A. Bille sluttede Bogen med Omtale af Grundloven af 5. Juni 1849 og dens Ordfører; endelig skrev fra dansk Side Harald Westergaard om Mathematiken i National-

økonomiens Tjeneste og Deuntzer retshistorisk om civil Arrest. De norske Bidrag var af Aschehoug om de for Danmark og Norge fælles Regeringskollegier fra 1660—1814, af Yngvar Nielsen om Kristian Frederik og Konventionen til Moss 14. Aug. 1814 og af M. Birkeland om det norske Postvæsen i dets Oprindelse og første Begyndelse. De svenske var af G. K. Hamilton om Statsverksamhetens stegring och det representativa styrelsesättet og Oscar Alin om svenska Konungens rätt i fråga om nedsättning af tullbevillningsafgifter enligt 1809 års Regeringsform. Naar alle disse Bidrag uden Tvivl hvert for sig gik ind under Kriegers Kundskabs- og Interesse-kreds, kunde det dog vistnok siges, at to af dem tillige havde appelleret til noget mere personligt hos ham. Det vil have talt til hans Følelse, at Fru Heiberg vovede sig frem med et Brudstykke af Erindringerne, og at hun for at glæde ham havde skudt de Betænkeligheder til Side, som han kendte saa godt. A. D. Jørgensens Foredrag, der havde været holdt for Studenter i 1883 og 1886, drejede sig om den danske Regerings Politik overfor Slesvig i Frederik VII's Tid og om Sønderjyllands Plads i vor historiske Udvikling. Han havde levet saa stærkt med i disse Forhold, at han maatte være spændt og lydhør, naar der kastedes nyt Lys over dem, og det skete her uden Skarphed overfor det nationalliberale, ialtfald ikke Krieger personlig. Det sidste meget alvorlige Foredrag mandede ud i en Appel til nationalt Sammenhold, Enighed i det væsentlige og Berigelsen ved at søge nordisk Fællesskab, Synsmaader der netop var hans. Denne Overensstemmelse var naturligvis af Betydning, naar han havde bestemt sig til at gøre A. D. Jørgensen, hvem han formentlig fra først af havde faaet Interesse for som fordreven Slesviger, til sin litterære Arving.

Nogle faa Dage før Fødselsdagen fik Krieger Storkorset og den norske St. Olafsorden; i 1885 var han gjort til Medlem af Kungl. Vetenskaps-Societeten i Uppsala.

Endnu paa et af de nordiske Juristmøder, nemlig det 4. i Stockholm i 1884, gav Krieger Møde og tog Ordet. N. Lassen havde forberedt en Drøftelse af Begrænsninger i Vindikationsretten med Hensyn til rørlige Ting til Fordel for godtroende Erhververe, og i hans Fraværelse forelagdes Emnet af H. Øllgaard, der som han var stemt for visse Begrænsninger. Det vedtoges at ønske en Revision af Reglerne med Tilstræben af Overensstemmelse. Professor Winroth indledede dernæst Emnet »Finnes anledning att udbyta enmandsdomstolarne i första instans mot kollegiala domstolar?« Fra dansk Side taltes af Deuntzer, og derefter tog Krieger Ordet for en kort Udalelse, der viste hans Interesse for Sagen. Gennem Referatet fornemmer man hans elegante Værdighed overfor dette skandina-

viske Forum: »Herr Præsident! Da den danske Mand, som fortrinsvis fremfor alle os Andre vilde være kaldet til at udtale sig, naar det gjælder et proces-legislatorisk Spørgsmaal, da Justitsminister Nellemann — quem honoris causa nomino — i denne Forsamling antager jeg ikke, at Latin kan vække nogen Forargelse — desværre ved en samtidig midlertidig Varetagelse af Indenrigsministeriet har været nødsaget til at udeblive fra dette Møde — beder jeg om med et Par Ord at maatte slutte mig til, hvad der i det Væsentlige er udtalt af Professorerne Deuntzer og Getz.« Han berørte den faktisk vide Brug af Kollegialsystemet i København ved Hof- og Stadsretten og Kriminal- og Politiretten og udtalte Ønskeligheden af, at Lovforslag fra det ene af Landene drøftedes i de andre. For sit Vedkommende havde han gjort Skridt i denne Retning under Proceskommissionen. Om Myndighedsreglerne og Afændring deri var Genoptagelse af en Debat fra forrige Juristmøde og indledes af Deuntzer. Om ersättning till oskyldigt häktade och dömda, der derpaa drøftedes, var forsaauidt ogsaa en Genganger, som N. F. Schlegel paa 3. Juristmøde havde anmeldt Emnet. Borgmester Rump anbefalede Tanken. Det samme var endelig Tilfældet med Emnet På hvilka grunder bör en för Danmark, Norge och Sverige gemensam konnossementslagstiftning byggas? Aagesen havde fremført det i 1878. Nu talte fra dansk Side Matzen. Om Juristmødernes Betydning for Lovgivningen er tidligere talt; en dansk Lov om Varetægtserstatning m. v. kom 5. April 1888. Der var indtegnet 810 Medlemmer, af danske, norske og finske mødte kun godt Halvdelen.

Paa de to følgende Juristmøder, der endnu faldt i Kriegers Levetid, indfandt han sig ikke, formentlig paa Grund af Upasselighed. Den varme Tid, hvori Møderne faldt, og som i Christiania (1887) kunde være overvældende, var ham altid besværlig. Vi saa S. 249, at Goos ventede sig ringe Tilslutning til dette Møde. Den var dog meget hæderlig: 242 danske, hvoraf 94 tilstede, 171 svenske (62) 8 finske og 273 norske; den danske Deltagelse var ialtfald som forrige Gang. Det 8. Juristmøde holdtes først i 1896. Paa 6. Møde var Emnerne Forholdet mellem Selskabskreditorer og Interessenters Kreditorer i navngivet Selskab (Torp), om Grundbøgernes offentlige Troværdighed, Arbejdgiveres Ansvar for Arbejderne paadragne Legemsskader og Ægtefællers Arveret; cand. jur. V. Bentzon og Deuntzer gav Bidrag. 7. Juristmøde i København 1890, hvor Højesteretsadvokat Liebe var Formand, havde følgende Emner: om kortere Præskriptionsfrister for Fordringer, om Vidneafhøring ved Dommer eller Parter, Retsvirkningen af civile udenlandske Domme, Kreditorers Ret til Erstatning for Tab ved tvun-

gen Betaling før Tiden, betingede Straffedomme, Afgørelse af Myndighedsspørgsmaal i internationale Forhold samt Spekulationsforretninger, altsaa et meget alsidigt Program. Af Danske optraadte Kriminalretsassessor Thomsen, Deuntzer, Goos, Højesteretssagfører Otto Liebe og cand. jur. Ulf Hansen. Af 778 indtegnede (betalende) Medlemmer havde 410 givet Møde, deriblandt fra Danmark 250.

Ved Begyndelsen af det fjerde Kvartal af 1890 gik Krieger da ind i sine sidste 3 Aar, hvori han var frigiort for Statsforretninger. Hans Alder var 73 Aar. Af de Politikere, han Livet igennem havde staaet nær, levede endnu Andræ, men efter Hustruens Sygdom i 1892 var Selskabeligheden ophørt; Hall og Monrad var derimod døde som Madvig og Martensen var det. Medens Forholdet til de yngre Politikere i Firserne ikke havde kunnet bringe Krieger nogen Fornyse, havde han kunnet søge og finde en saadan hos sine nordiske Forbindelser gennem det litterære Fællesarbejde og til Dels Juristmøderne. Eksempel paa en værdifuld Forbindelse fra disse senere Aar giver en Brevveksling fra 1886 med den svenske Professor J. F. Ivar Afzelius, en Mand, der var 30 Aar yngre end Krieger, men minder om ham ved sin nære Forbindelse med det praktiske Retsliv og konservativ Politik. Den handler for en stor Del om nordisk Sælgivning og om svensk Politik. Om danske Forhold skriver Afzelius 4. Marts 1888: »Hvad Danmark angår har man ju vant sig at icke vänta något nytt af parlamentariske företeelser; nog hade jag hoppats att det nu skulle vare utsigt till något bättre, men Estrups uttalande i Landstinget synes antyda, att alt skall bli som förr. Men hur länge?« 8. Februar 1889 skrives: »Retsencyklopædien är för mig ett i många henseender sympatisk företag, ej mindst därför, att der stundom beredes mig glädjen att få mottaga några rader från Herr Geheimeetatrådets hand.« Den gamle i 1848 indledede Forbindelse med den norske Professor Aschehoug, en Mand af lignende Alsidighed, var blevet fortsat og var her forbundet med Redaktionen af Encyklopædien, hvori Aschehoug skrev om nordisk Statsret, for dansk Rets Vedkommende ofte sekunderet af Krieger. De to aldrende Jurister har et fortroligt Forhold, idet de udveksler Erfaringer. Aschehoug skriver saaledes 27. Dec. 1888, at han vilde ønske, at Bernhard Getz ikke havde givet

sig af med at koncipere Love: »Jeg mindes ikke, at nogen Jurist i den moderne Tid har vundet nogen Anseelse paa Lovmageri. Efter 10 Aars Forløb ere jo de Love, som ere modtagne med størst Bifald, gjerne fundne saa fulde af Brøst, at man kan forundre sig over Forfatternes Kortsynethed.« I en lille Opsats »A. F. Krieger og Norge« har jeg samlet Trækkene om hans Forhold til Norge og Nordmænd. Det var en lykkelig Side ved Forholdet til Fru Heiberg, at hun baade ved sin frugtbare Forbindelse med den unge norske Digtergeneration, ved Tanken om Heibergslægtens norske Oprindelse og rent turistmæssig ligesom han kunde hente Berigelse deroppe fra. Hun naaede i November Alderen 78 Aar. Ofte i sin 30-aarige Enkestand havde hun været syg og angrebet; i Slutningen af dette Aar, 21. December, bukkede hun under for en generel Svækkelse. Krieger blev ramt i Hjertet, som da Slesvig mistedes, og han havde nu ikke de samme Kræfter; det var kendeligt for hans Omgivelser, at han, der Aaret før havde mistet sin 92-aarige Tante Benedikte og var blevet helt ene paa Paarørende i sit Hus, nu faldt stærkt af. Hans stærke Selvbeherskelse holdt ham oppe i det ydre, og da han Dagen efter kom til Meldahls til den vante Frokost, talte han roligt om Dødsfaldet som en Befrielse.

Brevvekslingen med Fru Heiberg og dens Oplysninger om deres Samværen er tidligere gennemgaaet. Her skal omtales Kriegers Deltagelse i hendes litterære Produktion, der bestod i Bogen om Thomasine Gyllembourg og P. A. Heiberg, udkommen 16. November 1882, sidstnævntes Fødselsdag, og hendes Selvbiografi Et Liv gennemlevet i Erindringen, der udkom i Aarene efter hendes Død. Hertil kom de i »Museum« 1890 trykte Breve fra J. L. Heiberg under Rejse i Sverig 1812. Den første Bog var bygget over en Brevveksling, som J. L. Heiberg havde ladet urørt, men som hun først efter hans Død blev bekendt med. Andræ, der havde kendt Fru G., støttede Tanken om en Udgivelse i bearbejdet Stand, og under Opholdet i Sandefjord i 1880 blev Bogen som omtalt i Brevvekslingen med Krieger skrevet. Betænkeligheder, der deltes af Andræ, ved at omtale det intime Forhold, der var opstaaet efter Landsforvisningen — men før Skilsmissen — blev ved Paavirkning af Skolebestyrer Adam Hauch, en Søn af Digteren, med Støtte af Krieger overvundne. Om Hauch eller Krieger besørgede Udgivelsen, ses ikke, men den var en overordentlig gunstig Begyndelse paa et Forfatterskab, da Bogen i kort Tid kom i 3 store Oplag.

Efterat Krieger som tidligere meddelt i Juni 1861 havde gennemlæst Manuskriptet til Erindringerne indtil 1842, var dette Afsnit i 1876 blevet læst af Martensen, i 1880 af Andræ og i 1885 af Hauch.

Afsnittet til 1849, da Heiberg blev Teaterdirektør, blev skrevet i Efteraaret 1864 til Foraaret 1867 og derefter læst af Krieger. I Tilslutning dertil skrev hun Afhandlingen om Skuespilkunsten, som Krieger kort efter læste for Martensen; Andræ og Hauch saa Afsnittet sammen med det forrige. Paa Afsnittet om Heibergs Direktorat i Aarene 1849—56 arbejdede Fruen fra Foraaret 1869 med Omredaktioner til 1878, og det 4. Afsnit til 1882 udarbejdedes i 1877 til 1882. Udarbejdelsen havde da strakt sig over en lang Aarrække, og skønt Forfatterinden var fast besluttet paa at gøre Værket færdigt særlig om sin Mands Direktørtid, havde det sin Betydning, at Krieger stadig var der med sine Formaninger til at arbejde paa det og tillige, at han var den varme Beundrer af det skrevne. At det en Gang skulde udgives, stod fast, men hun kunde ikke tænke sig at lade det ske i sit levende Live. Herom modtog hun forskellige Raad, men ved Slutningen af 1886 var hendes Mening herom antaget af Kredsen. Dog ingen Regel uden Undtagelse: som nævnt blev der i Festskriftet til Krieger som halvfjerdsaarig i 1887 offentliggjort en lille Prøve af Værket, og det Bifald, denne vakte, opmuntrede til en fuldstændig Udgivelse uden Afkortninger, saaledes som A. D. Jørgensen først havde tænkt sig. Der var nemlig sket dette, at A. D. Jørgensen, der gennem Krieger i 1878 var indført hos Fru Heiberg som Lærer for Adoptivdøtrene, var blevet Hjælperen for Fru Heiberg og Krieger i det ikke ringe Arbejde med at bringe Manuskriptet i trykfærdig Stand, og han afløste i denne Henseende Hauch, der efter Gennemlæsningen ikke havde kunnet bevare sin stærke Forhaandsinteresse. I det Brev, hvori Hauch redegjorde herfor, Et Liv, 4. Udg. IV S. 37, siger han: »Alt-saa: netop fordi jeg kjender Fru Heiberg som den geniale Kunstnerinde, som den kloge, fine Iagttager, som den livfulde, humoristiske Fremstiller, netop derfor kan Biografien ikke tilfredsstille mig. Den Fru Heiberg, man der lærte at kjende, forekommer mig et blegere, udvisket Billede af den, jeg har kjendt«. At det trykte Ord overfor en med Forfatterinden ubekendt Læser skulde kunne genskabe det Indtryk, hendes mundtlige med Stemme og Mimik støttede anekdotiske Fortælling kunde give endsige genskabe det individuelle Indtryk af hende fra Scenen, synes nu en besynderlig Forventning, og det maa paaskønnes, at hendes nærmeste Tillidsmand Krieger ikke har set Værket fra dette Synspunkt. Efter Læseverdenens senere Dom var Bogen skrevet saaledes, at Fantasien sattes i Bevægelse, og dens Billede var hverken blegt eller udvisket.

Gennemgangen af Manuskriptet beslaglagde for A. D. Jørgensen 2 ugentlige Aftener i Vintermaanederne af 1888, og han har i sin Redegørelse S. 156 f. skildret disse Aftener i Fruens Bolig i Gothers-

gade: »Her sad vi da ved lampens stærkt dæmpede lys, Krieger i dyb skygge, fru Heiberg ved siden af mig i en lænestol eller, når hun følte sig mindre vel, på en chaiselongue. Disse aftener havde noget usigelig fortryllende og tillige noget usigelig vemodigt ved sig. Læsningen blev selvfølgelig jævnlig afbrudt af samtaler og forhandlinger, og disse kunde blive meget livlige. Krieger sad oftest med lukkede øjne og armene overkors, i en vuggende bevægelse, eller han stjal sig til at gå lydløst frem og tilbage over det tykke tæppe, for pludselig at fremkomme med en bemærkning eller en indvending imod mine bemærkninger . . .« Historikeren havde faaet den misundelsesværdige Rolle at blive indført i den æstetiske Glanstid af en af dens Hovedpersoner, sekunderet af en hengiven Tilskuer, denne Tid der næsten kun levede i de to gamle Menneskers Erindring, som snart vilde slukkes. Skønt Teatret og dets Verden ikke var A. D. Jørgensens Omraade, følte han sig fængslet af Forfatterindens levende Fortælling og Argumentation. Ligesom Hauch var han naturligvis klar over den ejendommelige Omdannelse, der vilde foregaa, naar et nyt Læserpublikum gennem Bogen skulde modtage et Billede af den Kulturskat, der var blevet tilvirket af det ældre Slægtled. Som Historiker havde han en rummeligere Forstaaelse af denne Nødvendighed og saa Værdien for Publikum ved den fornyede Oplevelse. Forfatterinden og hendes nærmeste Tillidsmand var ikke i Tvivl om Værdien af det, hendes Værk vilde bringe, de vilde have det frem og havde ikke skyet Møjen dermed.

Ved Fru Heibergs Død kom Tiden til Offentliggørelsen, og A. D. Jørgensen maatte overfor Arvingerne fuldstændiggøre sit Arbejde med Manuskriptet ved at overtage Stillingen som Udgiver. Bogen kom i 4 Bind i Aarene 1891—92. Gennemgangen af Manuskriptet maatte gentages og mere eller mindre af det Arbejde udføres, hvis samlede Omfang ses af 4. Udgaves »Varianter«, hvilket skete under Raadførsel med Krieger. Herom er der Udtalelser i A. D. Jørgensens Breve S. 272, 295 f., 299, 301 f., 308, 314—18, Udtalelser ved hvis Vurdering der sikkert i ikke ringe Grad maa ses hen til, at A. D. Jørgensens Sindsstemning var paavirket af, at han i disse to Aar var kommen ud i et meget betydeligt Arbejde ikke blot med dette Gennemsyn med tilhørende Konferencer og Korrekturlæsningen, men navnlig ogsaa med det Defensorat for den afdøde Forfatterindes Redelighed, som han ansaa sig forpligtet til at paatage sig. Som han skriver, maatte han hertil gennemse over 1000 Breve fra hendes Haand. Det kom frem som Tillæg til Bindene, Avisindlæg og en særskilt Pjece. Uden Betydning var det heller ikke, at det først efterhaanden viste sig, at hele dette Arbejde ikke — saaledes som Arbejdet i Fru Heibergs levende Live naturligvis

havde været — skulde være aldeles vederlagsfrit, idet Forlaget opfattede Forholdet saaledes, at det honorerede Tillægene, ialt 143 Sider. Han var med andre Ord træt og irriteret ikke mindst paa det litterære Publikum. Om Krieger falder hans Ord snart dybt sympatisk forstaaende, snart som om han havde glemt dette og ikke kunde finde nogen Undskyldning for Frygtagtigheden og — antager jeg — Kriegers Lede ved at skulle op i Diskussioner om Fru Heibergs Redelighed. Krieger er, skriver han, »ved Fru H.s død bleven en meget gammel mand; hans forsigtighed er udartet til sygelig ængstelighed og han er næsten menneskesky«. Naar han først havde anset Enkeltheder for højst farlige, kunde han dog bagefter indrømme, at Ængstelsen ikke var blevet til Virkelighed. Krieger, hedder det 29. December 1892, er »helt faldet sammen efter fru Heibergs død; han er nu en nedbøjet olding, uden trang til selskab, uden personlighed kunde jeg fristes til at sige. Han er svag i en uforståelig grad, frygter ligesom at gøres solidarisk med fru H. og har i det hele ligesom tabt al holdning... Det er ogsaa kun alderens svaghed og den tidlig udviklede mands tidlige affældighed, der ligger bagved; dersom en virkelig interesse meldte sig, vilde han tilvisse ikke svigte, — men hvor sørgeligt saaledes at overleve sig selv! Hans hjerte kunde have bristet, da hun blev lagt i graven; thi siden har han ikke været sig selv«. De skarpe Udtalelser findes i Dagbogen for 4. Januar 1893 (D. Mag. 7. R. 5. B.), og da jeg har Ansvaret for Offentliggørelsen af denne, undlader jeg ikke at tage Afstand fra den baade af den allerede anførte Grund, og fordi det, der anføres, slet ikke synes mig at hjemle dem. Der tales om Aabenbaring af »et livs svaghed i sin grelleste form« og om »usandhed og fejghed; hvad der er hans senere års hæder, fornægter han uden at rødme«. Først er det fortalt, at Datteren Fru Sarah Suenson havde foreholdt Krieger, at han ikke havde ladet høre fra sig overfor A. D. J. efter Udgivelsen af 3. og 4. Bind, hvortil han henviste til en mundtlig Tak »i Forbigaaende« og sagde, at man skulde være forsigtig med at skrive. En skriftlig Tak kunde vel have været naturlig, men iøvrigt var det ikke for Krieger men for Fru Heiberg og Arvingerne, A. D. Jørgensen arbejdede, og i Redegørelsen kalder han sig ogsaa hendes Sekretær. Den anden Episode er, at han ved Afsløringen paa det kgl. Teater af Fru Heibergs Statue 22. November 1892 paa Advokat Liebes Spørgsmaal, om 3. og 4. Del snart kom ud, erklærede, at han intet vidste og var udenfor det hele. Men Svaret var rigtigt! Det var Udgiveren, der havde med Forlaget at gøre. Her maa jeg mene, at det ikke er stakkels Krieger, men Dagbogsforfatteren, der skal undskyldes, nemlig med det foran anførte.

I det sidste af de oven citerede Breve omtales den mere almindelige Polemik mod Hall som Politiker, der udviklede sig af Bogens Kritik af ham som Teaterminister i Heibergs Tid. Krieger, siges der, var ikke glad ved Forfatterindens Skildring af Hall, og de havde flere Gange talt om dette vanskelige Punkt, hvor Udgiveren i alt væsentligt holdt med hende. Her hedder det: »Krieger var dog i denne debat ubetinget den underlegne, da livets almindelige forhold lå udenfor hans opfattelse«. I Karakteristikken foran S. 224 er brugt en lignende Vending, og her skulde der da være et Slags Eksempel derpaa. Jeg tilstaar, at det forekommer mig meget dunkelt. S. 110 er anført hans overfor Hall kritiske Dagbogsnotits, da Fruen i 1857 søgte Afsked. Teaterentusiasten Krieger manglede i hvert Fald ikke Interesse for Ægteparret Heibergs Vanskeligheder, og at han i sin Velmagt ikke beundrede Halls Politik, viser Dagbøgerne. De Meldahlske Optegnelser gaar ud paa, at han faldt af efter Udgivelsen af Fru Heibergs Bog, idet Kritikken holdt ham i Aande og navnlig Rosen oplivede ham, men saa tabte han Lysten til at have Ansvar for noget eller træffe Bestemmelser. Med Onsdagsfrokosterne fortsatte han dog til det sidste, og der, hedder det, 6. Bd. S. 114, var han den gamle hyggelige Ven; et Afbud 11. Januar 1893 paa Grund af den stærke Kulde var det sidste skriftlige fra ham.

Med Fru Heibergs Døtre, der var bosiddende i Hovedstaden, bevarede han ogsaa Forbindelsen. Den ældste, Sarah, som havde været gift med Læge A. Suenson, der døde 1888, blev umiddelbart før Kriegers Død gift med Proprietær N. A. C. Kaas. Medens Lelia forblev ugift, var den yngste Anna gift med Rentier Regnar Westenholz, en Søn af Politikeren Godsejer R. Westenholz. Døtrenes Omgangskreds var dog, saa vidt vides, ikke rigtig paa Linie med hans Tilbøjelighed. Sin Brevveksling med Venner mod Nord og Øst havde han ikke afbrudt.

Om hans Endeligt haves Oplysninger i Brev fra A. D. Jørgensen til M. Birkeland, Udg. S. 334, og i de Meldahlske Optegnelser, anf. St. I Brevet siges det, at Livet var begyndt at blive ham en Pine: »Den dementia senilis, som havde vist sig i enkelte retninger alt for lang tid siden, tog efterhånden til og pinte ham vistnok selv«. Jeg vil formode, at det er Brist i den før saa stærke Hukommelse og momentan intellektuel Svækkelse, der sigtes til ved det latinske Udtryk. Brevet viser, at der ikke var Tale om nogen almindelig Svækkelse af Aandsevnerne. A. D. Jørgensen havde en 8 Dage før hans Død bragt ham sin nyudkomne Bog Fortællinger af Nordens Historie, »der interesserede ham meget og blev læst

for ham de tilbagestående dage«. Om Nordens Historie talte han et Par Dage før Døden med Meldahl, og han var da meget livlig. Om Dødsfaldet, der indtraf 27. September 1893, siges videre i Brevet, at det skyldes et indeklemt Brok, der om Natten havde voldet svære Opkastninger, men han havde ikke tilkaldt Hjælp. Om Morgen fortæller i Optegnelserne, at Bekendte blev enige med Lægen om, at han maatte paa Hospitalet. Han stod op og klædte sig helt paa. Fru Westenholz kom for at fortælle om Søsterens Bryllup. »Ja, jeg skal paa Hospitalet,« sagde han kort, Ansigtet var stivnet, men han klagede ikke. I Vognen til Hospitalet, hvor Regnar Westenholz var med, havde han udstridt.

Jordfæstelsen, der kom til at falde paa den Dag, da han vilde være fyldt 76 Aar, foregik fra Vor Frue Kirke til Holmens Kirkegaard, og Slotspræst lic. theol. S. A. Poulsen talte. Der vistes den Afdøde megen officiel Ære, saaledes fuldtalligt Møde af Højesterets Assessorer med Justitiarius Buch og af Universitetets Rektor Matzen med Dekanerne. I Landstinget havde Formanden Advokat Liebe talt varme Ord om hans Evner og hans Idealitet. Om Nekrologerne kun dette, at naar Berlingske Tidende ved Siden af meget positivt nævnede to Ting som Mangler: at »han var noget for hildet i constitutionelle Theorier og Doctriner og noget for bange for Ansaret«, saa er dette Højrepartiets Bedømmelse (før det politiske Forlig) ikke et Vidnesbyrd fra Samtiden om hans Karakteranlæg. Ja, han havde ikke kunnet akceptere Provisoriernes Statsret, og for dette Ansvar veg han tilbage!

Krieger havde 4. Marts 1890 oprettet Testamente og indsat Overpræsident C. S. Klein og Højesteretsassgfører Carl Winther som Eksekutorer. Københavns Universitet stod som Universitets-sukcessor. Der var Bestemmelser om Udlevering af nogle Breve og Legater til de Heibergske Adoptivdøtre, til Konsul Jens Thiis' 3 Døtre 9.000 Kr. og »min flaarige Forelæserinde Fru Louise Lyngø« 1000 Kr. Over sine Bøger havde han disponeret saaledes, at der kunde udtages efter Ønske af Universitetsbiblioteket, A. D. Jørgensen og det islandske Bibliotek. Min Far udøvede denne Ret ogsaa til Fordel for mig, den Gang i mine første Studieaar, og jeg kom i Besiddelse af Værker som Reskriptsamling, Højesterets-tidende og Tidsskriftet, der først inspirerede juridisk Andagt, senere gennem mange Aar kunde udnyttes efter deres Indhold. Dagbøgerne var overgivne min Far ved en særskilt Skrivelse. Arvingen modtog som Værge for »det Finneske Legat«, opkaldt saaledes efter Moderens Pigenavn, en Kapital paa c. 125.000 Kr. til Studiet af og Kendskabet til nordisk Ret navnlig dansk, norsk og svensk Ret i deres systematiske Udvikling og indbyrdes Sammenhæng; Adgan-

gen var ikke begrænset efter Nationalitet eller Eksamen og omfatter ogsaa Arbejder, der belyser Retsvæsenet i dets sociale og historiske Sammenhæng. Foruden til litterære Arbejder kan Midlerne anvendes til Rejsestipendier eller til Afholdelse af Forelæsninger. Disse Bestemmelser er præget af Opretterens alsidige Syn. Om Midlernes Anvendelse i Aarenes Løb indeholdes Oplysninger i Københavns Universitets Aarbøger fra 1896, og et Blik paa disse Meddelelser overbevises om den betydelige Hjælp, der gennem dette Legat er ydet og fremdeles vil blive ydet til videnskabelig Kulturs Fremme her i Landet.

Det kan være af Interesse at søge Oplysning om, hvad Bøgerne betød for Krieger, og paa hvilke Felter af Litteraturen hans Interesser gjorde sig gældende. Hans efterladte Bogsamling faldt ikke sammen med, hvad der i det hele i Aarenes Løb havde staaet i hans Reoler. Meget havde han lejlighedsvis givet bort, f. Eks. til A. D. Jørgensen en Mængde Skrifter til Oplysning om slesvigske Forhold. Naar der i hans Papirer findes en Tak fra det norske Universitet for Bladet Dannevirkes Aargange i 1838—63 (1869), fra Stiftsbiblioteket i Aalborg for Napoleons Breve (1870) og fra Stiftsbiblioteket i Reykjavik for flere hundrede Bind (1881), er det antagelig kun Eksempler. Oversigten leveres her med Benyttelse af Boghandler Lynges Vurderingsforretning i Boet, der opgaar til en Sum af 8558 Kr. 80 Øre, betydelig mere end Auktionen indbragte; herved spillede det en Rolle, at Universitetsbiblioteket og A. D. Jørgensen samt det islandske Bibliotek havde faaet Tilladelse til at tage ud af Bøgerne efter deres Ønsker. Jeg anvender den af Lynges brugte Klassificering, og det ved hver Gruppe angivne Tal betyder Antallet af Værker, der ikke udelukker, at mindre Tryksager er lagt sammen som Pakker, men det betyder altsaa ikke Bind. Ikke blot komplette Samlinger af Rigsdags- og andre Forhandlinger, men lange Tidsskriftrækker og Forfatteres samlede Værker spillede en dominerende Rolle. Værkerne var herefter følgende: Romerret og almindelig Retslære 15, dansk Retsvidenskab 282, norsk do. 118, svensk do. 212, andre Landes do. 261, Statsøkonomi, Socialpolitik og Politik 217, almindelig Historie 37, Danmarks Historie 297, dansk (norsk) Personalhistorie 234, Danmarks Topografi og Statistik 171, Slesvig og Holstens Historie og Topografi 53, Islands Historie og Topografi, Sprog, Litteratur 112, Norges Historie og Topografi 92, Sveriges Historie, Topografi og Statistik 198, de øvrige Landes Historie og Topografi 184, Sprogvidenskab 76, Æstetik og Litteraturhistorie samt periodiske Skrifter 290, Teologi og Filosofi 174, Kunst, Pædagogik og Militærvidenskab 94, Billeder, Kort, Billedværker etc.

17. I det retsvidenskabelige Stof ligger en Hovedvægt paa det offentligtretlige og det historiske, i det udenlandske er det tyske overvejende, men der er dog ogsaa megen fransk og engelsk Faglitteratur og nogen italiensk. Afsnittet Sprogvidenskab er væsentlig nordisk, derunder Hjælpemidler til Læsning af Islandsk. Negativt kan siges, at der ikke er megen Retsfilosofi og med Hensyn til almindelig Filosofi intet af de egentlige Filosofer, heller ikke de danske og kun lidet om dem. Det er Teologien, der dominerer i vedkommende Afsnit, og der er det atter det kirkehistoriske; J. P. Mynster og H. Martensen er dog fyldigt repræsenteret, S. Kierkegaard tildels ogsaa. Om Naturvidenskab eller Opfindelser, Botanik eller Zoologi findes der intet. I Afsnittet Æstetik bemærkes adskilt litteraturhistorisk Stof, deriblandt to Afhandlinger af G. Brandes. De skønlitterære Forfattere tilhører mest den ældre Tid som Holberg, Heiberg, Hertz, Paludan-Müller og Ploug. Af skandinaviske er der fyldigt Bjørnson, Ibsen, Wergeland og Welhaven, Atterbom, Geijer, Runeberg og Tegnér, af Verdenslitteraturen Shakespeare, Byron og Molière samt Dante, endelig meget fyldigt Oversættelser af klassiske græske Værker.

Skal der opstilles Formodninger om en Mands Læsning støttet paa, hvad han har staaende i sine Hylde, er det naturligvis nærmest kun det, han selv har anskaffet, der kan komme i Betragtning. Krieger fik sikkert tilsendt mangan en Bog, f. Eks. fra yngre Jurister, som han ikke ofrede megen Opmærksomhed, og hvor han, som Andræs Sønner skal have ymtet om, indskrænkede sig til at læse Fortalen. Ligeledes kan han uden at have anskaffet en Bog have læst den med Interesse, f. Eks. Skønlitteratur, som han kan have laant i Athenæum eller andetsteds. Alligevel skulde jeg tro, at Grundtrækkene i denne Gennemgang positivt og negativt væsentlig rammer det, som Krieger ofrede Interesse som Læser. Hovedsynspunktet maa ikke tabes af Syne, at hans Bibliotek var et Arbejdsbibliotek. Han behøvede og han brugte og han var velhavende nok til at kunne anskaffe sig disse mange Værker til sin Orientering ved alle de praktiske Opgaver, han kom i Berøring med, og for at være paa Højden med teoretiske juridiske og historiske Arbejder, som han skulde tage Stilling til.

De ofte omtalte Dagbøger og adskillige Brevskaber blev et Par Dage efter Dødsfaldet af Eksekutorerne overgivet til A. D. Jørgensen, der afgav de sidste til Rigsarkivet og tog Bøgerne i Bevaring. Om dem fandtes der nemlig et Brev til ham af 9. Februar 1891, hvori de overlodes ham af Krieger som Paaskønnelse af det »Offer«, han havde bragt denne med Gennemlæsningen, men med den

»Bøn«, at han vilde sørge for deres Tilintetgørelse, naar han faldt fra. Han kunde benytte dem, men advaredes mod at stole paa Indholdet uden Bekræftelse fra anden Side, idet der ved Nedskrivningen ikke havde været Tanke paa Offentliggørelse i den oprindelige Form. Hvor meget af Indholdet A. D. Jørgensen forinden havde gennemgaaet med Krieger, er ikke bestemt oplyst; jeg kunde tænke mig, at de har standset ved 1864, da A. D. Jørgensens Studier ikke skulde gaa videre. Om han har læst i dem, medens de indtil hans Død i 1897 stod i Bogskabet i vor Dagligstue, vides ikke heller. Den Tanke, han havde gjort sig om dem, og hvori jeg spillede en Rolle, havde han vistnok antydet, men fuld Besked fik hans Efterladte først ved at læse hans Optegnelse af 18. Oktober 1893. Denne indeholdt ikke det af Krieger ønskede Paabud til os om en Tilintetgørelse, men en Fortolkning af Brevet af 1891 og en Plan for, hvorledes en Offentliggørelse af Dele af Dagbøgerne vilde være at foretage enten efter en passende Tids Forløb, f. Eks. om 10 Aar af ham selv eller af hans Arvinger ventelig mig eller ved en af os antaget Udgiver, men Bøgerne maatte under ingen Omstændigheder udleveres til offentlig Afbenyttelse, ingen Afskrift af det ved Udgivelsen forbigaaede maatte bevares, og naar Udgivelsen var afsluttet under betryggende Sammenligning med Originalerne, skulde disse tilintetgøres. Fortolkningen af Kriegers Ord gaar ud paa, at han ikke kan antages at have villet indskrænke Brugen til A. D. Jørgensen personlig og at have udført det store Arbejde uden et bestemt Hensyn til Historien; af den Omstændighed, at han efter sit Brev udskar et Antal Blade, som A. D. Jørgensen havde læst, sluttes ogsaa, at der var tænkt paa en senere Benyttelse for *Offentligheden*, ligesaa naar det hedder, at der ikke ved Nedskrivningen var tænkt derpaa. Jeg kan ikke nægte, at en Offentliggørelse ved A. D. Jørgensen, efterat denne personlig havde udnyttet Dagbøgerne, ikke synes at kunne rimes med Ordene. Det kan den dog, naar det bemærkes, at disse ikke sætter et Vilkaar eller giver et Paalæg, men retter en Bøn altsaa en Henstilling, der overlader Afgørelsen til Modtageren, hvis han synes, at Giverens Ord ikke bør række saa langt som de lyder. Og naar, som A. D. Jørgensen vilde, Stoffet blev sigtet og rensat, saa at det kun omfattede »personlige erfaringer og meninger, desuden tildels efterretninger på 2. eller fjernere hånd, hvor de har betydning og ikke har en for andre unødig sårende bråd«, forekommer det mig, at man maatte kunne regne med, at Krieger selv vilde have følt sig tilfredsstillet. End mere maatte dette gælde, da A. D. Jørgensen faldt fra uden at have faaet udnyttet Materialet længere end til 1852, hvorved Historien helt vilde gaa glip af Dagbøgernes senere Oplysninger.

Det gik saaledes efter flere Aars usikker Venten, at den energiske senere Professor Aage Friis sammen med sin Ven Historikeren P. Munch fik en Offentliggørelse paa Carlsbergfondets Bekostning sat i Gang, saaledes at A. D. Jørgensens Datter Fru Elise Koppel traadte ind som Medudgiver og udførte den vanskelige Afskrivning. Familien forbeholdt sig at kontrollere det opstillede Krav til Stofets Sigtning, der i første Omgang skulde foretages af mig ved Gennemsyn af Korrekturene. Herom oprettedes en Kontrakt af April 1911 indeholdende Diskretionsforpligtelser og Bestemmelse om Børgernes senere Tilintetgørelse. Aarene gik, i 1920 kom 1. Bind med et Forord indeholdende de anførte Data, og i 1925 forelaa 7. og sidste Bind, men Noter og Oplysninger, hvorom Kontrakten stillede Krav, var ikke udarbejdet. Desuden behøvedes en reviderende Tekstgennemgang. Disse Arbejder magtede de to Historikere ikke, og det gik langsomt med at faa dem udført af egnede Kræfter. Der lavedes Person- og Sagregister og forskellige Oversigter, hvorpaa Revision og Noter udførtes af Professor, Dr. phil. C. O. Bøggild-Andersen og Arkivar C. Rise Hansen, der staaer som Udgivere af Bind VIII i to Halvbind (1943). Tilintetgørelsen, der altsaa havde været udsat, blev saa udført, idet Bøgerne, der var indkommet til Rigsarkivet, derfra bragtes til Christiansborgs Varmeanlæg.

Det er forstaaeligt, men alligevel ikke træffende, naar en Anmelder af Bd. VIII i Historisk Tidskr. 11. R. 1. B. S. 553 betegner »Kriegers og A. D. Jørgensens Bestemmelse om Tilintetgørelse af de originale Dagbøger« som »absurd«. Tanken var jo, at der var Ting i dem, der af Diskretionshensyn absolut ikke maatte frem; Krieger har ogsaa været besjælet af Frygt for at have opnoteret Ting, der ikke kunde staa for en historisk Prøvelse. Ingen af de to har vel haft noget klart Overblik over, i hvor stort Omfang disse Betragtninger var anvendelige. Eftertiden staaer anderledes. Kun i to Tilfælde forlangte Familien Ting tilbageholdt; hertil kan Tiden — en Menneskealder efter Kriegers Udtalelse — have bidraget, ligesom hans senere foretagne Beskæring kan have haft Betydning. Hvis det antages, at der ikke i Dagbøgerne har været ladet Ting tilbage, der af Diskretionshensyn ikke foresloges trykt og altsaa ikke kom i Korrektur, og Erklæringer herom kunde afgives af de fire Historikere, vilde jeg for min Del have gaaet ind for at regne med Bortfald af Grundlaget for Bestemmelsen om Tilintetgørelse. Dette bragtes imidlertid ikke paa Bane. Beklages overfor Historikerne nærmest Professor Friis maa det, at to Bind af Udseende som Dagbøgerne men indeholdende Optegnelser af Krieger om nordisk Historie i det 18. Aarhundrede kom til at dele Skæbne med Dagbøgerne, som de formentlig allerede hos Krieger har staaet ved

Siden af, og som de derefter havde fulgt først til Opbevaring hos A. D. Jørgensen og derpaa i Depot i Rigsarkivet. Her blev man ved Revisionen opmærksom paa deres Beskaffenhed, men det gled ud at faa fastslaaet, at disse to Historiebøger vel ikke skulde behandles som Dagbøger. Arvingerne, der naturligvis efter A. D. Jørgensens Skrivelse af 18. Oktober 1893 ikke ønskede dette, blev ikke gjort opmærksom paa deres Eksistens. Denne er berørt i Fortalen pag. XIII til Bd. VIII, der indeholder den magre Oplysning, at Optegnelserne ikke »besidder selvstændig Kildeværdi«. Dette kan tjene til Trøst for den almindelige Historiker, men Biografen maa beklage Tabet. Det vilde have været interessant at erfare, hvornaar Forfatteren havde beskæftiget sig med dette Arbejde og ud fra hvilke Synspunkter. Det er vel sandsynligt, at det har præsenteret sig som en stor skematisk Opstilling uden detailleret Udarbejdelse, man har vanskeligt ved at forestille sig Krieger give sig hen til en saadan Opgave, men interessant havde det under alle Omstændigheder været.

Efter Indholdet af Kriegers Brev af 9. Februar 1891 kan man vistnok gaa ud fra, at han, hvis han ikke havde følt sig forpligtet overfor A. D. Jørgensen, i sine sidste Aars forsagte og nedtrykte Sindsstemning selv vilde have sørget for, at Dagbøgerne var gaaet al Kødets Gang, saa at A. D. Jørgensen er den, der har sikret deres Overleven af deres Forfatter, ligesom han ved sin Fortolkning sikrede deres Overleven af ham selv. Kriegers Holdning i denne Sag er et Tegn mere paa, at han ikke tragtede efter Æren, her som Dagbogsforfatter i stor Stil. Den har han imidlertid posthumt erhvervet.

Det omfattende Person- og Sagregister præsenterer Læseren for en ganske overvældende Stofmængde, og endda kunde Levnedsløbet inden 1848 og efter 1880 have føjet meget til. Jeg har ikke forsøgt at faa det mest mulige ud af dette Stof med, men at tegne det paalidelige Billede af Biografiens Genstand, og Læseren vil have bemærket, at Fremstillingen ikke har søgt paa ét Sted at give hele Billedet men efterhaanden at belyse dets forskellige Sider. I denne Henseende har jeg ogsaa paa flere Steder gjort Brug af almindelige Steder i Dagbøgerne. Om dem kunde endnu være et og andet at sige som Bidrag til hans Karakteristik. Hvis Udgivelsen ikke havde bortskaaret, hvad der kendtes andetsteds fra, vilde det positive Indtryk af hans Livsholdning nok have været fyldigere. Man vilde have set ham notere, hvad der ydedes paa Samfundets forskellige Omraader, ligesom han noterede alt, hvad der kom frem særlig paa de historiske Videnskabers. I samme Ret-

ning peger de næppe særlig værdifulde men fra denne Side set interessante Lister over fremragende Mænd indenfor Perioder af 10 Aar, II S. 6 og VII S. 158. Han holdt Mandtal over alle gode Kræfter. Men han udbreder sig ikke over de gode Præstationer, og ved Dødsfaldene former han ikke Nekrologer, naar han noterer dem. Dette gælder overfor Mænd som F. Gram, Orla Lehmann og B. Dunker, der var hans meget gode Venner, og er ikke Udslag af Kulde, men af den følelsesmæssige Tilbageholdenhed, han en Gang gjorde opmærksom paa hos sig selv, se S. 59. Derimod kan han nok ved et Dødsfald give Luft for en historisk Bedømmelse, saaledes naar han om Frederik VII skriver: »Vel maa han kaldes den »Lykkelige«« og om A. S. Ørsted 1. Maj 1860 ved Dødsfaldet: »Hvor megen Mildhed man end monne ville vise ved den politiske Bedømmelse, kan man dog ikke lade være at komme tilbage til disse trende Kjendsgjerninger

1) Ørsted blev Statsminister a) i samme Maaned, som Prindsen af Augustenborg blev Statholder b) efter Landgreven af Hessen og H. A. Criminil Udenrigsminister.

2) Ørsted var Statsminister, da Criminil fik Kongen til at afgive sin berygtede Erklæring af $\frac{7}{9}$ 1846 til Frankfurt.

3) Ørsted i Forening med Moltke fik Fornydelse af Forbindelsen mellem Slesvig og Holsten ind i Resk. 28. Jan. 1848.

a. $\frac{30}{3}$ 1842. b. d. 26. Marts 1842. c. Efter O. Moltkes og Krabbes Afgang. $\frac{4}{4}$ Joseph Criminil C[ancelli] Præsident $\frac{30}{3}$ Dankw. Directeur [i Udenrigsministeriet].«

Interessant er det her, at det ikke er Ørsted som helstetlig Topfigur, han angriber, men hans svigtende Varetagelse af Danskheden i Slesvig, hvilket iøvrigt synes noget sat paa Spidsen, se A. D. Jørgensen i Dnmks. Riges Historie VI S. 301 og 391.

I det hele har vel den kritiske Tendens været stærk hos Dagbøgernes Forfatter, naar han gjorde Partiers og Personers Regnskab op og indførte sine kortfattede Observationer. Han var en stræng Moralist paa de danske Interessers Vegne og saa ikke gennem Fingre med noget, der lignede Rænkespil eller Varetagelse af personlige Interesser. Man skimter bag Bladene hans alvorlige ofte bekymrede Miner og hans jævnlige »Forehold« til Vennerne, men ikke den golde Ræsonnør. Til Tonen i hans Kreds hørte Brugen af Øgenavne, der ogsaa kommer frem i Breve, og Krieger yndede Brug af Dyrenavne som Nilhesten, Frø, Spidsmusen, i Reglen harmløst. Naar han II S. 270 betegner Kabinetsssekretær J. T. Trap som »en ægte Rottenatur«, er det skarpere i Tonen. Det var begrundet i Traps Skiften Parti, der oftere omtales, og Traps Erindringer viser, at Antipatien var gensidig. Bevidstheden om Tilstedeværel-

sen af saadanne Udtalelser kan have bidraget til at gøre Krieger utryk ved Tanken om Bøgernes offentlige Tilgængelighed; ved Udgivelsen satte man sig ud derover. Man vil ikke kunne anke over, at han ved Omtalen af Modpartierne, Bondevennerne og Venstre, betjente sig af de nedsættende Udtryk, som Partipressen desværre ikke holdt sig for god til, »Transtøvler« o. l., og som Andræ benyttede sig af overfor Kongen ved Talen om at lade dem danne Ministerium. At han gennemgaaende ikke fandt deres Ledere egnet dertil, er en anden Sag.

Beklagelsesvis findes der Eksempel paa, at Krieger saa at sige er blevet faldet i Ryggen af Forfattere paa Grundlag af deres skødesløse Læsning af Dagbøgerne. Da Monrad i December 1863 dannede Ministerium, havde han den 29. gentagne Forhandlinger med Krieger, nemlig Kl. 8, Kl. 12, Kl. 4 og Kl. 5. Første Gang spurgte han, om Krieger vilde være Indenrigsminister og fik Nej, anden Gang akcepterede denne »betingelsesvis« at blive *Direktør* i Udenrigsministeriet med Referat til Kongen, tredje Gang meddeles det, at Quaade er udset til Udenrigsminister, hvorved Krieger med Glæde atter betragter sig som fri, fjerde Gang ønsker Monrad at faa ham til Udenrigsminister og faar Nej. Med Citat af Dagbøgerne skrev Erik Skram i 1925, Sønderjyske Aarbøger, 2. R. II S. 45, at Krieger i Almindelighed nærrede Bitterhed mod Monrad og specielt for Forbigaaelse til Udenrigsminister i 1863, og dette gentages hos S. Hauge: Studier over D. G. M. (1944) samt hos P. Stavnstrup, S. 197, og P. Lauritsen S. 358 i deres Monradbiografier (1948 og 1950) med forskellige Tilsætninger. Hvad angaar den almindelige Bitterhed, kan der naturligvis henvises til adskillige kritiske Bemærkninger i Dagbøgerne, grundede paa Monrads uskoledede og uregelmæssige Optræden. Men der findes ogsaa uforbeholdne Udtalelser om hans »storslaaede Natur« og store Begavelse. Totalindtrykket er i disse Tilfælde snarest Forundring og Beklagelse, og det vil være forgæves Arbejde at søge at faa Monrad gjort til en Helgenskikkelse i dansk Politik.

Trods Kriegers ringe Lyst til at lade sig portrættere finder vi lykkeligvis hans noble og udtryksfulde Ansigtstræk fastholdt i nogle gode Billeder. Som det kunde ventes, er Alvoren det fremherskende baade i Ungdomsbilledet med det stærkt intellektuelle Præg og i de ældre Billeder, der afspejler Ro og Eftertanke. Fotografiet fra 1870erne synes særlig at give Udtryk for det rastløse og impulsive, der ogsaa fandtes hos ham. Fra de samme Aar er gengivet et Billede af Fru Heiberg.

Et Hovedstadsblad, der repræsenterede den politiske Opposition, og som derfor skulde synes at maatte nære Sympati for den

dermed sammenfaldende Linie i Kriegers seneste Optræden, gjorde sig ved Omtalen af den pompøse Jordefærd øjensynlig Umage for at fremhæve, hvor ganske glemt den Afdøde nu — med Rette — var hos det almindelige Publikum. Fra denne Side forlangte man nemlig især Kampresultater. Og Regeringspressen kunde med al Agtelse for de sjældne Evner ligesaa lidt hylde hans Standpunkt, der tilskreves manglende Mod og Handlekraft, en Begrundelse der lettedes ved, at han bekvemt kunde gøres ansvarlig for, at Krigens Udfald var blevet saa ulykkeligt som sket. De to døgnpolitiske Retninger havde forsaavidt fundet hinanden, og Fordomme derfra synes i de snart forløbne to Menneskealdre stadig at have øvet deres Indflydelse. Til Enkeltheder skal jeg ikke vende tilbage, men det maa staa fast, at skal hans Navn overgives til Glemselen, maa det samme overhovedet ske med de første fire Tiaar af vor Historie siden Folkestyrets Gennembrud, at han blandt dem, der blev ledende ved dette Gennembrud, ikke i Evne eller Vilje stod tilbage tildels overgik andre, og at han dér, hvor han stillede sig Opgaver i Statens eller Samfundets Tjeneste, udrettede det fremragende til Løsningen. Den nationalliberale Kulturstrømning med dens Stræben efter Borgerfrihed og med dens slesvigske og skandinaviske Vidsyn har ikke haft nogen bedre Repræsentant end Andreas Frederik Krieger.

INDHOLDSFORTEGNELSE

Indledning (5—8).

Barndoms- og Ungdomsaar. Uddannelse. 1817—43.

Afstamning (9—10) — Bosættelse i København (10) — Skolen (11) — Student m. v. (11) — Prisopgave (12—15) — Volontær i Kancelliet og Protokolsekretær i Stænderne (16) — Disputats (17—22) — Videnskabeligt Standpunkt, Lærere (23) — Udenlandsrejse og Kancellist (23—24) — Personlig Udvikling, Studenterforeningen, Studentersamfundet, Lyceum (24—29) — Breve fra Rejsen (29—30).

Universitetslærer 1844—55.

Løbebane, Kolleger, Virksomhed (31—33) — Privatretsgrundlaget (33—34) — Privatretskollegium (34—35) — I Kommission om ny Straffelov (36) — Lærebøger i slesvigsk Privatret (36—38) — Antislesvigholstenske Fragmenter (38—42) — I Stænderne og i Københavns Borgerrepræsentation (42—46) — Indledning om politisk Virksomhed (46) — Januarreskriptet, Afhandling og Kasinomøde (47—48) — Valgt til Rigsforsamlingen (48—49) — Forslaget om Grundlovsbehandlings Udsættelse (49—52) — Virksomhed i Udvalg og som Ordfører, Dagbøger (52—66) — Folketingsmand 1849—52 (66—70) — Notabel i Flensborg (70—72) — Kundg. 28. Januar 1852 (72—73) — Landets Politik til Fællesforfatningen af 1855 (73—74) — Personlige Forhold. I Studenterforeningen. Studentermødet 1845 (74—76) — Studenterbegivenheder (76) — Foreningsliv (76—77) — Karakteristik (77—79) — Brevveksling (79—84) — Skandinav og Slesviger (84).

Departementschef og Minister 1855—60.

Oversigt (86) — Ministeriet for Slesvig, Sprogsagen (86—87) — Fællesforfatningen (88—89) — Andræ, Hall og Krieger (89—91) — Krieger som Departementschef (91—92) — Indenrigsminister i Andræs Ministerium (93) — Konstitutionel Politiker (94—96) — Tidshistorisk Ramme ^{18/10} 1856—Den tyske Konflikt 1858 (102—03) — Glimt fra Dagbøgerne (103—04) — ^{2/12} 1859 (96—97) — Lovgivningsarbejder (97—102) — I Rigsraadet (102) — Den tyske Konflikt 1858 (102—03) — Glimt fra Dagbøgerne (103—04) — Ministeriets Afgang (104—05) — Afsluttende om det politiske, Assessor i Højesteret (105—08) — Anden Virksomhed, Orlogsværftkommissionen (108—10) — Forbindelse med Ægteparret Heiberg (110—13) — Brevveksling (113—15).

Assessor i Højesteret 1860—70.

Indtræden og Funktion (116—21) — Straffesagen mod Carl St. A. Bille (121—24) — Dagbogføringen i Almindelighed (124—26) — Almindelig Historie 1861—64 (126—27) — Dagbøgerne (127—28) — I Rigsraadet (129—30) — Skandinavisk Politik (131) — Rigsdagen (131—33) — Londonkonferencen (133—43) — Almindelig Historie 1864—70 (143—46) — I Rigsraad og Lands-ting (146—58) — Dagbøgerne (158—59) — Forsvarskommissionen (160—61) — Teaterkommissionen (161—63) — Proceskommissionen (163—68) — Ud-givervirksomhed (168) — Anonym Forfattervirksomhed (168—73) — Stu-denterforeningen, Flytning, Dødsfald i Familien m. m. (173—74) — Fru Hei-berg og hendes Breve (174—80) — Breve til Dunker (180—86) — Andre Breve (186—87).

Minister 1870—74.

Ministeriets Dannelse (188) — Holdningen under den fransk-tyske Krig (188—92) — Samlingen 1870—71 (192—94) — Samlingen 1871—72 (194—96) — Internationale (196—98) — Overgang til Finansministeriet (198) — Sam-lingen 1872—73 (198—201) — Samlingen 1873—74 (201—07) — Afgang og Vurdering af Ministergerning (207) — Salget af Marmorkirken (208—09) — Ordner og Titel (209) — Personlig Optræden (209—11) — Proceskommissio-nen (211—13) — Thorvaldsens Museum (213) — Det nordiske Juristmøde (213—15) — Krieger privat (216) — F. Meldahl (216—18) — Fru Heiberg (218—20) — Anden Brevveksling (220—21).

Landstingsmand 1874—90.

I. Karakteristik (222—25) — I Landstinget indtil Samlingen 1881—82 (225—33) — Sagen om Marmorkirken (233—35) — Proceskommissionens Af-slutning (235—36) — Juristmøder (236—40) — Nordisk Retsencyklopædi (240—42) — Letterstedtske Stiftelse (242) — A. S. Ørstedes Hundredaars-dag (242—43) — Professorkonkurrence (243) — Jernbanekommissionen (243) — Kommissionen om offentlige Bygninger (244—45) — Omgangskreds (245—46) — Fru Heiberg (246—47) — Brevveksling (247—49) — Portrætmalet (250—51).

II. Indledende om Krieger som Politiker (251—53) — I Landstinget 1882—90 (253—59) — Afsluttende om ham som Politiker (259—61) — Kriegers Syssel med sit Arkiv m. v. (261—62) — Festskriftet til Halvfjerdsdaarsdagen (262—63) — Juristmøderne (263—65).

De sidste Aar 1890—93.

Kriegers Forbindelser (266) — Fru Heibergs Død (267) — Udgivelse af hendes Erindringer (267—71) — Fru Heibergs Døtre (271) — Sidste Dage (271—72) — Jordfæstelse, Boopgørelse, det Finneske Legat (272—73) — Bog-samling (273—74) — Dagbøgerne (274—79) — Billeder, Eftermæle (279—80).

NAVNE OG EMNER

- Aagaard, J. G. V. (1811—57), Prokurator, 104
- Aagesen, A. (1826—79), Prof., 168, 237 f., 240, 243
- Aall, H. J. C. (1806—94), n. Politiker, 83, 250
- Aall, J. (1773—1844), n. Jernværks-ejer, 10
- Adams, C. F. (1807—86), am. Gesandt, 140
- Afzelius, F. G. (1812—96), sv. Prof., 238
- Afzelius, J. F. I. (1848—1921), sv. Prof., 266
- Albert Edward (1841—1910), e. Konge, 126
- Alberti, C. C. (1814—90), ORProk., M.F., 194
- Alexandra (1844—1925), e. Dronning, 126
- Algreen-Ussing, T. (1797—1872), Generalprok., 17, 23, 28, 37, 44, 51, 250
- Alin, O. J. (1846—1900), sv. Historiker, 263
- Allen, C. F. (1811—71), Historiker, 40
- Andræ, C. C. G. (1812—93), Politiker, 6, 46, 71, 86 ff., 97, 103, 111, 113, 125, 152, 170 f., 185, 195, 218 f., 250, 267 f.
- Andræ, H., født Schack (1817—98), 89
- Andræ, P. G. (1843—1928), 89, 104, 190
- Anna Frederikke (1836—1918), Prinsesse af Hessen, 121
- Anonymt Forfatterskab*, 73, 93, 169, 170, 171, 172, 173
- Arentzen, K. A. E. (1823—99), Forf., 185
- Aschehoug, T. H. (1822—1909), n. Jurist, 83, 215, 240 f., 242, 263, 266
- Assarson, P. (1838—94), sv. Prof., 241
- Atterbom, P. D. A. (1790—1855), sv. Digter, 274
- Bachke, O. A. (1830—90), n. Jurist, 215
- Baggesen, J. (1764—1826), Digter, 185
- Bang, P. G. (1797—1861), Minister, 47 f., 73, 86 ff., 92, 98, 103, 107, 116 f.
- Baumgarten & Burmeister, Jernstøberi, 109
- Bentzon, V. (1861—1937), Prof., 264
- Berg, C. P. (1829—91), Politiker, 162, 192, 199
- Berg, K. J. (1819—1905), sv. Retspræsident, 241
- Bergfalk, P. E. (1798—1890), sv. Jurist 84
- Bergstrand, W. A. (1850—91), sv. Jurist 241
- Berling, J. C. E. (1812—71), Bogtrykker, 104, 107
- Berner, F. J. G. (1823—1914), Teatermand, 111, 219
- Bille, C. S. A. (1828—98), Redaktør, 11, 121 ff., 184, 210, 213, 243, 259, 262

- Bille, S. A. (1797—1883), Minister, 128
- Bille, T. (1819—83), Gesandt, 107, 136, 139
- Birch, L. V. (1817—71), Kanc. Sekretær, 17
- Birch-Reichenwald, C. (1814—91), n. Statsmand, 115, 250
- Birkedal, S. P. V. (1809—92), Præst, 148, 159
- Birkeland, M. (1830—96), n. Historiker, 182, 263, 271 f.
- Bismarck, O. v. (1815—98), t. Statsmand, 189, 192
- Bjerring, V. J. (1805—79), Prof., 26, 53
- Bjørnbak, L. N. (1824—78), Politiker, 82
- Bjørnson, B. (1832—1910), n. Digter, 112, 177, 184, 186, 246
- Blaunfeldt, M. F. (1799—1880), Advokat, 52
- Blechingberg, O. G. (1803—86), HR-Assessor, 116 f.
- Blichfeldt, J. C. (1825—62), Dep.-Direktør 128
- Blixen-Finecke, C. F. A. B. (1822—73), Baron, 107, 171
- Bloch, C.-H. (1834—90), Maler, 250
- Bloch, E. (1836—1914), Museumsinsp., 244
- Blomberg, K. H. (1850—1909), sv. Prof., 241
- Bluhme, C. A. (1794—1866), Minister, 72, 108, 145, 159
- Boisen, F. E. (1802—82), Præst 51
- Bojsen, F. E. (1841—1926), Politiker, 248
- Bornemann, C. (1806—77), HR-Assessor 116 f.
- Bornemann, F. C. (1810—61), Prof., 11, 17, 23, 31, 128, 168
- Bornemann, M. H. (1776—1840), Prof., 13, 23
- Boye, F. C., død 1842, Kanc. Sekretær, 17
- Brandes, G. M. C. (1842—1927), Forf., 104, 183, 274
- Breder, P. P. V. (1816—90), n. Amtmand, 250
- Bretton, F. E. (1799—1873), HR-Assessor, 116 f.
- Brevvekslinger*. Schiern, 29; Læssøe, 29; Schweigaard, 80; Lehmann, 80; Hage, 81; Monrad, 82; Madvig, 82; Carlsen, 82; Wegener, 82; Regensburg, 82; Skau, 82; Flor, 82; Finsen, 83; Aschehoug, 83; Aall, 83; Munch, 83; Bergfalk, 84; Andræ, 113; Caroline Amalie, 114; Maurer, 114; Motzfeldt, 114, Dunker, 124, 161, 162, 164, 167 ff., 181; Paludan-Müller, 115; Ræder, 161; Bjørnson, 186; Bille, 121, 186; Brock, 10, 72, 79, 187; Heiberg, 112; Fru Heiberg, 113, 176, 218, 246; Grundtvig, 187; Martensen, 187; Meldahl, 218; Ibsen, 220; Lange, 221; Getz, 248; Hertzberg, 248; Goos, 248; Afzelius, 266
- Brix, H. F. V. (1841—81), Internationalist, 197
- Brock, G. E. (1816—78), HRAdv., 10, 12, 26, 72, 79, 100, 107, 123, 147, 163 ff., 186, 214
- Broomé, G. (1824—94), sv. Prof., 241
- Brunnow, P. I. (1797—1875), r. Gesandt, 140
- Bruun, C. W. (1831—1906), Bibliotekar, 244
- Bruun, P. D. (1796—1864), HR-Assessor, 17, 56, 116 f., 119
- Bræstrup, C. J. C. (1789—1870), Politidir., 76
- Buch, P. C. N. (1816—1904), Justitiarius, 118 f., 120, 272
- Buckle, H. T. (1821—62), e. Historiker, 182
- Bulwer-Lytton, E. R. (1831—91), e. Diplomat, 134, 140
- Buntzen, A. (1811—80), Læge, 29
- Byron, G. N. G. (1788—1824), e. Digter, 274
- Bærens, J. H. (1761—1813), Jurist, 14
- Bøggild-Andersen, C. O., f. 1898, Prof., 276
- Cadore, L. de (1827—82), fr. Hertug, 189
- Carl (1813—78), Hertug af Glücksborg, 105, 121
- Carlsen, H. R. (1810—87), Politiker, 82, 160, 162

- Caroline Amalie (1796—1881), Enkedronning, 114
- Carstens, A. J. (1751—98), Maler, 213
- Casse, A. L. (1803—86), Minister, 116 f., 120
- Christensen, B. M. (1802—82), Politiker, 44, 160 f.
- Christensen, C. V. (1864—1922), Historiker, 43, 45
- Christensen, H. C. (1823—92), Teatermand, 111
- Christian VIII (1786—1848), 16, 31, 38, 43
- Christian IX (1818—1906), 7, 105, 107, 121, 131, 136, 189, 191, 199, 207, 214
- Clarendon, Jarl af (1800—70), e. Statsm. 135, 140
- Clausen, H. N. (1793—1877), Prof., 39, 46 f., 48 f., 51, 61, 76 f., 79, 98, 108
- Clausen, S., f. 1893, Prof., 130
- Colbjørnsen, C. (1749—1814), Jurist, 14 f.
- Colding, L. A. (1815—88), Stadsingeniør, 99
- Collett, P. (1767—1823), Assessor, 59
- Collin, J. (1776—1861), Finansdep., 76, 112, 128
- Crone, V. C. (1813—87), Politidirektør, 197 f.
- Dahl, F. (1869—1937), Prof., 23, 37
- Damkier, J. E. (1811—58), ORProk., 17, 69 f.
- Damm, J. F. U. (1835—1910), Protokolfører, 243
- Danner, L. (1815—74), Lensgrevinde, 104, 106
- Dante, Alighieri (1265—1321), it. Digter, 274
- Daumier, H. (1808—79), fr. Tegner, 130
- David, C. G. N. (1793—1874), Politiker, 16, 44, 58 f., 72, 159, 193, 250
- Dechamps, A. (1807—75), belg. Politiker, 173
- Derby, Jarl af (1799—1869), e. Statsmand, 134
- Deuntzer, J. H. (1845—1918), Prof., 237 f., 241, 243, 261, 263 ff.
- Dickens, Ch. (1812—70), e. Forf., 130
- Disraeli, B. (1804—81), e. Statsmand, 139
- Dorph, N. V. (1783—1858), Teatermand, 110
- Drewsen, A. L. (1803—81), Justitiarius, 205
- Drewsen, M. (1804—74), Fabrikant, 219
- Dunker, C. C. H. B. (1809—70), n. Jurist, 115, 124, 173, 179 ff., 223
- Engelstoft, P., f. 1876, Historiker, 50, 59, 133, 137, 177, 197, 211, 253
- Erslev, K. S. A. (1852—1930), Historiker, 73
- Esmarch, H. C. (1792—1863), Jurist, 37
- Estrup, J. B. S. (1825—1913), Minister, 7, 157, 159, 225 ff.
- Evaldsen, A. C. (1841—1912), Prof., 243
- Faith, H. A. S. (1804—78), HRAssessor, 116 f.
- Falck, N. N. (1784—1850), Prof., 37
- Fenger, C. E. (1814—84), Minister, 91, 105, 120, 173, 188, 190, 216, 243
- Ferdinand (1792—1863), Arveprins, 98
- Filosofi og Livsanskuelse*, 13, 23, 127, 182 ff., 239
- Finne, A. F. (1750—1838), Sorenskriver, 9, 10, 83
- Finne, B. (1800—92), A. F. K.s Tante, 10
- Finne, M. V. (1792—1869), A. F. K.s Tante, 10, 25, 173
- Finsen, V. L. (1823—92), HRAssessor, 83, 117
- Fischer, J. C. H. (1814—85), Minister, 151, 243 f.
- Flor, C. (1792—1875), Prof., 47, 82
- Fonnesbech, C. A. (1817—80), Minister, 7, 91, 190, 201, 225
- Forhold til Konger*, 31, 46, 105 f., 107, 109, 123, 125, 190, 217, 237
- Frederik VII (1808—63), 46, 73, 96, 98, 105, 107, 109, 120, 134, 171, 217, 278
- Frederik (1820—84), Prins af Hessen, 121

- Frederiksen, N. C. (1840—1905), Prof., M.F., 201
- Friedrich (1800—65), Prins af Noer, 41
- Friis, A. (1870—1949), Prof., 123, 137, 145, 188, 191, 276
- Frijs, C. E. Krag-Juel-Vind (1817—96), Minister, 145, 159, 161, 185, 189 f., 217
- Frijs, J. Juel-Vind (1821—85), Greve, 162
- Frolund, C. F. S. (1806—82), M.F., 69
- Geer, L. G. de (1818—96), sv. Statsmand, 181
- Geijer, E. G. (1783—1847), sv. Historiker, 182, 223, 274
- Geleff, P. J. (1842—1928), Internationalist, 197
- Gibson, T. M. (1806—84), e. Politiker, 140
- Gislason, K. (1808—91), Prof., 77
- Giødwad, I. F. (1811—91), Redaktør, 48
- Goldschmidt, M. A. (1819—87), Forf., 48, 103
- Goos, A. H. F. C. (1855—1917), Prof., 168, 212, 215, 236 ff., 241, 243, 248 f., 255
- Gounod, C. F. (1818—93), fr. Komponist, 172
- Gram, F. T. J. (1816—71), Prof., 11, 23, 29, 31, 37 f., 108, 168
- Gram, G. W. W. (1846—1929), n. HRAssessor, 241
- Gram, R. S. (1857—1936), HRPræsident, 11, 118
- Grundtvig, N. F. S. (1783—1872), Præst, 49, 53, 59, 159, 208
- Grüne, J. P. M. (1805—78), Journalist, 42
- Guizot, F. P. G. (1787—1874), fr. Statsm., 169, 183
- Gustav I Vasa (1496—1560), sv. Konge, 182
- Gustav II Adolf (1594—1632), sv. Konge, 131
- Gyllembourg-Ehrensward, T. C., f. Buntzen (1773—1856), Forf., 174, 247
- Haffner, W. (1810—87), Minister, 150, 190, 206
- Hage, E. P. H. (1816—73), Politiker, 26, 48, 81 f., 163, 212
- Hage, P. A. A. (1803—72), Grosserer, 109
- Hagerup, G. F. (1853—1921), n. Jurist, 243
- Hall, C. C. (1812—88), Politiker, 6, 16, 23, 31, 46 f., 59, 69, 71, 86 ff., 97, 102 f., 104 ff., 107, 113 f., 117, 120, 126, 130 f., 170 f., 174, 188, 190, 201, 214, 219, 234, 242, 250, 271
- Hamilton, G. A. K. (1831—1913), sv. Prof., 263
- Hamilton, H. L. H. (1814—86), sv. Gesandt, 131
- Hammerich, M. J. (1811—81), Skolemand, 27, 28, 29, 50 f., 75, 79, 113, 242
- Hansen, C. C. C. (1804—80), Maler, 46, 246
- Hansen, C. F. (1750—1845), Arktitekt, 45
- Hansen, C. R., f. 1911, Arkivar, 272
- Hansen, H. C. (1803—83), Bygningsinsp., 163
- Hansen, H. N. (1835—1910), HRAdv., 214
- Hansen, I. A. (1806—77), Politiker, 69, 99, 159, 161, 185, 192, 205
- Hansen, O. T. (1838—1903), HRSagf., 139, 214, 238
- Hansen, P. (1840—1905), Forf., 26
- Hansen, U. (1869—1926), HRSagf., 265
- Harc, T. (1803—91), e. Valgekspert, 170
- Hauch, A. G. O. (1836—1914), Skolemand, 267 f.
- Hauch, C. (1790—1872), Digter, 111
- Hedemann, J. C. G. (1825—1901), O.Ingeniør, 243
- Hegel, N. F. V. (1817—87), Forlægger, 182, 221, 241
- Hegermann-Lindenchrone, C. D. (1807—93), Gen., Adjudant, 105
- Heiberg, Anna L. (1857—1907), g. Westenholz, 271
- Heiberg, J. L. (1791—1860), Digter, 7, 75, 79, 110, 112 f., 128, 134, 219, 224, 274
- Heiberg, Fru J. L. (1812—90), Skuespillerinde, 7, 26, 79, 104, 106, 110,

- 126, 142, 161, 169, 172 f., 174, 186, 208, 221, 250, 262 f.
- Heiberg, Lelia A. (1855—1917), ugift, 271
- Heiberg, P. A. (1758—1841), Forf., 174
- Heiberg, Sarah (1853—1941), g. ¹⁾ Susenson, ²⁾ Kaas, 270 f.
- Heltzen, E. S. E. (1818—98), Minister, 147
- Helweg, L. N. (1818—83), Præst, 42
- Herholdt, J. L. (1818—1902), Arkitekt, 244
- Hertz, H. (1798—1870), Digter, 274
- Hertzberg, E. C. H. (1847—1912), n. Jurist, 241, 248
- Hindenburg, A. L. (1832—1913), HR-Adv., 215, 237
- Holberg, L. (1684—1756), Digter, 274
- Holm, A. K. (1767—1851), Provst, 11
- Holm, P. E. (1833—1915), Prof., 109, 207, 262
- Holstein-Holsteinborg, L. H. C. H. (1815—92), Minister, 7, 185 f., 190, 196, 207
- Hostrup, J. C. (1818—92), Digter, 29
- Hurtigkarl, F. T. (1763—1829), Prof., 12
- Hvidt, L. N. (1777—1856), Grosserer, 44, 46, 48, 76, 79, 128
- Høedt, F. L. (1820—85), Skuespiller, 111, 172, 175
- Hørring, H. E. (1842—1909), Minister, 239
- Hørup, V. L. B. (1841—1902), Politiker, 234
- Høyen, N. L. (1798—1870), Kunsthistoriker, 79
- Ibsen, H. (1828—1906), n. Digter, 220, 274
- Ingemann, B. S. (1789—1862), Digter, 128
- Ingstad, M. P. (1837—1918), n. Prof., 243
- Ipsen, J. (1843—1910), Assessor, 241
- Jacobsen, C. C. H. (1842—1914), Brygger, 213, 243, 245
- Jacobsen, J. C. (1811—87), Brygger, 98, 217, 250
- Jensen, H. (1890—1945), Historiker, 17
- Jespersen, C. M. (1809—73), OR-Prok., 56
- Jürgensen, G. U. F. (1818—63), Tegner, 130
- Jørgensen, A. D. (1840—97), Historiker, 73, 79, 82, 139, 182, 213, 217, 222 f., 244, 260 f., 262 f., 268 ff., 274 ff.
- Karakteristik*, 25, 32, 46, 51, 53, 59, 66, 78 f., 90 f., 95, 105 f., 125 f., 130 ff., 133, 145, 197, 210 f., 216, 218, 222 ff., 251, 252 f., 260
- Karl XV (1826—72), sv.-n. Konge, 96, 181
- Kayser, H. H. (1817—95), Tømrermester, 250
- Kierkegaard, P. C. (1805—88), Minister, 183
- Kierkegaard, S. A. (1813—56), Forf., 128
- Kirkelige Forhold*, 19, 148, 156, 208, 226, 229
- Klein, C. S. (1824—1900), Minister, 117, 163 ff., 198, 201, 213 f., 238, 256, 261, 272
- Knudsen, H. (1801—51), Registratør, 40
- Knuth, F. M. (1813—56), Minister, 46, 72, 128
- Koefoed, H. J. (1785—1870), HR-Assessor, 107, 128
- Kommissioner*, 36, 109 f., 118, 160, 161, 163 ff., 211 ff., 235, 243 f.
- Koppel, M. E. M., f. Jørgensen, f. 1880, Udgiver af Dagb., 276
- Kraft, C. V. (1849—1924), Jurist, 243
- Kranold, R. H. C. C. (1819—89), Teatermand, 91, 172
- Krebs, F. C. (1814—81), Redaktør, 171
- Krieger, A. E., f. Finne (1791—1863), A. F. K.s Mor, 9, 10, 25, 173
- Krieger, Johs. (1793—1818), Søofficer, 9
- Krieger, J. C. (1683—1755), Overlandbygmester, 9
- Krieger, J. C. (1725—97), Viceadmiral, 9
- Krieger, J. C. (1756—1824), Admiral, 9
- Krieger, S. M. (1811—62), A. F. K.s Søster, 9, 25, 173

- Lamennais, H. (1782—1854), fr. Forf., 127
- Lange, J. (1838—96), Kunsthistoriker, 221, 242
- Lange, M. (1788—1856), Overpræsident, 23, 45
- Larsen, J. E. (1799—1856), Prof., 12 f., 16 f., 23, 31, 36, 39 f., 43, 47, 70, 76, 108, 128
- Larsen, L. C. (1813—73), Borgmester, 26, 163, 213
- Lassen, N. K. (1848—1923), Justitiarius, 210 f., 241, 263
- Lassen, J. S. V. (1847—1924), Prof., 239, 243
- Lauritsen, P., f. 1878, Forf., 65, 133, 140
- Lavalette, C. (1806—81), fr. Statsmand, 185
- Lehmann, P. M. O. (1810—70), Politiker, 23, 26, 36, 44 f., 46 f., 48, 50, 57, 70, 76, 80, 95, 114, 126, 128, 131, 148, 171, 184, 186, 192
- Leuning, C. P. G. (1820—67), Minister, 147
- Levinsen, N. (1815—89), HRAdv., 123
- Liebe, C. C. V. (1820—1900), HRAdv., 163, 214, 259, 264, 270, 272
- Liebe, O. (1860—1929), HRSagf., 265
- Lofthuus, C. J. (1750—97), n. Bondfører, 10
- Lovgivningsinitiativ, 65, 69 f., 94 f., 98 f., 194, 201
- Lund, H. C. A. (1839—1903), Historiker, 26
- Lund, J. C. (1798—1872), HRAssessor, 116 f., 163
- Lynge, Fru L., Forelæserinde, 272
- Lütthans, J. H. (1781—1852), Murermester, 104
- Lüttichau, H. H. (1794—1869), Overpræsident, 97
- Læssøe, W. H. F. A. (1811—50), Officer, 29 f.
- Madvig, J. N. (1804—86), Prof., 27, 46 f., 57, 76, 82, 103, 107, 113, 150, 156, 171, 224, 242
- Madvig, J. N. A. (1833—1919), Jurist, 162, 173, 179, 191
- Manderström, C. R. L. (1806—73), sv. Minister, 181
- Marmorkirken, 148, 201, 208 f., 233 ff.
- Marstrand, V. N. (1810—73), Maler, 112
- Matzen, H. (1840—1910), Prof., 7, 232, 237, 239, 241, 243, 251, 255, 264, 272
- Martensen, H. L. (1808—84), Biskop, 76, 98, 104, 173, 179, 182, 184, 191 f., 223, 242, 247, 250, 267 f.
- Maurer, K. (1823—1902), t. Retshistoriker, 114
- Meldahl, F. (1827—1908), Arkitekt, 112, 208, 213, 216, 218, 242, 244, 250
- Meyer, A. C. (1803—78), HRAssessor, 116 f.
- Meyer, F. (1817—86), HRAssessor, 118
- Mill, J. S. (1806—73), e. Filosof, 170
- Molière, J. B. P. (1622—73), fr. Digter 274
- Mollerup, A. W. J. (1798—1886), Borgmester, 45, 116 f., 119
- Moltke, A. W. (1785—1864), Minister, 46, 73
- Moltke, C. (1798—1866), Minister, 47, 104
- Monrad, D. G. (1811—87), Biskop, 28 f., 44, 46 f., 48, 56, 65, 70, 79, 82, 87, 99 f., 104 ff., 107, 111, 114, 117, 120, 129, 131, 141, 145, 154, 157, 185
- Monrad, M. J. (1816—97), n. Filosof, 30
- Montalambert, C. F. (1810—70), fr. Politiker, 127
- Motzfeldt, K. J. M. (1814—89), n. Politiker, 114, 179, 190, 250
- Mourier, C. F. L. (1800—80), HRAssessor, 116 f., 119, 242, 245
- Munch, P. A. (1810—63), n. Historiker, 83, 276
- Munch, P. R. (1870—1948), Historiker, 276
- Müller, H. C. D. (1835—1902), Præst, 193
- Müller, Max (1808—84), Officer, 160
- Müller, O. F. (1807—82), HRAssessor, 26, 98, 116 f.
- Mynster, J. P. (1775—1854), Biskop, 128, 169
- Møhl, N. C. (1798—1830), Læge, 174

- Møller, E., f. 1879, Historiker, 138, 253
- Mørk-Hansen, M. (1815—95), Præst, 51
- Napoleon (1856—79), Kejserprinsen, 106
- Nathanson, M. L. (1780—1868), Redaktør, 171
- Neergaard, J. V. (1810—79), Minister, 160
- Neergaard, N. T. (1854—1936), Historiker, 39, 50, 107, 120, 129 f., 133, 137 f.
- Nellemann, J. M. V. (1831—1906), Prof., 32 f., 163 ff., 168, 211 f., 214, 235 ff., 241, 252
- Nellemann, S. S. (1833—1915), HR-Adv., 198, 215
- Nielsen, M. (1776—1846), Rektor, 11, 25
- Nielsen, R. (1809—84), Prof., 182, 183, 213, 223
- Nielsen, Y. (1843—1916), n. Historiker, 263
- Nordling, E. V. (1832—98), sv. Prof., 237
- Nyholm, C. C. V. (1829—1912), Assessor, 163
- Obelitz, G. C. V. (1816—81), HR-Assessor, 11, 12, 117
- Oehlenschläger, A. G. (1779—1850), Digter, 169, 224
- Oscar I (1799—1852), sv.-n. Konge, 96, 131
- Oscar II (1829—1907), sv.-n. Konge, 131, 237, 247
- Overskou, T. (1778—1873), Teatermand, 219
- Palmerston, H. J. T. (1784—1865), e. Statsmand, 127, 141
- Paludan-Müller, C. P. (1805—82), Historiker, 115
- Paludan-Müller, F. (1809—76), Digter, 274
- Parlamentarisme, 60 f., 149, 199, 201 ff., 205 f., 231
- Paulsen, P. D. C. (1798—1854), Prof., 36 f., 40, 108
- Petersen, C. C. M. (1834—1918), Æstetiker, 172, 183
- Petersen, L. A. (1820—94), Borgerrepræsentant, 244
- Phister, J. L. (1807—96), Skuespiller, 172, 176
- Pio, L. (1841—94), Internationalist, 197
- Pius IX (1792—1878), Pave, 127
- Pjetursson, B. (c. 1810—51), Dep.-Direktør, 77
- Ploug, C. P. (1813—94), Redaktør, 22, 46 f., 48, 74, 96, 131 f., 149, 159, 161 f., 170, 172 f., 184, 214, 242, 274
- Pontoppidan, H. (1814—1901), Købmand, 101
- Poulsen, S. A. (1854—1921), Præst, 210, 272
- Puggaard, H. (1798—1866), Grosserer, 109
- Quaade, G. J. (1813—89), Diplomat, 136 f., 140, 189
- Raaslöf, H. J. A. (1810—90), Minister 86 ff., 91 f., 170 f.
- Raaslöf, V. R. (1815—83), Minister, 70, 189
- Rabenius, O. M. T. (1823—92), sv. Prof., 238
- Ranke, L. v. (1795—1886), t. Historiker, 146
- Recamier, J. (1777—1849), Salon-dame, 169
- Recke, E. F. V. v. d. (1848—1933), Digter, 219
- Regenburg, T. A. J. (1815—95), Dep.-Chef, 71, 82, 86 ff., 109, 168
- Reinhardt, C. E. F. (1829—96), Kontorchef, 210
- Reitzel-Nielsen, E., f. 1908, Amanuensis, cand. jur., 134
- Rejser, 24, 43, 74, 82, 90, 112, 114, 139, 141, 176, 179 f., 197, 207, 216, 219 f., 246 f.
- Ricard, C. F. (1830—1908), Dep.Chef, 212
- Rigsretten, 15, 70, 93, 100, 146, 203, 233 f., 259
- Rimestad, C. (1830—94), Assessor, 163, 166
- Rode, V. (1832—86), ORProk., 239
- Rosenberg, C. F. V. M. (1829—85), Forf., 35

- Rosenkilde, A. M. (1816—82), Skuespiller, 176
- Rosenvinge, J. L. A. K. (1792—1850), Prof., 13, 23, 31
- Rosenörn-Lehn, O. D. (1821—92), Minister, 190
- Rosenörn-Teilmann, C. P. T. (1817—79), Minister, 161, 163, 219
- Rothe, V. (1814—91), Jernbanedirektør, 243
- Rottböll, C. M. (1791—1884), Justitiarius, 116, 119
- Rottwitt, C. E. (1812—60), Minister, 105
- Rouher, E. (1814—84), fr. Statsmand, 185
- Rugaard, D. E. (1806—75), Redaktør, 70
- Rump, N. R. (1834—1900), Borgmester 235, 264
- Runeberg, J. L. (1804—77), f. Digter, 274
- Russell, J. (1792—1878), e. Statsmand, 128, 134, 140
- Ræder, J. G. (1814—98), n. Politiker, 161
- Savigny, F. K. (1779—1861), t. Retslærd, 33, 35
- Scavenius, J. F. (1828—1915), Godsejer, 124
- Schack, H. E. (1820—59), Forf., 69, 90
- Scheel, A. W. (1799—1879), Prof., 11, 12 f., 23, 28, 31, 71, 240 f.
- Scheele, L. N. (1796—1874), Minister, 73, 86 ff., 92, 96 f., 98
- Scheel-Plessen, C. A. T. v. (1811—92), Overpræsident, 92
- Schiern, F. E. A. (1816—82), Prof., 26, 29, 109
- Schlegel, N. F. (1824—91), Retsformand, 264
- Schleiermacher, F. E. D. (1768—1834), t. Teolog, 183
- Schou, J. L. (1833—83), Gen.Direktør, 244
- Schouw, J. F. (1789—1852), Prof., 16, 21, 23, 46, 48, 84, 128
- Schweigaard, A. M. (1808—70), n. Jurist, 80, 84
- Schweigaard, C. H. (1838—99), n. Jurist, 221
- Shakespeare, W. (1564—1616), e. Digter, 274
- Sibbern, F. C. (1785—1872), Prof., 16, 125
- Skandinavisk*, 10, 30, 34, 42, 74 ff., 76, 83 f., 131, 181, 184, 214 ff., 236 ff., 241 f., 263 f.
- Skau, L. P. (1817—64), Politiker, 52, 82
- Skeel, E. W. R. (1818—84), Minister, 243 f.
- Skram, A. O. E. (1847—1923), Forf., 32
- Slesvigske Forhold*, 49, 70 f., 77, 84, 86 f., 91 f., 132, 142, 145, 171, 190
- Smith, C. W. (1811—81), Prof., 172
- Sparre, E. J. (1816—86), sv. Landshövding, 214 f., 239
- Spinoza, B. (1632—77), holl. Filosof, 183, 224
- Stahl, F. J. (1802—55), t. Retslærd, 13, 35
- Stampe, H. (1713—89), Statsminister, 12, 14
- Stang, E. (1834—1912), n. Politiker, 11
- Stang, F. (1808—84), n. Statsmand, 115
- Stang, F. (1867—1941), n. Prof., 11, 115
- Stavnstrup, P., f. 1887, Redaktør, 28, 133, 137
- Statsretlig vejledende Udtalelser*, 58, 61, 63, 68 f., 100 f., 102, 106, 146 f., 149 ff., 153, 192 ff., 195 f., 199, 202 ff., 205, 225 f., 227 ff., 254, 256 f.
- Steenstrup, M. G. G. (1822—1904), Forf., 169
- Stein, J. C. H. T. (1829—1901), Billedhugger, 213
- Stemann, Helga, f. Meldahl (1861—1952), Forf., 216
- Stemann, L. E. (1802—76), Retspræsident, 36
- Stemann, P. C. (1764—1855), Minister, 75
- Stensen, N. (1638—86), Naturforsker, 217

- Suhr, O. B. (1813—75), Grosserer, 112
- Sylov, N. C. H. (1849—1913), Dr. juris, 243
- Sødring, J. W. (1823—94), Skuespillerinde, 176
- Teater*, 26, 110 f., 132, 161, 169, 172, 184 f.
- Tegner, E. (1782—1846), sv. Digter, 274
- Tegner, J. V. (1832—1909), Direktør, 243
- Termansen, N. J. (1824—92), MF., 235
- Thomsen, G. T. (1820—96), Historiker, 40
- Thomsen, V. C. (1854—1906), Jurist, 265
- Thorsen, P. G. (1811—83), Bibliotekar, 77
- Thorvaldsen, B. (1768—1844), Billedhugger, 160
- Tietgen, C. F. (1829—1901), Bankdirektør, 101, 189, 208 f.
- Tillisch, F. F. (1801—89), Minister, 86 f., 103, 111
- Topsøe, V. C. S. (1840—81), Redaktør, 78, 135, 210, 224, 233
- Torp, C. (1855—1929), Prof., 264
- Trap, J. P. (1810—85), Kabinettssekretær, 134, 278
- Tscherning, A. F. (1795—1874), Politiker, 16, 46 f., 48, 56 f., 61 f., 68 f., 72 f., 98, 101 f., 154, 157, 171, 193
- Tuxen, A. E. (1810—91), Direktør, 250
- Ussing, C. (1857—1934), Jurist, 212
- Ussing, J. L. (1820—1905), Prof., 262
- Ussing, W. J. A. (1818—87), HRAssessor, 26, 118 f., 163 ff., 212, 214, 236, 238, 243
- Vaupell, O. F. (1823—99), Forf., 168
- Vedel, E. (1824—1909), Amtmand, 36
- Vedel, P. A. F. S. (1823—1911), Direktør, 31, 33, 52, 102, 108, 123, 134, 139, 141, 174, 181, 189 ff., 224
- Wegener, C. F. (1802—93), Gehejmearkivar, 82, 122
- Welhaven, J. S. C. (1807—73), n. Digter, 181, 274
- Wenck, T. T. v. (1810—85), Officer, 243
- Wergeland, H. (1808—45), n. Digter, 181, 274
- Werlauff, E. C. (1781—1871), Prof., 40, 76
- Velschow, H. M. (1796—1862), Prof., 40
- Ventura, G. (1792—1861), it. Teolog, 127
- Werlin, C. (1804—66), Teolog, 104
- Wesenberg, A. (1804—76), Filolog, 17
- Westergaard, H. (1853—1936), Prof., 262
- Westergaard, N. L. (1815—78), Prof., 77, 109
- Videnskabelighed*, 16, 29, 33, 36, 38, 108 f., 128, 168, 241 ff., 273
- Vilhelm (1845—1913), senere Georg af Grækenland, 127
- Villiers, C. P. (1802—98), e. Politiker, 140
- Wilsø, C. F. (1790—1860), HRAssessor 107
- Winroth, A. O. (1852—1914), sv. Prof., 263
- Winther, C. (1851—1917), HR Sagf., 272
- Winther, G. H. (1813—1905), Politiker, 61, 199
- Wodehouse, J. (1826—1902), e. Statsmand, 107
- Wolfhagen, F. H. (1818—94), Minister, 40, 86 ff., 105
- Worsaae, J. J. A. (1821—85), Arkæolog, 40, 109, 112, 234, 244
- Wulff, H.-J. (1841—1922), Redaktør, 210
- Zeltner, J. T. (1822—1904), Slotsforvalter, 244
- Zoega, G. (1755—1809), Arkæolog, 213, 217
- Øllgaard, H. (1837—95), HRAssessor, 238 f., 242, 263
- Ørster, A. S. (1778—1860), Jurist, 6, 8, 11, 16, 21, 23, 35, 41, 45, 47, 51 f., 58, 60, 64, 67, 73, 76, 86 f., 93, 125, 128, 154, 169, 193, 242, 252, 272

TIDLIGERE ER UDKOMMET:

- Erstatning for Ejendomsafstaaelse, 1905
Vejledning for Nævninger, 1923
A. F. Krieger som Jurist, 1923
Anders Sandøe Ørsted som Dommer, 1928
Danmark-Norges Højesteret 1790—1814, 1930
Anders Sandøe Ørsted, hans Liv og Arbejde, 1933
Bidrag til Højesterets Historie, 1939
— 2 Billeder og 13 Portrætter
Retsplejeudvalget gennem 25 Aar, 1944
18 Aar af Højesterets Historie, 1947
— 1 Portræt
De Ørstedske Straffelove, 1948
Strejflys over Enevældens Retsliv, 1949
To Skæbner, E. Thune Jacobsen og P. Knutzen, 1950
Højesteret fra 1790 til Grundloven, 1950
— 3 Portrætter
Højesteret fra Grundloven til Retsreformen, 1951
— 11 Portrætter
I Justitias Tjeneste, Erindringer, 1954

